Personalități ale USM

PROFESOR UNIVERSITAR

Alexandru Arseni

Biobibliografie

Personalități ale USM

PROFESOR UNIVERSITAR

Alexandru Arseni

Biobibliografie

Chișinău
Editura USM
2023

Editor: dr. hab. Constantin Manolache
Responsabil de ediție: dr. Oleg Bujor
Consultant științific: Valeriu Cușnir
Bibliografie: Janna Nikolaeva
Redactor: Ion Vârțanu
Copertă: Valeriu Oprea
Machetă: Maria Nichitenciuc, Valeriu Oprea

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Profesor universitar Alexandru Arseni : Biobibliografie / editor: Constantin Manolache ; responsabil de ediție: Oleg Bujor ; consultant științific: Valeriu Cușnir ; bibliografie: Janna Nikolaeva. – Chișinău : Editura USM, 2023 (Continental Grup). – 303 p. – (Personalități ale USM, ISBN 978-9975-62-486-2).

[50] ex.

ISBN 978-9975-62-567-8.

016:[342+929(478)]
P 94

Lucrarea apare în legătură cu aniversarea a 70 de ani de către doctorul habilitat în drept Alexandru Arseni, profesor universitar, cavaler al Ordinului Republicii.

Cartea este compusă din trei părți: interviuri cu protagonistul, studii și articole științifice, bibliografia.

Lista bibliografică cuprinde peste 200 de titluri, compartimentate astfel: teza; monografii, lucrări de sinteză; articole științifice în reviste și culegeri; materiale, teze congreselor, conferințelor; redactor, coordonator, recenzent, conducător/consultant științific; Mass-Media; personalia.

Volumul este adresat cadrelor didactice, cercetătorilor științifici, doctoranzilor, masteranzilor, studenților, elevilor, precum și unui cerc mai larg de cititori.

© Editura USM, 2023

SUMAR

CUVÂNT ÎNAINTE (Igor ȘAROV) 5

PROMOTOR AL LEGISLAȚIEI STATULUI DE DREPT
(Rodica CIOBANU) 7

CURRICULUM VITAE 14

Partea I. INTERVIURI 17

Tălmăcirea Legii supreme și referendumul constitutional
(Interviu realizat de postul de radio „Europa Liberă") 18

Doctorul în drept, Alexandru Arseni: Republica Moldova nu este stat și nici nu va fi
(Declarații publicate de Agenția de știri „RGN Press") 22

„Declarația ca act a rămas, dar din esența unui stat independent, avem foarte multe restanțe"
(Interviu realizat de canalul „TVR Moldova") 25

Interesul politic al fracțiunilor este una, „dar răspunderea o poartă șeful statului"
(Interviu realizat de postul de radio „Europa Liberă") 27

„Sunt întrunite toate circumstanțele pentru a dizolva parlamentul" (Interviu realizat de postul de radio „Europa Liberă") 34

„Odată cu începutul lucrărilor primului Parlament s-a terminat perestroika și a început mișcarea de eliberare națională"
(Interviu realizat de Agenția Informațională de Stat „Moldpres") 40

Absolvent de succes USM
(Interviu realizat de Serviciul de presă al USM) 45

Partea II. STUDII ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE 49

Îndatoririle fundamentale – veritabile obligații juridico-morale constituționale: abordări teoretice și reglemntări
(Alexandru ARSENI) 50

Omul – reperul axiologic cardinal al oricărui sistem juridic
(Alexandru ARSENI) 66

Răspunderea constituțională a guvernanților – legitimitate și oportunitate (Alexandru ARSENI) 81

Dreptul de vot – garanție constituțională și practici (Alexandru ARSENI) 109

Invalidarea scrutinului – sancțiune ca formă a răspunderii constituționale (Alexandru ARSENI) 120

Integrity of elections – a principle edifying the legitimacy of the state representative power (Alexandru ARSENI) 134

Natura juridică a cetățeniei europene – concepții doctrinare (Alexandru ARSENI, Svetlana BOUNEGRU) 155

„Antagonismul" în cadrul teoriei volitive a apariției statului între ideile elaborate de Th. Hobbes, J. Locke și J.-J. Rousseau și impactul lor asupra contemporaneității (Alexandru ARSENI, Veronica POZNEACOVA) 168

Blocul de constituționalitate – legalitate și legitimitate (Alexandru ARSENI) 207

Reunificarea națională și teritorială a românilor – legalitate și legitimitate (Alexandru ARSENI) 223

Legalitate și legitimitate – principii de bază aplicate în reglementarea organizării și funcționării sistemului judecătoresc (Alexandru ARSENI, Sergiu BALABAN) 234

Contradicție între dreptul la viață și dreptul la avort (Alexandru ARSENI, Veronica POZNEACOVA) 243

Partea III. BIBLIOGRAFIE 269

Teza 270

Monografii, lucrări de sinteză 270

Articole științifice in reviste și culegeri 274

Materiale, teze congreselor, conferințelor 287

Redactor, coordonator, recenzent, conducător/consultant științific 290

Mass-Media 292

Personalia 302

CUVÂNT ÎNAINTE

A scrie un cuvânt înainte la o carte despre un coleg de serviciu pentru mine întotdeauna a fost și este un test de mare responsabilitate. Cu acest sentiment am citit manuscrisul lucrării care îl are ca protagonist pe Alexandru ARSENI, doctor habilitat în drept, profesor universitar în Departamentul drept public al Facultății de drept a USM. M-am convins, a câta oară, cât de mult înseamnă ca omul potrivit să nimerească la timpul potrivit în vâltoarea evenimentelor din societate.

Absolvind cu mențiune facultatea în 1982, tânărul jurist a activat opt ani în domeniul administrației publice locale din orașul Chișinău: consultant și șef al serviciului resurse umane în Direcția Construcții, instructor în Secția Organizatorică a Primăriei, șef-adjunct al Direcției evidență și repartizare a spațiului locativ. Se părea că evoluția profesionistă a domnului Alexandru ARSENI a intrat într-o albie stabila.

Dar evenimentele, care au urmat, i-au schimbat traseul vieții. În 1990 este ales deputat în primul Parlament al Republicii Moldova și devine Președinte al Comisiei Parlamentare Permanente pentru drepturile omului și relațiile naționale. A participat, în calitate de Președinte, la activitatea comisiei pentru elaborarea și editarea pașaportului de cetățean al Republicii Moldova. A fost membru al comisiei pentru elaborarea proiectului de constituție a Republicii Moldova. În calitate de reprezentant al poporului în forul legislativ, este votant și semnatar al Declarației de Independență și al Imnului „Deșteaptă-te, române!". A elaborat și promovat numeroase proiecte de lege cu o evidentă valoare socială.

După această activitate prodigioasă de la începuturile de afirmare a statului independent Republica Moldova, îmbrățișarea de către domnul Alexandru ARSENI a carierei de cadru didactic universitar a fost o continuitate logică. Încă fiind deputat, ținea, prin cumul, prelegeri la facultate. După încheierea mandatului s-a încadrat plenar în pregătirea juriștilor pe noi principii pentru Republica Moldova. Preocupat de formarea unui specialist de calitate, se dedică serviciului de asigurare a drepturilor fundamentale ale omului pe bază științifică și sinteza practicii.

Pe parcursul a peste 42 de ani a rămas fidel acestui domeniu fundamental, în cadrul căruia face cercetări și elaborează cursuri speciale de

drept constituțional și jurisdicție constituțională, cursuri pe care le predă cu pasiune și măiestrie studenților și masteranzilor.

Ne mândrim că astăzi, ajuns la vârsta septuagenarilor, doctorul habilitat Alexandru ARSENI, cu un palmares de peste 200 de manuale, monografii și alte lucrări științifice, este o personalitate notorie a țării noastre, o valoare științifică și culturală națională, care merită tot respectul și gratitudinea societății. Între copertele acestei cărți este înserată o parte semnificativă din tezaurul științific, didactic și cultural acumulat, care, cu siguranță, va fi de un real folos tuturor cititorilor.

La acest popas aniversar în halta vieții, cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani, îi adresăm reputatului om de știință, doctor habilitat, profesor universitar Alexandru ARSENI, cordiale felicitări, urări de sănătate și viață lungă, noi realizări în cercetare și pregătirea cadrelor juridice.

Igor ȘAROV
rector al Universității de Stat din Moldova,
doctor în istorie, conferențiar universitar

PROMOTOR AL LEGISLAȚIEI STATULUI DE DREPT

Dreptul constituțional și Dreptul parlamentar sunt cartea de vizită a doctorului habilitat în drept Alexandru ARSENI, profesor universitar, deputat, semnatar al Declarației de Independență – „actul fondator al statului Republica Moldova, ... document juridic care nu poate fi supus niciunui fel de modificări și/sau completări, ... care beneficiază de statutul de „clauză de eternitate", deoarece definește identitatea constituțională a sistemului politic, principiile căruia nu pot fi schimbate fără a distruge această identitate."[1]

Aprecierea pe care o are colegul de breaslă în comunitatea academică, vine să exprime recunoștința pentru promovarea inovatoare a legislației statului de drept, a valorilor culturii naționale, a românismului și a prezenței acestuia în spațiul public al Republicii Moldova, pentru implicarea și deschiderea spre comunicare cu generațiile tinere de juriști, pentru eforturile depuse întru schimbarea destinul acestui neam. Arealul de interes științific centrat pe domenii de cercetare precum drepturile și libertățile fundamentale, dreptul electoral, cetățenia, puterea de stat, conceptul actual al dreptului constituțional etc. au generat o conectare reușită a omagiatului la conferințe științifice dedicate drepturilor omului. Pe această dimensiune, în cadrul lucrărilor conferinței internaționale „Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală", organizată în decembrie 2022, a fost marcat un eveniment care a conferit plusvaloare palierului cercetării drepturilor omului. „Astăzi personalitatea umană este beneficiarul tuturor drepturilor fundamentale ale omului, ca drepturi subiective, esențiale pentru viață, libertatea și demnitatea acestora fiind indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin constituție și garantate prin Constituție".[2]

---

[1] Arseni Al. *Blocul de constituționalitate – legalitate și legitimitate*. In: „Studia Universitatis Moldaviae", nr. 3 (143), 2021, p. 23.

[2] Arseni Al., Suholitco L. *Cetățenia – o nouă viziune și reglementare europeană*. Chișinău: Litera, 2002, p. 5.

Sub egida simbolică a zilei de 10 decembrie, ce marchează adoptarea și proclamarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, elaborată sub egida ONU, la o depărtare de 74 de ani, conferința a venit să reitereze într-un secol bulversat de crize și conflicte importanța drepturilor omului, ca obligație asumată a fiecăruia și a tuturor, ca responsabilitate comună de educare a respectului față persoană. În această perspectivă nici nu poate fi altfel decât a valorifica opera juridică a personalităților ce au sprijinit și promovat independența și suveranitatea statului de drept, democrația și valorile ei fundamentale.

În cadrul conferinței științifice „In honorem dr. hab., prof. Alexandru ARSENI", participanții la eveniment au elogiat prin cele mai valoroase calificative activitatea protagonistului în calitate de promotor veritabil al spiritului național al neamului românesc și al limbii române, care prin activism și implicare, și-a creat, imagine-simbol al libertății și demnității umane. Domnia sa a susținut în repetate rânduri și cu fermitate că: „suportul material și spiritual al emancipării, progresului și democrației într-un stat de drept este unitatea națională și teritorială a fiecărei națiuni și, respectiv, a națiunii române"[3]; Declarația de independență – „act fondator al statului Republica Moldova", face referință la „«limba română» ca limbă de stat" și interpretarea în altă mod a normelor constituționale este inadmisibilă[4]; „libertatea individuală și siguranța persoanei sunt dreptul general, condiție în calea făuririi unei societăți bazate pe respectul personalității umane"[5]; „statul de drept și democratic este expresia voinței libere exprimate a poporului suveran", voință care „îmbracă forma juridico-statală doar la baza scrutinului onest", inclusiv prin utilizarea teh-

---

[3] Arseni Al. *Reunificarea națională și teritorială a românilor – legalitate și legitimitate*. În: „Limba Română", 2021, nr. 2(262), pp. 19-30. ISSN 0235-9111. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/129969

[4] Arseni Al. *Blocul de constituționalitate – legalitate și legitimitate*. În: „Studia Universitatis Moldaviae", 2021, nr. 3(143), pp. 18-25. ISSN 1814-3199. ISSNe 2345-1017. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/123419

[5] Arseni Al. *Libertatea individuală și siguranța persoanei – dimensiunea statului de drept*. În: European integration through the strengthening of education, research, innovations in Eastern Partnership Countries: conf. șt. intern., 16-17 mai 2022, Chișinău, pp. 86-90. ISBN 978-9975-165-23-5. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/171346

nologiilor informaționale și a votului electronic, cu toate garanțiile legale consecvente[6] etc.

Prof. Alexandru ARSENI este personalitatea care a reușit să se facă remarcată și să contribuie la crearea statului independent și democratic Republica Moldova. În acest context ne-am centrat pe evidențierea nivelului sporit de responsabilitate pentru calitatea actului cercetării științifice și pentru impactul său asupra îmbunătățirii mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului și pentru crearea și promovarea democrației și statului de drept. Aprecierea contribuției aduse de către profesorul A. ARSENI istoriei recente a țării și a științei juridice naționale vine să pună într-o perspectivă închegată, unică și definitorie politicianul, cercetătorul, dascălul, cetățeanul și personalitatea. Profesorul universitar Andrei Smochină[7], apreciind personalitatea colegului de breaslă, exprimată în cadrul lucrărilor conferinței internaționale, menționa că acesta cu adevărat, este un valoros om de știință, animat permanent de dorința cunoașterii și o personalitate notorie a învățământului juridic, căruia i-a dăruit mai mult de un sfert de secol. Jurist cu vocație, promotor al adevărului și dreptății.

Opțiunile pot fi distincte într-un conținut chemat să cuprindă și să aprecieze contribuția pe care a adus-o atât în arealul educațional, jurisprudențial și cel social, precum și la opera de edificare a statului de drept.

Din perspectiva angajamentului didactic, prof. Alexandru ARSENI, datorită edițiilor revizuite la tratatul de *Drept Constituțional și instituții politice*, s-a angajat în promovarea democrației și a culturii juridice în rândurile tinerilor, care au optat pentru a parcurge treaptă cu treaptă cunoașterea dreptului. Prefața de la ediția întâi indică clar și prompt: „Scopul învățământului democratic constă în a educa cetățeni independenți, însetați de cunoștințe, cu puncte de vedere analitice, care, concomitent, să posede cunoștințe temeinice despre regula vieții democratice. Din multe

---

[6] Arseni Al. *Dreptul de vot în era globalizării: legalitate și legitimitate*. În: Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală: conf. șt. intern., 10-11 decembrie 2020, Chișinău, Tipografia Artpoligraf, 2021, pp. 18-23. ISBN 978-9975-158-17-6. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/153992

[7] Smochină A. *Cu drag despre profesorul A. Arseni*. Prezentat la Conferința științifică internațională Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală. Chișinău, USM, 08-09 decembrie, 2022.

puncte de vedere, democrația nu este altceva decât un complex de reguli pentru reglementarea conflictelor".[8] Astfel, prin activitatea didactică dumnealui ghidează studenți în universul dreptului constituțional, prin incursiuni comparative, prin accente și repere istorico-doctrinare, prin analize ale rolului partidelor politice – ca suport instituțional al democrației reprezentative, prin abordări multiaspectuale și explicații pe înțelesul tuturor.

Dacă ne orientăm asupra conținutului cercetării „Cetățenia Republicii Moldova", care a fost subiectul de bază al tezei de doctorat, atunci pentru perioada în care a văzut lumina această lucrare se remarcă cheia contextului istoric și a actualității problemelor din perioada în care a fost elaborată. Mai mult, subiectul cetățeniei și peste ani rămâne o tema deschisă, deoarece „...Cetățenia este mai mult decât o legătură politico-juridică sub aspect formal, fiind și o legătură de sânge cu părinții și, implicit, cu națiunea constituită în respectivul stat. Ea reprezintă o emancipare a persoanei, trecerea ei din starea de obiect al guvernării în subiect al guvernării, deținătorul și executorul suveranității naționale în mod direct și prin reprezentare."[9] Autorul „Legii nr. 596-XII din 5 iunie 1991 cu privire la cetățenie", pune accente ce conectează dreptul național la cel internațional, interesul general cu cel individual, drepturile și obligațiile etc., abordare dictată de faptul că prin drepturi fundamentale ale cetățeanului, inclusiv dreptul la cetățenie, se înțeleg acele drepturi subiective înnăscute sau dobândite, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și lege, citându-l pe Ioan Muraru[10].

Problema cetățeniei se regăsește abordată și în monografia „Cetățenia – o nouă viziune și reglementare europeană"[11], apreciată de comunitatea științifică drept o lucrare de referință, caracterizată de o analiză „amplă a tematicii dreptului la cetățenie, în care este abordată o întreagă paletă

---

[8] Arseni Al. Prefață la ediția 1 a tratatului „Drept Constituțional și instituții politice". Chișinău: …

[9] Arseni A. *Cetățenia și retrograzii*. https://juridicemoldova.md/8799/cetatenia-si-retrograzii.html

[10] Muraru I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Ed. Actami, 1998, p. 174.

[11] Arseni Al. și Suholitco L. *Cetățenia – o nouă viziune și reglementare europeană*. Chișinău: Litera, 2002.

(...), un studiu prețios pentru doctrina juridică moldovenească, care este destul de modestă la acest capitol”[12]. Astfel, subiectele inițiate și dezvoltate pe parcursul anilor în cercetările profesorului Arseni, au fost dezvoltate de către doctoranzi sub ghidarea și îndrumarea acestuia, și au servit în calitate de fundament științific pentru cercetări ulterioare din domeniul dreptului.

În timp, cetățenia raportată la contextele actuale, are o valoare politico-juridică, ce prezintă un angajament al statului de a reacționa în cazuri particulare, precum este implicarea cetățenilor în războiul din Ucraina, care a generat dezbateri aprinse în societate și reacții din partea autorităților naționale. Iar profesorul A. ARSENI anunță, că „În baza art. 23 din legea Cetățeniei Republicii Moldova, cetățenia se retragere persoanelor care s-au înrolat benevol în forțe armate străine. Retragerea cetățenii se face prin decret prezidențial, în temeiul Legii Cetățeniei enunțate mai sus. Procedura este simplă: aparatul președintelui pregătește fiecare caz în parte; prezentă proiectul decretului; doamna președinte a semnat decretul; în modul stabilit se dă publicității. Actul emis nu se supune nici unei căi de atac”[13].

În același context al dezbaterilor cu referire la cetățenie în cercetări se remarcă și problematica dreptului de vot, a conexiunii și dependenței dintre guvernare și cetățeni, a responsabilității asumate a cetățeanului de a-și exercita dreptul de vot și a politicianului – ca rezultat al votului de încredere obținut. „Suveranitatea națională, stipulează textul constituțional, aparține poporului Republicii Moldova care o exercită și prin organele sale reprezentative. Iar organul reprezentativ suprem al poporului este parlamentul. Temeiul legitim al activității Parlamentului este voința poporului, voința care constituie baza puterii de stat. Această voință constituțională se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, secret și liber exprimat. Deci, sursa puterii de stat este exercitarea de către fiecare cetățean a dreptului său exclusiv politic, drept natural și inalienabil.”[14] Logica cercetărilor duce ușor spre arealul Dreptului parlamentar, care s-a

---

[12] Darii V. Teza de doctor in drept, 2021, p. 20. http://www.cnaa.md/files/theses/2021/57609/victoria_darii_thesis.pdf

[13] Arseni A. *Interviu pentru TVR Moldova*. https://tvrmoldova.md/article/c1c56353f1424adb/pedepse-aspre-pentru-basarabenii-care-lupta-de-partea-rusilor.html

[14] Arseni A. *Dreptul de vot – garanție constituțională și practici*. În „Legea și viața”, martie 2019.

„dezvoltat prin valorificarea experienței regimurilor politice democratice din alte state, prin receptarea și transpunerea în practică, la nivelul cerințelor și realităților noi, a pactelor și convențiilor internaționale privitoare la drepturile omului", și ține cont de premisele, ce au definit domeniul, etapele parcurse în dezvoltare, care au „fost esențiale pentru configurarea treptată a regimului constituțional actual: tranziția către regimul reprezentativ"[15]. Astfel, prin această monografie autorul își propune să ofere răspunsuri exhaustive la o gamă mare de probleme, ce țin de dreptul parlamentar ca instituție a dreptului constituțional, precum și de activitatea deputaților și a Parlamentului în calitate de instituție politico-etatică.

Un alt reper în jurul căruia se poate mult de polemizat este teza de doctor habilitat cu genericul „Legitimitatea puterii de stat – fenomen complex și indispensabil societății umane contemporane[16], care elucidează cerințele de organizare și funcționare a puterii de stat în baza principiului constituțional al legitimității. Urmărind ca scop elaborarea reperelor conceptuale ale principiului legitimității puterii de stat în contextul fundamentării științifice a fenomenului complex putere de stat, din perspectiva edificării statului de drept și democratic, profesorul A. ARSENI, în urma demersului științific întreprins, ajunge să constate, că: „Un regim politic contemporan liberal și democratic poate exista în condițiile unui stat de drept, stat în care persistă atât domnia legii, orientată spre asigurarea demnității omului, a drepturilor și libertăților lui fundamentale, a liberei dezvoltări a personalității umane, precum și a legitimității puterii de stat; Legitimitatea puterii de stat se exprimă prin capacitatea autorităților etatice atât la nivel de instituționalizare, organizare, cât și la nivel funcțional de a realiza funcțiile puterii de stat în strictă concordanță cu voința poporului și cu reglementările constituționale. Aceste constatări, care se regăsesc printre rezultatele cercetării indică aspecte importante, ce nu trebuie neglijate în condițiile unor democrații tinere și aflate în tranziție prelungită, precum republica Moldova. Incontestabil, concluzionează doctorul habilitat[17], este faptul că statul de drept și democratic se formează și se consolidează în

[15] Drept Parlamentar, 2014.

[16] Teza de doctor habilitat, Chișinău, 2015. Disponibil: http://www.cnaa.md/thesis/24104/

[17] Arseni A. „Revista Națională de Drept", nr. 1, 2014. *CSM veritabil garant al interdependenței puterii judecătorești.* https://uspee.md/wp-content/uploads/2019/

baza mai multor principii, printre care și principiul separației puterilor în stat. Sprijinindu-se pe echilibrul și colaborarea puterii legislative, puterii executive și puterii judecătorești, cea din urmă contribuie totuși la controlul, în mare parte, al funcționării primelor două datorită posibilității aplicării contenciosului administrativ. În aceste împrejurări, se ține cont de specificul activității judecătorești, chemată să înfăptuiască actul de justiție.

Multiple aspecte care ar putea fi desprinse din opera științifică a profesorului Alexandru ARSENI, ajuns la sărbătorirea a 70 de ani din ziua nașterii, care este plin de energie și forță de muncă, servește pentru toți – colegi și discipoli un exemplu demn de urmat de slujire hramului științei. Meritele dumnealui impresionează și sunt demne de cele mai frumoase aprecieri. Cuvântul profesorului universitar Alexandru ARSENI, indică profesorul universitar Andrei SMOCHINĂ, este ascultat nu numai în aula universitară sau în cea academică, ci și în mediul oamenilor cu mari responsabilități de stat, acolo, unde se iau decizii importante pentru edificarea statului de drept. Colegul nostru reprezintă un nume de referință al științei juridice naționale, bine cunoscut și dincolo de hotarele Republicii Moldova, un om care face onoare Universității de Stat din Moldova.

În cele din urmă, stimate domnule profesor, comunitatea academică vă aduce felicitări și își exprimă cea mai înaltă considerație și admirație pentru activitatea prodigioasă, dorindu-vă, deopotrivă, ani mulți înainte marcați de reușite remarcabile, prosperare, entuziasm perpetuu în activitățile pe care le desfășurați, noi forțe creatoare, inspirație, continuă armonie spirituală alături de cei dragi! Să aveți parte de îndeplinirea aspirațiilor și de noi realizări în comun cu cercetătorii și corpul profesoral din țara noastră.

Rodica CIOBANU
doctor habilitat în drept,
șef al Departamentului Drept Public, Facultatea de Drept,
Universitatea de Stat din Moldova

04/RND-nr.-1-2014.pdf ; *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan: Argumentare științifică și confirmare practică*. Chișinău: CEP USM, 2014.

CURRICULUM VITAE

Alexandru ARSENI

Data nașteri: 30 august, 1952
Locul nașterii: Kazahstan
Grad științific: doctor habilitat în drept, conferențiar universitar
Locul de muncă: Universitatea de Stat din Moldova, profesor universitar

STUDII ȘI COMPETENȚE PERSONALE

1982 – Jurist, absolvent al Facultății de Drept, Universitatea de Stat din Moldova
1997 – Doctor în drept, a susținut teza „Cetățenia Republicii Moldova", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova
2015 – Doctor habilitat în drept, a susținut teza „Legitimitatea puterii de stat: fenomen complex și indispensabil societății umane contemporane", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova

COMPETENȚE ORGANIZAȚIONALE/ MANAGERIALE

Posed aptitudini de comunicare, de îndrumare și ghidare a studenților, capacitatea de a rezolva conflictele interpersonale, cunoașterea problemelor învățământului superior contemporan

DOMENII DE CERCETARE

Dreptul constituțional;
Concepții actuale în dreptul constituțional;
Parlamentul – instituția fundamentală a democrației reprezentative;
Jurisdicția constituțională;
Dreptul electoral;
Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale;
Cetățenia;
Puterea de stat: forme și metode de realizare.

DISCIPLINE PREDATE

Ciclul I – Licență
Drept constituțional permanent;
Drept parlamentar.

Ciclul II – Masterat

Concepții actuale în dreptul constituțional;

Jurisdicția constituțională.

ACTIVITATE PROFESIONALĂ ȘI PUBLICĂ

1982–1986 – instructor, Secția Organizatorică a Primăriei mun. Chișinău

1986–1990 – șef-adjunct al Direcției evidență și repartizare a spațiului locativ a Primăriei mun. Chișinău

martie 1990–februarie 1994 – deputat în „Parlamentul Independenței" al Republicii Moldova, președinte al Comisiei Parlamentare Permanente pentru drepturile omului și relațiile naționale. Votant și semnatar al Declarației de Independență și al Imnului „Deșteaptă-te, române!"

martie 1994–prezent – lector, Universitatea de Stat din Moldova; lector superior, Universitatea de Stat din Moldova; conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova

1999–2003 – consilier în Consiliul mun. Chișinău

1999–2009 – avocat la baroul Asociat de Avocați a facultății de Drept a Universității de stat din Moldova

2009–2013 – membru al Consiliului Superior al Magistraturii

2016–prezent – expert în drept constituțional, Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare

PARTICIPARE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI PRACTICE DE PREGĂTIRE A CADRELOR

MEMBRU AL SEMINARULUI ȘTIINȚIFIC DE PROFIL LA SPECIALITĂȚILE:

552.01 – Drept constituțional;

552.02 – Drept administrativ;

552.03 – Drept financiar (bancar, fiscal, vamal).

PECUNOAȘTEREA MERITELOR PROFESIONALE, DIDACTICE ȘI ȘTIINȚIFICE

DECORAT CU DISTINCȚIILE DE STAT:

1. Medalia „Meritul muncii" – 1982;
2. Medalia „Meritul civic" – 1996;
3. „Ordinul de Onoare" – 2010;
4. „Ordinul Republicii" – 2012.

Partea 1

INTERVIURI

TĂLMĂCIREA LEGII SUPREME ȘI REFERENDUMUL CONSTITUTIONAL*

„Actuala guvernare trebuie să creeze un mecanism juridic viabil care să asigure exercitarea dreptului de vot și libera expunere a voinței fiecărui alegător, ca el să vadă utilitatea votului său."

Alexandru Arseni

Referendumul constituțional continuă să producă explozii afective și confruntări verbale, chiar dacă Alianța de guvernământ a dat asigurări că nu va bate în retragere și va reda poporului, în bază de pleibiscit, dreptul de a-și alege președintele. Există sau nu instrumentele juridice necesarea pentru desfășurarea pleibiscitului? La această întrebare postului de radio „Europa Liberă" răspunde doctorul în drept constituțional, profesorul universitar, Alexandru Arseni.

Europa Liberă: Dle Arseni, în decizia Curții Constituționale din 5 mai există sau nu o încuviințare a referendumului constituțional, care are de gând să-l inițeze AIE?

Alexandru Arseni: Curtea Constituțională nici nu poate avea o astfel de intenție, pentru că Curtea se supune Constituției și nu substituie Constituția, or în art. 75 din Constituția Republicii Moldova, intitulat „Referendumul", se stabilește că cele mai importante probleme ale statului sunt supuse referendumului, adică votului poporului, iar conform art. 38, voința poporului este baza puterii de stat.

---

* Interviu realizat de postul de radio „Europa Liberă", 9 iunie 2010. – https://moldova.europalibera.org/a/2066127.html#

E.L.: Dle Arseni, dar aceeași Constituție dă dreptul și Legislativului, și poporului să schimbe Constituția.

A.A.: Când a fost adoptată Constituția în 1994, s-a prevăzut posibilitatea Parlamentului să adopte Constituția și să o modifice, conform art. 43 din Constituție, dar această nu înlătură poporul, pentru că lui îi aparține ultimul cuvânt.

E.L.: Și atunci de ce apar unii demnitari sau juriști tălmăcitori declară că referendumul ar fi neconstituțional. Astfel se confirmă proverbul din popor: unde sunt doi juriști acolo-s trei păreri?

A.A.: O să răspund și la această vorbă din bătrîni. Ea are un caracter cu mult mai pozitiv, nu în sensul că dacă sunt trei juriști nu știu despre ce vorbesc. Sunt păreri diferite pentru că ei examinează subiectul în ansamblu. Dar e vorba de juriști, care sunt specialiști în domeniu, însă a tălmăci Constituția înseamnă a o ști foarte bine, a fi specialist anume în drept constituțional și nu în alt domeniu, pentru că art. 2 din Constituție, al. 1, stipulează încă o dată că „suveranitatea națională aparține poporului" și o exercită în mod direct, prin referendum. Asta este o variantă. Să nu uităm că există calea revoluționară care aparține tot poporului, revoluțiile s-au făcut de către popor și au fost recunoscute ca act legitim. Noi nu recurgem la revoluție dar la referendum, forma cea mai democratică.

E.L.: Și atunci de ce s-a mers la Comisia de la Veneția?

A.A.: Cum spune un actor rus: „Întrebarea este clară, răspuns nu va fi." De ce s-a mers? Pentru că s-au ignorat specialiștii în domeniu din Republica Moldova, ca și acea hotărâre a Curții Constituționale privind decizia Parlamentului de destituire a dlui Muruianu în funcție, de data aceasta Curtea Constituțională nu a apelat la Consiliul Științific Consultativ de pe lângă Curte, la specialiștii în domeniul dreptului constituțional. I-a ignorat, iată de aceea au purces la Veneția. Vreau să vă spun că dl Ghimpu a apelat la Veneția, nu ca să îi întrebe ce să facem, ci să le aducă la cunoștință opinia noastră reieșind din Constituție, ca să ne integrăm în Europa respectând acest lucru.

E.L.: La ziua de azi ce avem dle Arseni? Pentru că unii spun, vezi Doamne, secretarul general al Consiliului Europei ar fi dat un verdict politic, iar Comisia de la Veneția este cea care trebuie să dea verdict juridic. Ce avem pe tabla de șah?

A.A.: Nici secretarul general nici Comisia de la Veneția nu pot da verdict unui popor. Ei discută cu liderii politici și dau o recomandare despre cum văd ei lucrurile. Și verdictul politic și verdictul juridic este în favoarea Republicii Moldova.

E.L.: Dar un al mesager, care este dl Nicolae Eșanu, care vine din Comisia de la Veneția, spune altceva...

A.A.: Mi-am expus opinia asupra membrului Republicii Moldova la Comisia de la Veneția, dl Eșanu, care nu este specialist în domeniul dreptului constituțional și, vorbind pe șleau, reprezentantul oricărei țări în Comisia de la Veneția apără interesele poporului său, pe când dl Eșanu este împotriva Republicii Moldova.

E.L.: Deci, în concluzie, astăzi nu avem date noi, Curtea Constituțională în 5 mai a spus ceea ce spune Constituția, poporul are dreptul să schimbe Legea Supremă, am înțeles corect?

A.A.: Foarte corect, asta este voința poporului, ea nu poate fi condiționată. Chiar și dizolvarea Parlamentului cu ce scop se face? Pentru că politicienii nu pot conlucra, se dizolvă Parlamentul și se dă la judecarea poporului. El, prin voința lui, să desemneze alți delegați care să exercite puterea în numele poporului.

E.L.: Dle Arseni, de multe ori în interiorul Curții există păreri diferite, iar deciziile se iau cu o diferență minimă de voturi, prin urmare și deciziile Curții nu sunt absolut invulnerabile? Cum poate să aibă societatea să aibă încredere în asemenea decizii, luate la limita adevărului?

A.A.: Există acest Consiliu Consultativ pe lângă Curtea Constituțională să consulte specialiștii, pentru că aici sunt probleme extraordinar de importante și, într-adevăr oamenii au început să apeleze la Curte și să vadă în ea un organ care face ceva. Atunci când e 50 la 50, oamenii înțeleg că ceva nu-i curat. Atunci când se adoptă o decizie pripită, are un alt aspect, unul cu iz politic. Cu toate stima și respectul pentru această instituție, pentru că este una a dreptului constituțional, însă anume aceste devieri lasă un aspect negativ față de Curtea Constituțională.

E.L.: Clasa politică are toate instrumentele juridice necesare și bine puse la punct ca să procedeze la referendum?

A.A.: Da, în Republica Moldova există ansamblul instrumentelor juridice, inclusiv Codul Electoral. Așa cum dl Ghimpu a creat Comisia pentru

reformă constituțională, care are o apreciere bună din partea Comisiei de la Veneția, așa sperăm că va va fi găsit și mecanismul de soluționare a acesor prevederi.

E.L.: Dle Arseni, dar iarăși, oponenții Alianței vor spune că se ajustează Codul Electoral, mecanismele electorale la necesitatea politică a referendumului.

A.A.: În primul rînd, alegerile din 5 aprilie și 29 iulie 2009 au scos în vileag cîteva lacune în Codul Electoral, accesul limitat al cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotare și multe alte chestiuni care trebuiesc ajustate, ca întreg mecanismul să funcționeze. Noi suntem impuși de a înlătura acele lacune care s-au depistat. Actuala guvernare trebuie să creeze un mecanism juridic viabil care să asigure exercitarea dreptului de vot și libera expunere a voinței fiecărui alegător, ca el să vadă utilitatea votului său. Este deja proiectul modificării Codului Electoral ce cuprinde în jur la 80-90 de articole, care nu au iz politic, dar se referă la mecanismul de implementare și de realizare a dreptului de vot.

E.L.: Părere dvs după ce PCRM a spus că și ei vor alegerea directă a președintelui, alegătorii lor o să participe la referendum?

A.A.: Adică alegătorii care au votat PCRM, nu alegătorii lor, că nu sunt proprietatea PCRM. Bănuiesc că o parte au înțeles deja niște lucruri și vor participa pentru a-și exercita dreptul, chiar dacă vor vota împotrivă. Electoratul acesta este mai disciplinat, el va participa. Poate o parte va spune pro, alta contra, dar vor participa. În ce măsură, nu pot să spun.

DOCTORUL ÎN DREPT, ALEXANDRU ARSENI: REPUBLICA MOLDOVA NU ESTE STAT ȘI NICI NU VA FI*

Doctorul în drept, Alexandru Arseni, unul dintre semnatarii Declarației de Independență, explică ce s-a întâmplat în acești 25 de ani de independență cu Republica Moldova. Nu am reușit să construim o clasă politică veritabilă și nici un alegător conștient, responsabil de votul său. Și cetățeanul acestei țări nu este pe deplin cetățean, pentru că nu își cunoaște drepturile, dar și obligațiunile. Acum este clar, 25 de ani nu au fost suficienți pentru a construi un stat independent. Ce facem mai departe? Mergem prin pustiu 40 de ani sau ne uităm în istorie și găsim acolo soluția de Unire, a spus Alexandru Arseni într-un interviu citat de jurnalista Elena Robu pe www.elenarobu.wordpress.com, preluat de „Romanian Global News". Vedeți mai jos câteva declarații pe care le-a făcut deputatul în primul Parlament, Alexandru Arseni la emisiunea „Alb&Negru" de la UNIMEDIA.

• Societatea ne consideră pe cei care am votat uninominal Declarația de Independență că am dat naștere Republicii Moldova.

• Republica Moldova nu este stat și nici nu va fi. Pe plan mondial am fost recunoscuți, dar în esență, statul este cu totul altceva, este un sentiment din suflet. Din bucată un întreg nu faci. Stat vom fi cu România în UE.

• Atunci când am votat, ne-am autodeterminat, ne-am separat de URSS. Mai departe, am lăsat ca lucrurile să se dezvolte.

• Actuala conducere nu este conducerea R. Moldova. Este de aici din interior, de aici a apărut. Deși cred că acest lucru a fost dirijat de la Moscova, prin anumiți oameni. Este una de interes. Care pe care să amăgească, de unde să fure. A fost crescută de Petru Lucinschi, Andrei Sangheli și apoi de Vladimir Voronin.

---

* Declarații a fost publicate de Agenția de știri „Romanian Global News" (RGN Press), 9 august 2016. – https://rgnpress.ro/2016/08/09/doctorul-in-drept-alexandru-arseni-r-moldova-nu-este-stat-i-nici-nu-va-fi/#

• Totul s-a distrus și așa au fost luate una după alta uzinele și fabricile din Moldova. „Marea majoritate au fost luate de firme rusești. Care licitații? Ce aduceau la faliment și apoi le cumpărau.

• Toate s-au început de la două persoane: Lucinschi și Sangheli. Ei au început vinderea cu bucata și cu ridicata a patrimoniului Republicii Moldova. Până la urmă au vândut și Republica Moldova. Dl Snegur a fost o personalitate remarcabilă, dar a fost izolat și au început să dicteze premierul și președintele Parlamentului. S-a început conflictul de interese.

• Ce înseamnă evoluția mentalității? Mie nimeni nu îmi pune macaroane pe urechi. Problema constă în noi ca persoane. Nu arunc pur și simplu buletinul în urnă, dar ce voi scoate eu din acea urnă.

• În 1990 s-a votat conștient, cu mintea trează. În 1994 era așa și așa, din cauza războiului și a fricii. Era și starea de nostalgie față de perioada sovietică. În URSS nu a fost comunism, dar jecmăneală. Corupția și terorismul de la Lenin se trage?

• Clasă politică nici astăzi nu avem. Am avut clasă politică în 1990. Pe deputații de azi întreabă-i ce au votat dimineață că deja nu mai țin minte.

• În calitatea sa de alegător, cetățeanul încă nu este. Nici o bună parte de tineret nu este cetățean pe deplin al acestei republici. Cum să te duci la vânătoare cu praștia la urși?! Își arde o labă și e gata cu tine.

• Nici astăzi nu știm dacă au fost falsificate alegerile în 2009, dacă au votat sau nu morții.

• Cea mai mare badjocură față de cetățeni a fost în 2014. Noi făceam agitație pentru partidele din Alianța pentru Integrare Europeană, dar ei furau cât încăpea în buzunare și saci.

• În 1991, era în jurul de 5 milioane de cetățeni. Au fost elaborate 5 milioane de pașapoarte de cetățean al R. Moldova, plus un milion de pașapoarte diplomatice. Astăzi am rămas mai puțin de jumătate, undeva 2 milioane 300 de mii de oameni.

• Pe liste electorale poți pune și 6 milioane. De ce nu s-a dat publicității recensământul? Există interes ca aceste date să fie secrete, este un decalaj enorm. Se face pentru a uzurpa puterea în stat de către PD. S-a întâmplat prin mituire și prin fotografii compromițătoare. Pe cele mai mârșave căi, cu implicarea vieții private.

• După ultimile informații pe care le dețin și le cred, președintele nu va fi ales de popor, ci de parlament. Această hotărâre pe care a luat-o Curtea Constituțională nu are legitimitate. Curtea Constituțională nu poate modifica Constituția, nu are niciun drept. Ce a fost în 2000, atunci a trebuit să să întreprindă toate măsurile. Ori noi respectăm Consituția, ori Constituția e o hârtie cu care fiecare face ce vrea. De ce s-au făcut aceste schimbări dintr-un partid în altul? Ca să aibă majoritatea pentru alegeri.

• Leancă va fi candidatul la președinție. Va fi președintele Partidului Democrat, nu al poporului și nici al societății.

• Soluția pentru Republica Moldova este unirea, prin referendum. Este și o altă cale, însă clădirea Parlamentului nu poate vota, dar în Parlament nu este cine.

• Chiar 40 de ani vor merge prin pustiu, până vom deveni liberi în gândire? Să nu dăm mâinile în jos și să credem că altcineva va face în locul nostru.

„DECLARAȚIA CA ACT A RĂMAS, DAR DIN ESENȚA UNUI STAT INDEPENDENT, AVEM FOARTE MULTE RESTANȚE”*

TVR Moldova continuă seria reportajelor realizate în contextul zilei Independenței Republicii Moldova. De această dată, într-un interviu oferit postului nostru de televiziune, în 2017, semnatarul Declarației de Independență, Alexandru Arseni ne-a împărtășit emoțiile și sentimentele trăite la sfârșitul anilor ’80 ai secolului trecut.

TVR Moldova: Unul din cei care pledau pentru ruperea de imperiul sovietic și restabilirea adevărului istoric a fost Alexandru Arseni, semnatar al Declarației de Independență.

Alexandru Arseni: Evident că nimeni nu se gândea că vom ajunge la independență. Da, s-a pus problema suveranității și a fost adoptată la 23 iunie 1990. Societatea mergea înainte, mergeam într-un pas. Parlamentul găsea soluții la cerințele poporului și atunci când a avut loc lovitura de stat la Moscova, toată societatea s-a trezit și a spus că mai departe așa nu putem merge. În acea perioadă și Dumnezeu ținea cu noi.

Erau zile frumoase. Oamenii, veseli. Veneau pe jos, nu cu transportul de la Naslavcea până la Giurgiulești. Nu știu dacă pot găsi cuvinte să descriu acea frumusețe care forfotea aici. Noi suntem bucuroși că am fost prezenți la acel eveniment de trezire națională, de sentiment de demnitate și de dorința de a schimba ceva.

Marea Adunare Națională și-a început activitatea. Noi, deputații, am fost prezenți aici, după care am mers în parlament și am legiferat voința poporului pentru independență, votând-o nominal, fiecare deputat cu un DA și semnătura pe declarație.

Emoții ... ca semn bun că s-a făcut un lucru sincer, cinstit, din suflet, Bunul Dumnezeu ne-a dat și o ploiță, adică a udat această sărbătoare.

---

* Interviu realizat de canalul „TVR Moldova”, 17.08.2016. – https://tvrmoldova.md/actualitate/Alexandru-arseni-semnatarul-declaratiei-de-independenta-declaratia-ca-act-a-ramas-dar-din-esenta-unui-stat-independent-avem-foarte-multe-restante/

TVRM: Tot în aceeași zi, deputații primului Parlament au votat și imnul noului stat independent.

A.A.: Dl Hadârcă, pe atunci prim-vicepreședinte al Parlamentului a spus că avem nevoie și de imn pentru că un însemn de stat. Și, dumnealui a propus să votăm imnul „Deșteaptă-te Române!". Și l-am votat. Mai puține voturi, dar suficiente pentru a intra în vigoare legea. În 1994 el a fost abrogat de parlamentarii agrarieni, Parlamentul 1994-1998.

TVRM: Alexandru Arseni constată, însă, cu regret că, idealurile anilor 90 au fost năruite de clasa politică și guvernările care s-au perindat la putere. Astăzi, subliniază ARSENI, regiunea din stânga Prutului nu întrunește toate elementele unui stat independent.

A.A.: Economie nu avem, securitate nu avem, securitatea financiară e la pământ, dar fără bani nu construiești o cetate, un stat independent. Miliardele se fură. Declarația ca act a rămas, dar din esența unui stat independent, avem foarte multe restanțe.

TVRM: Întrebat dacă această republică are viitor?

A.A.: Vă spun că nu! Singura posibilitate e integrarea în UE, și împreună cu România.

TVRM: Prin urmare, semnatarul Declarației de Independență are un mesaj pentru românii basarabeni.

A.A.: Să ridice capul sus, să-și ridice demnitatea pe care o au, dar ea puțin e ofilită și să se gândească la viitor.

INTERESUL POLITIC AL FRACȚIUNILOR ESTE UNA, „DAR RĂSPUNDEREA O POARTĂ ȘEFUL STATULUI” *

Săptămâna viitoare este una importantă pentru R. Moldova și pentru ceea ce se va întâmpla mai departe – după ce Curtea Constituțională va decide asupra solicitării socialiștilor care au spus că decretul desemnării repetate a Nataliei Gavriliță pentru funcția de premier ar fi neconstituțional și l-au adus în fața Curții Constituționale. Instanța a anunțat că va pronunța decizia marți, pe 23 februarie. O discuție despre îndatoririle președintelui în R. Moldova cu expertul în chestiuni constituționale, Alexandru Arseni.

Europa Liberă: Să vorbim astăzi despre împuternicirile pe care le are președintele în Republica Moldova. De la constituționaliști aud că de 10 ani împuternicirile ar fi rămas aceleași.

Alexandru Arseni: Împuternicirile președintelui rezultă din funcționarea instituțiilor de stat în baza principiului separării puterilor, ceea ce coincide cu regimul politic. Noi avem regim politic semi-prezidențial. În ce constă el?

E.L.: De atâta că președintele a fost ales prin vot direct?

A.A.: Așa! În primul rând, că puterea executivă este bicefală, la prezidențială e monocefală, detașată în două instituții distincte: șef de stat, ca instituție unipersonală, și guvernul, pilonul principal al puterii executive, în frunte cu primul-ministru. Legitimitatea atât a șefului de stat, cât și a parlamentului, din punct de vedere legal, este egală, pentru că ea rezidă în voința poporului exprimată prin puterea de stat.

E.L.: Regimul semi-prezidențial și forma de guvernare parlamentară deosebesc aceste două puteri?

---

* Interviu realizat de postul de radio „Europa Liberă”, 19 februarie 2021. – https://moldova.europalibera.org/a/alexandru-arseni-interesul-politic-al-frac%C8%9Biunilor-este-una-dar-r%C4%83spunderea-o-poart%C4%83-%C8%99eful-statului-/31111918.html

A.A.: Sunt două instituții și două sintagme. Forma de guvernământ astăzi semnifică doar următorul lucru: modalitatea de desemnare a șefului de stat și raportul lui cu parlamentul, ca să lămurim.

E.L.: Deci, atâta timp cât președintele era ales în parlament cu votul deputaților, era una?

A.A.: Da, atunci eram în prezența regimului politic parlamentar.

E.L.: Care sunt astăzi împuternicirile președintelui?

A.A.: Șeful statului are, în primul rând, funcții. În Constituție, în mod special în art. 77, alin. 2, sunt stipulate două funcții: reprezintă statul ca subiect unitar de drept și constituțional, și internațional. Și a doua funcție: este garantul suveranității naționale și integrității teritoriale a statului. Este și a treia funcție și aici...

E.L.: Se zice că președintele ar trebui să fie un mediator între puteri.

A.A.: Acuși o să vă răspund. Dvs. ați și spus-o „mediator", care rezultă din analiza normelor constituționale. Mediator... Președintele, înainte de a desemna candidatul la funcția de prim-ministru al guvernului, ce face? Consultă fracțiunile. Iaca, medierea. Înainte de a dizolva parlamentul, ce face? Consultă fracțiunile. Are acest Consiliu Superior de Securitate, a analizat situația, a făcut o concluzie și nu rămâne cu această concluzie, dar vine în parlament, ceea ce prevede Constituția, și-i spune parlamentului că șeful statului are dreptul de a adresa mesaje de interes național, dar președintele are atribuții. Și iată aceste atribuții: ca reprezentant al statului, el duce tratative cu guvernele și șefii statelor, reprezintă statul în raporturile Republicii Moldova ș.a.m.d.

E.L.: Pe plan extern...

A.A.: Pe plan extern, corect Dvs. ați observat. Și este garantul suveranității naționale și suveranității de stat, are atribuții pentru apărare, este comandatul suprem al forțelor armate, este o prevedere, securitatea națională, iată aici venim la turta noastră. Conform art. 96, alin. 1, guvernul exercită puterea externă și internă și conducerea administrativă. Parlamentul a adoptat legea și atât. Cine o pune în aplicare? Executivul.

E.L.: [Șeful statului] își asumă toată răspunderea pentru desemnare...

A.A.: Desemnarea candidatului la funcția de prim-ministru este atribuită doar șefului statului, este o competență exclusivă. De aceea, șeful statului este obligat, în primul rând, să consulte fracțiunile, art. 98, alin. 1, îi spus fracțiunile, deci toate. El îi obligat. După consultare, desemnează un candidat, adică în procesul acestor consultări fracțiunile spun: noi vedem așa o candidatură, șeful statului (noi vorbim de instituție) va decide. El își asumă toată răspunderea pentru desemnare, nu-i pur și simplu un decret oarecare, dar trebuie să verifice cui îi încredințăm exercitarea politicii interne și externe și conducerea administrării. Deci, trebuie să fie o persoană integră, competentă și nevulnerabilă, neșantajabilă. Este o răspundere, fiindcă se poate și așa întâmpla, teoretic: „Voi vreți, na-vă!". Și peste jumătate de an republica este distrusă. Cine poartă răspunderea?"

E.L.: Președinția...

A.A.: Președintele Republicii Moldova! O să zică: „Păi, voi ați numit!" – „Da, dar e competența dumitale, dle președinte". Adică, interesul politic al fracțiunilor, fracțiunile parlamentare pot diviza, dar răspunderea o poartă plenar șeful statului.

E.L.: Decizia Curții Constituționale nu se discută, ea se execută.

A.A.: Da, nu se discută.

E.L.: Dar să analizăm ambele scenarii. Ce se va întâmpla după ce Curtea anunță pe 23 februarie verdictul? Ce se va întâmpla într-un caz și în altul?

A.A.: Verdictul poate să aibă două consecințe. Una: că decretul privind desemnarea candidaturii la funcția de prim-ministru a dnei Natalia Gavriliță este constituțional. Și atunci, dna Gavriliță solicită parlamentului învestirea și prezintă în parlament programul și lista. Vor apărea întrebări – va răspunde, va prezenta fiecare candidat... Asta deja-i procedură.

E.L.: În cazul scenariului 2?

A.A.: Și dacă Curtea Constituțională declară decretul neconstituțional, ea trebuie să motiveze care au fost pricinile, care norme constituționale au fost încălcate de către șeful statului la desemnare. Aceasta înseamnă că șeful statului rămâne în același exercițiu al atribuțiilor, al funcției de garant al suveranității de stat și naționale, va ține cont de acele omisiuni

pe care le-a comis în cazul desemnării a doua oară și va trece la procedura stabilită de art. 98, la consultarea fracțiunilor și din nou la desemnarea unui candidat. Și iarăși, asta deloc nu înseamnă că dumneaei și a treia oară nu poate propune aceeași candidatură. E la discreția președintei, pentru că ea poartă răspundere. Puteți să spuneți că asta poate să fie încăpățânare, aici deja sunt chestiuni care reprezintă raportul dintre parlament, care are aceeași legitimitate, dar parlamentul doar numai prin vot, că șeful statului odată desemnat, el și-a încheiat, el nu dă garanții că decretul de desemnare a Dvs. în calitate de candidat la funcția de prim-ministru încununează, s-a terminat a lui, dar parlamentul odată învestind guvernul îi acordă moțiune de cenzură, de vot de neîncredere și l-a demis și s-a terminat discuția. Gata! Adică, deja pârghiile de influență și de acțiune rămân în mâinile parlamentului.

E.L.: Care va fi soarta celor 54 de semnături puse de deputații care o înaintează la funcția de premier pe dna Mariana Durlești

A.A.: Pot să vă răspundă doar acei care le-au colectat. Să se uite la acele semnături atent, să facă ce vor, pentru că această listă de 54 de semnături nu are nici un suport juridic, nici un temei constituțional și nici o acoperire normativă. Nu are suport juridic această listă de semnături, pentru că art. 98 spune fracțiuni, dar nu listă de semnături. Asta este o invenție pentru a se menține la putere.

E.L.: Deci, Dvs. lăsați să se înțeleagă că mai întâi trebuie să fie creată o majoritate parlamentară formalizată?

A.A.: Așa! Și ce înțelegeți Dvs. prin majoritate parlamentară formalizată?

E.L.: Se face o coaliție între două-trei fracțiuni care întrunește numărul de voturi 50+1.

A.A.: Așa, nota „10" la dreptul constituțional! Art. 64 din Constituția Republicii Moldova, în alin. 1, stipulează că: „Structura, organizarea și funcționarea parlamentului este reglementată prin regulament". Și avem regulamentul parlamentului, adoptat în 4 aprilie 1996 prin lege organică, cu modificările de rigoare, dar rămâne și spune în art. 4: „Pentru organizarea și funcționarea parlamentului se constituie fracțiuni parlamentare în baza listelor concurenților electorali care au trecut pragul". Deci, fracțiunile parlamentare sunt structuri juridico-politice; juridice, pentru

că sunt reglementate și acțiunile lor au consecințe politice, că sunt formate în baza listelor electorale. Ce înseamnă majoritatea parlamentară? Curtea Constituțională în 2020 a gândit că deputații mai citesc câte ceva. Noi, actualmente, în Parlamentul Republicii Moldova majoritatea parlamentară constituțională nu avem. Sunt fracțiuni care au fost declarate la început, dacă țineți minte...

E.L.: În 2019, dar între timp s-a modificat mult structura actualului parlament.

A.A.: Iată acelea-s din 2019. Pe parcurs se poate modifica, dar fracțiunea rămâne înregistrată de atunci.

E.L.: Dar, între timp, unii au părăsit fracțiunea, s-au adunat și au făcut grupuri în parlament.

A.A.: Acuși ne lămurim. Noi vorbim de fracțiuni.

E.L.: Aici am înțeles.

A.A.: Și mai departe, cineva poate părăsi fracțiunea, avem deputați care au trecut pe circumscripții uninominale, pot adera la o fracțiune sau alta sau tot în timp de 10 zile, ei, dacă sunt mai mulți de cinci, pot forma propria fracțiune. Asta-i la discreția lor, nimeni nu-i obligă, dar dacă s-au rupt de la fracțiune și nu s-au aliniat la niciuna, deja asta nu-i structură. Dacă nu respectăm, această structură nu are legitimitate. Cei care s-au rupt de la fracțiune, de la PD, și nu au format grupul parlamentar, asta să fiți sănătoși, nu este structură juridico-politică a parlamentului.

E.L.: Dar dl Candu are fracțiune?

A.A.: Nu are, pentru că nu a format-o în conformitate cu prevederile regulamentului.

E.L.: Dl Sârbu are fracțiune?

A.A.: Tot nu are! Vă spun, noi suntem pe câmpul exercitării puterii de stat ori statul de drept și democratic îi preeminența dreptului, orice structură trebuie să rezide din normele constituționale.

E.L.: Și Curtea Constituțională trebuie să ia în calcul toate aceste aspecte?

A.A.: Sigur că da. Deci, Curtea Constituțională, noi observăm că deja când se pronunță asupra unei sesizări examinează nu în funcție de caz,

dar interpretează norma constituțională de aplicare a ei și prin această interpretare a normei nu poate să-i lege mâinile șefului statului, care are un drept discreționar, e la discreția lui, el aplică legea și el poartă răspunderea. Avem structuri juridico-politice prevăzute de regulament și de Constituție, iar prioritate are Constituția. Grupurile parlamentare sunt denumiri care de la caz la caz, care nu au dreptul să adopte decizii care au efect juridic în parlament și în activitatea parlamentului.

E.L.: Unii deputați au încercat să-i arate din deget președintelui, spunând că, dacă nu va ține cont de deciziile care se iau în parlament, ar putea să se ajungă la impeachment. În ce condiții totuși poate să fie sancționat președintele?

A.A.: Vedeți, ați utilizat două noțiuni juridice. Impeachment-ul înseamnă punerea sub acuzare penală, în cazul în care șeful statului a săvârșit crime prevăzute de Codul Penal, punerea sub acuzare și această punere sub acuzare se face de către procurorul general, iar suspendarea din funcție îi altă situație juridică și îi altă răspundere, asta deja e o răspundere politică.

E.L.: Și suspendarea vine din partea parlamentului!?

A.A.: Inițiativa aparține deputaților, o treime din deputați, pentru încălcarea prevederilor constituționale și se adoptă suspendarea cu votul a cel puțin două treimi. Și dacă se acumulează, se organizează referendum, și dacă referendumul susține suspendarea, atunci președintele este demis.

E.L.: Dar la referendum trebuie să participe numărul de alegători care au votat-o?

A.A.: Așa, nu mai puțini decât au votat pro, adică iată în ce constă separarea și echilibrul puterilor în regimul politic semi-prezidențial, au frâne reciproce, deci au pârghii de influență, de aceea președintele republicii, șeful statului nu a încălcat prevederile constituționale.

E.L.: Asta trebuie să ne spună Curtea Constituțională pe 23 februarie.

A.A.: Curtea, pentru că interpretările... Da, așteptăm. Păi, Dvs. ați spus că noi ipotetic discutăm.

E.L.: Cazul A, cazul B și ce se întâmplă?

A.A.: Da, că noi nu înlocuim, nu avem niciun drept.

E.L.: Absolut!

A.A.: Dar hotărârile Curții Constituționale nu modifică articolul constituțional, îl dezvoltă; nu-l îngustează, dar îl lărgesc, pentru că dreptul șefului statului de a desemna un candidat la funcția de prim-ministru este discreționar.

„SUNT ÎNTRUNITE TOATE CIRCUMSTANȚELE PENTRU A DIZOLVA PARLAMENTUL”*

Guvernul lui Igor Grosu, candidatul propus la funcția de premier de președintele Maia Sandu, nu a putut fi învestit din cauza lipsei de cvorum, după ce deputații PSRM și cei ai platformei „Pentru Moldova” au părăsit ședința legislativului. Potrivit prevederilor constituționale, unul dintre temeiurile de declanșare a alegerilor anticipate este dizolvarea parlamentului care respinge doi candidați la funcția de premier. S-au întrunit condițiile legale pentru a provoca anticipatele, sugerează expertul în drept constituțional, Alexandru Arseni.

Europa Liberă: Legislativul nu a avut cvorum pentru învestirea guvernului Grosu. Cu puțin timp înaintea ședinței în plen, deputații socialiști și cei din grupul „Pentru Moldova” au spus că nu vor acorda vot de încredere unui executiv condus de candidatul pro-prezidențial. Totodată, ei și-au reiterat sprijinul pentru propriul lor candidat, deși Curtea Constituțională a declarat constituțional decretul privind desemnarea dlui Grosu. Iată că pe parcursul a trei luni aleșii poporului nu au reușit să dea vot de încredere unui guvern. Cât de grav e acest lucru?

Alexandru Arseni: Precizarea Dumneavoastră merită nota „10”, pentru că art. 6 din Constituție stabilește principiul separării, dar colaborării în exercitarea atribuțiilor prevăzute de Constituție. Or, învestirea guvernului implică două instituții strict determinate: șeful statului care desemnează prin decret candidatul după consultarea fracțiunilor și parlamentul care este obligat, conform alin. (3) art. 98, să ia în dezbateri, după ce candidatul prezintă raportul și lista, să ia în dezbateri, adică adresează întrebări candidatului și față de lista nominală și după aceea fiecare fracțiune, unul sau doi, în funcție de proporția pe care o au acolo, iau cuvântul și se pronunță în favoarea sau în defavoarea învestirii. Acesta-i un mecanism absolut necesar și dacă unul din acești actori nu-și îndeplinește funcțiile, celălalt nu are cum să și le îndeplinească.

---

* Interviu realizat de postul de radio „Europa Liberă”, 25 martie 2021. – https://moldova.europalibera.org/a/alexandru-arseni-sunt-%C3%AEntrunite-toate-circumstan%C8%9Bele-pentru-a-dizolva-parlamentul-/31169748.html

E.L.: A făcut tot ce i-a stat în puteri Partidul Acțiune și Solidaritate și candidatul propus de președintă, dl Grosu, ca să obțină acest vot de încredere din partea parlamentarilor? De ce vă pun această întrebare? Pentru că sunt foarte multe supărări, cei din Platforma Demnitate și Adevăr s-au supărat și au spus că chiar pe ultima sută de metri dl Grosu le-a spus că nu știe dacă PAS va vota pentru guvernul său; Pavel Filip, care-i liderul Partidului Democrat, s-a supărat și pe unii, și pe alții și a spus că s-a săturat de circ.

A.A.: Dacă ascultăm politicienii, apoi o luăm prin păpușoaie. Acesta este un joc pentru a ascunde intențiile respective. Acțiunile! Ne uităm după acțiuni.

E.L.: A făcut dl Grosu tot ce se cerea de la el ca să obțină votul?

A.A.: Dl Grosu absolut totul a făcut – a alcătuit programul, a constituit lista, a publicat-o, cu caracteristici, a depus cerere în secretariat, acesta a înregistrat-o, a făcut tot și a venit în parlament cu raport să prezinte raportul.

E.L.: Dar nu i-a convins pe cei cu care a discutat că trebuie să-i dea votul?

A.A.: Cel mai greu este să-l convingi pe cel care nu vrea. Asta-i. Dar dacă cercul cu care conversezi, fracțiunea este intenționată din start că doar să te audă și să facă ce vrea, nu poți să schimbi nimic, dar tu întreprinde măsuri.

E.L.: Maia Sandu are toate argumentele să sesizeze Curtea Constituțională dacă poate să dizolve parlamentul?

A.A.: Da, pentru că se întrunesc prevederile art. 85. În primul rând, nu s-a format guvernul și se blochează practic de trei luni de zile activitatea parlamentului, inclusiv prin această declarație în parlament că ei nu vor participa la dezbateri, asta îi blocare, iar art. 85 alin. (2) ne spune clar că, dacă două învestiri eșuează în perioada de 45 de zile de la prima învestitură, sunt temeiuri juridice pentru dizolvarea parlamentului. Ce-i drept, art. 85 alin. (1) și în cazul acesta obligă șeful statului să consulte fracțiunile pentru a elucida circumstanțele din care nu au învestit și dacă aceste circumstanțe sunt obiective: n-au reușit, de exemplu, să facă cunoștință cu programul până la urmă sau alte chestiuni, li se mai acordă mai mult de 15 zile, peste 45 de zile, dar dacă sunt pur și simplu ambiții de interes

ale fracțiunii, acestea nu se încadrează în prevederile constituționale și, după această consultare, șeful statului emite decret de dizolvare a parlamentului.

E.L.: Oponenții Maiei Sandu continuă să spună că în actualul legislativ există o majoritate și că Maia Sandu nu ar ține cont de o recomandare a Comisiei de la Veneția care spune că, dacă există o majoritate parlamentară și poate să înainteze și să sprijine un candidat pentru funcția de premier, ar dezavantaja-o pe Maia Sandu că nu ia în calcul și acest aspect.

A.A.: Dar d-lor ce n-au citit hotărârea Curții Constituționale din 22 martie, prin care a fost declarat constituțional decretul privind desemnarea dlui GROSU în calitate de candidat la funcția de prim-ministru al guvernului, care are obligația să elaboreze programul și lista?

E.L.: Ei vorbesc despre majoritatea lor, adică majoritatea PSRM și „Pentru Moldova".

A.A.: Încă o dată: nu există majoritate parlamentară ca structură organizatorică prevăzută de art. 4 alin. (12) din regulamentul parlamentului, legea de bază a organizării și funcționării parlamentului ca organ reprezentativ suprem, ca reprezentanță națională și unica autoritate legislativă. Nu există!

E.L.: Dar o recomandare a Comisiei de la Veneția există?

A.A.: Stima și respectul Comisiei de la Veneția. Dar noi ce, chiar suntem atât de analfabeți că nu ne putem lămuri la noi în Republica Moldova, nu avem suficiente explicații? Adică, aici deja este un fel de încăpățânare. Dacă ceva, ne-a recomandat Comisia de la Veneția și tot ea e vinovată. Eu aș propune să terminăm cu aceste referințe. Dar tu pentru ce ai cap pe umeri și ți-ai angajat răspundere, să aștepți cineva să-ți dea indicații? Ei pot să-ți dea o recomandare. Ce presupune majoritate parlamentară, ca structură vorbesc, nu ca listă de semnături, ca structură a parlamentului? Asta înseamnă că această majoritate, fie constituită dintr-o singură fracțiune sau dintr-o coaliție de fracțiuni, în cazul Republicii Moldova care cuprinde mai mult de 51 de deputați, ea își asumă răspunderea plenară pentru actul de guvernare. Adică, programul de guvernare pe toate compartimentele: sociale, economice, culturale, juridice ș.a.m.d. și în acest scop își are și echipa care va pune în aplicare realizarea acestor

proiecte adoptate de către parlament. Iată ce înseamnă. Și în același timp, în parlament se declară și opoziția, alin. (13) art. 4 din regulamentul parlamentului, care are misiunea de a veghea acțiunile majorității, dacă nu sunt abateri de la voința poporului, nu contravin Constituției, în primul rând, Declarației de Independență, Constituției și altor legi. Iată rolul opoziției.

E.L.: Eu îl citez pe ministrul justiției. Dl Nagacevschi, spune că „orice tentativă de dizolvare forțată a unui parlament ce are voință politică pentru învestirea executivului are drept efect adâncirea crizei constituționale".

A.A.: Voi explica ce prevede Constituția, dizolvare forțată, noi facem referință la art. 85 alin. (2), nicio forțare, nimic, este respectarea cu strictețe a ceea ce prevede Constituția. Președintele Republicii Moldova poate dizolva, de data aceasta iarăși e la discreție - după consultarea fracțiunilor, desemnează un candidat, e dreptul discreționar al șefului de stat cui îi încredințează volanul guvernării. Așa și aici, poate dizolva și poate să nu dizolve. Niciun fel de alte șiretlicuri aici nu merg, dar după ce consultă fracțiunile.

E.L.: Dar ce trebuie să se întâmple la aceste consultări pe care șefa statului le va purta cu deputații din fracțiuni?

A.A.: Șefa statului, în cazul dat, când parlamentul nu a învestit a doua oară guvernul în timp de 45 de zile, doar stabilește din care motive parlamentul nu a acordat vot de încredere actualului candidat desemnat, pentru că candidatul desemnat a depus cererea în Biroul permanent, Biroul permanent a inclus pe ordinea de zi și a transmis această cerere cu materialele, programul și lista Comisiei juridice pentru numiri și imunități și această comisie a examinat și programul, și componența nominală, și a adoptat...

E.L.: Dar nu a luat o decizie?

A.A.: Nu, a luat o decizie...

E.L.: Că lasă la latitudinea deputaților să decidă ce fac.

A.A.: Chiar dacă lua o decizie comisia permanentă că respinge, aceasta este o hotărâre a comisiei, hotărârea finală care are efecte juridice este a parlamentului, asta este un fel de șiretlic care...

E.L.: Deci, Maia SANDU discută cu fracțiunile și ajunge la concluzia că trebuie să se sesizeze Curtea Constituțională?

A.A.: Că sunt întrunite toate circumstanțele pentru a dizolva parlamentul. Curtea Constituțională constată, este deja o practică, circumstanțele.

E.L.: În câte zile Curtea poate...

A.A.: În așa caz, în mod prioritar.

E.L.: Deci, în câteva zile, săptămâna viitoare?

A.A.: Păi da, că suntem în criză și guvernamentală, și criză pandemică, și criza economică, financiară, că năpasta nu vine singură, vine în ansamblu.

E.L.: Cine decide data alegerilor parlamentare anticipate, dacă se ajunge la asta?

A.A.: Șeful statului.

E.L.: În dialog cu fracțiunile?

A.A.: Da, data dizolvării, și avem Codul Electoral care stabilește, deja acțiunile trec în Comisia Electorală Centrală, care duce deja procesul și stabilește data alegerilor.

E.L.: Până când e funcțional actualul legislativ?

A.A.: Până se va întruni legislativul nou-ales. Da, el rămâne în exercițiul atribuțiilor sale, dar clar că limitate, nu poate modifica Constituția, legi organice, dar el este în continuare în exercitarea mandatului ca reprezentanță națională.

E.L.: Stare de urgență poate decide actualul parlament să instituie?

A.A.: Stare de urgență deja e o chestie care o poate decide șeful statului.

E.L.: Șefa statului a rugat guvernul să elaboreze măsuri pentru instituirea unui lockdown.

A.A.: Da, dar dacă nu există instituția, deschid o paranteză, își va asuma ea, șeful statului atribuțiile, pentru că societatea, noi nu trebuie să stăm, să așteptăm cum ei se joacă de-a conducerea și să ne spargă nucile de capul nostru, nu, atunci există o persoană. Garantul suveranității cine-i?

E.L.: Președintele.

A.A.: Șeful statului, el își asumă atribuțiile.

E.L.: Până atunci rămâne în exercițiul funcțiunii și actualul guvern ad-interim?

A.A.: D-apoi cum, rămâne toate acestea...

E.L.: Cu împuterniciri limitate?

A.A.: Cu împuterniciri limitate, adică un fel de sabotaj spionic, în așa situație încă mai mare devine rolul șefului statului, în a administra societatea și de a nu permite dezastru.

E.L.: Mulți vorbesc cu îngrijorare că același scenariu s-ar putea repeta și în următorul legislativ, pentru că cel mai probabil un partid nu va reuși să ia 50+1 mandate și atunci e sortit ca să fie creată o majoritate parlamentară care va avea statut de coaliție, alianță.

A.A.: Unul din principiile lui Napoleon era următorul: intrăm în luptă și acolo vedem. Acestea sunt prognoze, care au dreptul la existență, dar vor fi antrenați actorii, concurenții electorali și evident că situațiile de care noi am trecut impun formațiunile politice, partidele și alte mișcări sociale care sunt să termine odată cu arătatul mușchilor pe care nu-i au, că alegerile și parlamentare, și prezidențiale să constituie o singură formațiune sau un bloc, le ajunge locuri dacă au și calități. Vorbim deja deschis că nu mai putem fi prezenți la aceste jocuri care nu duc nicăieri și să prezinte societatea centru și dreapta două direcții foarte clare: integrarea europeană și a doua – reîntregirea națională și teritorială. Asta este opinia societății. Or, rolul partidului politic în sensul adevărat, așa cum el s-a născut este tocmai de a exprima această fotografie a societății în parlament. Cum se numește organul, parlamentul, art. 60 alin. (1)? Organul reprezentativ suprem al poporului! Nu al partidelor! Partidele, dacă au, și trebuie să aibă, în sfârșit, înțelepciune și noi, societatea civilă, vom contribui să-i dăm la brazdă, să formeze acest bloc proeuropean, iar cei care rămân de stânga, nostalgicii sunt cetățeni ai Republicii Moldova, au dreptul la viziuni, la opțiuni, nimeni nu pune nicio piedică, cei care sunt certați cu legea – în afara legii, în afara prevederilor constituționale și să fie constituită o reprezentanță națională pe criterii sănătoase, pe profesionalism, pe tot ceea ce presupune că există o reprezentanță națională și un organ legislativ suprem.

„ODATĂ CU ÎNCEPUTUL LUCRĂRILOR PRIMULUI PARLAMENT S-A TERMINAT PERESTROIKA ȘI A ÎNCEPUT MIȘCAREA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ”*

MOLDPRES: La momentul primei ședințe a primului Parlament ales în mod democratic, care erau previziunile și obiectivele Dvs. pentru viitorul Republicii Moldova?

Alexandru Arseni: Amploarea mișcării populare în sprijinul reformelor a insuflat optimism chiar și în rândul celor mai rezervați cetățeni. În scurt timp au fost obținute rezultate notabile. În august 1989, în pofida împotrivirii înverșunate a forțelor comuniste antireformatoare, a fost adoptată Legea privind revenirea la grafia latină și statutul limbii române. Primele alegeri libere din februarie-martie 1990 au demonstrat că o mare parte a societății dorea schimbări fundamentale. Putem spune că odată cu începutul lucrărilor primului parlament s-a terminat perestroika gorbaciovistă și a început mișcarea de eliberare națională. Grație acestor premise social-politice era clar că urma de dobândit suveranitatea Republicii Moldova, fapt împlinit la 23 iunie 1990. Obiectivele imediate au fost incluse chiar în textul Declarației, care prevedea separația puterilor în stat, democratizarea societății, supremația Constituției, cetățenia republicană.

MP.: Și totuși, în prima zi de ședință în plen, cum vedeați viitorul Moldovei?

A.A.: Făceam parte din clubul democraților, o fracțiune cu circa 120 de deputați. La prima etapă, agrarienii, conduși de regretatul Dumitru Puntea, erau solidari cu noi în majoritatea chestiunilor privind eliberarea națională și declanșarea reformelor sistemice. Ei au votat importante acte de valoare istorică și au contribuit la deschiderea largă a societății către independență. Însă, mai târziu a apărut interesul agrarienilor de a-și păstra gospodăriile agricole sovietice, unde președinții de colhozuri erau feudali moderni. Fracțiunea agrară a nimerit sub influența toxică a tan-

* Interviu realizat de Agenția Informațională de Stat „Moldpres”, 7 august 2021. – https://www.moldpres.md/news/2021/08/07/21005707#

demului Sangheli-Moțpan. Atunci s-au început problemele grave pentru Moldova. Practic s-au pus bazele unui sistem corupt, antinațional și toxic. Hoția și sărăcia s-au așternut peste Moldova.

MP.: Este evident că legile și hotărârile adoptate se înscriau în logica obținerii independenței. Cât de eșalonate și coerente erau aceste acțiuni?

A.A.: Trebuie să menționăm, în primul rând, că în Parlament exista un grup impresionant de deputați cu o solidă pregătire profesională și viziuni moderne. Despre asta ne vorbesc și calitatea actelor adoptate de către Parlament în conformitate cu evoluția relațiilor sociale în devenire și perspectiva finalității lor. Astfel, la 27 aprilie 1990, Tricolorul, prin lege constituțională a fost declarat nu numai Drapel Național, dar și de stat. În luna mai a fost modificat art.6 din Constituție, prin care s-a legitimat pluralismul politic, fiind abolită dictatura unui singur partid – partidul comunist. La 23 iunie 1990 a fost adoptată Declarația de Suveranitate, care a proclamat supremația Constituției în raport cu actele unionale. Iar art.13 prevede că Declarația servește ca temei juridic pentru încheierea noului Tratat Unional. În aceeași zi a fost adoptată hotărârea Parlamentului prin care a fost declarat nul și neavenit abnițio pactul Ribbentrop-Molotov. La 27 iulie Parlamentul adoptă hotărârea prin care s-a aderat la Declarația Universală a Drepturilor Omului și au fost ratificate Tratatele internaționale din 16 decembrie 1966. În septembrie 1990 este legalizată constituțional instituția de Președinte al Republicii Moldova și este ales șeful statului. În noiembrie al aceluiași an se adoptă constituțional stema de stat, ce se înscria în aria valorică a însemnelor identitare ale poporului. În luna martie 1991, Parlamentul adoptă hotărârea în conformitate cu care Republica Moldova nu a participat la referendumul pentru păstrarea Uniunii Sovietice. Iar în luna iunie se adoptă Legea cu privire la cetățenie. Ansamblul acestor acte normativ-constituționale au constituit baza juridică pentru adoptarea Declarației de Independență, fapt ce a fost accelerat de eșuata lovitură de stat din Moscova la 19-21 august 1991. Astfel, adoptarea Declarației de Independență din 27 august 1991 și a Imnului de stat „Deșteaptă-te române" sunt rezultatul evoluției relațiilor sociale, pe care deputații le-au materializat în acte normative, adoptate coerent și care confirmă legalitatea și legitimitatea lor sub aspect al dreptului constituțional și al dreptului internațional public.

MP.: Ați fost membru al Comisiei Constituționale formate în 1990. Ce model de stat propunea această comisie și cum corelați proiectul cu cel votat în 1994 de agro-comuniști?

A.A.: Respectând reglementările normative în actele enumerate deja, în raport cu organizarea statală a puterii a fost pus principiul separației puterilor enunțat în Declarația de Suveranitate și Decretul cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990. Cât privește forma de guvernământ, a fost menținută formula „republică prezidențială". Evident că noi ne-am orientat spre modele occidentale și, în primul rând, spre cel francez. Atunci se lucra productiv și în România, unde la fel se elabora o nouă Constituție. Am colaborat foarte bine cu experții români, dar am studiat și experiența altor state democratice. La data adoptării actualei Constituții – 29 iulie 1994, această organizare a puterii de stat, într-un stat unitar a fost menținută. Însă, Parlamentul agro-comunist de legislatura a doua (1994-1998) nu a specificat faptul că această Constituție a fost adoptată în prima lectură de către Deputații primului Parlament în martie 1993 și au prezentat-o ca pe opera lor, excluzând preambulul, care stabilea dreptul poporului de a adopta Constituția, caracterul național al statului (ar. 1 alin. (1), limba română ca limbă oficială (art. 14 alin. (1)). Prin aceste intervenții, Parlamentul de legislatura a doua a încălcat atât prevederile textului Declarației de Independență, legitimat prin votul Delegaților la Marea Adunare Națională din 27 august 1991, cât și a proiectului Constituției, votat în prima lectură de primul Legislativ, Parlamentul Independenței.

MP.: Actuala Constituție nu a fost adoptată prin referendum. Adică nu există în Contract Social al cetățeanului cu statul. Probabil că suntem unicul stat în care Legea Fundamentală a fost votată doar de un grup de deputați. Practica ultimilor 30 de ani ne demonstrează că există o sumedenie de contradicții și conflicte constituționale.

A.A.: Pentru a face lumină în această problemă complexă și esențială, trebuie să pornim de la „spiritul Constituției". Spiritul Constituției rezidă în faptul că ea reprezintă voința poporului ridicată la rang de Lege fundamentală pentru întreaga societate și implicit pentru ramurile puterii și instituțiile statului. Iată din ce raționamente juridico-practice Constituția trebuie, pentru a asigura legalitatea și legitimitatea ei, să fie opera unei Adunări Constituante, special convocate pentru adoptarea Constituției,

fie adoptată prin referendum. Și într-un caz și în altul, după adoptarea și intrarea ei în vigoare în modul stabilit de Constituție au loc alegerile parlamentare și formarea celorlalte instituții ale statului abilitate cu exercitarea puterii de stat executive și judecătorești. Parlamentul nou ales urmează să adopte legi organice și ordinare doar în strictă conformitate cu prevederile constituției. Anume acest concept și practica constituțională autentic democratică a fost pusă la baza adoptării Constituției în anul 1993. Astfel, în martie 1993, prin hotărârea Parlamentului: 1) S-a adoptat Constituția în prima lectură; 2) S-a publicat proiectul adoptat spre dezbateri publice; 3) S-a desfășurat, în luna mai conferința științifică internațională cu genericul „Proiectul Constituției Republicii Moldova". Suplimentar, Comisiei i-au fost prezentate două avize pozitive de către organisme internaționale. Totodată, hotărârea mai prevedea adoptarea proiectului de către Parlament în a doua lectură, ținând cont de sugestiile expuse în cadrul dezbaterilor publice și conferinței și supunerea Constituției spre aprobare prin votul poporului – la referendum. Or, tocmai aceste două stipulări, care urmau să legitimeze și să legifereze Constituția ca Lege Fundamentală a poporului, au fost ignorate. Obligația de a adopta Constituția prin referendum rezidă în preambulul ei și, anume: „noi, poporul Republicii Moldova, stabilim textul Constituției Republicii Moldova precum urmează". Contrar acestor prevederi, Parlamentul agro-comunist în preambulul actualei Constituții a stabilit: „Noi, reprezentanții plenipotențiari ai poporului Republicii Moldova, deputați în Parlament, ... adoptăm Constituția Republicii Moldova ...". Pe această cale, poporul, unicul chemat să-și adopte Constituția, a fost lezat de acest drept. De-facto, Constituția a devenit un act ilegitim. Aceste încălcări inadmisibile într-un stat „democratic" a permis intervenții frecvente în textul Constituției, în funcție de interesele de clan și de partid ale celor care s-au perindat la guvernare. Chiar și Curtea Constituțională deseori și-a depășit funcțiile și atribuțiile constituționale. De aici și „contradicțiile și conflictele constituționale", sfârșitul cărora nu se vede.

MP.: A existat în anul 1992 o alternativă de soluționare a chestiunii transnistrene sau înghețarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova n-aveau alternativă?

A.A.: Atât în anul 1992, cât și în prezent există o soluție legală și legitimă a statutului raioanelor de est ale Republicii Moldova, ca rezultat al

recunoașterii pe plan internațional al Pactului Ribbentrop-Molotov nul și neavenit, precum și a ocupației Basarabiei în 1940 și 1944 de către fosta Uniune Sovietică. Aceasta este retrocedarea teritoriilor respective către Ucraina a raioanelor din stânga Nistrului și către Republica Moldova a Sudului Basarabiei, Ținutului Herța și Nordul Bucovinei. Acest procedeu, stipulat de normele dreptului internațional este din nou confirmat prin rezoluția Parlamentului European din 2019. Urmează, deci, ca Parlamentele ambelor state să adopte actele constituționale respective.

MP.: Este o ipoteză pur teoretică?

A.A.: Se vor așeza lucrurile și această chestiune va căpăta contururi clare.

MP.: Ce lucru regretați cel mai mult din activitatea primului Parlament?

A.A.: Nu am dus până la capăt următoarele lucruri:

a. adoptarea Constituției în a doua lectură și supunerea ei referendumului – voinței poporului;

b. lichidarea consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov;

c. soluționarea relațiilor Republicii Moldova cu România în conformitate cu Spiritul Declarației de Independență din 27 august 1991.

MP.: Cu ce realizări ale legislativului din anii 1990-1994 vă mândriți cel mai mult?

A.A.: Cu actele fundamentale cu un puternic impact istorico-politic care au primit apreciere și recunoștință populară și internațională și cu un parcurs fulminant către libertate și unitate națională. Din păcate, acest parcurs a fost întrerupt de perindarea la putere a forțelor oligarhice, care au transformat Moldova într-o obscură zonă a hoției, sărăciei și mediocrității. Rezultatul alegerilor din 11 iulie ne oferă speranța că începem evadarea din întuneric.

MP.: Vă mulțumim pentru amabilitatea de a acorda acest interviu Agenției noastre și vă felicităm anticipat cu ocazia împlinirii celor 30 de ani de la adoptarea Declarației de Independență.

ABSOLVENT DE SUCCES USM*

Serviciul de presă a USM: Tradițional, discipolii USM sunt cei care asigură piața muncii cu profesioniști, specialiști cu o înaltă pregătire academică. Care au fost oportunitățile Dvs. de angajare și cum v-ați acomodat necesităților practice ale profesiunii?

Alexandru Arseni: Practica de stat am realizat-o în aparatul Primăriei mun. Chișinău. După absolvire am fost repartizat la Primărie, inițial între lunile august-octombrie 1982 am deținut funcția de avocat și șef al serviciului resurse umane al Direcției Construcții Capitale. Din octombrie 1982 – până în octombrie 1986, am fost instructor în Secția Organizatorică a Primăriei. Apoi, din octombrie 1986 până în mai 1990, am deținut funcția de șef-adjunct al Direcției Evidență și repartizare a spațiului locativ a Primăriei mun. Chișinău.

SP USM: Performanța și excelența academică sunt apreciate și la mare căutare. Absolvirea USM-ului v-a marcat viața profesională?

A.A.: Absolvirea Facultății de Drept a USM, grație orelor și metodologiei de predare a materiei și științei juridice în ansamblu, precum și a logicii și filosofiei mi-au marcat întreaga viață în complexitatea ei, inclusiv și pe cea profesională, științifică și practică.

SP USM: Tinerețea și studența sunt perioade absolut extraordinare, dinamice în viața unui om. Ce amintiri aveți Dumneavoastră din anii de studențe din cadrul Universității de Stat din Moldova?

A.A.: Chiar dacă am făcut facultatea la vârsta de 25 de ani, fiind căsătorit și cu doi copii mici, viața studențească și acum îmi este plină și marcată de amintiri pozitive. Din primele zile de studențe m-am încadrat plenar în viața studențească a grupei, în mijlocul colegilor mai tineri cu care am împărtășit momente de bună amintire atât în procesul de studii, cât și în cadrul detașamentelor de construcție și la recoltarea roadei. Respectiv, aceste amintiri se așternpe temeiul grijii și dragostei de familie: soție și copii.

---

* Interviu realizat de Serviciul de presă al Universității de Stat din Moldova, 2021. – https://usm.md/?page_id=11452

SP USM: Studiile și formarea profesională se datorează iscusinței și măiestriei profesorilor. Care dintre aceștia și prin ce v-au marcat pe parcursul anilor de studenție?

A.A.: Corpul didactico-profesoral al Facultății de Drept au reprezentat pentru mine un viu colectiv de personalități, fiecare cu specificul și stilul său, dar toți canalizați doar într-o singură direcție: formarea unui jurist de calitate, dedicat plenar în serviciul de asigurare a drepturilor fundamentale ale omului pe bază științifică și sinteza practicii. Așa au fost și au rămas fiecare în parte și toți împreună profesorii – dascălii mei, pentru ce le aduc cele mai alese și calde mulțumiri.

SP USM: Pasiunea pentru domeniul dreptului adaugă valoare pregătirii profesionale. De unde vine dragostea Dumneavoastră pentru această sferă de activitate?

A.A.: Motivul de a face Facultatea de Drept a fost pasiunea de anchetator, detectiv. Însă după primul an de facultate, în baza disciplinelor din program (nu exclud și practica de viață), m-a marcat anume dreptul constituțional, construcția statală și funcționarea instituțiilor statului. Anume acest domeniu fundamental m-a luminat că această sferă de activitate îmi aparține, o pricep, percep și mai pot manifesta. Practica ulterioară a confirmat această opțiune la care țin din tot sufletul.

SP USM: Vă mai aduceți aminte de ce ați ales USM și cât de ușor a fost să fiți admis la studii?

A.A.: Îmi amintesc cu drag. În timpul serviciului militar în termen s-a conturat viitoarea mea specialitate. La propunerea superiorilor de a face studii militare în domeniu, le-am preferat pe cele civile, la Universitatea de Stat din Chișinău, de acasă. Chiar dacă am acceptat, la insistența soției mele Anișoara să-mi fac studiile cu frecvență redusă, am fost totuși înmatriculat la studii cu frecvență la zi.

SP USM: Ați devenit o personalitate notorie a țării noastre. Cum ați reușit să îmbinați studiile și să vă bucurați de tinerețe?

A.A.: Am iubit-o cu dragoste pe nevasta mea Anișoara, precum și pe copii: fiica și feciorul, care au fost și îmi sunt alături mereu. Studiile le-am făcut cu mare drag, acceptându-le ca pe un har Dumnezeiesc. Cercetarea mi-a plăcut și ca analiză a vieții, dar și a științei. Toate acestea în ansamblul lor mă fac să fiu tânăr și acum.

SP USM: Studenții și absolvenții sunt barometrul performanțelor USM. Ce impresii aveți despre Alma Mater în prezent?

A.A.: Facultatea de Drept și Universitatea în ansamblu au devenit pentru mine Alma Mater grație muncii sincere și profesioniste a profesorilor mei atât pe plan de studiu, cât și pe plan al activității obștești. Acum eu mă străduiesc ca acest segment de Alma Mater, pe care îl păstrez și în prezent, să-l transmit cu acuratețe actualilor studenți.

SP USM: În timpul de față, sistemul educațional din țară urmează un anume model care este concentrat doar pe dezvoltarea de competențe. La ce să apeleze tinerii pentru a găsi un echilibru între presiunea de a deveni un specialist necesar pe piața muncii și pasiunea pentru un anume domeniu, chiar dacă e mai puțin căutat, solicitat?

A.A.: Practica vieții ne învață că doar „chemarea" internă, sufletească poate găsi soluții și echilibru între pasiunea pentru un anume domeniu al vieții în raport cu piața muncii. Studentul trebuie să se regăsească pe el însuși, proces în care un rol aparte ne este destinat nouă, cadrelor didactice în procesul de studii atât prin metode științifice de comunicare, cât și prin practica vieții.

SP USM: Din perspectiva experienței valoroase a activității Dvs., ce sfaturi le puteți da actualilor și viitorilor studenți pentru a-și construi reușit istoria vieții lor?

A.A.: Demnitatea personală și națională să le fie în valoare supremă, iar lucrul și profesia dobândită să fie făcute cu dragoste, din suflet și prezentate în societate ca adevărate capodopere de artă.

SP USM: USM împlinește anul acesta 75 de ani de la fondare. Ce mesaj vreți să transmiteți Almei Mater – Universitatea de Stat din Moldova?

A.A.: „Casa părintească nu se vinde". Mulțumesc Bunului Dumnezeu că am făcut facultatea la Alma Mater – Universitatea de Stat! Faima pe care am dobândit-o să o transmitem viitoarelor generații prospere.

Partea 2

STUDII ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE

ÎNDATORIRILE FUNDAMENTALE – VERITABILE OBLIGAȚII JURIDICO-MORALE CONSTITUȚIONALE: ABORDĂRI TEORETICE ȘI REGLEMNTĂRI

Alexandru ARSENI

Instituția îndatoririlor fundamentale este oglindită în instrumentele internaționale doar în linii generale în strânsă corelație cu drepturile și libertățile fundamentale cetățenești. Formula generală cuprinde cerința ca stipularea drepturilor fundamentale cetățenești să fie însoțită de stabilirea unor obligații fundamentale.

Și într-adevăr constituțiile statelor, de regulă, dedică un capitol îndatoririlor fundamentale în cadrul instituției drepturilor și libertăților fundamentale.

În aceste împejurări, doctrina constituțională studiază materia vizată, dar abordarea problematicii diferă de la autor la autor, nu numai în ceea ce ține de definirea îndatoririlor fundamentale, dar și de identificarea lor. În urma cercetării doctrinei constituționale, s-au evidențiat aceste tendințe. Bunăoară, un grup de autori nu identifică criteriile de definire a îndatoririlor fundamentale, alt grup identifică unul sau două criterii. Și, în fine, al treilea grup de autori formulează clar trei criterii ce stau la baza definirii sintagmei „îndatoriri fundamentale".

Altă problemă ține de definirea însăși a sintagmei „îndatoriri fundamentale", ce variază de la autor la autor. Mai mult ca atât, alți constituționaliști nici nu definesc această sintagmă.

O a treia problemă ține de identificarea și formularea „îndatoririlor fundamentale". În mare parte, doctrinarii se opresc la îndatoririle fundamentale stipulate direct în capitolul constituțional cu titlul „Îndatoriri

fundamentale". Pe când alt grup extinde numărul de îndatoriri fundamentale.

Și, în fine, dar nu în ultimul rând, apare problema clasificării îndatoririlor fundamentale, care face obiect de studiu doar pentru unii autori.

Pornind de la aceea că îndatoririle fundamentale sunt veritabile obligații juridico-morale, ne propunem scopul de a expune, cerceta instituția constituțională „îndatoririle fundamentale" în complexitatea sa. Identificarea criteriilor de definire, definirea, ca mai apoi în baza celor obținute să identificăm îndatoririle fundamentale și, după posibilitate, să facem o clasificare a lor. Și, indiscutabil, în final să expunem conținutul acestor îndatoriri fundamentale și să formulăm și niște propuneri.

Întru realizarea acestui scop, au fost studiate și supuse analizei lucrările în domeniu ale următorilor constituționaliști: I. Guceac, V. Popa, T. Cârnaț, V.M. Ivanov, I. Deleanu, G. Vrabie, I. Muraru, E.S. Tănăsescu ș.a.

Preliminarii

Cadrul juridic al materiei. Primul document (cronologic) care pune problema îndatoririlor fundamentale este Declarația Universală a Drepturilor Omului. Astfel, potrivit art. 29 „Orice persoană are îndatoriri față de colectivitate, deoarece numai în cadrul acesteia este posibilă dezvoltarea liberă și deplină a personalității sale"[1].

Această stipulare și-a găsit reglementare în alte două documente, instrumente internaționale, și anume: 1. Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice[2]; 2. Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale[3], în preambulul cărora se stipulează că „Individul are îndatoriri față de semenii săi și față de colectivitatea căreia îi aparține și este dator a se strădui să promoveze și să respecte drepturile recunoscute".

Aceste reglementări sunt unanim susținute de constituționaliști, precizând că „drepturile cetățenești sunt un produs al mediului social și de aceea ele trebuie executate, în așa fel încât să nu aducă atingere drepturilor și libertăților celorlalți indivizi aflați pe teritoriul statului. Și din acest motiv, stipularea drepturilor fundamentale cetățenești ce cere a fi însoțită de stabilirea unor obligații fundamentale"[4]. În același context, pe bună dreptate, „idealul libertății individului nu înseamnă nicidecum că acesta nu este supus niciunei restricții, că nu are nici o responsabilitate față de alții și față de societate"[5].

Interdependența și legătura dintre drepturile și libertățile fundamentale și îndatoririle fundamentale este susținută de către toți constituționaliștii.

Această axiomă ne îndeamnă să formulăm principiul *„unității organice" între drepturile libertățile și îndatoririle fundamentale – condiție a dezvoltării personalității umane și edificării statului de drept și democratic*.

1. Definirea categoriei „îndatoriri fundamentale"

1.1. Criteriile de definire a îndatoririlor fundamentale

Potrivit constituționalistului V. Popa, „Îndatoririle fundamentale, ca și drepturile fundamentale, sunt acelea cărora li se dă o valoare mai mare și sunt înscrise în Constituție de unde obțin calitatea de a fi fundamentale"[6]. De aici deducem două criterii pe baza cărora unele îndatoriri obțin calitatea de „îndatoriri fundamentale", și anume:

1. Îndatoririlor fundamentale li se acordă o „valoarea mai mare". Ce-i drept, autorul nu arată de către cine li se acordă îndatoririlor date această valoare.

2. Datorită acestei „valori", ele sunt înscrise în Constituție. Pe bună dreptate, Constituția Republicii Moldova, ca de altfel și constituțiile altor state, consacră un capitol aparte (3), în titlul 2, îndatoririlor fundamentale.

La rândul său, constituționalistul Ion Guceac menționează că „îndatoririle fundamentale sunt esențiale, vitale pentru stat în aceeași măsură în care drepturile și libertățile sunt esențiale pentru individ"[7]. De data aceasta, este invocat un alt criteriu, ce distinge îndatoririle fundamentale de celelalte îndatoriri, și anume: că aceste îndatoriri sunt „esențiale, vitale pentru stat", am adăuga pentru întreaga societate, și nu pentru individ, ca în cazul „drepturilor și libertăților fundamentale".

Constituționalistul T. Cârnaț, caracterizând conceptul de îndatoriri fundamentale, reține că acestea:

„– Reprezintă obligații ale cetățenilor asumate în viața socială și determinate de scopurile societății; sunt denumite «fundamentale» pentru că sunt «esențiale», societatea le conferă o mai mare valoare ce se reflectă în consacrarea lor juridică (Constituții, legi etc.).

– Sunt îndatoriri a căror realizare se asigură prin convingere sau, la nevoie, prin forța de constrângere a statului"[8].

De aici identificăm următoarele criterii ce disting îndatoririle fundamentale de celelalte îndatoriri și, în fond, sunt criteriile de definire a acestei categorii. Așadar, aceste îndatoriri:

1. sunt „esențiale", societatea le conferă o mare valoare;

2. datorită acestei valori, ele sunt înscrise în Constituție;

3. realizarea acestor îndatoriri se face de bună voie și, în ultimă instanță, sunt supuse prin forța de constrângere a societății.

Totodată, *ne permitem* opinia proprie asupra acestor aspecte din primul alineat. În primul rând, obligațiile cetățenilor nu sunt asumate de către ei, ci impuse lor de către societate în domeniile strict determinate întru realizarea scopurilor societății. În al doilea rând, privește fraza „consacrarea lor juridică (constituții, legi etc.)". Îndatoririle fundamentale trebuie și sunt consacrate doar în Constituție. Mai mult, însuși autorul se contrazice pe sine, deoarece în alineatul anterior acestor constatări citim: „b) îndatoririle fundamentale trebuie înscrise în Constituție: orice alte obligații legale ce ar reveni cetățeanului nu întrunesc caracterul constituțional dacă nu sunt incluse în Constituție"[9].

Constituționalistul Vladimir M. Ivanov identifică următoarele premise ce dau caracterul „fundamental" unor obligații cetățenești: 1) poartă un caracter general; 2) nu depind de statutul juridic al persoanei; 3) sunt consacrate la cel mai înalt nivel, nivel constituțional; 4) asigură existența societății și buna funcționare a statului. În aceste îndatoriri, sunt concentrate cerințele obiective necesare, ce determină responsabilitatea cetățeanului față de stat, individului în fața societății, relația lor cu interesele statului și societății, intervenția în protejarea și atingerea acestor interese[10].

Constituționalistul Victor Ermurachi împărtășește aceleași viziuni ca și doctrinarul Vladimir M. Ivanov. Așa, printre premisele ce le dă caracter fundamental unor obligațiuni, enumeră: a) poartă caracter general; b) nu depind de statutul juridic al persoanei; c) sunt consfințite la cel mai înalt nivel, la nivel constituțional.

Îndatoririle fundamentale stabilite în Constituție cuprind cele mai concentrate cerințe, în realizarea cărora se evidențiază responsabilitatea persoanei față de societate, atitudinea adecvată față de interesele societății, includerea plenară în protejarea acestor interese[11].

Constituționalistul român Cristian Ionescu, mai întâi, definește categoria „îndatoriri fundamentale după care autorul formulează următoarele

două constatări: a) nu este vorba de orice fel de îndatoriri, ci doar de acelea care au un caracter fundamental, esențial sau vital pentru existența statului și asigurarea ordinii social-politice și legale; b) îndatoririle fundamentale trebuie înscrise în constituție. Orice ale obligații legale ce ar reveni cetățeanului nu întrunesc caracterul fundamental, dacă nu sunt incluse în constituție"[12].

Cât ne privește, considerăm că aceste „două concluzii" sunt în fond premise, iar definiția este concluzia.

Din aceste „concluzii", deducem două criterii de definire a îndatoririlor fundamentale, și anume: 1) că ele sunt obligații esențiale sau vitale pentru existența statului și asigurarea ordinii social-politice și legale; 2) trebuie înscrise în Constituție.

Ce ține de îndatoririle fundamentale, doctrinara **Genoveva Vrabie** remarcă doar în capitolul III, titlul II că sunt „prevăzute obligațiile cetățenilor față de propriul stat, ca un reflex al apartenenței lor la acesta"[13].

Pentru a defini sintagma „îndatoriri fundamentale", constituționaliștii Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu pornesc de la următoarele premise:

1. „Îndatorirea fundamentală a cetățeanului este «*o obligație*», și nu o îndatorire, așa cum este dreptul fundamental. Ea presupune din partea cetățeanului îndeplinirea unor cerințe determinate de sarcinile și scopurile societății.

În al doilea rând, îndatoririle fundamentale sunt asigurate în realizarea lor, prin convingere sau la nevoie prin forța de constrângere a statului, căci ele sunt veritabile obligații juridice.

În fine, îndatoririle fundamentale sunt acele obligații cărora societatea, la un anumit moment, le atribuie o *valoare mai mare*, valoare ce se reflectă în *regimul juridic* special ce li se atribuie. Altfel spus, din noianul de obligații pe care un cetățean le poate avea, în multitudinea de raporturi juridice – inclusiv cele constituționale – care intră, numai unele au valoare de îndatoriri fundamentale. Căpătând această valoare, ele sunt înscrise ca atare în Constituție"[14].

Am făcut referință la acest pasaj, dat fiind că, în opinia noastră, el întrunește integralitatea premiselor ce dau caracterul „fundamental" al unor obligațiuni.

1.2. Definirea sintagmei „îndatoriri fundamentale”

Și acest subiect este tratat diferit de către doctrinari, în funcțiune de criteriile stabilite pentru definire, fie fără acestea, sau în genere nu dau nici o definiție.

Așa, potrivit constituționalistului Victor Popa, „*îndatoririle fundamentale ale cetățenilor Republicii Moldova sunt cele mai importante obligații necesare realizării intereselor generale ale statului înscrise în Constituție și obligatorii pentru a fi îndeplinite*”[15].

La rândul său, constituționalistul T. Cârnaț constată că „*Îndatoririle fundamentale sunt obligații esențiale ale cetățenilor pentru a îndeplini sarcinile societății; realizarea lor se asigură prin convingere sau, la necesitate, se folosește forța coercitivă a statului*”[16].

Observăm lipsa în definiție a consemnării acestor obligații în Constituție, ceea ce contravine criteriului enunțat anterior.

Pe când constituționalistul Victor Ermurachi definește îndatoririle fundamentale ca cele cerințe „consfințite în constituție și ocrotite, răspunderii juridice, care sunt adresate fiecărui om și cetățean, legate cu participarea lor obligatorie în asigurarea intereselor altor persoane și a societății în ansamblu”[17].

Constituționalistul Cristian Ionescu nu identifică premisele ce determină caracterul „fundamental” al îndatoririlor ci, pur și simplu, subliniază că prin noțiunea de „*îndatoriri fundamentale se înțelege ansamblul îndatoririlor cu caracter fundamental pe care statul le stabilește în constituție pe seama cetățenilor săi*”[18].

Integrând într-un tot întreg criteriile de definire, constituționaliștii Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu consideră că îndatoririle fundamentale sunt acele „obligații ale cetățenilor, considerate esențiale de către popor pentru realizarea intereselor generale, înscrise în Constituție și *asigurate în realizarea lor prin convingere sau la nevoie prin forța de constrângere a statului*”[19].

Așadar, sintetizând materia în cauză, împărtășim opinia constituționaliștilor români Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu privitor la acele trei premise, integralitatea cărora dă caracterul „trăsătura fundamentală” unor obligații cetățenești. Totodată, îngăduim propria definiție a „îndatoririlor fundamentale” prin care înțelegem acele *obligații juridice morale ale cetățenilor, considerate esențiale de către popor pentru realizarea intereselor gene-*

rale, caracteristice unui stat de drept și democratic, înscrise în Constituție și asigurate în realizarea lor prin convingere conștiincioasă civică sau la nevoie prin forța coercitivă a statului.

2. Identificarea și clasificarea îndatoririlor fundamentale

2.1. Identificarea îndatoririlor fundamentale

În actele internaționale și cele comunitare, întâlnim următoarele îndatoriri ale individului: respectarea legilor și regulamentelor statului; abținerea de la propaganda în favoarea războiului, a urii naționale, rasiale sau religioase; respectarea drepturilor celorlalți membri ai societății; asumarea de responsabilități în societate; participarea la dezvoltarea socială, la asigurarea progresului economic și social[20].

Urmând această idee, Constituția Republicii Moldova a stabilit în capitolul III, titlul II, următoarele îndatoriri fundamentale: a) exercitarea drepturilor și a libertăților (art. 55); b) devotamentul față de țară (art. 56); c) apărarea patriei (art. 57); d) contribuția financiară (art. 58); e) protecția mediului înconjurător și ocrotirea monumentelor (art. 59)*.

Pe când Constituția României prin art. 51 mai stabilește o obligație, și anume, „Respectarea Constituției, a supremației sale și a celorlalte legi"[21].

Anume aceste îndatoriri fundamentale fac obiectul de cercetare și analiză a doctrinarilor români[22].

Doctrina autohtonă tratează acest subiect diferit, nefiind elaborată o concepție unică. Așa, spre exemplu, constituționalistul Ion Guceac se oprește la îndatoririle fundamentale strict determinate de textul Constituției Republicii Moldova în capitolul III, titlul II.

Pe când constituționalistul Teodor Cârnaț extinde sfera, incluzând și obligațiile prevăzute parțial în art. 48 din Constituție, și anume, „îndatorirea părinților de a asigura creșterea copiilor și a copiilor de a le acorda ajutor părinților"[23]. Aceste prevederi sunt aplicabile îndatoririlor, dar ele poartă un caracter mai restrâns decât cele din capitolul III, titlul II din Constituție.

Mai mult ca atât, autorul mai include și obligația de „a respecta Constituția și celelalte legi"[24]. La această „dorită" obligație, avem două obiecții. Prima, Constituția nu stabilește în mod expres o asemenea obligație. Dar, ce-i drept, ea se deduce din întreg textul constituțional și, în primul rând, din faptul potrivit căruia Constituția, în esența ei, are forma juridică supremă în întregul sistem normativ al statului, de unde se impune obligativi-

tatea respectării necondiționate a prevederilor ei. Fapt demonstrat și prin exercitarea controlului constituționalității legilor de către unica autoritate de jurisdicție constituțională. – Curtea Constituțională (art. 134).

A doua obiecție ține de faptul că autorul se contrazice incluzând în sfera îndatoririlor fundamentale și o obligație neprevăzută de textul constituțional.

Constituționaliștii Vladimir M. Ivanov și Victor Ermurachi includ și ei în sfera îndatoririlor fundamentale și prevederile art. 48 alin. (4) din Constituție[25].

Art. 48 din Constituție privește două subiecte: „copii" și „părinți", raporturile juridice dintre ei, pe când „îndatoririle fundamentale" nu se mărginesc la aceste raporturi, ci doar la calitatea de „cetățean" și „cetățean străin" sau „apatrid", sunt generale și universale, că urmează a fi examinate în calitate de îndatoriri fundamentale cele stabilite în capitolul III al titlului II din Constituție.

2.2. Clasificarea îndatoririlor fundamentale

Acest subiect este abordat doar de către doi constituționaliști autohtoni. Constituționalistul Ion Guceac încearcă o clasificare a îndatoririlor operând cu criteriul subiectului și apartenența lui la stat. Așa, constituționalistul pornește de la aceea că „Legislatorul național a prevăzut două categorii de destinatari ai îndatoririlor fundamentale: cetățenii statului și cetățenii străini, precum și apatrizii rezidenți în Republica Moldova"[26].

De unde rezultă că cetățenilor Republicii Moldova „li se rezervă în exclusivitate îndatoriri specifice, cum ar fi: fidelitatea față de țară; apărarea patriei; contribuția la cheltuielile publice.

Alte îndatoriri fundamentale angajează atât cetățenii republicii, cât și cetățenii străini și apatrizii"[27].

Considerăm, totuși, că obligația ce ține de contribuții la cheltuielile publice se referă și la cetățenii străini, și la apatrizi.

În studiu, constituționalistul T. Cârnaț enunțând două categorii, dă următoarea clasificare a îndatoririlor fundamentale:

„a) obligațiile fundamentale față de stat: apărarea Patriei; devotamentul față de țară; respectarea Constituției și a celorlalte legi; de a contribui prin impozite și taxe la cheltuielile publice;

b) îndatoririle fundamentale destinate să asigure conviețuirea pașnică a cetățenilor și a celorlalte persoane aflate pe teritoriul țării. Din această cate-

gorie, fac parte următoarele îndatoriri: îndatorirea de a respecta drepturile, interesele și demnitatea altor cetățeni; îndatorirea cetățenilor moldoveni, a cetățenilor străini și a apatrizilor de a-și exercita drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință; obligativitatea ocrotirii mediului și a ocrotirii monumentelor de istorie și cultură; îndatorirea părinților de a asigura creșterea copiilor și a copiilor de a le acorda ajutor părinților"[28].

Cât ne privește, înclinăm la clasificarea dată de către Guceac, dat fiind că anume sfera de răspândire a îndatoririlor fundamentale, adică: a) plenitudinea lor pentru cetățenii statului și b) reduse pentru cetățenii străini și apatrizi.

3. Analiza esenței îndatoririlor fundamentale

În cele ce urmează, vom expune conținutul fiecărei îndatoriri fundamentale stabilite constituțional.

a) Exercitarea drepturilor și a libertăților. Conținutul art. 55 stipulează că „Orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora". În fond, este redată interdependența și intercondiționarea organică dintre drepturile și libertățile fundamentale cu îndatoririle fundamentale.

Analizând conținutul prevederilor constituționale, identificăm două dimensiuni: *buna-credință* și *respectul drepturilor altora*.

„Buna-credință" în fapt este o instituție a dreptului civil, dar în condițiile statului de drept și democratic, a fost ridicată la gradul de principii constituțional. În această ipostază, „Buna-credință presupune o condiționare internă a drepturilor și libertăților constituționale, întrucât privește necesitatea exercitării acestora în mod corect, cinstit, cu respectarea cadrului lor intrinsec de raționalitate"[29].

Pe când „*respectul drepturilor altora*" reprezintă „... o condiționare externă, întrucât se are în vedere evitarea unei exercitări abuzive a propriilor drepturi și libertăți, prin care se încalcă drepturile sau libertățile altora"[30].

b) Devotamentul față de Țară. În conținutul acestei îndatoriri, se include:

(1) Devotamentul față de țară este sacru;

(2) Cetățenii cărora le sunt încredințate funcții publice, precum și militarii, răspund de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin și, în cazurile prevăzute de lege, depun jurământul cerut de ea.

Purtând o încărcătură morală, filosofică și politică „devotamentul presupune un atașament sincer față de o cauză sau persoană, o abnegație din

care rezultă hotărârea de a servi în orice împrejurare”[31]. Iar în cazul inserării acestei noțiuni în Constituție, ea capătă și o semnificație juridică, raportată la stat. Încă un exemplu în favoarea legăturii organice a moralei cu dreptul.

Sintagma „devotamentul față de țară este sacru” semnifică faptul că această îndatorire are „un conținut predominant moral, deoarece impune cetățeanului o atitudine de respect față de trecutul, prezentul și viitorul Țării, exprimarea devotamentului participativ la străduințele colective, cu scopul propășirii țării și identificării cu destinele ei”[32].

Pornind de la aceste deziderate, Constituția o caracterizează mai mult decât o îndatorire pur juridică, ea având un sens profund, moral al devotamentului față de stat, și un sens politic al subordonării diferitelor opțiuni politice ale cetățenilor față de interesul național[33].

Iată de ce devotamentul față de propria țară exclude devotamentul față de alt stat, deoarece sacrificiul se face doar față de propria țară.

În același timp, „devotamentul” privește, în mod deosebit, două categorii de cetățeni, și anume: a) funcționarii publici; b) militarii.

Doar numai „prin subordonarea necondiționată a celui care exercită o funcție publică față de cerințele funcției, puterea de stat contribuie la afirmarea rolului de *stat al întregului popor*”[34].

Aceste devotament se confirmă juridicește prin depunerea, în mod solemn, a jurământului.

Așa, potrivit art. 79 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova, după validarea alegerii Președintelui Republicii, acesta depune în fața Parlamentului și a Curții Constituționale următorul jurământ: „*Jur să-mi dăruiesc toată puterea și priceperea propășirii Republicii Moldova, să respect Constituția și legile țării, să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a Moldovei*”.

Iar conform art. 98 alin. (5) din Constituție, Guvernul își exercită atribuțiile din ziua depunerii jurământului de către membrii lui în fața Președintelui Republicii Moldova. Textul jurmântului este similar ca și al Președintelui Republicii Moldova, fiind integrat în art. 4 al Legii cu privire la Guvern[35].

Judecătorii Curții Constituționale, în conformitate cu art. 12 din Legea cu privire la Curtea Constituțională, la intrarea în funcție, depun următorul jurământ: „Jur să îndeplinesc cinstit și conștiincios obligațiile de judecător

al Curții Constituționale, să apăr orânduirea constituțională a Republicii Moldova, să mă supun în exercitarea funcției numai Constituției"[36].

Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public stabilește că cetățenii încadrați pentru prima dată în serviciu public depun următorul jurământ: „Jur solemn să respect Constituția Republicii Moldova, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, să apăr suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, să execut în mod obiectiv și imparțial legile țării, să îndeplinesc conștiincios obligațiile ce îmi revin în exercitarea funcției publice și să respect normele de conduită profesională"[37].

Conform art. 12 din Legea cu privire la statutul judecătorilor, înainte de a începe să-și exercite funcția, judecătorul depune, în mod obligatoriu, următorul jurământ: „*Jur să respect Constituția și legile țării, să apăr interesele Patriei, drepturile și libertățile omului, să-mi îndeplinesc cu onoare, conștiință și fără părtinire atribuțiile ce-mi revin*"[38].

În conformitate cu art. 16 din Legea cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei, cetățenii încadrați în serviciul militar depun jurământul militar: „*Eu (numele, prenumele), cetățean al Republicii Moldova, jur credință Republicii Moldova și poporului ei. Jur să-mi apăr Patria chiar și cu prețul propriei vieți, să respect legile Republicii Moldova și regulamentele militare*"[39].

În conformitate cu art. 41 din Legea cu privire la Procuratură, după numirea în funcție, procurorul depune următorul jurământ: „*Jur să respect cu strictețe Constituția, legile Republicii Moldova, să apăr ordinea de drept, drepturile și libertățile omului, interesele generale ale societății, să îndeplinesc conștiincios obligațiunile ce îmi revin*"[40].

Potrivit art. 17 din Legea serviciului în organele vamale, în termen de 20 de zile de la conferirea primului grad special, colaboratorul vamal depune următorul jurământ: „*Jur să respect cu strictețe Constituția și legile Republicii Moldova, să apăr suveranitatea și securitatea ei economică, să execut conștiincios obligațiile de serviciu*"[41].

La fel, în mod obligatoriu, depun jurământul: efectivul de trupă, corpul de comandă al poliției și al altor subunități ale organelor de interne ale Republicii Moldova, precum și efectivul de trupă și corpul de comandă din sistemul penitenciar al Ministerului Justiției[42].

Vom menționa faptul că dacă practic în toate cazurile, legislația prevede răspundere pentru încălcarea jurământului, apoi „legislația nu prevede pen-

tru membrii Guvernului o răspundere specială pentru neasigurarea bunei funcționări a domeniilor încredințate. Prin urmare, devotamentul față de țară nu este asigurat la cel mai înalt nivel prin sancțiuni clare și aplicabile"[43].

Așadar se impune, în mod imperios, adoptarea Legii privind răspunderea ministerială. Jurământul se depune în mod individual, la fel individul trebuie să răspundă fiecare membru al Guvernului pentru neasigurarea bunei funcționări a domeniului încredințat. Răspunderea colectivă este răspundere politică.

c) Apărarea patriei. Această îndatorire fundamentală include:

(1) Apărarea Patriei este un drept și o datorie sfântă a fiecărui cetățean.

(2) Serviciul militar este satisfăcut în cadrul forțelor militare destinate apărării naționale, pazei frontierei și menținerii ordinii publice, în condițiile legii.

I. Apărarea Patriei este, „*în sens juridic, un drept și, prin raportare la serviciul militar, o obligație*"[44]. Apărarea Patriei revine tuturor cetățenilor statului, „în sensul contribuției pe care comunitatea națională este justificată să o reclame pentru apărarea sa"[45].

II. Satisfacerea serviciului militar este „o obligație *sacră* datorită statutului constituțional al armatei[46], definit în art. 108 din Constituție, conform căruia forțele armate sunt subordonate exclusiv voinței poporului pentru garantarea suveranității, independenței, unității, integrității teritoriale și democrației constituționale.

Paza frontierei se realizează conform Legii privind frontiera de stat a Republicii Moldova[47], este încredințată trupelor de grăniceri.

Menținerea ordinii publice ține de competența mai multor organe și structuri în diverse domenii și potrivit actelor legislative respective, cum ar fi:

a) Legea cu privire la poliție stipulează că „poliția este un organ al puterii de stat și de ocrotire a normelor de drept, chemat că apere, pe baza respectării stricte a legilor, sănătatea și libertățile cetățenilor, interesele societății și ale statului de atentate"[48].

b) Legea cu privire la trupele de carabinieri (trupele interne) ale Ministerului Afacerilor Interne, prevede că „trupele interne sunt destinate să asigure, independent sau împreună cu poliția, ordinea publică, apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, avutului proprietarului, prevenirea faptelor de încălcare a legii"[49].

c) Legea privind Serviciul de Informație și Securitate stabilește că „acest organ este specializat în domeniul asigurării securității de stat”[50].

d) Legea cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat, prevede printre altele obligațiile de „menținerea ordinii publice în locurile de aflare permanentă sau temporară a persoanelor care beneficiază de protecție și pază de stat”[51].

d) Contribuții financiare. Această îndatorire fundamentală include triada:

(1) Cetățenii au obligația să contribuie, prin impozite și taxe, la cheltuielile publice.

(2) Sistemul legal de impuneri trebuie să asigure așezarea justă a sarcinilor fiscale.

(3) Orice prestații sunt interzise, în afara celor stabilite prin lege.

Modalitățile de realizare a acestor obligații sunt reglementate în fond prin: Codul fiscal[52]; Legea privind finanțele publice locale[53]; Legea cu privire la impozitele percepute de la populație[54]; Legea Fondului rutier[55] etc.

e) Obligația ce ține de Protecția mediului înconjurător și ocrotirea monumentelor prevede că „*Protecția mediului înconjurător, conservarea și ocrotirea monumentelor istorice și culturale constituie o obligație a fiecărui cetățean*”.

Toți oamenii trebuie să se bucure de condițiile unui trai sănătos și neprimejdios din punct de vedere ecologic, precum și de posibilitatea de a admira moștenirea culturală a înaintașilor. Numai prin asigurarea unei protecții supreme a moștenirii culturale, inclusiv și a monumentelor, poate fi asigurată sănătatea spirituală a generațiilor, prosperitatea națiunii și a lumii întregi[56].

Atingerea scopurilor indicate presupune îndeplinirea acestor îndatoriri din partea fiecărui om, cetățean, iar din partea autorităților statului – anumitor măsuri concrete atât prin acte normative, cât și prin acțiuni concrete.

Concluzii și recomandări

Concluzia la care am ajuns constă în aceea că îndatoririle fundamentale sunt veritabile obligații morale și juridice, stabilite și protejate constituțional „care mobilizează oamenii la realizarea scopurilor societății, constituind în același timp garanția, printre alte garanții, că drepturile fundamentale se pot realiza efectiv”[57].

Din aceste considerente, este pe deplin îndreptățită analiza științifică a acestei instituții a dreptului constituțional, atât ca ramură fundamentală de drept, cât și în calitate de știință juridică fundamentală.

Propuneri. Vom porni de la prevederile art. 51 din Constituția României care stabilește în calitate de îndatorire fundamentală: respectarea Constituției, a supremației sale și a celorlalte legi, în calitate de condiție a statului de drept și, totodată, ca dimensiune a democratismului[58]. În aceste împrejurări, constituționalistul Ion Deleanu consideră că această obligație „depășește sfera îndatoririlor fundamentale, constituindu-se ca dimensiune esențială a statului de drept și, în consecință, ca o obligație a tuturor subiecților de drept. Garanția supremației Constituției o constituie instituționalizarea controlului constituționalității"[59].

Așadar propunem: A completa Constituția Republicii Moldova cu un art. existent 55[1] cu titlul: Respectarea Constituției și legilor Țării.

Note:

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948. Aderat prin Hotărîrea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990. Publicată în ediția oficială *Tratate internaționale*, 1998, vol. 1, p. 11.
2. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1996. Ratificat prin Hotărîrea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990. Intrat în vigoare din data de 26 aprilie 1993. Publicat în ediția oficială *Tratate internaționale*, 1998, vol. 1, p. 30.
3. Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 16.12.1966. Ratificat prin Hotărîrea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990. Intrat în vigoare din data de 26 aprilie 1993. Publicat în ediția oficială *Tratate internaționale*, 1998, vol. 1, p. 18.
4. Deleanu Ion, *Drept constituțional și instituții politice*: Tratat, Europa Nova, București, 1996, vol. 1, p. 187-188.
5. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, Arc, Chișinău, 2012, p. 223.
6. Popa Victor, *Drept public*, 1998, p. 310.
7. Guceac Ion, *Curs elementar de drept constituțional*, F.E.P. Tipografia Centrală, Chișinău, 2004, vol. 2, p. 129.
8. Cîrnaț Teo, *Drept constituțional*, Chișinău, 2010, p. 309.
9. Ibidem.
10. Иванов В. М., *Конституционное право Республики Молдова*, Кишинэу, 2000, с. 230.
11. Ermurachi Victor, *Конституционное право*, Chișinău, 2011, p. 162.
12. Ionescu Cristian, *Tratat de drept constituțional contemporan*, All Beck, București, 2003, p. 200.

13. Vrabie Genoveva, *Organizarea politico-etatică a României. Drept constituțional și instituții politice*, Cugetarea, Iași, 1999, vol. II, p. 476.
14. Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, C.H. Beck, București, 2011, p. 148.
15. Popa Victor, *Drept public*, p. 310.
16. Cârnaț Teodor, op. cit., p. 309-310.
17. Ermurachi Victor, op. cit., p. 162.
18. Ionescu Cristian, op. cit., p. 200.
19. Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina, op. cit., p. 148.
20. Constituția Republicii Moldova, Comentariu, p. 223. *Aici sunt redate doar titlurile articolelor enumerate.
21. Constituția României din 2 noiembrie 1991, în Monitorul Oficial al României, partea 1, nr. 233 din 21 noiembrie 1991. Intrată în vigoare la 8 decembrie 1991.
22. Deleanu Ion, op. cit., 1996, p. 181; Iancu Gheorghe, *Drept constituțional și instituții politice*, Lumina Lex, București, 2007, p. 190-192; Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina, op. cit., p. 190-191.
23. Cârnaț T., op. cit., p. 310.
24. Ibidem.
25. *И*ванов В.М., op. cit., p. 230.
26. Ermurachi Victor, op. cit., p. 163-164.
27. Guceac Ion., op. cit., p. 130.
28. Ibidem.
29. Cârnaț T., op. cit., p. 310.
30. Duculescu Victor, Călinoiu Constantin, Duculescu Georgeta, Constituția României, comentată și adnotată, Lumina Lex, București, 1997, p. 173.
31. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, p. 224.
32. DEX.
33. Drăganu Tudor, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. 1, p. 188.
34. Constituția României, comentată și adnotată, RA „Monitorul oficial", București, 1992, p. 120.
35. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, p. 226.
36. Legea cu privire la Guvern nr. 64-XII din 31 mai 1990. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 131-133 din 26.09.2002, art. 1018.
37. Legea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317-XIII din 13.12.1994, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 8 din 07.02.1995, art. 86.
38. Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public nr. 158 din 04.07.2007, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 230-232 din 23.12.2008, art. 840.
39. Legea cu privire la statutul judecătorului nr. 514-XII din 20.17.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 117-119 din 15.08.2000.

40. Legea cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei nr. 1245-XV din 18.07.2002, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 137-138 din 10.10.2002, art. 1054.
41. Legea cu privire la Procuratură nr. 294 din 25.12.2008, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 55-56 din 17.03.2009, art. 155.
42. Legea serviciului în organele vamale nr. 1150-XIV din 20.07.2000, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 106-108 din 24.08.2000, art. 765.
43. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, p. 227.
44. Ibidem, p. 228.
45. Constituția României, comentată și adnotată, p. 125.
46. Ibidem, p. 126.
47. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, p. 229.
48. Legea privind frontiera de stat a Republicii Moldova nr. 103-XIII din 17.05.1999, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 12 din 03.11.1991, art. 107.
49. Legea cu privire la poliție nr. 416 din 18.12.1990, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 10-11 din 13.02.1997, art. 115.
50. Legea cu privire la trupele de carabinieri (trupele interne) ale Ministerului Afacerilor Interne, nr. 806-XII din 12.12.1990, în Veștile Sovietului Suprem, nr. 12 din 1990, art. 321.
51. Legea privind Serviciul de Informație și Securitate nr. 753-XIV din 23.12.1999, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 156 din 31.12.1999, art. 764).
52. Legea cu privire la Serviciul de protecție și Pază de Stat nr. 134-XIV din 13.06. 2008, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 120-121 din 08.07.2008.
53. Codul fiscal nr. 1163 din 24.01.1997. Republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Ediție specială din 08.02.2007, p. 4.
54. Legea privind finanțele publice locale nr. 397-XV din 16.10.2003, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 248-253 din 19.12.2003, art. 996.
55. Legea cu privire la impozitele percepute de la populație nr. 455-XII din 17.01.1991, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 3-6 din 30.06.1991, art. 21.
56. Legea Fondului rutier nr. 720-XIII din 02.02.1996. Republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 247-251 din 17.12.2010, art. 754.
57. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, p. 236.
58. Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. op. cit., p. 148.
59. Constituția României din 21 noiembrie 1991, în Monitorul Oficilal al României, partea 1, nr. 233 din 21 noiembrie 1991. Intrată în vigoare la 8 decembrie 1991.
60. Deleanu Ion, op. cit., p. 181.

Sursa: Revista Națională de Drept, 2014, Nr. 2, p. 7-13.

OMUL – REPERUL AXIOLOGIC CARDINAL AL ORICĂRUI SISTEM JURIDIC

Alexandru ARSENI

Problema drepturilor omului a preocupat tot timpul omenirea și, indiscutabil știința, nu în ultimul rând, știința juridică. Dar odată cu transformarea omului din obiect în subiect al guvernării, statutul cetățeanului a căpătat o nouă abordare calitativă în viața social-economică, culturală și politică. Trebuie de remarcat numeroasele cercetări în acest domeniu atât pe plan intern, cât și pe plan extern, fapt confirmat de lucrările doctrinarilor autohtoni I. Guceac, T. Cârnaț, V. Popa, A. Arseni, autori români: T. Drăganu, I. Deleanu, G. Vrabie, I. Muraru, E.-S. Tănăsescu și mulți-mulți alții. Problema drepturilor și a libertăților fundamentale în mod general, practic, sub toate aspectele este bine reflectată. Pe când drepturile electorale și, în mod deosebit, realizarea lor în practică și problematica ce se naște în procesul realizării acestor drepturi face mai puțin obiectul cercetării.

Din aceste considerente și, mai ales ținând cont de forma întrebărilor apărute în legătură cu scrutinul prezidențial din 13 noiembrie 2016, ne punem ca scop elucidarea cauzelor și trasarea căilor de normalizare a situației.

Doctrina constituțională afirmă că a devenit incontestabil adevărul conform căruia „... edificiul constituțional al oricărei țări este cu siguranță sortit prăbușirii, dacă principala coloană de susținere a acestuia – drepturile și libertățile omului și ale cetățeanului – nu este reală și durabilă. Indubitabil, dinamica istoriei umanității sugerează forma de mișcare a unui bumerang: totul pleacă de la om și revine la el, în folosul sau împotriva lui. Omul este reperul axiologic cardinal al oricărui sistem juridic" [2]. În esență „drepturile fundamentale sunt acele drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi" [3].

Drepturile fundamentale sunt drepturi subiective, adică „acea prerogativă conferită de lege în temeiul căreia titularul dreptului poate și uneori chiar trebuie să desfășoare o anumită conduită și să ceară altora desfășurarea unei conduite adecvate dreptului său, sub sancțiunea prevăzută de lege,

în scopul valorificării unui interes personal, direct, născut și actual, legitim și juridic protejat, în acord cu interesul general și cu normele de conviețuire socială" [4].

Așadar, ne aflăm în domeniul drepturilor fundamentale cetățenești în ansamblu. Însă obiectul nostru de studiu îl fac doar drepturile fundamentale ce țin de exercitarea suveranității naționale direct de către popor. Or, în doctrina constituțională, se conturează cu certitudine două drepturi fundamentale, exclusiv politice: dreptul de a alege și dreptul de a fi ales. Aceste drepturi se încadrează în instituția juridică a dreptului constituțional în formula: „drept electoral".

Doctrina autohtonă. Definirea sintagmei „drept electoral"

De remarcat că doctrina constituțională utilizează două sintagme: „drept electoral" și „sistem electoral", noțiuni care, în viziunea lui S. Tămaș, nu trebuie confundate din următoarele raționamente: „... noțiunea de drept electoral semnifică totalitatea normelor juridice care reglementează participarea cetățenilor la procesul de formare a organelor de stat centrale și locale efective, precum și la alegerea funcționarilor lor, prin intermediul drepturilor și libertăților electorale garantate de Constituția Republicii Moldova, iar noțiunea de sistem electoral presupune proceduri utilizate pentru desemnarea de reprezentanți ai poporului în organismele puterii centrale și locale" [5]. Aceeași idee o regăsim și la Ion Guceac, precum și la T. Cârnaț [6].

O abordare aparte întâlnim la constituționalistul V. Popa, în viziunea căruia „raportul juridic de drept electoral este un drept al cetățenilor de a alege și de a fi ales în organele reprezentative centrale și locale, obligație a cetățenilor de a exercita aceste drepturi după anumite reguli stabilite prin norme juridice, și obligații ale autorităților publice respective de a asigura realizarea drepturilor menționate" [7]. Se argumentează o dublă ipostază a raportului juridic de drept electoral: pe de o parte, dreptul fundamental al cetățeanului de a alege organele reprezentative, ca drept subiectiv fundamental, și, pe de altă parte, obligația instituțiilor etatice abilitate de a crea toate condițiile necesare întru realizarea dreptului cetățenesc de a alege. Această concluzie este confirmată de autor prin următoarele argumente. „O categorie de subiecți ai raporturilor juridice de drept electoral o constituie cetățenii domiciliați în colectivitățile unde au loc alegerile, la care participă, realizându-și astfel drepturile subiective. O altă categorie de subiecți o constituie autoritățile publice (Guvernul, comisiile electorale, instanțele

judecătorești) învestite prin lege cu obligația de a asigura organizarea și desfășurarea alegerilor" [8].

Deci, cetățeanul Republicii Moldova are dreptul subiectiv de a alege, iar instituțiile statului (Guvern, Ministerul de Externe, Misiunile externe, Ministerul Tehnologiilor Informaționale, Comisiile electorale, primăriile, instituțiile judecătorești), învestite prin lege cu obligația de a asigura organizarea și desfășurarea alegerilor cu scopul de a asigura materializarea dreptului subiectiv al cetățeanului de a alege [9].

Utilizarea sintagmelor „sistem electoral", „drept electoral" ca sinonime se confirmă, deoarece sunt alcătuite din norme juridice electorale. În conceptul doctrinarilor „*Normele electorale* stabilesc care sunt drepturile electorale, condițiile ce trebuie îndeplinite de o persoană pentru a fi beneficiarul acestora, precum și garanțiile ce fac efectivă exercitarea lor. De asemenea, normele juridice electorale stabilesc obligațiile organelor de stat în legătură cu alegerile, regulile de organizare și desfășurare a alegerilor, precum și cele de stabilire, centralizare și comunicare a rezultatelor votării" [10].

Așadar, în raportul juridic de drept electoral avem doi subiecți: 1) cetățeanul și 2) statul, prin organele speciale. Considerăm necesar a supune analizei fiecare subiect în parte, în conformitate cu poziția și statutul ce-i aparțin în acest raport.

Ce ține de titularul drepturilor electorale, urmează a stabili următoarele: a) care sunt drepturile electorale, b) ce condiții trebuie să întrunească o persoană pentru a fi beneficiarul acestora și c) garanțiile ce fac efectivă exercitarea lor.

a) Pornim de la reglementările normative. Așa potrivit art. 21 alin. (1) din Declarația Universală a Drepturilor Omului: „1) Orice persoană are dreptul să participe la conducerea treburilor publice ale țării sale, fie direct, fie prin intermediul unor reprezentanți liber aleși [11]. 2) Orice persoană are dreptul de acces, în condiții de egalitate, la funcțiile publice ale țării sale. 3) Voința poporului este baza puterii de stat, această voință trebuie să fie exprimată pentru alegeri oneste care trebuie să aibă loc periodic, prin sufragiu universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului..." [12]. Cu toate aceste generalizări, conchidem că se stipulează dreptul de a alege și dreptul de a fi ales. În mod direct, această situație este reflectată în art. 38 alin. (2) și (3) din Constituția Republicii Moldova. Doctrina constituțională în unanimitate exprimă aceste două drepturi, încadrându-le în categoria drepturi exclusiv politice.

b) Al doilea element al raportului de drept electoral este într-o legătură dialectică cu primul, și îmbracă următoarea redacție. Potrivit art. 38 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova, cetățenii republicii Moldova au drept de vot de la vârsta de 18 ani, împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcând cei puși sub interdicție în motivul stabilit de lege. Aceeași redacție o are și art. 11 din Codul electoral [13]. Or dreptul de a alege semnifică nu altceva decât „posibilitatea recunoscută și garantată unei persoane ca, în condițiile legii, să participe la desemnarea" reprezentaților în organele puterii [14].

Adică, pentru ca o persoană să beneficieze de dreptul de vot, trebuie să întrunească următoarele: 1) cetățenia Republicii Moldova; 2) vârsta minimă de 18 ani; 3) să nu fie privați de dreptul de vot în modul stabilit de lege. Or art. 13 din Codul electoral în alin. (1) stipulează că nu au dreptul de a alege persoanele: „a) care nu întrunesc condițiile prevăzute l art. 11; b) care sunt recunoscute incapabile prin hotărârea definitivă a instanței de judecată. Despre existența unor astfel de cazuri, Ministerul justiției informează primarul, iar după implementarea Registrului de Stat al alegătorilor – Comisia Electorală Centrală". Deci, cetățenii Republicii Moldova domiciliați în afara țării au întrunit toate condițiile pentru a beneficia de dreptul de a alege în scrutinul din 13 noiembrie 2016.

c) Garanțiile. Din nou vom apela la reglementările normative studiind două domenii: principii generale și principii speciale, și anume:

Așa potrivit art. 1 alin. (3) din Constituție [15]: „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate".

Art. 4

(1) Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului cu pactele și cu celelalte tratate la care RM este parte.

(2) Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.

Mai mult ca atât, **art. 7** stipulează că „Constituția RM este Legea ei Supremă. Nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are prevedere juridică".

Principiul egalității cetățenilor este stipulat în art. 16 alin. (2) din Constituție „Toți cetățenii R.M. sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială".

Următorul aspect fundamental al acestui drept fundamental îl constituie ***Principiile realizării dreptului de vot – garanții.***

Reglementări normative

Primul document al dreptului internațional, care operează cu această materie este Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948 [16]. Așa potrivit art. 21 alin. (3) din Declarație „Voința poporului este baza puterii de stat, această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri oneste care trebuie să aibă loc periodic sub regim universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului" [17].

În dreptul intern Constituția Republicii Moldova, ca Lege supremă, redă aceste reglementări în următoarea formulă:

(1) Voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

(2) Cetățenii Republicii Moldova au dreptul de vot de l vârsta de 18 ani, împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, ***excepție*** făcând cei puși sub interdicție în modul stabilit de lege (or, diaspora nu cade sub această interdicție).

Respectiv, legea direct destinată dreptului electoral este Codul electoral adoptat la 21 noiembrie 1997 nr. 1381-XIII [18] prin art. 2 alin. (1) prevede că cetățenii Republicii Moldova participă la alegeri prin vot universal egal, direct, secret și liber exprimat. Codul dezvoltă fiecare principiu dedicându-i un articol separat.

Așa potrivit art. 3 (vot universal) cetățenii Republicii Moldova pot alege și pot fi aleși, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială.

Votul egal sau egalitatea votului semnifică în redacția art. 4 din Cod că în cadrul oricărui scrutin, fiecare alegător are dreptul la un singur vot. Fiecare vot are putere juridică egală. În contextul principiului vot direct, alegătorul votează personal. Votarea în locul unei persoane este interzisă.

Principiul „votul secret" semnifică că votarea la alegeri și/sau referendum este secretă, excluzându-se astfel posibilitatea influențării voinței alegătorului.

În conformitate cu principiul votului liber exprimat, nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului pentru a-l face să voteze sau să nu voteze, precum și pentru a-l împiedica să-și exprime voința în mod independent.

Deci, din reglementările juridice privind principiile realizării dreptului de vot, ele sunt următoarele: universalitatea, egalitatea, votul direct, votul secret și votul liber exprimat.

Abordări doctrinare ale principiilor realizării dreptului la vot sau garanțiile de exercitare efectivă a drepturilor electorale

Constituționalistul Ion Guceac menționează că principiile realizării de către cetățeni a drepturilor de a alege și de a fi ales în autoritățile publice reprezentative și în organele de administrare locală sunt considerate în Constituția Republicii Moldova (art. 38) și Codul electoral (art. 2) [19]. Anume aceste principii și sunt expuse pe larg de către autorul V. Popa [20]. I. Deleanu – atributele votului – votul este universal, egal, direct, secret și facultativ („liber exprimat") [21]. „Egalitatea votului este – și ea – o formă de exprimare a egalității între cetățeni, în sensul că aceeași forță este atașată fiecărui buletin de vot. Cu alte cuvinte, voturile se numără, nu se cântăresc" [22]. „Egalitatea votului exprimă, în domeniul dreptului electoral, marele principiu al egalității în drepturi a cetățenilor fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie sau apartenență politică, avere sau origine socială" [23].

„*Universalitatea* votului constituie forma specifică de exprimare a două dintre principiile democrației autentice: universalitatea drepturilor și egalitatea în drepturi, inclusiv egalitatea în fața legii" (art. 15 și art. 16 alin. (2) din Constituția RM [24]. Ionescu Cristian [25] utilizează formula caracteristicile votului (universalitatea, egalitatea, votul direct, votul secret și liber exprimat). Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina expun esența trăsăturilor votului (universal, egal, direct, secret și liber exprimat) [26].

Art. 2 alin. (2) Principiile participării la alegeri din Codul electoral stabilește că:

(2) Participarea la alegeri este liberă (benevolă). Nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului cu scopul de a-l sili să participe sau să nu participe la alegeri, precum și asupra exprimării de către acesta a liberei sale voințe.

Codul electoral art. 7 vot liber exprimat. Nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului pentru a-l face să voteze sau să nu voteze, precum și pentru a-l împiedica să-și exprime voința în mod independent.

(3) Cetățenii Republicii Moldova care domiciliază în afara țării beneficiază de drepturi electorale depline în condițiile prezentului cod. Misiunile diplomatice și oficiile consulare sunt obligate să creeze condiții pentru ca cetățenii să-și exercite liber drepturile lor electorale.

Art. 13. Restricții

(1) Nu au dreptul de a alege persoanele:

a) care nu întrunesc condițiile prevăzute de art. 11 (adică nu sunt cetățeni ai RM, cetățeni, dar nu au vârsta de 18 ani; cei privați de acest drept în modul stabilit de lege).

b) Care sunt recunoscute incapabile pentru hotărâre definitivă a instanțelor de judecată. Despre existența unor astfel de cazuri, Ministerul Justiției informează primarul, iar după implementarea Registrului de stat al alegătorilor – Comisia Electorală Centrală.

După elucidarea prevederilor legale pe care trebuie să le întrunească cetățeanul pentru a-și exercita dreptul de vot, vom trece la expunerea normativă a organelor etatice, obligate să asigure în practică acest drept, dreptul de vot. Doar Codul electoral enumeră aceste organe și atribuțiile lor. Primul organ etatic este Comisia Electorală Centrală, care conform art. 22 alin. (1) lit. d) asigură întocmirea și verificarea listelor electorale, colaborând în acest scop cu autoritățile administrației publice centrale și locale, cu Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, cu misiunile diplomatice și oficiile consulare. Lit. g) conlucrează, în procesul de organizare și desfășurare a alegerilor ca:

– Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Comunicațiilor la asigurarea evidenței alegătorilor, inclusiv a celor aflați peste hotarele țării, în temeiul Registrului de stat al alegătorilor, format în baza Registrului de stat al populației;

– Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, misiunile diplomatice și oficiile consulare, la constituirea secțiilor de votare pentru cetățenii aflați peste hotare.

Reglementări destul de clare privind listele electorale cât și secțiilor de votare. Din ce pricină nu s-a făcut acest lucru?

Lit. q) analizează fraudele electorale, inclusiv cele presupuse, din alegerile trecute, curente sau viitoare și ia măsuri pentru prevenirea lor; informează autoritățile publice despre necesitatea soluționării unor chestiuni, în conformitate cu legislația electorală.

Totodată, trebuie de menționat că potrivit art. 29[1] **particularitățile** constituirii și funcționării secțiilor de votare din străinătate și a birourilor electorale ale secțiilor de votare din străinătate.

(2) În cazul alegerilor parlamentare, prezidențiale și ale referendumului republicane, pe lângă misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova se organizează **una sau mai multe secții de votare** (*s.n.*) pentru alegătorii care se află în străinătate la data alegerilor.

Din ce cauză nu s-a realizat această prevedere? Care au fost impedimentele? Totodată, conform alin. (3) în afară de secțiile de votare prevăzute în alin. (2), vor fi organizate, cu acordul autorităților competente ale țării respective, secții de votare și în alte localități. Organizarea acestor secții de votare se stabilesc de Comisia Electorală Centrală, la propunerea Guvernului, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene și cu alte autorități ale administrației publice centrale, în baza înregistrării prealabile…

Cu alte cuvinte, Comisia Electorală Centrală nici nu a deschis mai multe secții de votare în misiunile diplomatice și oficiile consulare, dar nici nu a informat cetățenii despre legitimitatea deschiderilor și altor secții de votare.

Următoarea obligație a Comisiei Electorale Centrale este stipulată în art. 38[1] *Registrul de stat al alegătorilor*:

(2) Formarea listelor electorale se face de către Comisia Electorală Centrală în baza Registrului de stat al alegătorilor constituit în baza Registrului de stat al populației, a cărui autoritate deținătoare pune gratuit la dispoziția Comisiei, în fiecare an cel târziu până la data de 31 ianuarie, precum și periodic, iar în cazul desfășurării alegerilor – și odată cu anunțarea datei alegerilor și informațiile necesare întocmirii și actualizării Registrului de stat al alegătorilor.

(4) Alegătorii cu domiciliul sau reședința în străinătate, precum și alegătorii aflați temporar în străinătate, la cererea lor, se înscriu în Registrul de stat al alegătorilor cu datele corespunzătoare ultimei adrese de domiciliu sau reședință.

Discriminare, ei rămân cetățeni ai Republicii Moldova, și sunt egali în drepturi. Iar Ministerul Tehnologiilor Informaționale și de Externe trebuie să-i ia sub protecție. Doar cei din țară nu depun asemenea cereri.

Codul electoral prevede prin art. 39 *Listele electorale* pentru cetățenii aflați peste hotare:

(6) Pentru secțiile de votare constituite în afara Republicii Moldova, listele electorale se întocmesc și pe baza datelor colective de conducătorii misiunilor diplomatice și ai oficiilor consulare care activează pe teritoriul statelor respective. La începutul perioadei electorale misiunile diplomatice și oficiile consulare aduc la cunoștința publică și actualizează listele electorale … care „se trimit Comisiei Electorale Centrale". Apare întrebarea: Din ce cauză nu s-a făcut acest lucru?..

De asemenea Codul electoral prevede prin art. 69 *Răspunderea juridică* – pentru încălcarea dreptului de vot. Așa conform alin. (1) persoanele fizice și juridice care încalcă prevederile legislației în vigoare, împiedică exercitarea liberă a drepturilor electorale ale cetățenilor … poartă răspundere în conformitate cu legislația în vigoare.

Împărtășim conceptul doctorului în drept P. Răileanu conform căruia „… legalitatea scrutinului electoral constituie o garanție fundamentală a exercitării în condițiile legii a suveranității poporului, a exprimării voinței acestuia pe marginea construirii autorităților sale reprezentative, care urmează să-i realizeze interesele și aspirațiile" [27]. În viziunea lui P. Răileanu, rolul Curții Constituționale în asigurarea legalității scrutinelor electorale privește următoarele momente importante: „ – asigurarea constituționalității electorale și – confirmarea constituționalității desfășurării scrutinului electoral" [28].

O altă idee „… *instanțelor de judecată le revine un rol important în desfășurarea alegerilor libere și corecte, în sarcina cărora este pusă examinarea raporturilor juridice generate de conflictele electorale*" [29].

Consecințele nerealizării cetățenilor a dreptului de vot

După încheierea celui de-al doilea scrutin pentru alegerea Președintelui Republicii Moldova din 13 noiembrie 2016, Comisia Electorală Centrală la 13 decembrie 2016 a prezentat Curții Constituționale actele pentru confirmarea alegerilor și validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova.

La aceeași dată, candidata Maia Sandu a depus contestație la Curtea Constituțională împotriva hotărârii Comisiei Electorale centrale cu privire

la totalizarea rezultatelor alegerilor pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova, solicitând contestarea fraudei rezultatelor și anularea celui de-al doilea tur de scrutin. Dat fiind că tema supusă cercetării se axează tocmai pe materia contestației asupra ei și ne vom opri atenția.

În contestație au fost invocate următoarele pretinse încălcări electorale:

a) suprimarea dreptului la vot al cetățenilor domiciliați peste hotare, prin lipsa buletinelor de vot și organizarea deficitară a procesului de votare de către autoritățile publice;

b) transportarea organizată și coruperea alegătorilor domiciliați în stânga Nistrului;

c) implicarea reprezentanților Bisericii Ortodoxe din Moldova în campania electorală;

d) votarea multiplă;

e) distribuirea de către reprezentanții contracandidatului Igor Dodon a materialelor cu caracter defăimător;

f) favorizarea de către instituțiile mass-media a contracandidatului electoral.

Examinând contestațiile în fond, Curtea Constituțională a constatat că fenomenele invocate au avut loc în realitate. Aceste constatări sunt reflectate atât în textul de bază al Hotărârii cât și în textul celor șase adrese (pcc-01/139e-34/1-pcc-01/139e-34/6) [30].

La adresa PCC-01/139e-34/2 Curtea Constituțională a constatat „mai multe deficiențe în Codul electoral în partea ce ține de examinarea contestațiilor, în acest sens autoritățile electorale și instanțele de judecată respingând un număr mare de contestații ca fiind în afara competențelor lor" [31].

Apare firească întrebare, dar de competența căror autorități ține examinarea contestațiilor electorale, obligații stabilite în Codul electoral (expus în textul articolului). Mai degrabă se poate constata neglijarea din partea autorităților vizate a dreptului cetățeanului de a alege. Pe bună dreptate „... instanțele judecătorești constituie un important barometru, care ne arată la ce nivel se află procesul de dezvoltare a democrației, cum sunt apărate drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor..." [32].

La adresa PCC-01/139e-34/2 Curtea Constituțională constată că „mai mulți cetățeni ai Republicii Moldova aflați în străinătate nu și-au putut exercita dreptul de vot și că numărul secțiilor de votare și al buletinelor de vot distribuite secțiilor de votare din afara țării au fost, de fapt, insuficiente" [33].

Cu alte cuvinte, s-au confirmat încălcările invocate în contestare, p.a.). Or, tocmai Comisia Electorală Centrală, Ministerul Tehnologiilor Informaționale și Ministerul de Externe și Integrării Europene sunt obligate să organizeze buna desfășurare a alegerilor și în afara hotarelor Republicii Moldova. Vina completamente o poartă aceste instituții etatice. În contestație prin pct. 6) se formalizează încălcarea legislației prin coruperea alegătorilor. La adresa PCC-01-139e-34/4 Curtea Constituțională reține că „coruperea alegătorilor trebuie privită ca o gravă încălcare a principiilor alegerilor libere și democratice, inclusiv a procesului echitabil și transparent al alegerilor. Asemenea încălcări creează precondiții pentru a pune la îndoială legalitatea și legitimitatea alegerilor. De asemenea, aceste încălcări pot influența considerabil rezultatele alegerilor" [34].

Vom evidenția din textul adresei citate cu privire la acțiunile de corupere a alegătorilor următoarele fraudări considerabile aduse procesului de exercitare de către cetățeni dreptului de vot: 1) încălcarea gravă a principiilor alegerilor libere și democratice, precum și a onestității alegerilor (Declarația Universală a Drepturilor Omului, art. 21 citat anterior); 2) încălcarea principiului echității și transparenței, principii unanim recunoscute în dreptul internațional; 3) încălcarea principiilor legalității și legitimității alegerilor, principii indispensabile statului de drept și democratic; 4) în ansamblul lor încălcarea principiilor invocate influențează considerabil rezultatele alegerilor.

Așa fiind, din concluzia Curții Constituționale, în viziunea noastră, rezultă cu certitudine o singură soluție: invalidarea alegerilor Președintelui Republicii Moldova din 13 noiembrie și anularea celui de-al doilea tur de scrutin.

Următoarele încălcări electorale numerotate în contestație sub punctele c) și e) țin de implicarea reprezentanților Bisericii Ortodoxe din Moldova în campania electorală și distribuirea materialelor cu caracter defăimător. Adresa PCC-01-139e-34/5 Curtea Constituțională a constatat „implicarea agresivă în cadrul alegerilor prezidențiale a reprezentanților Mitropoliei Moldovei, care au utilizat un limbaj extremist, xenofob, homofob și sexist la adresa unui **comunicat** electoral, fapt confirmat și de rapoartele observatorilor naționali și internaționali. Curtea a reținut că un asemenea comportament este contrar prevederilor Constituției.

Curtea a constatat că toate autoritățile statului responsabile de procesul electoral și activitatea cultelor religioase nu și-au onorat obligația de a îm-

piedica și sancționa implicarea cultelor religioase în procesul electoral" [35]. Atunci, cui, dacă nu Comisiei Electorale Centrale și Instanțelor de judecată le aparține această obligație întru garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor în procesul electoral?

În contestație sub lit. f) se arată că în calitate de încălcare electorală și favorizarea de către instituțiile mass-media a contracandidatului electoral. Curtea Constituțională prin adresa PCC-01-139e-34/6 apreciază rolul mass-mediei în campania electorală, dar se remarcă totodată imperfecțiunea legislației ce face imposibil aplicarea sancțiunilor respective [36].

Chiar dacă este așa, apoi Curtea Constituțională are și funcția de garant al supremației Constituției (art. 134 alin. (3) din Constituție). Or, potrivit art. 34 alin. (3) din Constituție, dreptul la informație nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a cetățenilor sau siguranța națională. Iar alin. (4) stipulează în mod special că mijloacele de informare publică de stat sau private sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice. Observăm, așadar, și la acest capitol încălcarea prevederilor constituționale în cadrul campaniei electorale pentru alegerile din 13 noiembrie 2016.

Curtea Constituțională a constatat, practic, încălcări grave ale legislației electorale în alegerile din 13 noiembrie 2016, încălcări invocate în contestația depusă la 13 decembrie 2016. aceste încălcări în cumulul lor au influențat considerabil rezultatele alegerilor din 13 noiembrie 2016, adresa PCC-01/139e34/4 argument în invalidarea alegerilor și anularea celui de-al doilea tur de scrutin.

Și aceasta deoarece alegerile, inclusiv ale Președintelui Republicii Moldova, reprezintă un proces complex de acțiuni cu profunde efecte juridice la fiecare etapă, care, în ansamblul lor, caracterizează procesul electoral ca legal și legitim, și nu doar suma aritmetică a voturilor exprimate.

Cu toate acestea Curtea Constituțională, contrar constatărilor indicate la adresele respective, a confirmat rezultatele alegerilor Președintelui Republicii Moldova din 13 noiembrie 2016 și a validat alegerile. Este cazul să facem referință la cazul *Marbury vs Madison*, în cadrul căruia John Marshall, Președintele Curții Supreme de Justiție a Statelor Unite ale Americii la 1803 a menționat: „Domeniul de competență al curții este exclusiv de a decide în privința drepturilor individuale și nu de a cerceta modul în care executivul sau funcționării acestuia își îndeplinesc îndatoririle…" [37]. Pe când, în cazul nostru, anume funcționarii au beneficiat de protecție din partea Curții

Constituționale, și nu cetățenii ale căror drepturi fundamentale au fost încălcate în mod benevol.

Concluzii

În virtutea sa de *homo sapiens*, omul este înzestrat de la natură cu drepturi fundamentale inalienabile ființei sale care în fond sunt drepturi subiective esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea lui indispensabile pentru libera dezvoltare, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.

Din ansamblul drepturilor fundamentale o categorie aparte, și anume, drepturile exclusiv politice, adică dreptul de a alege și dreptul de a fi ales prezintă o importanță juridică aparte cu multiple consecințe practice, deoarece dreptul de a alege, în mod deosebit, este mecanismul democratic de exercitare directă a suveranității naționale.

Acest drept se încadrează în instituția dreptului electoral, care cuprinde normele juridice ce stabilesc, pe de o parte, care sunt drepturile electorale, condițiile ce trebuie îndeplinite de o perspectivă pentru fi beneficiarul acestora, precum și garanțiile ce fac efectivă exercitarea lor. Iar pe de altă parte, stabilesc obligațiile organelor de stat în legătură cu alegerile, regulile de organizare și desfășurare a alegerilor, precum și cele de stabilire, centralizare și comunizare a rezultatelor votării.

Deci, dreptul electoral este un proces complex între subiecții bine determinați cu drepturi și obligații clar stabilite și garantate etatic. În fond, alegerile reprezintă un proces complex de acțiuni cu profunde semnificații practice la fiecare etapă a procesului electoral dându-i un aspect legal și legitim, și nu doar suma aritmetică a voturilor exprimate.

Alegerile Președintelui Republicii Moldova din 13 noiembrie 2016 au demonstrat cu certitudine două tendințe diametral opuse, și anume: 1) voința cetățenilor de a-și exercita dreptul suveran de vot și 2) îngrădirea de către organele competente a acestui drept, în mod deosebit al cetățenilor domiciliați în afara țării, precum și inacțiunea lor pentru a nu admite fraudarea alegerilor. Totodată, atât organele electorale cât și instanțele judecătorești, sub diferite pretexte, au refuzat examinarea a unui umăr mare de contestații privind încălcarea procesului electoral, inclusiv de către Mitropolia Moldovei.

Aceste fapte constatate și de către Curtea Constituțională denotă faptul că statul Republica Moldova, în mod vădit, își neglijează propriii cetățeni, încălcându-le dreptul fundamental la vot.

Cetățenii nu și-au restabilit drepturile constituționale nici la Curtea Constituțională, care conform art. 134 (3) din Constituție garantează supremația Constituției și responsabilitatea statului față de cetățeni.

Stabilind în cele 6 adrese grave încălcări ale legislației electorale, printre care și coruperea (adresa PCC-01/139e-34/4) care poate influența considerabil rezultatele alegerilor, a validat scrutinul. Considerăm că Curtea Constituțională în calitatea sa de garant al supremației Constituției, legea fundamentală a poporului urma să invalideze scrutinul cu adoptarea acestor șase adrese. Numai într-o așa situație adresele aveau să fie preluate de către parlament, alternativa este teama că ele vor rămâne doar adrese, stimulând guvernanții să sfideze drepturile omului și Constituția.

Referințe:

1. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul oficial al R.M., nr. 1, august 1994.
2. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice.* București: Europa Nova, 1996, vol. II, p. 115.
3. Muraru I., Tănăsescu El. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București: C.H. Beck, 2011, p. 141.
4. Deleanu I. *Drept constituțional*. Vol. I. București: Europa Nova, 1996, p. 187.
5. Tămaș S. *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultură civică*. București: Șansa, 1996, p. 226.
6. Cârnaț T. *Drept constituțional*. Chișinău: „Prin-Caro" SRL, 2010, p. 346.
7. Popa V. *Drept public*. Chișinău, 1998, p. 163.
8. Ibidem.
9. Muraru I., Tănăsescu El. S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II. Ediția a 14-a. București: C.H. Beck, 2013, p. 90.
10. Ibidem, p. 91.
11. Declarația Universală a Drepturilor Omului. Editura Oficială *Tratate internaționale*, 1998, vol. 1, p. 11.
12. Aderat la declarație prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990.
13. Codul electoral.
14. Deleanu I. Op. cit., vol. 2, p. 98.
15. Constituția Republicii Moldova.
16. R.M. a aderat la Declarație prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990.
17. Declarația Universală a Drepturilor Omului.
18. Codul electoral nr. 1381-XIII din 21.11.1997. Publicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 81 din 08.12.1997, art. 667, intrat în vigoare la 08.12.1997.

19. Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: S.n. Tipografia Centrală, 2002, p. 209; Guceac I. *Drept electoral*. Vol. 2. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p. 35-49; Cârnaț T. Op. cit., p. 348-349.
20. Popa V. Op. cit., p. 170-175.
21. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II, p. 209.
22. Ibidem, p. 209.
23. Muraru I., Tănăsescu El. S. *Drept constituțional și instituții politice*, vol. II, p. 101.
24. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*, p. 209.
25. Ionescu Cr. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: All Beck, 2003, p. 617-618.
26. Muraru I., Tănăsescu E.S. *Drept constituțional și instituții politice*, vol. II, p. 101.
27. Răilean P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Chișinău: S.n., Tipografia centrală, 2015, p. 346.
28. Ibidem, p. 348.
29. Ibidem, p. 353.
30. Hotărârea Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de președinte al R.M. nr.34 din 13 decembrie 2016. În: Monitorul Oficial al R.M., nr. 2-8 (5925-5931) din 6 ianuarie 2017, art. 1.
31. Ibidem.
32. Știrbu E. Cuvânt de salut. În: Conferința științifico-practică „Rolul instanțelor judecătorești în procesul electoral din R.M." Chișinău, 2013 – citat după P.R., p. 354-355.
33. Hotărârea Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de președinte al R.M. nr. 34 din 13 decembrie 2016.
34. Ibidem.
35. Ibidem.
36. Ibidem.
37. *Constitutional interpretation*, Workshop Materials, Module I/1. April-May 2016.

Sursa: Revista Națională de Drept, 2017, Nr. 4, p. 6-12.

RĂSPUNDEREA CONSTITUȚIONALĂ A GUVERNANȚILOR – LEGITIMITATE ȘI OPORTUNITATE

Alexandru ARSENI

Pe bună dreptate „... prerogativele
nu sunt sentimente; a face ceea ce trebuie
și cum trebuie nu înseamnă, întotdeauna,
a face ce-ți place".

Maximă înțeleaptă

Termenii juridici „responsabilitate" și „răspundere inerentă" etc. constituie obiectul de studiu al ramurii științifice ***Teoria dreptului și a statului***. Doctrina teoretică dată explică esența, conținutul, principiile și formele de responsabilitate și răspundere. Aici putem apela la doctrinarii Gheorghe Avornic, Boris Negru, Nicolae Popa ș.a.

Sarcina ulterioară rămâne … ramurilor de drept concrete de a ajusta la obiectul lor specificul și condițiile apariției momentului răspunderii, formele și consecințele. Și această stare a lucrurilor este specifică tuturor ramurilor de drept (administrativ, civil, penal, muncii etc.).

Dreptul constituțional ca ramură principală a sistemului de drept respectiv este preocupat de această problemă. De menționat că în cadrul acestei ramuri de drept și doctrinei constituționale se conturează o formă specifică de răspundere, și anume – „răspunderea constituțională în formele ei specifice: răspundere politică, politico-morală, penală și disciplinară.

Aici, pornind de la reglementările constituționale, sunt vizate categoriile de guvernanți: parlamentarii; Șeful de stat; Guvernul și membrii lui; magistrații. Însă, autorii constituționaliști, în principiu, se expun foarte succint asupra răspunderii guvernanților enumerați. Iar unii autori se expun doar subiectiv asupra instituțiilor statului antrenate în acest proces.

Și aici, în egală măsură, atât doctrina autohtonă, cât și cea română nu diferă prea mult. Printre constituționaliștii autohtoni se regăsesc I. Guceac, V. Popa, T. Cârnaț, Gh. Costachi ș.a., iar printre constituționaliștii români: I. Deleanu, G. Vrabie; I. Muraru; E.S. Tănăsescu; D.C. Dănișor; I. Drăganu; Gh. Dănișor ș.a.

Cu toate acestea, se conturează o tendință doctrinară de a expune în toată complexitatea ei anume „răspunderea constituțională" atât din punctul de vedere al legitimității, oportunității și necesității studierii prin prisma reglementărilor legale, cât și aplicării practice. Ca exemplu ne servesc cercetările apărute în doctrina constituțională românească (R.D. Popescu și Gabriela Nemțoi). Unele aspecte ale legitimității răspunderii constituționale au fost expuse de autorul constituționalist al acestui articol.

Scopul cercetării în articolul de față constă în a analiza reglementările constituționale ale răspunderii constituționale, precum și opiniile și argumentele doctrinarilor în domeniu. Și, în consecință, a încerca să demonstrăm faptul obligativității răspunderii constituționale a guvernanților pentru faptele săvârșite în procesul exercitării funcțiilor și atribuțiilor determinate, în primul rând de textul Constituției și, respectiv, al altor izvoare ale dreptului constituțional ca ramură de drept. În ce măsură răspunderea constituțională se încadrează în principiul legitimității puterii de stat la fel ca și oportunitatea aplicării formelor de răspundere constituțională.

1. Concepte doctrinare privind categoria *„răspundere juridică"*

A. Terminologii. Teoria generală a dreptului are ca obiect de studiu elucidarea esenței a două categorii: a) „responsabilitate" și b) „răspundere". În principiu doctrinarii consideră aceste categorii ca fiind sinonime [1]. Am menționat deoarece „în principiu" întâlnim și opinii diametral opuse.

Astfel, într-o opinie, responsabilitatea este „acea instituție socială care cuprinde complexul de atitudini ale omului în raport cu sistemul de valori, instituționalizat de societatea în care trăiește, în vederea conservării și promovării acestor valori, în scopul perfecționării ființei umane și conservării vieții în comun, pe calea menținerii și promovării ordinii sociale și binelui public" [2]. Aspectul esențial al responsabilității constă în „atitudinea" personală, subiectivă a omului, în raport cu sistemul de valori din societatea umană, pe calea menținerii și promovării acestor valori, și nu norma juridică.

Noțiunea „responsabilitate" înseamnă „obligația de a justifica actul pe care l-ai făcut – act de libertate, dacă credeți în libertate și în liberul arbitru; act al fatalismului care te-a impus sau mai puțin decât atât, act al determinismului" [3].

Sintetizând concepțiile cu privire la definirea categoriei „responsabilitate", considerăm că aceasta presupune *o categorie a omului de autodisciplinare*

asupra atitudinii conștiente și active într-un comportament adecvat necesităților sociale, atitudine exprimată printr-o hotărâre, act de conștiință și voință a individului.

Răspunderea în viziunea teoreticianului N. Popa reprezintă un „complex de drepturi și obligații conexe care – în conformitate cu legea – se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice" [4].

Prezintă interes raționamentul, în conformitate cu care într-un proces de răspundere „mai întâi trebuie stabilite condițiile răspunderii, adică existența unei violări a dreptului, comportamentul ilicit, vinovăția și legătura de cauzalitate; doar odată această bază stabilită, poate fi vorba de stabilirea efectului prejudiciabil al comportamentului și, în funcție de acesta, care trebuie să fie consecința responsabilității" [5].

Răspunderea socială, într-o altă accepție, constă în „obligația de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea conduite" [6].

Într-o altă opinie, termenul „răspundere" semnifică faptul că orice subiect de drept „… trebuie să răspundă de actele sale, asumându-și consecințele pe care și le iau sau a nesocotirii unor datorii juridice" [7].

Mai adecvată pare a fi următoarea definiție dată răspunderii sociale în conformitate cu care ea „*presupune o atitudine conștientă, activă, concretizată într-un compartiment care corespunde la cel mai înalt grad cerințelor, necesităților sociale obiective, atitudine care rezultă dintr-o hotărâre, act de conștiință și voință a individului*" [8]. Și, în acest context, considerăm că în cazul dat este definită „responsabilitatea" ca act de voință nedeterminat de prezența normei juridice care poate atrage după sine sancțiunea, în calitate de măsură de asigurare a normei juridice.

Răspunderea, din contra, „vizează sistemul normativ al societății, ordinea pe care acest sistem normativ o promovează" [9]. Prin urmare, „răspunderea presupune îndeplinirea unei obligații, respectarea unei restricții ce rezultă din norme"[10] prestabilitate, pasibile a fi impuse prin forța de constrângere a statului.

Cât ne privește, considerăm că „responsabilitatea este o calitate a omului de a lua atitudini pozitive pe propria conștiință.

Pe când răspunderea este acțiunea omului de a accepta o activitate, o funcție determinată juridicește prin stabilirea drepturilor și obligațiilor, neîndeplinirea cărora implică survenirea aplicării sancțiunilor determinate.

Așadar, dacă la „responsabilitate" definitoriu este actul individual de voință, de autodisciplinare, apoi la „răspundere" definitorie este obligația de a suporta consecințele sub formă de sancțiune strict determinată de norma juridică.

B. Tipurile de răspundere. Doctrina juridică distinge două tipuri de răspundere: a) răspunderea juridică și b) răspunderea politică în unele lucrări, răspunderea „politico-morală".

Răspunderea juridică. Cât privește sintagma răspundere juridică, teoreticianul Gh. Avornic opinează că „ea este un raport juridic special. Ea constă în obligația de a suporta sancțiunea prevăzută de lege ca urmare a comiterii unui fapt juridic imputabil"[11], definiție pe care o acceptăm și noi.

Într-o altă opinie, răspunderea juridică „implică ideea de vinovăție (intenție sau culpă în diferitele lor forme) și de comportament contrar dreptului" [12].

Doctrina juridică condiționează survenirea răspunderii juridice. Așa, pentru ca să intervină anume și răspunderea juridică, este necesar să se întrunească următoarele condiții: „a) fapta ilicită; b) legătura cauzală dintre fapta ilicită și rezultatul produs; c) existența vinovăției; d) inexistența unor împrejurări care exclud răspunderea juridică" [13].

Răspunderea politică. Doctrina constituțională nu a elaborat un concept unic referitor la definirea sintagmei „răspunderea politică" sau „răspunderea politico-morală" a parlamentarilor.

Într-o altă opinie din doctrina franceză, la determinarea termenului de „răspundere politică" se pornește de la noțiunea de „răspundere civilă" unde răspunderea e definită ca „obligația juridică de a repara un prejudiciu cauzat altei persoane" asociind-o cu „demiterea miniștrilor în care politica lor nu mai întrunește majoritatea voturilor în parlament" [14]. Alți constituționaliști apreciază cazul descris sub aspect moral considerând că este „vorba despre o obligație morală de a demisiona a miniștrilor, dacă au pierdut majoritatea în Parlament" [15].

Analiza acestor concepții ne arată că fenomenul cercetat, adică demiterea miniștrilor și a Guvernului în ansamblu are două aspecte conexe. Cel

politic și cel moral. Numai că inițiativa la răspunderea politică aparține parlamentarilor, iar cea de a doua însăși miniștrilor din perspectiva moralității.

Într-o opinie mai simplă, „răspunderea politică nu este neapărat angajată datorită unor încălcări ale dreptului" [16].

Într-o altă opinie, răspunderea politică este privită din următoarea ipostază, și anume, ca mecanism „ce implică obligația pentru guvernanți de a răspunde în fața Parlamentului pentru actele îndeplinite în exercițiul funcțiilor după o procedură determinată de constituție" [17].

Doctrina germană consideră că răspunderea politică are „o funcție de anticipare, pentru că îi revine în mod decisiv și exclusiv parlamentului învestirea guvernului" [18].

În Anglia noțiunea de răspundere politică „permite conceperea unui raport între alegere și exercițiul mandatului, grație căruia aleșii au obligația de a răspunde de modul în care se folosesc de încrederea acordată" [19].

Observăm că definițiile răspunderii politice date în aceste concepții cuprind doar parlamentarii, neincluzând Guvernul și Șeful de stat. Însă, atât parlamentarii cât și președintele statului răspund politic pentru faptele lor, fie în fața corpului electoral (șeful de stat), fie în fața Parlamentului (Guvernul).

Cât ne privește, considerăm că răspunderea politică este ***un mecanism de sancționare a activității guvernanților în exercițiul funcțiilor, dar necondiționată cu sancțiuni juridice (penale, civile).***

2. Formele răspunderii juridice

Doctrina autohtonă distinge, sub aspect general, următoarele forme de răspundere juridică: „a) constituțională; b) civilă; c) penală" [20]. La aceasta teoreticianul Gh. Avornic opinează că în fond putem vorbi de formele de răspundere juridică în funcție de ramurile de drept [21].

Într-o altă opinie, formele răspunderii juridice ar fi următoarele: „a) răspunderea civilă (cea mai „veche" formă); b) răspunderea penală; c) răspunderea contravențională; d) răspunderea puterii publice; e) răspunderea în dreptul constituțional; f) răspunderea materială; g) răspunderea administrativă; h) răspunderea disciplinară; i) răspunderea internațională" [22]. Din cele expuse, considerăm că „răspunderea puterii publice" se încadrează în „răspunderea în dreptul constituțional" ramură care tocmai reglementează activitatea puterii publice centrale, fapt ce corespunde cu tema cercetării.

La această concluzie ne cheamă și realitatea contemporană în conformitate cu care: Responsabilitatea guvernanților a devenit obiect de reglementare juridică în Europa. Așa, potrivit Cartei de la Paris pentru o nouă Europă din 21 noiembrie 1990 în Preambul stipulează că „democrația, prin caracterul său reprezentativ și pluralist, presupune responsabilitatea față de electorat, obligația autorităților de a se conforma legii și exercitarea imparțială a justiției. Nimeni nu este deasupra legii" [23]. Observăm că sunt antrenate în acest proces al responsabilității toate trei ramuri ale puterii de stat: legislativă, executivă și judecătorească.

Spre exemplu, conform art. 53 alin. (1) Constituția Republicii Moldova „Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un mod administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei" [24].

Istoricește statul nu era subiect de drept asupra căruia se aplica răspunderea în orice formă.

În condițiile statului contemporan de drept și democratic, bazat pe principiile legitimității și legalității actelor puterii publice pasibile a fi supuse controlului, se conturează și se cristalizează răspunderea juridică a statului față de propriii cetățeni pentru prejudiciile cauzate de actele statului, a puterii publice.

Iar, conform art. 134 alin. (1) Constituția Republicii Moldova Curtea Constituțională printre altele „garantează responsabilitatea statului față de cetățeni". Cu alte cuvinte, răspunderea puterii publice este impusă de către prevederile constituționale.

Practica punerii în aplicare a acestei forme cunoaște două forme: a) răspunderea conform reglementărilor de drept comun și b) sistemul francez care constă în crearea unui regim specific, distinct de sistemul de drept comun [25].

Necesitatea studiului aprofundat al instituției răspunderii constituționale se impune din considerentele „pentru a-i determina caracterul de sine stătător, principalele trăsături ce o fac distinctă de celelalte forme de răspundere juridică, precum și necesitatea acesteia pentru raporturile juridice constituționale" [26]. Opinia dată este justificată și din punctul de vedere al axiomei în conformitate, atât doctrinar cât și legal, și legitim, Constituția este Legea poporului ca forță juridică supremă și, respectiv, respectarea ei trebuie să aibă și posibilitatea aplicării de sancțiuni în cazul nerespectării ei.

În fond, răspunderea constituțională este „o formă a răspunderii juridice care survine pentru încălcarea normelor constituționale sau a altor izvoare ale dreptului constituțional sub forma unor consecințe nefavorabile, prevăzute de însăși Constituție sau de legile constituționale" [27]. Teoreticianul B. Negru în acest context remarcă că această formă se referă la „Șeful statului (Președintele Republicii Moldova), răspunderea deținătorilor unui mandat politic (răspunderea celor aleși nu organele reprezentative ale statului), răspunderea membrilor Guvernului pentru faptele săvârșite în exercițiul funcției lor" [28]. Observăm că magistrații, în viziunea autorului, nu se încadrează în răspunderea constituțională.

Dintr-un alt punct de vedere, esența acestei forme de răspundere juridică constă în faptul că „deținătorii unui mandat politic sunt ținuți în exercițiul mandatului să răspundă pentru actele lor mandatarii aleși riscă să nu mai fie aleși, guvernul și membrii săi obligați să demisioneze sau chiar sunt demiși dacă parlamentul le angajează răspunderea" [29].

Așa, potrivit art. 106 alin. (1) din Constituție Parlamentul, la propunerea a cel puțin o pătrime din deputați, își poate exprima neîncrederea în Guvern, cu votul majorității deputaților, după care urmează demisia întregului Guvern.

Iar potrivit art. 106^1 din Constituție, Guvernul își poate angaja răspunderea pentru un proiect de lege. În cazul în care moțiunea înaintată a obținut votul necesar, Guvernul este demis în întreaga componență.

În același timp, doctrina remarcă că răspunderea în dreptul constituțional nu este precisă ca celelalte forme și „implică întârzierea sau chiar evitarea reglementării răspunderii ministeriale și reticența de a introduce procesul revocării populare" [30]. În cazul dat, este cazul răspunderii politice a parlamentarilor.

Însă …

Practica constituțională contemporană demonstrează că statul de drept și democratic este „de neconceput fără instituția de drept a responsabilității politice, obligație ce revine reprezentanților oficiali de a-și îndeplini datoriile corect și de a răspunde pentru modul în care își îndeplinesc misiunile, atribuțiile și îndatoririle" [31]. Iar electoratului îi revine competența și dreptul de a-i controla pe guvernanți în exercitarea mandatului încredințat, deoarece poporul deleagă exercițiul suveranității naționale, dar nu o înstrăinează. Voința poporului este inalienabilă și imprescriptibilă.

Cu această ocazie, considerăm că în literatura de specialitate cu mici excepții, răspunderea în dreptul constituțional, răspunderea constituțională, tema nu este abordată în complexitatea ei. Constituționaliștii, în special, examinează aspecte ale răspunderii constituționale referitoare la instituțiile etatice: Parlament, Șef de stat, de Guvern și rareori autoritatea judecătorească.

3. Instituțiile statului ce cad sub incidența răspunderii constituționale

Cercetarea răspunderii constituționale o vom axa pe organele etatice pornind de la conținutul art. 6 Constituția Republicii Moldova, în conformitate cu care „puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate …".

Parlamentul – organul suprem reprezentativ al poporului. Doctrina juridică identifică două forme de răspundere a parlamentarilor, și anume: a) răspunderea politico-morală și b) răspunderea juridică.

Răspunderea constituțională a membrilor Parlamentului. Textele constituționale nu prevăd răspunderea politică a membrilor parlamentului. Această formă este aplicată de către corpul electoral în cadrul viitoarelor alegeri parlamentare fie în susținerea activității anterioare, fie în calitate de sancțiune, adică de nealegerea lor în componența viitorului Parlament.

În practica constituțională este în principiu aplicată răspunderea penală a membrilor Parlamentului. Unii autori însă utilizează sintagma „răspunderea juridică a membrilor Parlamentului" în care includ: a) răspunderea penală; b) răspunderea disciplinară [32].

Într-o concepție scopul trasat este de a „analiza care sunt consecințele, mai întâi în plan politico-moral și apoi în plan juridic ale încălcării sau îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor ce decurg din mandatul de reprezentare ce se stabilesc între Parlament și popor" [33]. Doctrina constituțională franceză promovează conceptul potrivit căruia „orice acțiune politică presupune o anumită formă de răspundere" [34]. Într-o concepție doctrinară – ***Răspunderea morală*** reprezintă asumarea datoriei omului ca ființă morală, liber consimțită, față de sine și față de altul/ceilalți privind însușirea și îndeplinirea demnă a unor sarcini, cerințe, nevoi, precum și a urmărilor îndeplinirii acestora [35].

În acest context, adevărata sancțiune pentru modul de acționare a parlamentului, din perspectiva normelor morale și politice este „sancțiunea electorală care intervine la finalul mandatului și care constă în nealegerea pentru un nou mandat" [36].

Răspunderea politico-morală în fața corpului electoral este „o răspundere colectivă ce intervine la expirarea mandatului parlamentar, în fața electorilor; ea intervine astfel pentru motive politice, morale și are ca sancțiune nealegerea pentru un nou mandat, parlamentarii desfășurându-și activitatea sub control electoral colectiv" [37]. Este și firesc, deoarece voința poporului constituie baza puterii de stat, voință exprimată în baza votului universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Principii unanim recunoscute care implică și principiul legitimității puterii de stat [38] care mai presupune și cerința că „alegerile sunt considerate legitime atât timp cât reflectă voința poporului" [39].

Doctrina constituțională belgiană merge mai departe și identifică patru condiții pentru ca răspunderea politico-morală a parlamentarilor să fie eficace, și anume: „în primul rând, trebuie asigurată claritatea responsabilităților, adică trebuie stabilite fără ambiguitate puterile fiecărei instituții sau autorități publice, inclusiv a parlamentului; electorii trebuie să aibă posibilitatea de a revoca reprezentanții care nu le-au reprezentat interesele; existența unei opoziții structurate care să fie în măsură să controleze majoritatea parlamentară și prin criticile sale să informeze alegătorii; rolul jucat de media în supravegherea puterilor și informarea electorilor" [40].

În fond este o idee salutabilă, numai că problema „revocării deputaților" nu poate fi soluționată grație mandatului „reprezentativ" și nu „imperativ", adică irevocabilitatea mandatului [41].

Opoziția apare, în condițiile parlamentarismului contemporan ca „un instrument eficace prin care cetățenii controlează strategia de conducere a majorității parlamentare și a guvernului și, în același timp, ca o alternativă la guvernare" [42].

Indiscutabil că o opoziție structurată în baza reglementărilor juridice, fapt expus în doctrina autohtonă [43], va contribui la sporirea gradului de responsabilitate a majorității parlamentare, votul căreia este decisiv în adoptarea actelor parlamentare.

Dizolvarea Parlamentului – răspundere constituțională politică. În funcție de sistemul constituțional, această funcție aparține: Șefului de stat: Șefului de stat și Prim-ministrului; Prim-ministrului. În SUA acest drept nu este prevăzut în genere. În sistemul nostru prerogativa de dizolvare a Parlamentului aparține Șefului de stat, dar nu din perspectivă politică, ci este condiționată din punct de vedere funcțional, juridic, politic, ce ține de activitatea legislativă și de interese a Guvernului.

Așa, potrivit art. 85 alin. (1) Constituția Republicii Moldova „În cazul imposibilității formării Guvernului sau al blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni, Președintele Republicii Moldova, după consultarea fracțiunilor parlamentare, poate să dizolve Parlamentul", iar potrivit alin. (2) „Parlamentul poate fi dizolvat, dacă nu a acceptat votul de încredere pentru formarea Guvernului, în termen de 45 de zile de la prima solicitare și numai după respingerea a cel puțin două solicitări de învestitură".

Sintagma „poate fi dizolvat" semnifică dreptul discreționar al Președintelui Republicii Moldova prin emiterea Decretului respectiv. Însă în acest proces este implicată și Curtea Constituțională care în conformitate cu art. 135 alin. (1), lit. f) „constată circumstanțele care justifică dizolvarea Parlamentului". În cazul unui aviz pozitiv, Parlamentul este dizolvat in corpore și prin decret prezidențial se stabilește data alegerilor parlamentare anticipate.

Constituția stabilește condițiile dizolvării Parlamentului: a) legate de exercitarea funcției legislative și b) în raport cu formarea și învestirea guvernului. Prima condiție este urmare a faptului că în conformitate cu art. 60 alin. (1) din Constituție „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului". Evident că blocajul exercitării acestor obligații constituționale trebuie sancționată sub aspect juridico-politic.

La fel este legitimizată dizolvarea Parlamentului în cazul „imposibilității formării, precum și al neînvestirii Guvernului, pornind de la stipulările art. 96 alin. (1) din Constituție în conformitate cu care „Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice" ce presupune o activitate nonstop a Guvernului. Or, conform art. 103 alin. (1) din Constituție „Guvernul își exercită mandatul până la data validării alegerilor pentru un nou Parlament". Însă în acest caz Guvernul, conform alin. (2) al aceluiași articol, „îndeplinește numai funcțiile de administrare a treburilor publice, până la depunerea jurământului de către membrii noului Guvern".

Considerăm că în asemenea circumstanțe dizolvarea Parlamentului se încadrează în principiul legitimității și este oportună pentru activitatea întregului mecanism statal.

Constituția României dedică art. 72 imunității parlamentare, în complexitatea fenomenului, ceea ce lipsește în reglementarea constituțională în Republica Moldova.

Inițial sunt stabilite cazurile care, în mod imperativ, nu atrag după sine răspunderea juridică a parlamentarilor. Așa, potrivit alin. (1) „Deputații și senatorii nu pot fi trași la răspundere juridică pentru voturile sau pentru opiniile politice exprimate în exercitarea mandatului". O reglementare similară prevede și Constituția Republicii Moldova, în art. 71 (independența opiniilor), în conformitate cu care „Deputatul nu poate fi persecutat sau tras la răspundere juridică pentru voturile sau pentru opiniile exprimate în exercitarea mandatului".

Iresponsabilitatea juridică – garant al exercitării mandatului de deputat. În viziunea constituționalistului I. Deleanu, „Iresponsabilitatea juridică previne declanșarea sau stabilirea unor consecințe nefavorabile parlamentarului pentru votul sau pentru opiniile politice exprimate în exercițiul mandatului" [44].

În calitate de „consecință politică" pentru acțiunile deputatului poate fi „refuzul corpului electoral de a-l realege pe acel parlamentar care, prin votul sau opiniile lui, în exercitarea mandatului, l-a dezamăgit, dar aceasta nu este o „sancțiune politică", ci mai degrabă, o formă de exprimare a democrației reprobatoare, o dezavuare a candidatului" [45].

În opinia constituționalistului I. Guceac, „iresponsabilitatea" deputaților se răsfrânge doar asupra „actelor care țin nemijlocit de funcțiile parlamentului" [46].

Aceste prevederi constituționale nu sunt un privilegiu, ci se încadrează plenar în instituția drepturilor și libertăților omului, și cetățeanului. Exemplu ne servește art. 32 alin. (1) Constituția Republicii Moldova în conformitate cu care „Oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil". Iar art. 30 alin. (1) Constituția României stabilesc că „Libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, sunt inviolabile".

În cazul însă când faptele săvârșite nu au legătură cu voturile sau cu opiniile politice exprimate în exercitarea mandatului, deputații și senatorii pot fi urmăriți și trimiși în judecată penală. Această situație trebuie de corelat cu „imunitatea parlamentară" ca trăsătură a mandatului parlamentar, în temeiul căreia deputatul sau senatorul este protejat de eventualele presiuni, inclusiv prin urmărirea penală, care pot să apară asupra persoanei sale în perioada exercitării mandatului.

Din aceste considerente, art. 70 alin. (1) Constituția Republicii Moldova și, respectiv, art. 72 alin. (2) Constituția României stabilesc că deputații și senatorii nu pot fi reținuți, arestați, percheziționați, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, sau trimiși în judecată, fără încuviințarea Parlamentului (Republica Moldova), Camerei din care face parte (România), după ascultarea lor.

Observăm că imunitatea parlamentară nu este absolută, ci relativă prin recunoașterea dreptului Parlamentului de a analiza și decide asupra consecințelor faptei imputate: ori se acceptă învinuirile, ori se resping în funcție de probele administrate.

O altă situație este atunci când deputatul sau senatorul este reținut în cazul infracțiunii flagrante. De remarcat faptul că în Constituția Republicii Moldova nu găsim procedura urmată de organele competente. Pe când potrivit art. 72 alin. (3) Constituția României stabilește că în caz de infracțiune flagrantă, deputații sau senatorii pot fi reținuți și supuși percheziției. Totodată, este identificat subiectul care informează Camera, și anume, Ministrul justiției îl va informa neîntârziat pe Președintele Camerei asupra reținerii și percheziției. La rândul său, Camera sesizată în cazul în care va constata că nu există temei pentru reținere, va dispune imediat revocarea acestei măsuri. Suntem în prezența însăși a „tutelei" Camerelor asupra acțiunilor deputaților și senatorilor.

Alin. (2) art. 72 mai stipulează două situații referitoare la urmărirea și trimiterea în judecată, precum și instanța abilitată de a judeca cazul. Așadar, urmărirea și trimiterea în judecată a deputaților și senatorilor ține de competența exclusivă a Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție. Iar componența de judecată aparține Înaltei Curți de Casație și Justiție.

Remarcăm faptul că întreaga procedură de aplicare a răspunderii penale a deputaților și senatorilor este reglementată în textul constituțional, fapt ce confirmă statutul aleșilor în Reprezentanța națională.

În opinia constituționalistului I. Deleanu, Jurisprudența Curților Constituționale, Legilor privind statutul deputaților și senatorilor, precum și Regulamentele Camerelor „… constituie a fi un instrument important în revizuirea conduitelor parlamentarilor, în scopul creșterii încrederii populației în Parlament ca instituție fundamentală a unei societăți democratice" [47].

Răspunderea disciplinară a parlamentarilor. În principiu, această formă de răspundere a parlamentarilor nu este stipulată în textul constituțional,

ci în Legile privind statutul deputaților [48] și senatorilor [49] și cuprinde „regimul sancționării deputatului sau senatorului pentru absențe nemotivate și regimul disciplinei parlamentare" [50]. În același timp și Regulamentele Camerelor reglementează răspunderea disciplinară a parlamentarilor [51]. Cu alte cuvinte, aceste legi sunt de uz „intern" al Parlamentului pentru organizarea și disciplinarea comportamentului deputaților și senatorilor și în stricto sensu nu se încadrează în răspunderea constituțională a parlamentarilor. Deci deputații și senatorii sunt obligați să respecte prevederile constituționale și legale sub riscul sancționării.

Însă aplicarea răspunderii disciplinare arată națiunii „fotografia" comportamentului alesului poporului cu impactul respectiv asupra aprecierii calității lui pentru viitoarele alegeri, adică o răspundere colaterală. Din aceste considerente de ordin practic, îngăduim să ne expunem, în linii generale, pe marginea răspunderii disciplinare a parlamentarilor, aspect examinat în lucrările de drept constituțional.

Abordările doctrinare diferă de la autor la autor fie expuse într-o formulă sumară, fie mai detaliată, respectiv în varianta de concept. Așa, cu titlu de teză, întâlnim formula „răspundere disciplinară" sau „regim disciplinar" a parlamentarilor, fără a se da prea multe detalii [52], sau pur și simplu a enumera tipurile de sancțiuni [53].

Dar sunt și cercetări complexe în care se impun pe larg toate aspectele răspunderii disciplinare ale parlamentarilor [54].

Legislația în domeniu stabilește, în caz de abateri disciplinare în activitatea parlamentară, deputații și senatorii, în funcție de gravitatea abaterii, suportă una din următoarele sancțiuni: a) avertisment; b) chemarea la ordine; c) retragerea cuvântului; d) lipsa de cuvânt pe o durată de până la 5 ședințe; e) eliminarea din sala de ședințe; f) interzicerea participării la ședințele plenare pe o durată de până la 10 ședințe.

Evident, sancțiunile sunt aplicate în cadrul ședințelor în plen ale Parlamentului, situație ce exclude, în fond, familiarizarea alegătorilor cu comportamentul reprezentanților. Considerăm că pentru a atinge scopul sancționării parlamentarilor, eficacitatea lor, ar fi normal publicarea sancțiunilor în stenograme, pe poșta electronică a Parlamentului și includerea în dosarul personal. Într-un cuvânt, asigurarea principiului transparenței.

Astfel alegătorii vor fi informați permanent despre disciplina parlamentarilor și își vor forma atitudinea pentru viitoarele alegeri în Parlament.

Răspunderea constituțională a Președintelui de Republică

Preliminarii. În acest compartiment, supunem analizei răspunderii constituționale a puterii executive în ansamblu. Deci, dat fiind caracterul bicefal al puterii, vom cerceta separat: a) Șeful de Stat și b) Guvernul.

Examinând subiectul în cauză, doctrinarii utilizează în concret două forme de răspundere a Președintelui de Republică: a) politică și b) penală. Însă terminologia diferă îmbrăcând următoarele sintagme: „politico-juridică" [55]; „răspunderea politică și răspunderea penală" [56]; „exclusiv politică" sau de natură juridică [57].

Răspunderea politică se materializează prin sancțiuni și „demitere", aspect susținut de toți doctrinarii. Urmările acestui tip de răspundere, într-o opinie, sunt „de fapt politico-juridice" [58]. Adică *politice* prin proceduri și *juridice* prin consecință.

Pe când răspunderea juridică se materializează prin sancțiunea: „punerea sub acuzare", opinează doctrina constituțională. Dar, opinează constituționalistul I. Deleanu, „… răspunderea juridică nu poate fi cu totul disociată de cea politică, iar răspunderea politică este, la rândul ei, angajată pe temeiul legii constituționale și conduc la consecințele arătate de constituție" [59]. Observăm o coincidență între precizările invocate deja, fapt ce confirmă caracterul politico-juridic al puterii de stat.

Pentru început, vom mai face o precizare în conformitate cu care „Doar în formele de guvernământ republicane Președintele statului poartă răspundere politică și juridică", pe când în monarhii nu, deoarece se aplică principiul potrivit căruia „*regele nu poate face nimic rău*" [60].

Răspunderea politică a Președintelui de republică. Această formă de răspundere constituțională a Președintelui este direct stipulată în textul constituțional. Așa, potrivit art. 89 alin. (1) Constituția Republicii Moldova „în cazul săvârșirii unor fapte grave prin care încalcă prevederile Constituției, Președintele Republicii Moldova poate fi suspendat din funcție de către Parlament, cu votul a două treimi din deputați" [61].

Procedura demiterii Președintelui de Republică depinde de regimul politic al statului.

Așa în cadrul regimului politic parlamentar, după cum a fost în Republica Moldova din anul 2000 până în anul 2016 (adică alegerea Președintelui de către Parlament) [62]. În aceste condiții, conform art. 89 din Constituție [63] competența deplină de demitere a Președintelui aparținea exclusiv Parlamentului începând cu inițiativa și hotărârea finală a Parlamentului.

Alta este procedura demiterii șefului statului în regimurile politice identificate în baza principiului separației puterilor în stat, și anume, semiprezidențială după cum Republica Moldova începând cu anul 1991 și până în 2000, și cum este începând cu 2016, adică Președintele este ales de către cetățeni prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, noua redacție a art. 78 din Constituție [64].

Regimul politic similar este și în cazul României, Franței.

În condițiile regimului politic semiprezidențial, procedura de demitere a Șefului statului cuprinde două etape. Prima, inițiativa pornirii procesului de demitere aparține Parlamentului prin adoptarea hotărârii de suspendare din funcție. După adoptarea hotărârii respective intervine a doua etapă finală – demiterea. Însă această etapă și votul final constituțional este transmisă corpului electoral, adică cetățenilor, votul cărora a servit temei la alegerea Președintelui. Procedură pe deplin încadrată în principiul legitimității autorității de stat. Izvorul mandatului își are începutul în voința alegătorilor și tot voința lor poate pune capăt mandatului Șefului de stat.

La fel este situația în cazul României, procedură încheiată prin referendumul național. Așa, potrivit art. 95 alin. (1) Constituția României răspunderea politică a președintelui intervine „în cazul săvârșirii unor *fapte grave* (s.n.) prin care încalcă prevederile Constituției, Șeful statului poate fi suspendat din funcție de Camera Deputaților și de Senat* în ședința comună, cu votul majorității deputaților și a senatorilor, după consultarea Curții Constituționale".

Atât Constituția României, cât și Constituția Republicii Moldova utilizează sintagma „*săvârșirea unor fapte grave*".

Din prevederile constituționale rezultă că Președintele României poate fi doar suspendat din funcție de către Parlament, și numai după consultarea Curții Constituționale în mod obligatoriu.

Demiterea din funcție a Președintelui îi revine poporului conform procedurii referendumului. Astfel legitimitatea desemnării și demiterii Președintelui României rezidă în voința poporului suveran, prin referendum (art. 95 alin. (3) Constituția României).

Această procedură este reglementată de Codul electoral și alin. (3) art. 89 Constituția Republicii Moldova.

Așa, printre problemele supuse referendumului republican Codul electoral al Republicii Moldova în art. 146 alin. (1) lit. c) include „demite-

rea Președintelui Republicii Moldova" [65]. Iar art. 149 intitulat „Inițierea referendumului privind demiterea Președintelui Republicii Moldova" în alin. (1) stabilește că referendumul privind demiterea Președintelui Republicii Moldova poate fi inițiat în exclusivitate de Parlament care, conform alin. (3), se desfășoară și este asigurată de către Comisia Electorală Centrală.

Explicațiile date Curții Constituționale sunt chiar necesare, deoarece, conform art. 135 alin. (1) lit. f) din Constituție, Curtea Constituțională trebuie să constate circumstanțele care justifică demiterea Președintelui Republicii Moldova. În cazul avizului pozitiv, care trebuie să fie emis până la 5 zile de la adoptarea respectivei hotărâri a Parlamentului. Acest termen nu este stipulat expres, dar rezultă din prevederile art. 149 alin. (2) Codul electoral în conformitate cu care Parlamentul, în termen de 5 zile, de la adoptarea propriei hotărâri de demitere, adoptă o hotărâre privind desfășurarea referendumului cu privire la problema în cauză.

Conform art. 168 alin. (1) Cod electoral „Hotărârea privind demiterea președintelui Republicii Moldova se consideră adoptată prin referendum republican, dacă pentru ea au votat un număr de alegători egal sau mai mare decât în cazul alegerii Președintelui Republicii Moldova, dar nu mai puțin de jumătate din numărul alegătorilor care au participat la referendum".

Rezultatele referendumului republican sunt confirmate de către Curtea Constituțională potrivit art. 135 alin. (1) lit. d) din Constituție. Pentru aceasta Comisia Electorală Centrală conform art. 167 alin. (1) Cod electoral prezintă Curții Constituționale Hotărârea proprie și procesele-verbale privind rezultatele referendumului.

La rândul său, Curtea Constituțională, în termen de 10 zile, potrivit alin.(2) al aceluiași articol, va examina actele remise de Comisia Electorală Centrală și va confirma sau va infirma, printr-o hotărâre, rezultatele referendumului republican, Hotărârea respectivă va fi publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

Propunerea de demitere, în cazul Republicii Moldova, conform art. 89 alin. (2) din Constituție.

Art. 89. *Suspendarea din funcție*

(1) În cazul săvârșirii unor fapte grave prin care încalcă prevederile Constituției, Președintele Republicii Moldova poate fi suspendat din funcție de Parlament, cu votul a două treimi din deputați.

(2) Propunerea de suspendare din funcție poate fi inițiată de cel puțin o treime din deputați și se aduce, neîntârziat la cunoștința Președintelui RM. Președintele poate da Parlamentului explicații cu privire la faptele ce i se impută.

(3) Dacă propunerea de suspendare din funcție este adoptată, în cel mult 30 de zile se organizează un referendum pentru demiterea Președintelui.

Și în România propunerea de suspendare din funcție poate fi inițiată de cel puțin o treime din numărul deputaților și senatorilor și se aduce, neîntârziat, la cunoștința Președintelui.

Și în cazul Republicii Moldova, ca și în cazul României, Președintele, poate da Parlamentului explicații cu privire la faptele ce i se impută.

În cazul încălcării prevederilor Constituției „Parlamentul nu are numai posibilitatea, ci și datoria constituțională de a decide suspendarea din funcție a Președintelui" [66]. Iar suspendarea Președintelui apare astfel ca o „procedură obligatorie a demiterii acestuia de către alegătorii săi, singuri în drept să decidă asupra mandatului. Președintele nu răspunde în fața Parlamentului … ci în fața poporului care l-a ales, fapt ce reiese clar în lumina „puterii" acestuia de a infirm, prin referendum, suspendarea din funcție și, deci, de a hotărî continuarea sau încetarea mandatului" [67].

În sinteză constatăm că răspunderea politică a Președintelui statului atrage după sine încetarea mandatului ca rezultat al demiterii lui. Pe când răspunderea penală implică și încetarea mandatului, pe de o parte, și ispășirea pedepsei penale în conformitate cu sentința instanței supreme judecătorești, pe de altă parte.

Răspunderea penală a Președintelui. În conformitate cu art. 81 alin (3) din Constituție, Parlamentul poate hotărî punerea sub acuzare a președintelui Republicii Moldova, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților aleși, în cazul în care săvârșește o infracțiune. Din textul constituțional rezultă că pentru orice infracțiune comisă de către Președinte el poate fi pus sub acuzare de către Parlament prin votul calificativ al deputaților aleși. Formula „în care în care săvârșește o infracțiune", în opinia noastră, este prea largă, depășind statutul specific al Președintelui Republicii Moldova, „coborându-se" la gradul de simplu cetățean. Apoi, se creează impresia că Președintele este un potențial infractor ordinar și nu persoana oficială ca instituție unipersonală a dreptului constituțional. Bănuială pe care nu o împărtășim și care nu cunoaște precedente.

Mai adecvată instituției Șefului de stat este reglementarea constituțională a României. Așa, potrivit art. 96 alin. (1) din Constituție „Camera Deputaților și Senatul, în ședință comună, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților și senatorilor, pot hotărî punerea sub acuzare a Președintelui României pentru ***înaltă trădare*** (s.n.)".

Observăm, așadar, că însăși Constituția stabilește componența de infracțiune pentru care președintele poate fi pus sub acuzare. Mai mult ca atât, potrivit art. 398 Cod penal „Faptele prevăzute în art. 394-397, săvârșite de către Președintele României sau de către un alt membru al Consiliului Suprem de Apărare a Țării, constituie infracțiunea de înaltă trădare și se pedepsesc cu detenție pe viață sau cu închisoare de la 15 la 25 de ani și interzicerea exercitării unor drepturi" [68].

În asemenea circumstanțe, „înalta trădare" are un conținut final și „normativizat" [69], situație care lipsește în reglementările constituționale din Republica Moldova.

Odată cu adoptarea hotărârii de punere sub acuzare a Președintelui, competența Parlamentelor se încheie. Etapa finală a acestui proces trece spre competența instanțelor judecătorești de drept comun. Așa, în conformitate cu art. 81 alin. (3) Constituția Republicii Moldova „Competența de judecată aparține Curții Supreme de justiție, în condițiile legii". Iar potrivit art. 96 alin. 84) Constituția României, această competență revine Înaltei Curți de Casație și Justiție.

Aceste reglementări se încadrează plenar în principiul înfăptuirii justiției care, potrivit art. 114 Constituția Republicii Moldova și, respectiv, art. 124 alin. (1) Constituția României „Justiția se înfăptuiește în numele legii" numai de instanțele judecătorești printre care Curtea Supremă de Justiție și Înalta Curte de Casație și Justiție, respectiv.

Atât art. 81 alin. (3) Constituția Republicii Moldova, cât și art. 96 alin. (4) Constituția României stabilesc că „Președintele este demis de drept de la data rămânerii definitive a sentinței de condamnare. Adică din acest moment Președintele, pe de o parte, își încetează exercițiul mandatului de drept în baza sentinței judecătorești definitive, iar, pe de altă parte începe termenul de ispășire a pedepsei stabilită de către instanță".

Răspunderea constituțională a Guvernului și a membrilor săi

Preliminarii. Unii doctrinari cercetează doar „răspunderea politică a Guvernului" [70], alții „răspunderea politică și juridică" [71], precum și „răspunderea colegială morală" [72].

Cu toate „deosebirile" în termeni, esențialul este faptul abordării problemei de răspundere constituțională a Guvernului.

De remarcat că și Guvernul în calitate de instituție-cheie a puterii executive ca și Șeful statului – Președinte de republică, poartă răspundere atât: a) politică cât și b) penală. Răspunderea politică intervine odată cu adoptarea hotărârii respective a Parlamentului. Pe când răspunderea penală este inițiată de Parlament și intervine odată cu sentința definitivă pronunțată de instanța superioară de judecată.

Răspunderea politică, ca cea mai gravă sancțiune a Guvernului [73], intervine în următoarele împrejurări reglementate constituțional: a) în cazul exprimării votului de neîncredere de către Parlament; b) moțiunii de exprimare a poziției față de obiectul interpelării; c) moțiunii depusă în cazul angajării răspunderii Guvernului.

Constituționaliștii I. Muraru și E.S. Tănăsescu mai completează situația cu împrejurarea potrivit căreia „neaprobarea programului conduce la demisia guvernului" [74].

Exprimarea votului de neîncredere de către parlament. Conform art. 104 alin. (1) Constituția Republicii Moldova „Guvernul este responsabil în fața Parlamentului …". Textul constituțional nu specifică forma de responsabilitate, doar logica lucrurilor prezumă că se are în vedere răspunderea politică.

Pe când Constituția României prin art. 109 alin. (1) stabilește concret că Guvernul răspunde politic numai în fața Parlamentului pentru întreaga sa activitate. Fiecare membru al Guvernului răspunde politic solidar cu ceilalți membri pentru activitatea Guvernului și pentru actele acestuia. Suntem, așadar, în prezența răspunderii politice colective „Guvernul", precum și individuală a „fiecărui membru al Guvernului", dar răspundere solidară.

Constituția Republicii Moldova prin art. 106 alin. (1) stabilește că Parlamentul la propunerea a cel puțin o pătrime din deputați își poate exprima neîncrederea în Guvern, cu votul majorității deputaților. Textul constituțional specifică cu ce se soldează această „neîncredere". Și, iarăși, logica fenomenelor ne îndeamnă la concluzia conform căreia în această situație Guvernul este demis.

Constituția României apreciază cu alți termeni, dar în fond se referă la răspunderea politică. Așa, conform art. 110 alin. (2) Guvernul este demis la data retragerii de către Parlament a încrederii acordate. Mai mult ca atât,

art. 113 alin. (1) stipulează prevederea conform căreia Camera Deputaților și Senatul, în ședința comună, pot retrage încrederea acordată Guvernului prin adoptarea unei moțiuni de cenzură, cu votul majorității deputaților și senatorilor.

De menționat că această formă de răspundere a Guvernului intervine din inițiativa Parlamentului și se consumă prin adoptarea hotărârii de demitere a Guvernului în deplina componență.

Moțiunea simplă. În funcție de situație, răspunsul la interpelarea adresată de către deputați se poate solda cu o moțiune. Așa, potrivit art. 103 alin. (2) Constituția Republicii Moldova, Parlamentul poate adopta o moțiune prin care să-și exprime poziția față de obiectul interpelării. Reglementare similară dar mai amplă găsim și în Constituția României. Așa, potrivit art. 112 alin. (2) Camera Deputaților sau Senatul poate adopta o moțiune simplă prin care să-și exprime poziția cu privire la o problemă de politică internă sau externă ori, după caz, cu privire la o problemă ce a făcut obiectul unei interpelări.

Nu suntem deci în sfera demiterii Guvernului, ci a unui avertisment, de care Guvernul trebuie să țină cont în activitatea sa.

Moțiunea de cenzură în cazul angajării răspunderii Guvernului. Angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege – „metodă de «intervenție» în funcția legislativă a statului" [75], este legiferată prin textul Constituției și aplicată în practica Guvernelor în Republica Moldova, și România. Așa potrivit art. 106[1] alin. (1) Constituția Republicii Moldova, Guvernul își poate angaja răspunderea în fața Parlamentului (art. 114 alin. (1) Constituția României „în fața Camerei Deputaților și a Senatului") asupra unui program, unei declarații de politică generală sau unui proiect de lege.

Acest drept al Guvernului este însă „riscant", deoarece poate atrage după sine inițierea unei moțiuni de cenzură care se poate solda cu demiterea Guvernului.

Așa, potrivit art. 106[1] alin. (2) Constituția Republicii Moldova și, respectiv, art. 114 alin. (2) Constituția României, Guvernul este demis dacă moțiunea de cenzură depusă de deputați și senatori a fost adoptată cu votul majorității deputaților și senatorilor.

Deci, și în cazul moțiunii de cenzură adoptate în cazul angajării răspunderii Guvernului suntem în prezența răspunderii politice inițiate și finalizate de către Parlament.

Răspunderea penală a Guvernului. Constituția Republicii Moldova nu stipulează această formă de răspundere a Guvernului. Pe când Constituția României, prin art. 109 alin. (2) stabilește că „Numai Camera Deputaților, Senatul și Președintele României au dreptul să ceară urmărirea penală a membrilor Guvernului pentru faptele săvârșite în exercițiul funcției lor".

Deci inițiativa de cerere a urmăririi penale a membrilor Guvernului aparține Camerelor Parlamentului și Președintelui României. Competența de judecată, ca și în cazul Președintelui de republică, aparține Înaltei Curți de Casație și Justiție (art. 109 alin. (2) din Constituție). Adică se respectă principiul legitimității actului de justiție.

Dar s-a adoptat hotărârea prin care s-a cerut urmărirea penală, Președintele României poate dispune suspendarea acestora din funcție. În acest caz, suntem în prezența realizării dreptului disciplinar al Președintelui. Însă trimiterea în judecată a unui membru al Guvernului atrage suspendarea lui din funcție, acțiunea normei imperative de data aceasta.

Responsabilitatea ministerială. Constituția Republicii Moldova nu stipulează nici această formă de răspundere.

Pe când Constituția României cuprinde art. 109 alin. (3) în conformitate cu care „Cazurile de răspundere și pedepsele aplicabile membrilor Guvernului sunt reglementate printr-o lege privind responsabilitatea ministerială. Adică această prevedere constituțională este dezvoltată în detaliu într-o lege organică destinată procesului complex de responsabilitate ministerială" [76].

Necesitatea adoptării în Republica Moldova a Legii cu privire la responsabilitatea ministerială „derivă din faptul că Guvernul, în ansamblu, în structura sa constituțională, conform art. 96 alin. (1) din Constituție, asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice. Or, acestea sunt veritabile obligații constituționale pe care le are doar Guvernul – instituție politică determinativă a puterii executive" [77].

Acest rol decisiv pe care îl îndeplinește Guvernul „atât în cadrul puterii executive, cât și în societate în ansamblu impune o sporită cerință față de persoanele antrenate în acest proces" [78], cât și aplicarea răspunderii constituționale. Iar responsabilitatea ministerială trebuie să includă responsabilitatea: „morală, politică, penală și civilă" [79].

Dar astăzi în Republica Moldova „atestăm atât lipsa unei reglementări constituționale, în domeniu, cât și inexistența unei legi speciale care să reglementeze răspunderea ministerială, cum e cazul altor state" [80].

Rezumând cele examinate, constatăm că responsabilitatea politică are la bază ideea de „culpă politică" și se aplică principiul solidarității la adoptarea sentinței politice – demiterea, apoi „în cazul răspunderii penale situația se schimbă, fiecare membru ministerial răspunde pentru fapta sa" [81]. În opinia noastră, mai corect ar fi nu „membru ministerial", ci membrul Guvernului împotriva cui a fost cerută urmărirea penală, formulă constituțională.

Răspunderea constituțională a magistraților. Pentru început, menționăm faptul că textele constituționale nu prevăd în mod direct și special răspunderea constituțională a magistraților. Însă Legile organice ce țin de funcționarea sistemului judiciar și exercitarea funcției de judecător prevăd atât răspunderea disciplinară civilă, cât și penală.

Doctrinar acest principiu al răspunderii magistraților derivă din conceptul potrivit căruia „nici o putere nu poate rămâne necontrolată deci nu poate fi absolvită de răspundere" [82]. Și doctrina franceză afirmă că „o putere nu trebuie niciodată să rămână necontrolată și că autoritatea învestită cu un drept de a controla nu trebuie niciodată ca ea însăși să rămână incontrolabilă și pe cale de consecință scutită de răspundere" [83].

Evident că și autoritatea judecătorească se încadrează în acest raționament.

Urmărind scopul cercetării noastre și limitele constituționale ale răspunderii magistraților, vom menționa faptul conform căruia Constituția legitimează organul de autoadministrare judecătorească – Consiliul Superior al Magistraturii să aplice sancțiuni magistraților vinovați în săvârșirea abaterilor legale.

Așa, potrivit art. 123 alin. (1) Constituția Republicii Moldova „Consiliul Superior al Magistraturii asigură numirea, transferarea, detașarea, promovarea în funcție și aplicarea de măsuri disciplinare față de judecător". Consiliul Superior al Magistraturii are și „funcția de asigurare a respectării disciplinei și eticii judecătorilor" [84]. Iar potrivit art. 134 alin. (2) Constituția României, „Consiliul Superior al Magistraturii îndeplinește rolul de instanță de judecată, prin secțiile sale, în domeniul răspunderii disciplinare a judecătorilor și procurorilor, potrivit procedurii stabilite prin legea sa organică".

Răspunderea penală a magistratului intervine fie în cazul săvârșirii infracțiunii care lezează înfăptuirea justiției, fie infracțiuni de aplicare gene-

rală. Procedura, în ambele cazuri, este realizată în baza Codului penal și a Codului de procedură penală.

Rolul Consiliului Superior al Magistraturii se rezumă la darea acordului de urmărire penală și trimiterea dosarului în judecată. În cazul sentinței definitive de condamnare, judecătorul este eliberat din funcție prin Decret prezidențial la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii.

Conform Jurisprudenței Curții Constituționale a Republicii Moldova, „Principiul constituțional privind independența judecătorului implică principiul responsabilității. Independența judecătorului nu constituie și nu poate fi interpretată ca o putere discreționară a acestuia sau ca o piedică în calea asigurării răspunderii sale penale, contravenționale sau disciplinare în condițiile legii" [85].

Concluzii

Așa cum legitimitatea instituțiilor reprezentative este valabilă atât timp cât desemnarea lor reflectă voința poporului, tot așa legitimitatea „funcționării mecanismului de stat este asigurată doar dacă este strict determinat statutul juridic și răspunderea personală a deputaților, șefului de stat, membrilor guvernului și a magistraților" [86].

Dezvoltarea acestei opinii o vom începe-o cu clarificarea noțiunilor „responsabilitate" și „răspundere", pe care nu le considerăm sinonime.

Cât privește „**responsabilitatea**", considerăm că aceasta presupune *o categorie a omului de autodisciplinare asupra atitudinii conștiente și active într-un comportament adecvat necesităților sociale, atitudine exprimată printr-o hotărâre, act de conștiință și voință a individului.*

Pe când „**răspunderea**" reprezintă un „*complex de drepturi și obligații conexe care – în conformitate cu legea – se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice*".

Rezumând cele menționate, corelația acestor două noțiuni în esența lor ar fi următoarea: *numai un om înzestrat cu responsabilitate este capabil să conștientizeze răspundere și să o asume în exercițiul funcțiilor și atribuțiilor încredințate*.

Apoi cât privește determinarea drepturilor și obligațiilor funcționarilor indicați anterior, prevederile constituționale asigură în complexitate legitimitatea lor. În schimb, răspunderea constituțională nu este completamente

asigurată la Șeful de stat și mai mult la Guvern și membrii lui. Mai mult ca atât, nici reglementările constituționale nu sunt complete și simetric determinate.

O situație aparte este în cazul Guvernului. Constituția Republicii Moldova, referitor la răspunderea constituțională, stipulează doar următorul aspect în art. 104 alin. (1) „Guvernul este responsabil în fața parlamentului …".

Această situație nu se încadrează în raportul dintre funcțiile Guvernului și răspunderea lui. Așa, potrivit art. 96 alin. (1) din Constituție „Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice", se impune deci reglementarea constituțională a răspunderii complexe a Guvernului și membrilor săi, pentru actele și faptele săvârșite în exercițiul mandatului. Numai pe această cale se va garanta și asigura legitimitatea guvernării și aplicării răspunderii constituționale.

Întru depășirea acestor lacune, considerăm a formula următoarele propuneri, care, în opinia noastră, vor asigura legitimitatea și oportunitatea răspunderii constituționale.

Consecutivitatea articolelor este determinată în funcție de gravitatea sancțiunii.

Articolul trebuie completat cu alin. (3) cu următorul conținut: „Dacă propunerea de suspendare din funcție este adoptată, în cel mult 30 de zile se organizează un referendum pentru demiterea președintelui".

1. Un nou articol cu nr. 89^1 cu titlul „**Punerea sub acuzare**". Prima frază alin. (3) din art. 81 în actuala redacție a constituției de inclus în art. 89^1 cu titlul „Punerea sub acuzare" se exclude și se propune în următoarea redacție:

„(1) Parlamentul poate hotărî punerea sub acuzare a Președintelui Republicii Moldova, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților aleși în cazul în care săvârșește infracțiunea de înaltă trădare".

„(2) se propune în următoarea redacție „Propunerea de punere sub acuzare poate fi inițiată de 1/3 din deputați și se aduce, neîntârziat, la cunoștința Președintelui Republicii Moldova pentru a putea da explicații cu privire la faptele ce i se impută.

(3) De la data punerii sub acuzare și până la data demiterii Președintele este suspendat de drept.

(4) Competența de judecată aparține Curții Supreme de Justiție, în condițiile legii. Președintele este demis de drept la data rămânerii definitive a sentinței de condamnare".

2. Un nou articol în Constituție 102[1] cu titlul „**Răspunderea membrilor Guvernului**” în următoarea redacție:

„(1) Guvernul răspunde politic numai în fața Parlamentului pentru întreaga sa activitate. Fiecare membru al Guvernului răspunde politic solidar cu ceilalți membri pentru activitatea Guvernului și pentru actele acestuia.

(2) Numai Parlamentul cu votul a majorității deputaților și Președintele Republicii Moldova au dreptul să ceară urmărirea penală a membrilor Guvernului pentru faptele săvârșite în exercițiul funcției lor. Dacă s-a cerut urmărirea penală, Președintele Republicii Moldova poate dispune suspendarea acestuia din funcție. Trimiterea în judecată a unui membru al Guvernului atrage suspendarea lui din funcție. Competența de Judecată aparține Curții Supreme de Justiție.

(3) Cazurile de răspundere și pedepsele aplicabile membrilor Guvernului sunt reglementate printr-o lege privind responsabilitatea ministerială”.

Referințe:

1. Barac, L. *Răspunderea și sancționarea juridică*. București, 1997, p. 15.
2. Avornic, Gh. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, p. 273-274.
3. Dissescu, C.G. *Puterea și responsabilitatea guvernamentală în Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor,* p. 74.
4. Popa, N. *Teoria generală a dreptului*. București, 1992, p. 204.
5. Pescatore, P. *Introduction à la science du droit. Centre universitaire de l'État*, Louxembourg, 1975, p. 591.
6. Costin, M. *Răspunderea juridică*. Cluj-Napoca: Dacia, 1974, p. 19.
7. Dănișor, D.cl., Dogaru, I., Dănișor, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a 2-a. București: C.H. Beck, 2008, p. 537.
8. Avornic, Gh. Op.cit., vol. 2, p. 275.
9. Negru, B., Negru, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006, p. 466.
10. Ibidem, p. 466.
11. Avornic, Gh. Op.cit., vol. 2, p. 273.
12. Dănișor, D.cl., Dogaru, I., Dănișor, Gh. Op. cit., p. 537.
13. Avornic, Gh. Op. cit., vol. 2, p. 286; Negru, B., Negru, Al. Op. cit., p. 470.
14. Beaud, O. *La responsabilité politique face à la concurrence d'autres formes de responsabilité des gouvernants*, In: Pouvoirs, no 92, 2000, p. 19-20.
15. Esmein, A. *Eléments de droit constitutionnelle français et compare. Paris: Editions Panthéon Assas*, 2001, p. 572.
16. Dănișor, D.cl., Dogaru, I., Dănișor, Gh. Op. cit., p. 537.

17. Segur, Ph. *Gouvernements, quelle responsabilité,* Paris: L'Harmattan, 2000, p. 17.
18. Beaud, O. Op. cit., p. 22.
19. Ibidem, p. 23.
20. Negru, B., Negru, Al. Op. cit., p. 476.
21. Avornic, Gh. Op. cit., vol. 2, p. 305.
22. Dănișor, D.cl., Dogaru, I., Dănișor, Gh. Op. cit., p. 240.
23. Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21.11.1990, Aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 707-XII din 10.09.1991. Publicată în ediția oficială *Tratate internaționale*, 1998, vol. 1, p. 304.
24. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al R.M., nr. 1, august 1994, republicată și modificată în Monitorul Oficial al R.M. din 29.09.2016, nr. 78, art. 140.
25. Dănișor, D. cl., Dogaru, I., Dănișor, Gh. Op. cit., p. 544.
26. Costache, Gh. Op. cit., p. 279.
27. Ibidem, p. 291.
28. Negru, B., Negru, Al. Op. cit., p. 476.
29. Dănișor, D.cl., Dogaru, I., Dănișor, Gh. Op.cit., p. 541.
30. Ibidem, p. 545.
31. Costache, Gh. *Direcțiile principale ale edificării statului de drept în R.M.* 32. Nemțoi, G. Op. cit., p. 88-94.
33. Popescu, R.D. *Răspunderea Parlamentului în Dreptul constituțional*. București: C.H. Beck, 2011, p. 257.
34. Millard, E. *Observations sur la signification juridique de la responsabilité politique public dans Ph. Segur, Gouvernants, quelle responsabilité,* Paris: L'Harmatan, 2000, p. 81-100.
35. Popescu, R.D. Op. cit., p. 259.
36. Ibidem, p. 261; Călinoiu, C., Duculescu, V. *Drept parlamentar*. București: Lumina lex, 2006, p. 73-74.
37. Ibidem, p. 268.
38. Arseni, Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan*, p. 262.
39. Popescu, R.D. Op. cit., p. 267.
40. Magnette, P. *Contrôler l'Europe. Pouvoirs et responsabilité dans l'Union européenne. Editions de l'Université de Bruxelles*, Bruxelles, 2003, p. 24.
41. Arseni, Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan*, p. 199-200.
42. Popescu, R.D. Op. cit., p. 284.
43. Arseni, Al. *Drept parlamentar,* p. 129-130.
44. Deleanu, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. I. București: Europa Nova, 1996, p. 235. Popa, V. *Drept parlamentar*. Chișinău: ULIM, 1999, p. 102-103.

45. Deleanu, I. *Drept constituțional și instituții politice*, vol. 2, p. 237.
46. Guceac, I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. 2. Chișinău: S. n., Tipografia Centrală, 2004, p. 317.
47. Deleanu, I. *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și comparat*. București: C.H. Beck, 2006, p. 607.
48. Legea despre statutul deputatului în Parlament nr. 39-XIII din 07.04.1994. Republicată în: Monitorul Oficial al R.M., nr. 59-61 din 15.04.2005, art. 201.
49. Legea privind statutul deputaților și senatorilor nr. 96 din 2006. În: Monitorul Oficial al României.
50. Regulamentul Senatului, republicat în: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 58 din 2 februarie 2001; Regulamentul Camerei Deputaților, republicat în: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 51 din 31 ianuarie 2001.
51. Nemțoi, G. Op. cit., p. 88.
52. Vrabie, G. *Organizarea politico-etatică a României. Drept constituțional și instituții politice*. Iași: Cugetarea, 1999, vol. 2, p. 93; Ionescu, Cr. *Tratat de drept constituțional*. București: All Beck, 2003, p. 721-723; Deleanu, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. 2, p. 240-241.
53. Popa, V. *Drept parlamentar*, p. 104.
54. Arseni, Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 206-209; Idem. *Drept parlamentar*. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 84-87; Idem. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan*. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 276-279; Idem. *Statutul juridic al deputatului – condiție imanentă pentru exercitarea mandatului parlamentar*. În: Revista Națională de Drept, nr. 3, 2013, p. 11-14.
55. Guceac, I. Op. cit., p. 392; Vrabie, G. Op. cit., vol. 2, p. 229.
56. Muraru, I., Tănăsescu, E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 14-a, rev. București: Editura C.H. Beck, 2011-2013, vol. 2, p. 266-267; Ionescu, C. Op. cit., p. 737.
57. Deleanu, I. Op.cit., vol. 2, p. 345.
58. Muraru, I., Tănăsescu, E.S. Op. cit., vol. 2, p. 266.
59. Deleanu, I. Op. cit., p. 345.
60. Ionescu, C. Op. cit., p. 737.
61. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 2 august 1994.
62. Art. 78 din Constituție, în redacția Legii nr. 1115-XIV din 05.07.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 88-90 din 28.07.2000, art. nr. 661.
63. Ibidem.
64. Hotărârea Curții Constituționale. * Parlament bicameral.
65. Codul electoral al Republicii Moldova nr. 1381-XIII. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova.
66. Vrabie, G. Op. cit., vol. 2, p. 231.

67. Ibidem, p. 232.
68. Codul penal al României. În: Monitorul Oficial al României.
69. Nemțoi, G. *Răspunderea în Dreptul Constituțional*. Iași: E. Lumina, 2015, p. 37.
70. Guceac, I. Op. cit., vol. 2, p. 412-413; VRABIE, G. Op. cit., vol. 2, 241.
71. Cârnaț, T. Op. cit., p. 448-449.
72. Guțuleac V. *Drept administrativ*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, p. 179.
73. Vrabie, G. Op. cit., p. 308.
74. Muraru, I., Tănăsescu, E.S. Op. cit., vol. 2, p. 249.
75. Arseni, Al. *Angajarea răspunderii Guvernului – metodă de „intervenție"*.
76. Legea privind responsabilitatea ministerială nr. 115 din 28 iunie 1999. În: Monitorul Oficial al României.
77. Arseni, Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan*. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 227.
78. Ibidem, p. 228.
79. Costache, Gh. *Direcțiile principale ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 269.
80. Ibidem, p. 161.
81. Nemțoi, G. Op. cit., p. 47.
82. Deleanu, I. Op. cit., p. 793.
83. Cappelleti, M. *Le pouvoir des juges*. Paris: Press Universitaires d'Aix-marseille, Economica, 1990, p.176; Guceac, I. Op.cit., vol. 2, p. 436.
84. Arseni, Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan*, p. 248.
85. Hotărârea Curții Constituționale nr. 22 din 05.09.2013. În: Monitorul Oficial al R.M.
86. Arseni, Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan*, p. 284.

Sursa: Revista Națională de Drept, 2018, Nr. 1-3, p. 3-15.

DREPTUL DE VOT – GARANȚIE CONSTITUȚIONALĂ ȘI PRACTICI

Alexandru ARSENI

„… demnitatea omului, drepturile și libertățile lui
… reprezintă valori supreme și sunt garanții"
Art. 1., alin. (3) din Constituția Republicii Moldova

Adnotare. Scrutinul pentru alegerea deputaților în parlamentul Republicii Moldova este stabilit pentru data de 24 februarie 2019. În vederea asigurării procesului electoral au fost organizate la decizia Parlamentului circumscripții electorale, inclusiv și peste hotarele țării, și alegerea deputaților va fi efectuată și prin votul cetățenilor aflați în afara republicii.

Jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului statuează ca, **atunci când statul are deja un sistem de organizare a alegerilor peste hotare și garantează dreptul de a vota peste hotare, el trebuie să asigure alegătorilor posibilități rezonabile de a-și exercita dreptul de vot și echitatea acestora în ansamblu** (*mutatis mutandis* ***Riza*** *s.a. v.* ***Bulgaria***).

Legislația Republicii Moldova permite cetățenilor aflați peste hotare să voteze la secțiile de votare, iar din 2010 și în afara locurilor misiunilor diplomatice.

În același timp, practica demonstrează că alegătorii aflați peste hotare nu sunt asigurați de a-și exercita dreptul de vot. Spre exemplu, Curtea Constituțională prin adresa pcc-+1/139e-34/2 a constatat că „mai mulți cetățeni ai Republicii Moldova aflați în străinătate nu și-au putut exercita dreptul de vot și că numărul secțiilor de votare și al buletinelor de vot distribuite secțiilor de votare din afara țării au fost, de fapt, insuficiente" [1].

Totodată în legislația electorală sunt unele reglementări care îngrădesc cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotare de a-și exercita dreptul de vot în baza principiului universalității și egalității. Concret este vizată sintagma „în secțiile de votare constituite peste hotarele Republicii Moldova" cuprinse în art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral [2].

În acest context, Avocatul Poporului în scopul prezentării tuturor cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de domiciliu sau reședință, de locul

aflării permanente temporare, să-şi exercite dreptul de vot fără bariere nejustificate şi disproporţionate şi a depus la Curtea Constituţională sesizarea privind constituţionalitatea sintagmei enunţate.

Prin decizia din 14 ianuarie 2019, Curtea a declarat inadmisibilă sesizarea [3]. Decizie definitivă şi irevocabilă conform art. 140 alin. (2) din Constituţie, dar pasibilă cercetării din punct de vedere ştiinţific, activitate pe care o vom întreprinde-o.

Scopul cercetării este de a supune analizei ştiinţifice exerciţiul dreptului fundamental constituţional al cetăţenilor de a vota pentru şi a identifica practica realizării, precum şi condiţiile necesare de exercitare a acestui drept. Ca rezultat, în baza premiselor identificate am formulat respectivele concluzii pe marginea obiectului de cercetare şi am sugerat propunerile de rigoare întru exercitarea plenară de către cetăţeni a dreptului său natural şi inalienabil de a vota.

În acest scop vom elucida: 1) obiectul sesizării; 2) esenţa dreptului de vot; 3) procedurile aplicabile acestor spețe, precum şi a soluţiei adoptate de către Curtea Constituţională.

1. Justificarea obiectului sesizării

Avocatul Poporului, în sesizare, porneşte de la faptul că în conformitate cu datele Ministerului Afacerilor Externe şi Integrării Europene, în 2016, peste hotarele ţării locuiau 805.509 cetăţeni, remitenţele cărora, conform datelor Băncii naţionale, în anul 2018, au constituit 20,5% din Produsul Anual Brut al Republicii Moldova.

În data de 10.01.2019 erau înregistraţi prealabil 24 586 mii [4] de cetăţeni doritori de a-şi exercita dreptul de vot.

De remarcat că art. 38 alin. (2) din Constituţie [5] proclamă şi garantează cetăţenilor dreptul de vot care au atins vârsta de 18 ani, împliniţi până în ziua alegerilor inclusiv. Apoi, exercitarea acestui drept de către cetăţenii Republicii Moldova, aflaţi peste hotare art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral este posibilă doar în baza paşaportului şi a livretului de marinar.

Această normă, menţionează Avocatul Poporului, implicit, interzice cetăţenilor Republicii Moldova să voteze în secţiile de votare de peste hotare cu buletinele de identitate, buletinele de identitate provizorii (aşa cum votează cetăţenii acasă) sau cu buletine sau cu paşapoarte expirate.

Pornind de la valoarea primordială a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cetăţeanului, ele constituie obiect de reglementare

și de protecție a unui șir de instrumente internaționale, regionale și naționale.

Așadar, conform art. 21 al Declarației Universale a Dreptului Omului [6] „orice persoană are dreptul de a lua parte la conducerea treburilor politice ale țării sale, fie direct, fie prin reprezentanți liberi aleși". Tot aici „Voința poporului trebuie să constituie baza puterii de stat", această voință „trebuie să fie exprimată prin alegeri oneste care trebuie să aibă loc periodic, prin sufragiu universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echitabilă care să asigure libertatea votului".

Drepturile stabilite în Declarația Universală au fost reiterate și extinse în pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice [7]. Așa, potrivit art. 25 fiecare cetățean, fără discriminare are dreptul de vot și dreptul de a candida la funcții publice.

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților fundamentale [8]. Așa, potrivit art. 3 al Primului protocol al Convenției cere statelor semnatare, inclusiv și Republicii Moldova să „organizeze alegeri libere, prin vot secret, la intervale de timp rezonabile, în condiții care să asigure libera exprimare a opiniei persoanelor cu privire la alegerea legislativului".

Observăm așadar, cu claritate chemarea instrumentelor enumerate, inclusiv și a Constituției Republicii Moldova de a crea condiții pentru ca fiecare cetățean să-și exercite dreptul de vot în mod liber, fără discriminare și îngrădiri nejustificate. Or, tocmai, în viziunea Avocatului Poporului, viziune pe care o împărtășim și noi, prevederile art. 58 alin. (3) lit. c) în sintagma, „în secțiile de votare constituite peste hotarele Republicii Moldova" ce interzice votarea în baza buletinului de identitate sau buletinului de identitate provizoriu îngrădește exercitarea dreptului de vot al cetățenilor aflați peste hotare, pe când cei de pe teritoriul republicii au acest drept. Suntem în așa situație în prezența disproporționalității și, vom adăuga noi, a discriminării.

Anume această stare *de jure* și *de facto* au servit temei pentru Avocatul Poporului, care prin definiție este obligat să contribuie la respectarea drepturilor fundamentale ale omului, precum și a întreprinde măsuri pentru restabilirea celor încălcate. Avocatul Poporului a considerat că stipulările art. 58 alin. 3 lit. c) din Codul electoral nu sunt proporționale scopului urmărit și aduc atingere substanțială drepturilor electorale a cetățenilor Republicii Moldova aflate peste hotare și încalcă dreptul persoanelor de a alege.

Pornind de la aceste premise, Avocatul Poporului a solicitat Curții Constituționale:

„3. A exercita controlul constituționalității sintagmei „în secțiile de votare constituite peste hotarele Republicii Moldova" cuprinse în art.58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral și declararea neconstituțională a acesteia.

4. A exercita controlul constituționalității art. 58 alin. (3) din Codul electoral, în măsura în care acesta interzice votarea în baza actelor de identitate cu termen de valabilitate expirat, însă care permit identificarea alegătorului în Registrul de Stat al Alegătorilor."

2. Dreptul de vot – esența materiei

Am constatat deja că dreptul de vot este un drept fundamental al cetățeanului proclamat și garantat de Constituție. Ca și orice drept fundamental, dreptul de vot este subiectiv și se exercită individual, nu în mod colectiv. Anume această stare impune și tratarea în mod individual exercitarea dreptului de vot, ca drept exclusiv politic.

În fond „dreptul de vot" sau „dreptul de a alege" însemnă „posibilitatea recunoscută și garantată unei persoane ca, în condițiile legii, să participe la desemnarea" [9] persoanelor în organele reprezentative ale statului.

Așadar „beneficiarul" este însuși omul, cetățeanul statului.

Atât Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 21), precum și Constituția Republicii Moldova (art. 38 alin. (1)) stabilesc următoarele principii de realizare, exercițiu al dreptului de vot a) universalitatea; b) egalitatea; c) votul direct; d) votul secret; e) votul liber exprimat.

Universalitatea votului ca principiu conform art. 38 alin. (2) din Constituție implică două componente. 1) cetățenia; 2) vârsta minimă – 18 ani. Vârsta alegătorului este incontestabilă, fapt pentru care nu ne vom expune în cazul dat. Însă cetățenia – Da!

Cetățenia în calitate de statut al persoanei, doctrinar, este acea calitate a persoanei fizice, ce exprimă legătura politică permanentă nelimitată în timp și spațiu dintre această persoană fizică și statul respectiv, atribuind plenitudinea de drepturi și obligații reciproce stabilite de Constituție și legi. Aceeași abordare o găsim și în art. 3 alin. (1) al Legii cetățeniei în conformitate cu care „cetățenia Republicii Moldova stabilește între persoana fizică și Republica Moldova o legătură politico-juridică permanentă, care generează drepturi și obligații reciproce între stat și persoană" [10].

De remarcat că această legătură politico-juridică este permanentă și nelimitată în timp și spațiu. Adică, chiar dacă cetățeanul se află peste hotarele statului, el nu-și pierde această legătură și se bucură de toate drepturile stabilite de Constituție, precum și are respectivele obligații.

Totodată ei își îndeplinesc și obligațiile constituționale. Așa art. 58 alin. (1) din Constituție stabilește că „cetățenii au obligația să contribuie, prin impozite și taxe, la cheltuielile publice", așa ca cei 805.509 [11] cetățeni ai Republicii Moldova aflați peste hotare, conform datelor Băncii Naționale, remitențele cărora au constituit 20,5% din Produsul Anual Brut al Republicii Moldova în anul 2018.

Așadar cetățenii Republicii Moldova aflați peste hotare nu și-au pierdut legătura cu baștina, în același timp îndeplinindu-și obligațiile constituționale. Nu sunt indiferenți de cei rămași acasă și de destinul Republicii Moldova.

Așadar, cetățenii Republicii Moldova aflați peste hotare dispun nestingherit de dreptul de vot, precum și să participe la administrarea treburilor publice, inclusiv și prin reprezentanții lor (art. 39 alin. (1) din Constituție.

3. Procedura de urmat în situația acestei spețe

Considerăm oportun de a apela la renumitul și semnificativul caz istoric, care a pus începutul controlului constituționalității în lume. Este cazul „Marbury vs. Madison" pronunțat la 1803 de către Președintele Curții Supreme de Justiție a Statelor Unite ale Americii, John Marschal. În partea constatatoare a cazului, J.Marchal a subliniat cu fermitate și justificat următoarele: „Domeniul de competență al curții este exclusiv de a decide în privința drepturilor indivizilor" [12] și nu modul în care funcționarii își îndeplinesc îndatoririle.

Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova și garantează: supremația Constituției … și responsabilitatea statului față de cetățeni.

Reglementări închegate prin prevederile art. 16 alin. (1) din Constituție conform cărora „respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului".

Iar art. 1 alin. (3) din Constituție stabilește, printre altele, că demnitatea omului, drepturile și libertățile lui reprezintă valori supreme și sunt garantate.

Deci, examinând sesizarea privind constituționalitatea unei legi, Curtea Constituțională în calitatea sa de unică autoritate de jurisdicție constituțională trebuie să pornească procesul în scopul de a decide în privința drepturilor individului, adică sunt sau nu încălcate drepturile lui.

Cum a procedat Curtea Constituțională în cazul sesizării depuse de Avocatul Poporului în interesul drepturilor omului?

În primul rând, Curtea și-a determinat obiectul de competență și anume „… **ponderea** (s.n.) dreptului de vot în cadrul ordinii publice europene a drepturilor fundamentale, ordine **dictată** (s.n.) de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului".

Constatăm o deviere de la obiectul sesizării „permiterea tuturor cetățenilor Republicii Moldova ... de a-și exercita dreptul de vot fără bariere nejustificate și disproporționate", ceea ce de fapt interzice art. 58 din Codul electoral contestat.

Curtea operează cu sintagma „limitările dreptului de vot", sintagmă străină textului constituțional.

Art. 54 din Constituție utilizează sintagma „restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți". Cu totul alt domeniu al vieții constituționale.

Curtea își începe argumentarea prin aceea că ordinea juridică europeană a drepturilor omului, standardul „**de protecție al dreptului de vot** (s.n.) nu este la fel de stringent ca cel al protecției dreptului la respectarea vieții private…"

Așadar, „standardul de protecție", în ce constă el și cum se manifestă, Curtea exemple nu dă. Și apoi sesizarea se referă la realizarea drepturilor de vot, nu la „protecția", apărarea lui.

Mai mult, Curtea pleacă în altă direcție și anume: „acest drept poate fi limitat în vederea realizării unui scop compatibil cu principiul preeminenței dreptului și cu obiectivele instituționale". Dar care sunt „principiile" și „obiectivele" constituționale? Curtea nu le identifică.

Aceste măsuri trebuie sa aibă un scop legitim și trebuie să nu fie disproporționate.

Or, tocmai „scopul legitim" nu este determinat, iar art. 58, alin. (3) lit. c) din Codul electoral stabilește „disproporționalitatea".

Trezește nedumeriri și totodată o lipsă de argumente în favoarea constatării potrivit căreia: „având în vedere **ponderea abstractă**" (s.n.) pe care o acordă Curtea Europeană dreptului de vot (și iarăși nici un exemplu concludent, fiindcă ele nu există). Urmează însă și o mai mare „constatare": „marja de apreciere a autorităților naționale privind **limitarea exercițiului** (o altă formulă) acestuia este una mai largă decât în cadrul altor drepturi".

Pardon! I. Art. 21 al DUDO și art. 38 alin. (1) din Constituție stabilește că „Voința poporului constituie baza puterii de stat". Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic, prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

II. Curtea va verifica dacă: a) ingerința este prevăzută de lege; b) dacă urmărește sau mai multe scopuri legitime; c) dacă nu este disproporționalitate.

a. Într-adevăr ingerința este reglementată de articolul 58 alin. (3) lit. c) din Codul Electoral, ingerință care tocmai constituie obiectul sesizării Avocatului Poporului. Dar aceste prevederi contestate contravin art. 54 alin. (1) din Constituție în conformitate cu care „În Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului". Curtea Constituțională nu a coroborat și acest articol.

b. Care sunt „scopurile legitime" ale acestei ingerințe? Curtea identifică două scopuri și anume: „Primul scop legitim care poate fi dedus în mod rezonabil (s.n.) din condiția votării cu prezentarea pașaportului valabil … constă în prevenirea fraudării votului", prin recunoașterea mai facilă a alegătorului în baza unor acte de identitate cu o valabilitate mai scurtă: „Nu este plauzibil acest mod rezonabil" dat fiind că, în primul rând, buletinul de identitate a cetățeanului aflat pe teritoriul statului și peste hotarele lui au are aceeași putere juridică. Iar în, al doilea rând, funcționează și poate fi, și trebuie utilizat, după caz, Registrul de stat al alegătorului.

Unele pârghii pot fi utilizate pentru prevenirea falsificării alegerilor. Iar deficiențele tehnice, constatate la alegerile parlamentare din anul 2014, au afectat întregul proces electoral. Problema constă că nu au fost identificate „cauzele" acestor „deficiențe" , posibile și cu pașaportul, și cu buletinul valabil.

Un alt scop legitim, evidențiat de către Curte constă în „consolidarea legăturii dintre statul Republica Moldova și cetățenii săi…". Am arătat deja că cetățenia tocmai și reprezintă legătura politico-juridică permanentă și nelimitată în timp și spațiu dintre o persoană fizică și statul respectiv, în cazul nostru Republica Moldova, mai mult ca atât, cetățenii Republicii Moldova aflați peste hotare consolidează legătura și prin remitențe financiare, despre ce am confirmat deja. Iar „ideea de statalitate" nu are nicio legătură cu obiectul sesizării.

În consecință, Curtea conchide că prevederile art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral, prevederi contestate „reprezintă una dintre modalitățile de realizare a acestor scopuri". Legitimitatea acestei modalități nu are suport juridic, ci se bazează doar „modul rezonabil" dedus de către Curte.

Următorul aspect ține de principiul „proporționalității" care ar trebui să fie aplicat în reglementările privind și exercitarea dreptului de vot. Avocatul Poporului în sesizare tocmai contestă prezența acestui principiu și argumentează „disproporționalitatea" prevederilor art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral.

În ce constă disproporționalitatea? Alegerile se petrec în baza „principiului teritorial". Adică, secțiile de votare se constituie pe teritoriul Republicii Moldova în localități. Peste hotare secțiile de votare au sediul pe teritoriul Ambasadelor și Consulatelor Republicii Moldova. Conform normelor Dreptului Internațional și Dreptului constituțional, aceste teritorii constituie elemente ale teritoriului republicii, asupra cărora se răsfrânge jurisdicția Republicii Moldova și funcționează legile ei.

În aceste condiții ale principiului „teritorialității", toți cetățenii Republicii Moldova, conform art. 16 alin. (2) din Constituție sunt egali în fața legii și a autorităților publice.

Așadar, art. 58 alin. (3) lit. a) și b) stabilește că votarea se face în baza: buletinului de identitate și fișa de însoțire sau cu buletinul de identitate provizoriu. Deci suntem în prezența „principiului preeminenței dreptului".

Mai mult ca atât, Curtea, în virtutea studiului constituțional, a supus examinării încă un scop al acestei „ingerințe" din Codul electoral. Acest scop, admisibil cercetării științifice, poartă un caracter juridico-politic. Anume, rezultatele votării din ultimul timp demonstrează opțiunea democratică și reformatoare, în direcția progresului Republicii Moldova a alegătorilor de peste hotare. Or, această tendință „afectează" interesele conservatoare ale actualei guvernări și ca rezultat a survenit această ingerință. Adică, suntem în prezența unei discriminări, pe bază de „opinie", acțiune interzisă de art. 16 alin. (2) din Constituție în conformitate cu care toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice fără deosebire de opinie.

În consecință, am ajuns la etapa de a aprecia în esența doctrinară pe baza premiselor științifice și legile, atât argumente ale sesizării Avocatului Poporului, cât și ale Curții Constituționale.

Argumentele sesizării prin prisma raționamentelor științifice și a suportului legal ne permit să constatăm că prevederile art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral afectează esența dreptului de vot al cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotarele țării.

Curtea Constituțională, din contra, consideră că legislatorul a acționat, în interesul marjei sale de manevră pe care o permite Constituția, fapt ce nu afectează esența „dreptului de vot". Această constatare permite Curții de a conchide că sesizările Avocatului Poporului privind exercitarea controlului constituționalității sintagmei, „în secțiile de votare constituite peste hotarele Republicii Moldova" cuprinse în art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral și declararea neconstituțională a acesteia **este nefondată**.

În aceste circumstanțe expuse în decizie, rezultă că în conformitate cu Codul jurisdicției constituționale Curtea Constituțională a examinat sesizarea în fond după care urma să decidă: a) *constituționalitatea* sintagmei contestate; ori b) *neconstituționalitatea*.

Însă Curtea Constituțională a decis *să declare inadmisibilă* sesizarea Avocatului Poporului.

Apare fireasca întrebare: Din ce considerente Curtea nu a aplicat una dintre cele două variante posibile?

Considerăm, în baza conținutului deciziei, că Curtea nu a adus argumente concludente în *favoarea constituționalității* sintagmei contestate, și nici a *neconstituționalității*.

Cetățenii Republicii Moldova, contribuabili și cu drept de vot constituțional, au rămas în afara protecției lor din partea statului Republica Moldova.

Concluzii

Calitatea de cetățean asigură persoana cu plenitudinea drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale. Dreptul de vot, ca drept exclusiv politic, se încadrează plenar și necondiționat în ansamblu drepturilor fundamentale. Din aceste raționamente, statul are obligația de a respecta și ocroti acest drept care nu poate fi „limitat". Iar „respingerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți" conform prevederilor art.54 din Constituție este posibilă doar în baza unei legi organice speciale.

În rezultatul cercetării se conturează următoarele concluzii:

1. Sesizarea Avocatului Poporului este argumentată atât sub aspect juridic, cât și sub aspect moral.

2. Curtea Constituțională este obligată de a examina orice sesizare pornind de la protecția demnității și a drepturilor și libertăților omului ca valori supreme și garantate constituțional.

3. În situații identice și similare condițiile exercițiului dreptului de vot se impun a fi aceleași.

4. Prevederile art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral prin sintagma „în secțiile de votare constituite peste hotarele Republicii Moldova care impune votarea doar în baza pașaportului și a livretului de marinar" stabilește disproporționalitate între cetățenii Republicii Moldova. Sintagma expusă: a) vine și în contradicție cu prevederile art. 54 alin. (1) din Constituție, în conformitate cu care „În Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului"; b) creează condiții pentru discriminare pe bază de „opinie", condiție interzisă prin art. 16 alin. 2 din Constituție, care în același timp garantează egalitatea cetățenilor în fața legii și a atribuțiilor publice.

5. Prevederile art. 58 alin. (3) lit. c) din Codul electoral nu numai „limitează", dar și îngrădește exercițiul de către cetățenii Republicii Moldova aflați în mod legal peste hotare.

Prin esență, Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională menirea căreia în fond este protecția drepturilor fundamentale ale omului contra abuzurilor puterii. În acest scop, conform prevederilor art. 134 alin. (3) din Constituție garantează responsabilitatea statului față de cetățeni. În cazul sesizării Avocatului Poporului o parte considerabilă de cetățeni, aflați peste hotarele Republicii Moldova, nu au primit protecția scontată și urmează a se soluționa cazul în alt mod.

Propunem ca Avocatul Poporului să solicite Curții Europene a Drepturilor Omului examinarea cauzei în fond pentru adoptarea deciziei corespunzătoare.

Referințe bibliografice

1. Hotărârea Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de președinte al Republicii Moldova nr. 34 din 13 decembrie 2016. În: Monitorul Oficial al R.M., nr. 2-8(5925-5931) din 06.01.2017, art. 2.
2. Codul electoral nr.1381-XIII din 21.11.97. Republicat în: Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 81 din 08.12.97, art. 667.
3. Decizia Curții Constituționale nr. 5 din 14 ianuarie 2019. http://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=decizii&docid=587

4. https://inregistrare.cec.md/statistics
5. Constituția R.M.. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 august 1994. Republicată În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 78 din 29.03.2016, art. nr. 140.
6. Aderare prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.217-XII din 28.07.1990. Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale", 1998, volumul 1, pag. 11.
7. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, nr.217-XII din 28.07.1990. Publicat în ediția oficială „Tratate internaționale", 1998, volumul 1, pag. 30.
8. Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 1298-XIII din 24.07.1997. Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale", 1998, volumul 1, pag. 341.
9. Deleanu Ion. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. – București: Europa Nova, vol. 2. 1996, p. 98.
10. Legea cetățeniei Republicii Moldova nr.1024-XIV din 02.06.2000. Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 98-101 din 10.08.2000.
11. https://ru.scribd.com/ document/323145188/file
12. *Constitutional interpretation*. Workshop Materials, Module 1/1, Aprilie-May. 2016, p. 153.

Sursa: Legea și Viața, 2019, Nr. 3, p. 4-9.

INVALIDAREA SCRUTINULUI – SANCȚIUNE CA FORMĂ A RĂSPUNDERII CONSTITUȚIONALE

Alexandru ARSENI

> Orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora.
>
> *art. 55 din Constituția Republicii Moldova*

Introducere

De remarcat faptul că literatura de specialitate concepe răspunderea constituțională a parlamentarilor, a șefului de stat, a prim-ministrului, guvernului și a membrilor acestuia. Ca urmare, literatura de specialitate din ultimii ani a abordat, în mod special, răspunderea constituțională a deputaților, a șefului de stat, a prim-ministrului și a membrilor Guvernului. Această răspundere intervine în cazul în care oficialitățile nominalizate au încălcat legislația în vigoare ce ține de exercițiul funcției în baza mandatului atribuit legal. Astfel, problema abordată și-a găsit reflectare în monografii, manuale și articole științifice ale diverșilor autori. În baza studiului acestora ne convingem de faptul că în literatura de specialitate la capitolul răspundere constituțională pentru încălcarea legislației electorale întâlnim poziții controversate. Așa, de exemplu, unii doctrinari în lucrările lor trec cu vederea, nu abordează problema în cauză (T. Cârnaț, G. Vrabie, C. Ionescu, I. Deleanu). Alți autori (I. Muraru, E.S. Tănăsescu) acceptă posibilitatea anulării alegerilor parlamentare sau prezidențiale [1], dar nu invocă răspunderea constituțională. Un grup de doctrinari abordează subiectul pe care îl investigăm doar prin prisma „contenciosului electoral" ca o „garanție a organizării și desfășurării alegerilor [2]. Totodată, V. Popa formulează două forme de răspundere pentru acțiuni ilicite în organizarea și desfășurarea alegerilor: răspunderea „contravențională și penală" [3]. O poziție aparte în dinamică are I. Guceac, care în manualul „Curs elementar de drept constituțional" nu reflectă în niciun mod problema privind răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale. În același timp, în monografia „Dreptul electoral" autorul nominalizat în mod direct utilizează sintagma „răspunderea pentru încălca-

rea legislației electorale" identificând trei forme ale acesteia: „1) răspunderea constituțională; 2) răspunderea convențională; 3) răspunderea penală" [4].

Din cele expuse rezultă că răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale, cu excepția studiului constituționalistului I. Guceac, care a și utilizat sintagma „răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale", este expusă la modul general, inclusiv la compartimentul sancțiuni, cu excepția cazurilor când e vorba de răspunderea penală și cea contravențională.

Iată de ce considerăm oportun de a cerceta răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale în toată complexitatea ei. Aceasta deoarece procesul electoral este unicul mecanism juridico-statal de delegare a exercițiului suveranității naționale prin reprezentarea organelor eligibile: deputați, șef de stat, consilieri, primari.

Delegarea se realizează prin expunerea voinței poporului suveran, voință expusă în mod liber fără nicio imixtiune din exterior sau falsificarea rezultatelor votării. Să ne referim la alegerile prezidențiale din noiembrie 2016 din Republica Moldova. În procesul validării mandatului de Președinte Curtea Constituțională a depistat un șir de încălcări ale „principiului onestității alegerilor" [5] adoptând cu această ocazie șase adrese către Parlamentul Republicii Moldova [6].

Constatăm cu regret că deși în cadrul campaniei electorale organele abilitate cu funcții în procesul electoral nu și-au onorat obligațiile, însă nu au fost sancționate în niciun fel, iar adresele Curții Constituționale au rămas fără replici, scrutinul fiind validat.

În temeiul prevederilor Legii cu privire la Curtea Constituțională, „observațiile (constatările) Curții Constituționale privind lacunele (omisiunile) reglementărilor normative, cauzate de nerealizarea unor prevederi constituționale, indicate în adresă, urmează să fie examinate de autoritatea vizată care, în termen de cel mult trei luni, va informa Curtea Constituțională despre rezultatele examinării" [7].

Astfel, a fost sfidată atât voința alegătorilor, cât și legislația în vigoare. Toate acestea ne-au și determinat să ne expunem poziția în studiul de față.

Scopul propus în prezentul demers științific constă în analiza cazurilor de încălcare a legislației electorale care nemijlocit atenuează și periclitează expunerea autentică a voinței poporului în procesul delegării exercițiului suveranității naționale prin reprezentarea organelor eligibile (deputați în Parlament, șef de stat). Și, în legătură cu aceasta, legitimitatea aplicării, în caz de încălcare

a acestei proceduri, a sancțiunii sub formă de invalidare a rezultatelor scrutinului (ca formă de răspundere constituțională cu toate consecințele legale).

În ceea ce privește răspunderea sub forma penală sau contravențională, aceasta constituie un subiect aparte, asupra căruia nu ne vom pronunța, excepție făcând doar răspunderea penală în cazurile în care în mod direct este atacată autenticitatea voinței alegătorilor. S

Întru materializarea scopului determinat am trasat ca repere de cercetare următoarele obiective:

a) Identificarea cazurilor de încălcare a legislației electorale și a impactul lor asupra autenticității voinței poporului în procesul delegării exercițiului suveranității naționale prin reprezentare;

b) Determinarea formei de răspundere constituțională, inclusiv a sancțiunii, pentru încălcarea legislației electorale;

c) Stabilirea acțiunilor legale necesare de urmat după aplicarea sancțiunii.

I. Concepții doctrinare privind răspunderea

Se știe că, în linii generale, răspunderea reprezintă un „complex de drepturi și obligații conexe care, în conformitate cu legea, se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice" [8].

Dezvoltând această definiție cu aplicarea concretă la răspunderea constituțională, constatăm că ea reprezintă „o formă a răspunderii juridice care survine pentru încălcarea normelor constituționale sau a altor izvoare de drept constituțional sub forma unor consecințe nefavorabile prevăzute de însăși Constituția sau de legile constituționale" [9].

Răspunderea, în viziunea doctrinarului I.Guceac, este „o noțiune legată în mod esențial de cea a îndatoririi legale" [10]. La această concluzie autorul ajunge pornind de la ideile juristului austriac H. Kelsen, potrivit căruia „un individ este obligat să se comporte într-un anumit fel dacă comportamentul contrar constituie condiția unui act coercitiv (ca sancțiune)" [11].

Răspunderea pentru încălcarea legislației electorale este considerată de către I. Guceac „instrument de drept public care asigură interesul poporului în calitatea acestuia de deținător inclusiv al suveranității naționale în procesul de realizare de către cetățeni a drepturilor electorale și a dreptului de participare la referendum" [12].

Astfel, este o concepție științifică argumentată pe care o împărtășim și noi. Anume această stare firească a fenomenului impune aplicarea sancțiunilor față de violatori, sancțiuni administrative, contravenționale, penale și, în final, invalidarea alegerilor în organul respectiv, în calitate de sancțiune a răspunderii constituționale.

Legitimitatea puterii de stat rezidă în autenticitatea voinței poporului ca unic titular al suveranității naționale. Această voință trebuie să fie exprimată în mod liber fără niciun amestec din afară indiferent de la ce subiect ar interveni. Când o asemenea imixtiune este depistată, trebuie să intervină răspunderea constituțională sub formă de invalidare a rezultatelor scrutinului cu numirea de noi alegeri în condițiile Codului electoral. În același timp, considerăm că subiecții vinovați de încălcarea legislației electorale trebuie să răspundă contravențional ori penal, în funcție de componența ilegalității, stabilită fie în Codul contravențional, fie în Codul penal.

Punând la bază criteriul ramural al normelor care fundamentează răspunderea, I. Guceac cu care ne solidarizăm și noi, distinge trei forme de răspundere pentru încălcarea legislației electorale, și anume:

1) răspundere constituțională (conform dreptului electoral);

2) răspundere contravențională;

3) răspundere penală [13].

De asemenea, autorul face o clasificare a răspunderii pentru încălcarea legislației electorale pornind de la subiecții încălcării, condițiile răspunderii și conținutul normativ al sancțiunii.

Astfel, luând în calitate de criteriu subiectul, menționează următoarele:

1. Răspunderea constituțională (conform dreptului electoral) poate fi:

a) răspunderea juridică a organelor electorale;

b) răspunderea juridică a candidaților, asociațiilor electorale și a altor subiecte de drept electoral.

2. În cazul răspunderii contravenționale distingem:

a) răspunderea contravențională a persoanelor fizice;

b) răspunderea contravențională a persoanelor juridice;

c) răspunderea contravențională a subiecților speciali de drept contravențional (funcționari publici, membri ai organelor electorale, președinți ai organelor electorale" [14].

Punând la bază criteriul pericolului social al faptei ilicite, considerăm oportună următoarea ordine a răspunderii juridice pentru încălcarea legislației electorale:

a) răspunderea constituțională;

b) răspunderea penală;

c) răspunderea contravențională.

În această ordine de idei vom și expune pe parcurs esența diferitor forme de răspundere juridică.

II. Formele de răspundere pentru încălcarea legislației electorale în coraport cu subiecții raporturilor electorale

1. Răspunderea constituțională

a) *Răspunderea constituțională a autorităților și a funcționarilor electorali*

Răspunderea constituțională cu implicarea organelor electorale. Conform art. 26, 28, 31 din Codul electoral [15], organele electorale (Birourile electorale ale secțiilor de votare; Consiliile electorale de circumscripție; Comisia Electorală Centrală) răspund de întreg procesul electoral. Iată de ce blocarea activității lor periclitează întreg procesul electoral și, în același timp, blochează exercitarea dreptului electoral al alegătorului.

Cele spuse presupun răspunderea constituțională a organelor electorale.

În conformitate cu art. 20 din Codul electoral, răspunderea membrilor Comisiei Electorale Centrale include revocarea din funcție. Cauzele intervenției revocării înaintate de către organele care au desemnat persoanele respective, precum și de către membrii Comisiei Electorale Centrale, sunt următoarele:

a) fac parte din partide și din alte organizații social-politice care au desemnat candidați la funcțiile publice eligibile;

b) participă la activități politice;

c) fac declarații în favoarea sau defavoarea concurenților electorali;

d) contribuie la activitățile pe care le desfășoară concurenții electorali, cu excepția exercitării atribuțiilor prevăzute de Codul electoral;

e) comit fapte incompatibile cu calitatea pe care o au.

În acest context vom remarca faptul că acțiunile prevăzute la subpunctele (a) și (c) țin nemijlocit de statutul membrului Comisiei Electorale Centrale și nu au tangență cu procesul electoral.

În ceea ce privește acțiunile stabilite în subpunctele b), c), d) – ele țin nemijlocit de procesul electoral, fapt ce impune nu însăși „revocarea", dar și o

sancțiune contravențională. Paralel, concurentul electoral în favoarea căruia s-au întreprins aceste acțiuni trebuie avertizat sub riscul de a fi eliminat din cursa electorală. Și aceasta deoarece există o legătură cauzală între concurentul electoral și acțiunile membrului Comisiei Electorale Centrale.

Astfel, se va asigura autenticitatea voinței poporului, iar sancțiunile se vor încadra plenar în răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale. Totodată, va spori și răspunderea concurenților electorali la funcțiile respective: șef de stat, deputat în Parlament etc.

b) ***Răspunderea constituțională a candidaților, asociațiilor electorale și a altor subiecți de drept electoral (alegerile deputaților)***

Răspunderea electorală a acestor subiecți nu este suficient de bine determinată de Codul electoral prin art.80 și necesită, în viziunea noastră, modificări calitative, substanțiale, care ar asigura o concurență sănătoasă a candidaților electorali. Articolul 89 din Codul electoral, intitulat „Alegerile deputaților în Parlament", prevede următoarele:

(1) Comisia Electorală Centrală, în termen de 48 de ore de la totalizarea rezultatelor alegerilor, prezintă Curții Constituționale pachetul de acte, precum și listele deputaților aleși și candidații supleanți.

(2) Primind actele respective, Curtea Constituțională în termen de 10 zile le supune examinării privind legalitatea alegerilor. Ca rezultat, Curtea Constituțională adoptă un aviz prin care a) confirmă sau b) infirmă rezultatele alegerilor.

Alegerile se încadrează în principiul legitimității atât timp, cât exprimă voința autentică a poporului – a corpului electoral.

a) Confirmarea rezultatelor alegerilor

În cazul avizului pozitiv, Curtea Constituțională validează mandatele deputaților aleși și confirmă listele candidaților supleanți. La rândul său, Comisia Electorală Centrală eliberează legitimații deputaților aleși.

b) Infirmarea rezultatelor alegerilor

Dacă Curtea Constituțională, în urma examinării materialelor prezentate de către Comisia Electorală Centrală, stabilește că în procesul alegerilor și/sau la numărarea voturilor au fost comise încălcări ale Codului electoral, care au influențat rezultatele votării și atribuirea mandatelor, alegerile sunt declarate nule.

Suntem în prezența asigurării legitimității exprimării voinței poporului. Ca sancțiune apare invalidarea alegerilor și declararea lor nule.

Cine suportă sancțiunea?

Evident nu alegătorii, nu corpul electoral. Aceasta se referă la: organele electorale, ministere, concurenții electorali, alți subiecți.

Concomitent cu invalidarea alegerilor se vor aplica și sancțiunii penale sau, după caz, contravenționale subiecților de drept care au comis fapta ilicită de încălcare a legislației electorale.

c) *Răspunderea constituțională a șefului de stat*

Astfel, art. 111 din Codul electoral se referă la stabilirea alegerilor Președintelui Republicii Moldova. În termen de 10 zile de la primirea actelor de la Comisia Electorală Centrală, Curtea Constituțională adoptă un aviz prin care: ori a) confirmă, ori b) infirmă legalitatea alegerilor.

a) *Confirmarea legalității alegerilor Președintelui*

Articolul 112 din același Cod prevede expres: Curtea Constituțională confirmă rezultatele alegerilor și validează alegerea Președintelui, adoptând o hotărâre în acest sens, care se publică imediat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

b) *Infirmarea alegerilor Președintelui*

Situația este prevăzută de art. 115 din Codul electoral: dacă Curtea Constituțională, în procesul examinării actelor, stabilește că, în procesul alegerilor și/sau la numărarea voturilor, au fost comise încălcări ale Codului electoral, care au influențat rezultatele alegerilor, alegerile sunt declarate nule, prin hotărârea respectivă.

O problemă nu mai puțin importantă este *Referendumul republican privind demiterea Președintelui*.

Conform art. 167 din Codul electoral, Comisia Electorală Centrală emite Curții Constituționale spre examinare actele referendumului. Curtea, în termen de 10 zile, va emite o hotărâre prin care: a) va confirma sau b) va infirma rezultatele referendumului republican. Iar art. 168 din același Cod stabilește că hotărârea adoptată prin referendum republican se publică într-o ediție specială a Monitorului Oficial al Republicii Moldova, care intră în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial.

Nulitatea referendumului este prevăzută de art. 172 „Referendumul republican nul". Conform acestui articol, Curtea Constituțională declară nul referendumul republican dacă în timpul votării sau numărării voturilor au fost comise încălcări grave ale prevederilor Codului electoral, care au influențat rezultatele referendumului în întregime. Sintagma „încălcări grave" și conținutul acestora nu au fost stipulate expres de legislația noastră electo-

rală, urmând să fie determinate de Curtea Constituțională. Aceasta va ține cont de prevederile normelor penale.

2. Răspunderea penală

În fond, sintetizând concepțiile doctrinare, delictul electoral îl putem defini ca acea conduită, acțiune sau omisiune care aduce atingere procesului electoral și voinței autentice a corpului electoral într-un stat democratic și de drept.

Codul penal al Republicii Moldova în mod special formulează componențele de infracțiune ce se încadrează în delictul electoral.

Astfel, art. 181 din Codul penal prevede răspunderea penală în cazul împiedicării exercitării libere a dreptului electoral sau împiedicării activității organelor electorale. Două categorii de subiecți sunt vizați în prevederile acestui articol: a) alegătorul și b) organele electorale.

Alegătorul și numai el dă legitimitate procesului și rezultatelor votării în calitate de suveran. Din aceste considerente, împiedicarea exercitării dreptului electoral afectează voința autentică a alegătorilor.

Răspunderea penală, reglementată de Codul penal, ține de acțiune – coruperea alegătorilor, care, potrivit (art. 181^2), se exprimă prin:

a) finanțarea ilegală a partidelor politice sau a campaniilor electorale;

b) încălcarea modului de gestionare a mijloacelor financiare ale partidelor politice sau ale fondurilor electorale.

Ambele domenii țin nemijlocit de activitatea partidelor politice, dat fiind că ele sunt beneficiarii rezultatelor acestor acțiuni.

Altă încălcare este falsificarea rezultatelor votării (art. 182). Făptașii acestor acțiuni sunt:

a) persoana fizică care încalcă procedura de vot și, deci, poartă răspundere personal, fără a afecta situația concurentului electoral;

b) organele electorale care falsifică rezultatele votării. În cazul dat răspunderea penală o poartă organul electoral, cu impact asupra concurentului electoral. Aceasta deoarece ipotetic și concurentul electoral a contribuit prin reprezentantul său la falsificarea rezultatelor votării.

3. Răspunderea contravențională – formă de răspundere juridică pentru încălcarea legislației electorale.

Literatura de specialitate dă diferite definiții noțiunii de răspundere contravențională. Scopul nostru nu constă în analiza tuturor acestor definiții; în mod generic, vom utiliza doar una dintre acestea. Astfel, într-o

viziune, pe care o împărtășesc și doctrinarii A. Țiclea, I. Guceac, răspunderea contravențională este concepută ca „formă a răspunderii juridice ce constă în sancționarea persoanelor (fizice sau juridice) vinovate de încălcările dispozițiilor legale care prevăd și sancțiuni contravenționale" [16]. Răspunderea contravențională intervine în cazul săvârșirii unor contravenții electorale. În literatura juridică întâlnim diverse definiții ale contravenției.

O definiție a contravenției întâlnim în sfera reglementărilor normative. Astfel, art. 10 din Codul contavențional al Republicii Moldova stipulează că se consideră contravenție „fapta – acțiunea sau inacțiunea – ilicită, cu un grad de pericol social mai redus decât infracțiunea, săvârșită cu vinovăție, care atentează la valorile sociale ocrotite de lege, este prevăzută în prezentul cod și este pasibilă de sancțiune contravențională" [17].

În ceea ce ține de contravențiile administrative în domeniul procesului electoral, Codul contravențional stabilește următoarele fapte ilicite de acest gen:

a) nefurnizarea de către persoane cu funcție de răspundere a datelor și materialelor solicitate de organul electoral, precum și neîndeplinirea hotărârii acestuia, în limitele componenței;

b) distrugerea, deteriorarea intenționată prin orice mod a listei electorale sau a afișei electorale, sau a listelor de subscripție pentru susținerea inițierii referendumului;

c) acceptarea deliberată a persoanei de a fi înscrisă în mai multe liste de candidați;

d) neaducerea la cunoștință publică de către membrii comisiilor electorale a propunerilor de desemnare a candidaților sau a problemelor supuse referendumului;

e) utilizarea de către partidele politice a unor fonduri nedeclarate, neconforme sa venite din străinătate;

f) împiedicarea accesului în localul de votare;

g) refuzul de a executa dispozițiile președintelui biroului electoral al secției de votare privind asigurarea ordinii în localul de votare și pe teritoriul aferent;

h) ne înmânarea nejustificată a buletinului de vot persoanei înscrise în lista electorală sau înmânarea către un singur alegător a mai multor buletine decât este prevăzut de lege;

i) părăsirea nemotivată a localului de votare înainte de începerea totalizării rezultatelor alegerilor sau rezultatelor referendumului și până la semnarea procesului verbal;

j) continuarea agitației electorale sau a agitației pentru susținerea referendumului în ziua imediat anterioară zilei votării ori în ziua votării;

k) scoaterea din localul secției de votare a buletinului de vot înmânat pentru votare.

Dacă aceste fapte ilicite se depistează în cadrul desfășurării procesului electoral și sunt vizibile, urmează ca organele abilitate să sancționeze subiecții implicați.

În cazul acțiunilor prevăzute lit. e) se aplică sancțiune complementară – lipsirea de alocații de la bugetul de stat.

Tipurile clasice de sancțiuni: a) avertisment și b) anularea înregistrării.

a) *Avertismentul*. Sancțiunile pentru încălcarea legislației electorale în formă de avertisment se aplică prin hotărârea Comisiei Electorale Centrale în cazul oricărei alegeri, iar în cazul alegerilor locale – prin hotărârea consiliilor electorale de circumscripție. Avertismentul repetat este urmat de sancțiunea complementară. Astfel, în cazul aplicării repetate a avertismentului în cursul unei perioade electorale pentru încălcări privind finanțarea campaniei electorale, Comisia Electorală Centrală aplică partidelor politice înregistrate în calitate de concurenți electorali sancțiunea sub formă de lipsire de alocații de la bugetul de stat pentru o perioadă de la 6 luni până la un an.

b) *Anularea înregistrării*. Această formă de sancțiune se aplică la solicitarea Comisiei Electorale Centrale în toate cazurile, iar în cazul alegerilor locale – și la solicitarea consiliului electoral de circumscripție. În ambele ipostaze anularea înregistrării în calitate de concurent electoral se face prin hotărâre judecătorească definitivă.

Pentru adoptarea hotărârii respective instanța de judecată trebuie să constate una dintre următoarele circumstanțe:

a) folosirea de către concurentul electoral a fondurilor financiare și materiale nedeclarate sau depășirea cheltuielilor peste plafonul mijloacelor din fondul electoral. Aceste circumstanțe au suport juridic de sine stătător;

b) utilizarea de către concurentul electoral a mijloacelor financiare străine;

c) nesuspendarea din funcție de către candidatul care are această obligație. Procedura este următoarea: 1) se anulează înregistrarea candidatului

independent; 2) din lista concurentului electoral (partid, bloc electoral) se exclude candidatul respectiv;

d) implicarea sub orice formă în acțiuni de agitație electorală a persoanelor care nu sunt cetățeni ai Republicii Moldova (*n.a.* – acțiune interzisă prin art. 47 alin. (22) din Codul electoral).

În cazurile menționate, Comisia Electorală Centrală sau consiliul electoral de circumscripție adresează Curții de Apel Chișinău (în cazul alegerilor parlamentare și prezidențiale) sau instanței de judecată în a cărei rază teritorială se află consiliul electoral respectiv o cerere de anulare a înregistrării concurentului electoral, acestea adoptând o hotărâre în acest sens. Pentru adoptarea hotărârii de excludere a concurentului electoral instanța are la dispoziție până la 5 zile, dar nu trebuie să depășească ziua anterioară alegerilor.

Evident că stabilirea fraudelor de încălcare a legislației electorale se face prin intermediul contenciosului electoral. În viziunea doctrinarului Gh. Iancu, acesta reprezintă „o instituție juridică de drept constituțional care cuprinde norme juridice ce reglementează procedura formulării și soluționării tuturor cererilor prin care se invocă încălcările regulilor referitoare la organizarea și desfășurarea alegerilor parlamentare și prezidențiale”[18].

Aceeași opinie o împărtășește și doctrinarul V. Popa [19], care însă nu susține ideea „clasificării contenciosului electoral în contencios electoral constituțional și administrativ” [20].

Alegerile reprezintă „un proces complex de acțiuni cu profunde semnificații practice la fiecare etapă a procesului electoral, dându-i un aspect legal și legitim, și nu doar suma aritmetică a voturilor exprimate” [21]. Tocmai această axiomă impune și controlul permanent asupra procesului electoral cu aplicarea sancțiunilor corespunzător delictelor comise la fiecare etapă.

Concluzii

Procesul electoral este unicul mecanism juridico-statal și democratic de delegare a exercițiului suveranității naționale prin reprezentarea organelor eligibile (parlament, șef de stat). Această delegare are la bază exprimarea voinței poporului ca bază a puterii de stat.

Numai autenticitatea voinței poporului exprimată prin alegeri libere a organelor eligibile asigură legitimitatea activităților și a actelor adoptate.

Pentru asigurarea legitimității puterii de stat această voință trebuie să se bazeze pe autenticitate, adică să fie liber exprimată, fără vreun amestec

din exterior, în baza votului universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

În asemenea circumstanțe ne aflăm în prezența principiului autenticității exprimării voinței poporului, ceea ce presupune crearea condițiilor pentru a exclude manipularea, coruperea alegătorilor sau falsificarea rezultatelor votării.

Această realitate ne permite să formulăm următoarele concluzii.

1. În funcție de etapa la care au fost depistate încălcări ale legislației electorale, organele abilitate trebuie să aplice făptașilor sancțiuni. Dacă încălcările au fost depistate în procesul electoral, concurentul electoral, cu echipa lui, urmează să fie exclus din cursa electorală. Iar dacă încălcările și falsificările au fost depistate după alegeri, alegerile trebuie invalidate. Doar așa se va asigura principiul autenticității voinței poporului în calitate de bază a puterii de stat.

2. Dat fiind faptul că mecanismul juridico-statal de exercitare a suveranității prin reprezentare este reglementat direct în Constituție: art. 2 alin. (1) concomitent cu dreptul fundamental exclusiv politic (art. 38), se impune și reglementarea constituțională a răspunderii pentru încălcarea normelor dreptului electoral. Așa se argumentează răspunderea constituțională și, respectiv, se asigură.

3. Neaplicarea sancțiunii sub formă de invalidare a alegerilor ca răspundere constituțională pentru încălcările legislației electorale afectează autenticitatea voinței poporului ca bază a puterii de stat și, respectiv, atrage după sine nelegitimitatea organelor etatice și a actelor lor.

4. Invalidarea alegerilor nu scutește făptașul acțiunilor (inacțiunilor) ilicite de răspundere penală sau constituțională, în funcție de încadrarea faptei în circumstanța respectivă. O atare abordare poartă și un caracter de sporire a responsabilității atât a alegătorului, cât și a concurenților electorali.

Propuneri

Asigurarea unui proces electoral onest și autentic este condiția edificării unui stat de drept și democratic bazat pe principiile unanim recunoscute, inclusiv al legitimității și autenticității exprimării voinței poporului în calitate de bază a puterii de stat. Asigurarea implementării în practică a acestor principii presupune crearea mecanismului statal inclusiv la nivel de reglementări normative. În acest context venim cu propuneri *de lege ferenda* privind asigurarea principiului autenticității voinței poporului.

În art. 135 alin. (1) lit. d) și e) Constituția prevede doar „confirmarea" rezultatelor scrutinului, dar nu și invalidarea stipulată doar în Codul electoral. Considerăm oportun din punct de vedere constituțional de a completa lit. d) și e), din articolul indicat, astfel încât cuvântul „confirmă" să fie înlocuit cu sintagma „afirmă", sau, după caz, „infirmă" și mai departe după text.

Totodată, propunem introducerea unui nou articol în Codul electoral, cu nr. 80^1, intitulat „Răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale", având următorul conținut:

„(1) În cazul depistării încălcării legislației electorale în procesul electoral, Comisia Electorală exclude din cursa electorală concurentul electoral implicat.

(2) În cazul depistării încălcărilor electorale după încheierea procesului electoral sau depistarea falsificării rezultatelor votării, Comisia Electorală Centrală sau Curtea Constituțională invalidează rezultatele scrutinului.

(3) În caz de invalidare se organizează noi alegeri, conform prevederilor Codului electoral".

Referințe:

1. Muraru, I., Tănăsescu, E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 14-a, vol. II. București: C.H. Beck, 2013, p. 139.
2. Iancu, Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina LEX, 2007, p. 438; Popa, V. Drept public. Chișinău, 1997, p. 224.
3. Popa, V. *Drept public*, p. 228.
4. Guceac, I. *Drept electoral*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p. 197-299.
5. Arseni, A. *Onestitatea alegerilor – principiu edificator al legitimații puterii de stat prin prezentare*. În: Revista Națională de Drept, 2017, nr. 8, p. 310 inclusiv.
6. Hotărârea Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de președinte al Republicii Moldova, nr. 34 din 13 decembrie 2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 28 (59255931), art. 2.
7. Legea cu privire la Curtea Constituțională, nr. 317.XII din 13.12.1992. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr. 8, art. 86.
8. Popa, V. *Drept public*, p. 204.
9. Costachi, Gh. *Direcțiile principale ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Chișinău, 2009, p. 279.
10. Guceac, I. *Drept electoral*, p. 195.
11. Kelsen, H. *Doctrina pură a dreptului*. București, 2000, p. 155.
12. Guceac, I. *Drept electoral*, p. 197.

13. Ibidem, p. 198.
14. Ibidem.
15. Codul electoral al Republicii Moldova, nr. 1981-XIII. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr. 81, art. 133.
16. Ticlea, A. *Reglementarea contravențiilor*. București: Lumina Lex, 2003, p. 6; Guceac, I. *Drept electoral*, p. 201.
17. Codul contravențional al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 36/15.
18. Iancu, Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. p. 440.
19. Popa, V. *Drept public*, p. 222.
20. Ibidem, p. 223.
21. Arseni, A. *Omul – reperul axiologic cardinal al oricărui sistem politic*. În: Revista Națională de Drept, 2017, nr. 4 (198), p. 612.

Sursă: Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale, 2019, Nr. 3, p. 74-81.

INTEGRITY OF ELECTIONS – A PRINCIPLE EDIFYING THE LEGITIMACY OF THE STATE REPRESENTATIVE POWER

Alexandru ARSENI

Annotation. Both conceptually and legally, the idea is that the will of the people constitutes the basis of state power, will expressed through elections through universal, equal, direct, secret and free expression. In conjunction with the principle of national sovereignty, also exercised through representation, this idea presents a vivid interest in the constitutional doctrine due to practical significance for the whole society.

These social relations are governed by the norms of the constitutional law, as they directly address the complex phenomenon of establishing, maintaining and exercising the state power. Obviously, they become the object of research for the scientific discipline Constitutional Law.

This doctrinal field is the subject of research for all constitutionalists trained either in science or in universities. We will mention the national constitutionalists: I. Guceac, V. Popa, T. Cârnaț, the author of this article; Romanian constitutionalists: I. Deleanu, I. Muraru, E.S. Tanasescu, G. Vrabie; French constitutionalists: P. Pactett, etc.

A special topic in the entire electoral process is the poll or the electoral system for distribution of the mandates of deputies on the basis of votes obtained in the elections. The constitutional doctrine and practice has two types of voting: a) majority; b) proportional representations (list). By combining elements of both types, the mixed system was born. The Republic of Moldova has practiced both classic types.

Thus, the Parliament of Independence (1990-1994) was elected on the basis of the uninominal majority vote with two types of ballot. Then the Law of October 14, 1993 went to the vote of the representation of proportionality (list). After this type, the subsequent Parliaments, including the present one, were elected.

Recently, the Parliament of the Republic of Moldova, by Law no. 154 of 20.07.2017 [1], art. 73 paragraph (2) stipulates that Parliament's elections are m ade on the basis of a mixed (proportional and majority) voting system in a national constituency and in uninominal constituencies.

This new normative regulation obviously has become the object of research for constitutionalists, and all aspects of the problem will be subject to analysis.

The purpose of the paper is to explain the process of applying this mixed voting system as a legal process of the legitimacy of the state power by ensuring the authenticity of national sovereignty exercised through representation.

Constitutional and conceptual definitions. According to Article 2 paragraph (1) of the Constitution of the Republic of Moldova, "National sovereignty belongs to the people of the Republic of Moldova, exercising it directly and through its representative bodies, in the forms established by the Constitution" [2]. And Article 60 paragraph (1) stipulates that "the Parliament is the supreme representative body of the people of the Republic of Moldova ...".

The syllogism ends with the provisions of Article 38 paragraph (1), according to which "The will of the people is the basis of the state power".

This will is expressed through free elections that take place regularly through universal, equal, direct, secret and free expression.

We propose to report these constitutional provisions with similar regulations from the Universal Declaration of Human Rights to which the Republic of Moldova joined in July 1990 [3]. Thus, according to Article 21 paragraph

(1) "The will of the people is the basis of state power, this will must be expressed through honest, universal, equal suffrage, and secret vote ...".

Therefore, we observe the identity of the regulations, except for the absence of the phrase "honest choice" in Article 38 paragraph (1) of the Constitution. But this does not mean that the elections in the Republic of Moldova should not be "honest". Here are the provisions of Article 4 of the Constitution according to which: In the issue of human rights, priority is given to international regulations in relation to national ones.

The scope of the phrase "honest choice" refers to the entire electoral process as a whole. Against this backdrop, the principles of the right to vote are found, namely: universal, equal, direct, secret and free expression. Due to this cardinal function, we believe that we are in the presence of a fundamental principle of electoral law that we will call the principle of integrity.

If the other principles of the right to vote are broadly analyzed and exposed in the literature, then this principle is mentioned only in passing, as a mere provision. For these reasons, we allow to formulate a possible definition of the "principle of integrity."

We consider that *the principle of integrity of elections means the obligation of the state to ensure the respect of the dignity of the human personality by excluding in the electoral process manipulation, pressure on the electorate, and in case of their manifestation, as well as falsification of the results of the voting, undertaking measures to counteract them with sanctioning guilty persons*.

This principle, in conjunction with the principles of the right to vote, fully assures the legitimacy of the state power, a process that falls within the principle of legitimacy of state power.

In this context, "*legitimacy* is a feature, a quality of political and state power, a principle of establishing and justifying the ethical authorities in accordance with legal and moral norms and the recognition by the governors of being led by those who govern. And *the legitimacy of power* is a feature of the state power, which resides in national sovereignty, specific to the state of law and democracy, in which both the Constitution and the state bodies and acts issued by them, are in accordance with the general will and are accepted as such by the entire human society organized in that state " [4]. Respecting this principle makes the will of the people effectively constitute the basis of state power.

The definition proposed for *the principle of integrity* is based on the following considerations:

1. *The principle of dignity of human personality.*

The Constitution by means of Article 1 paragraph (3) stipulates among others "the dignity of the person, human rights and freedoms, the free development of human personality are supreme values and they are guaranteed." Or this constitutional stipulation forces all state institutions to guarantee them plenary and unconditionally.

The Constitutionalist Cristian Ionescu mentions that "the authentic character of the democratic exercise is conferred by the material, political and legal guarantees granted by the state for the citizens to exercise freely and fully their sovereign right to participate in the leadership " [5].

During his time, Englishman J. Lock wrote that man delegates certain prerogatives, including state sponsorship, which in turn owes him protection and respect.

Among the manifestations with a degree of deception of the voters is the fact, proved by them in the People's Assembly in Comrat. So, at the last election, the Democratic Party did not submit the list of candidates. However, after validating the mandates of independent candidates, many of them, overnight, joined the Democratic Party, a danger to us if Law No . 154 remained in force. Through this manipulation, the voters' will expressed in elections was cynically ignored.

A number of violations of the principle of integrity of elections have been identified by the Constitutional Court at the last presidential election, and addresses also in this respect.

According to the Constitutional Court's decision on the confirmation of the election results and the validation of the mandate of the President of the Republic of Moldova no. 34 of December 13, 2016 – pcc-01-/139e-34/1-pcc-01/139e-34/6 [6] during the electoral campaign, the competent bodies did not honor their obligations, but were not sanctioned.

In its turn, the Constitutional Court limited itself only to those which were not taken into account in Law no. 154.

In our opinion, if the Constitutional Court were to invalidate the elections, then the addresses would force the deputies to take the violations [7].

1. Social destination of elections

In a sociological sense through elections is meant "an action by which citizens select and designate by vote, in accordance with certain procedures, the persons to be members of the governing bodies of a state, a territorial-administrative unit or of an organization or a political party or collegiate body " [8].

In the opinion of the constitutionalist I. Guceac, the election "signifies the procedure of formation of a state body or the investiture of a person with public attributions accomplished by the vote granted by authorized persons in the conditions in which two or more candidates are proposed for obtaining the respective mandate" [9].

In this capacity, the elections, in the view of the doctrinaire I. Guceac, are characterized by the following three specific features: "a) elections legitimize power; b) elections are the barometer of political life; c) elections are a tool for selecting governors " [10]. In his monograph of Electoral Law, the constitutionalist also identifies the following feature, namely: they "repre-

sent the means by which political self-confidence of citizens takes place, the political self-organization of civil society, investigating the right of citizens to be active subjects of the governing process". [11]. According to the first feature, the people "select their representatives, and the mandate entrusted transmits powers of attaining sovereignty" [12]. The French constitutional doctrine explains this feature by the following formula: "... there are no legitimate governors, empowered by force of command, than those who are out of free and democratic elections " [13].

We cannot disagree with the opinion of the constitutionalist I. Guceac, according to which, in fact, the elections "... represent the main form of political participation of the citizens, and in the eyes of collective consciousness, they are the main criterion of political democracy" [14]. As a barometer of political life, elections are the arena on which the interests of different visions and programs of government whose experience are political parties and social-political organizations are faced. The election results reflect the influence of these political forces and the aspirations of voters " [15]. As a tool for selecting governors, the elections "create for citizens the opportunity to convey the right to government to persons capable and worthy to rule" [16]. We will add that through the elections, the electoral body determines its national will, which must be the basis of the state power for the realization of the general interest. In this regard, the principle of national sovereignty was legally formulated in the French Declaration of Human and Citizen Rights of 1789 in accordance with Article 3 "The principle of any sovereignty lies essentially in the nation. No body, no individual, can exercise any authority that expressly does not emanate from it "[17].

In the political and legal circuit of the Republic of Moldova this principle is stipulated in the Declaration of Sovereignty of the Republic of Moldova, according to which "the source and the bearer of sovereignty is the people" [18]. In a broader formula, the essence of the principle is stated in Article 2 paragraph (1) of the Constitution of the Republic of Moldova, according to which the national sovereignty belongs to the people of the Republic of Moldova exercising it directly and through its representatives in the ways established by the Constitution.

In the opinion of the constitutionalist V. Popa, "suffrage" is nothing more than "... an ordinary legal instrument, through which the people ex-

ercise their sovereignty" [19]. It is true that the elections have the character of "... designating authorities for the execution of a particular function in person, when it comes to the executive (head of state, etc.) or collegial, when it comes to deliberative assemblies" [20]. So, the people are the "beneficiary" of the suffrage, not the political parties.

In these circumstances, we are in the presence of competitive elections in which, the constitutionalist Maurice Duverger, points out that "citizens choose among several candidates, which is the cornerstone of liberal democracy" [21]. And this because it produces an electoral body "an interest that manifests itself through regular participation in the elections, allows it a real option among several possibilities and the realization in this way of its own political vision" [22]. This is precisely the main function of the voting, of elections.

In this context, it is worth mentioning the constitutionalist V. Popa, who believes that the elections, among others:

a) allow the electorate, through the universal, secret and freely expressed vote, to exercise their right to participate in the government ...;

b) confers legitimacy on the political system, the government system ...;

d) being multiple manifestations of will as a whole, constitutes a collective act which approves a team;

f) allow the voters to express their opinion on the activity of the political parties in power and the prospective activity directions;

g) confirms or denies the activity of the elected people, giving them a mandate to act or replacing them with others "[23].

For his part, the constitutionalist T. Cârnaț operates in two statements: "electoral law" and "electoral system". In the author's view, electoral law "represents the total legal norms governing the participation of citizens in the process of forming elected central and local state organs, as well as the election of their officials through the rights and freedoms guaranteed by the Constitution of the Republic of Moldova". And through the electoral system he understands "the procedures used to designate the people's representation in the bodies of central and local power, while being the way to represent the mandates argued in elections by results" [25]. As far as we are concerned, we consider that "the elections are the free expression of the will of the citizens regarding the designation of the persons with public powers (deputies, senators, heads of state, local councillors, mayors) in the repre-

sentative bodies of the state based on the realization of the principle of national sovereignty following strictly determined procedures " [26].

The assumptions of the analysis reflect the elections in their procedural designation of representatives. However, in our opinion, the elections are presented primarily as a legal-state mechanism for the delegation of competencies. In this situation, *elections are the legal-state mechanism through which the sovereign people delegate their natural and inalienable right to legislate to a body of representatives appointed after electoral procedures.*

2. Political parties – the main electoral contestant

In the opinion of the constitutionalist V. Popa, in the competition for conquering of the state power "... political parties are the main actors, because this intention of the party actually brought it to the political stage, justifying its appearance" [27].

This truth has been remarked in constitutional studies in the 1930s, as candidates for the position of deputies "are embedded in parties whose programmes have been extensively discussed ... becoming known to everyone in their general value and in their feasibility at the time, and whose previous activity in government and opposition, took place under the eyes of the whole country and could be weighed by all citizens in both its good and bad parts ", the situation it is much easier [28]. The stated concept finds its confirmation in contemporary literature as well. Thus, for example, I.Muraru considers that the candidates for the position of MPs "being proposed by the political parties represent for the electorate more guarantees and clear options" [29]. Article 2 paragraph (1) states that the people in this sense "represents the collectivity of individuals who have the quality of citizenship ... and thereby the ability to participate in the expression of the national will" [30]. So, the expression of national will belongs to the people, not to political parties. The problem is to identify the appropriate forms and methods for a genuine legitimacy of this process.

Political parties, according to the constitutionalist I. Deleanu, have the following functions: "a) By establishing an intermediary body between the people and the power they contribute to the crystallization of the general will and its valorisation as an impulse towards to power; b) They aim to achieve the leadership role of society by conquering power and transforming political programs into government programs; c) The parties contribute to politi-

cally informing and educating the citizens and forming their requirements and assessments of power" [31].

As concerning independent candidates, the "elite" and the French constitutional doctrine support the idea that "the people have nothing to do with an elite in which they do not recognize themselves and who, however intelligent they may be, do not understand" [32].

The concept under which we subscribe and, moreover, the decisions in Parliament are adopted with the majority of the votes for which responsibility is as sumed, including political responsibility. However, independent candidates "can" form a "majority" on a case-by-case basis, in the absence of responsibility for the adopted decision and its consequences on citizens.

3. Electoral systems

Romanian Constitutionalists I. Muraru and E.S. Tănăsescu are very clear. "Apparently a purely technical problem, the choice of the distribution of mandates is full of political significance with different and nuanced requirements, especially as regards political parties. In explaining these, the notion of voting is particularly useful. By voting (from the latin scrutinum), it is actually understood how the voters designate deputies, senators, counselors, etc. " [33].

Majority voting. In this system are elected deputies, heads of state, councilors, mayors who have obtained the highest valid number of votes. The Constitutionalists, I. Muraru and E.S. Tănăsescu, state that this election has two variants, and namely: "depending on the way of proposing candidates, we distinguish between the uninominal majority vote and the election by list by majority, and depending on the number of election tours organized to assign the mandates a distinction is made between the majority vote in one or two rounds of voting " [34].

I. The Uninominal vote consists in the voter to vote for a single candidate in an electoral constituency. When the electoral law determines that the mandate is attributed to the candidate who is first after the number of votes obtained, the simple or relative majority is sufficient. This system is practiced in the United States and the United Kingdom, with bipartite systems. The essence consists in the fact that the voter has two alternatives of choice, that is, one of two parties who have submitted their own candidates. While according to Article 91 paragraph (1) of the Law

no. 154, the candidate for the position of deputy in the Parliament in the uninominal constituency is considered elected if he obtained the highest number of validly cast votes.

The long and short of it, we are in the presence of the majority vote with only one ballot. In the multiparty political system, this system is dangerous, because the "risk" of "getting" for the desired candidate 10 votes more than the other candidates is practically assured, thus falsifying the results of the elections. Under these circumstances, the tworound system (vote), the procedure previously set out, is required.

In countries with multi-partite systems, the twoballot majority vote is applied. Under the electoral law, it applies when in the first round no candidate has obtained at least 50% plus one vote (absolute majority) on that constituency. As a result, the second ballot takes place and the first two candidates with the highest number of votes in the ballot are included in the ballot. In this case, the candidate who has obtained the relative majority will be declared deputy.

Advantages and disadvantages of uninominal vote

Advantages. The constitutional doctrine identifies, among other things, the following advantages: a) the fact that each electoral district designates a single representative, is characterized by simplicity. At the same time, it "increases the voter's understanding of the electoral process, as well as the possibility of social control of elections, all operations beginning and ending at the level of the constituency" [35]. It also creates "at least apparently the possibility of a close connection between the elected and the electorate" [36], questionable, at the same time, on the basis of a representative mandate. An important aspect of the uninominal majority system is that it leads to "a stable parliamentary majority, a profitable situation for governance techniques" [37].

Disadvantages. At the same time, the doctrine and the practice highlight also disadvantages of the uninominal majority system. This is how we can ascertain the following: "Due to the large number of electoral constituencies, the election involves large expenditures on electoral operations and the structures that organize and conduct these operations. The resultant parliament "is" more of an elite body, obviously diminishing its political character. It is not the optimal precedent for expressing political pluralism. They can generate a highly dangerous conflict state by ensuring that the

party with a relative majority of options holds an absolute majority of mandates. Finally, this system supports the tendency of centralization " [38].

A. The Majority electoral system

The majority electoral system, in the opinion of the constitutionalist I.Guceac, is "based on the principle of majority (form fr. majorité), according to which the candidates who have obtained the largest number of votes are declared elected" [39].

The doctrinaire constitutionalist believes that this system leads to:

"- diminishing the fragmentation of the political spectrum;

- Parliamentary underrepresentation of extremist parties;

- a comfortable majority, so a possibility for government action;

- a stronger link between the MP and its constituency, becoming more attentive to specific local interests " [40].

But even more serious is the assertion that this system is "better suited to states with a younger, less conscious democracy with a less developed political culture ..." [41]. Uninominal vote requires state division into "uninominal constituencies in order to use uninominal vote" [42]. In the constitutional practice, is met the concept "panachage" that "represents the voter's ability to compose the ballot as he thinks" [43], that is, to vote for candidates selected by himself. We, therefore, notice the voter's priority rather than the electoral candidate to vote for his representatives in ways that are free from political influence. Great interest is also given to the "alternative or preferential vote" according to which the voter has the "possibility to change the order of the candidate in the list" [44]. Again, the prerogative belongs to the holder of national sovereignty and not to the political party that presented the list of candidates for the position of deputy.

Advantages and disadvantages of majority electoral system

As far as the advantages of this system, the French constitutionalist Cadart prefers the majority electoral system because they are "more capable of giving the people the power to decide, of designating governors and of choosing their political programs, they allow a democracy with a particularly vigorous viability, giving men and women the maximum power to act as concerning their own fate in the present and the future. This election allows the same voters to exercise maximum control over the chosen people, always and everywhere dangerous, because they have the power to be tempted to abuse them, and the examples of such abuses are frequent " [45].

As far as the form of the electoral system is concerned, T. Cârnaț argues that these are two main categories, namely: "the majority system and the electoral system of proportional representation. All other types are considered to be combinations of different proportions of the mentioned above; being called mixed electoral systems " [46]. The author states the fact according to which "the majority electoral system is considered to be elected on the electoral constituency the candidate or the list of candidates who have accumulated the majority of votes" [47]. In this context, we must mention that the constitutional practice has two main forms of the majority system: "the absolute majority and the relative majority" [48].

The relative majority system, in the opinion of the constitutionalist T. Cârnaț, gives a point to the candidate who "has the highest number of votes against any opponent" [49]. It should be noted that this system is used through a single round of voting in bipartite political systems (e.g. the USA, the UK, Germany, etc.). The absolute majority system, which usually takes place in two rounds, because "the absolute majority of votes" (50% + 1) [50] is required to obtain the mandate. If this result is not accumulated in the first round, it is called the second round of voting, only two candidates from the first round of voting that have accumulated the largest number of votes cast in decreasing numbers are included in the ballot. After the second round, the candidate who has obtained the highest number of votes validly declared will be elected deputy.

B. *The electoral system of proportional representation or the election by list by majority*

The essence of this system lies in the fact that "the representation of national sovereignty has to represents the true image of all opinions within the nation, opinions which must be represented and valorized in Parliament in the proportion to which they are shared by citizens".

This system is used in some African countries, with the voter being able to vote for more than one candidate on an electoral roll/ballot. In this case, the practice also knows that the voter has the possibility to modify the list based on two options: a) panachage and b) the preferential vote.

Panachage is in itself the ability of the voter to draw up the list of candidates by selecting candidates from the lists submitted for voting.

The preferential vote gives the voter the right to change the order on the list of candidates submitted to the constituency.

II. The Proportional representation voting system.

Proportional representation implies "a list ballot and a single round of voting that allows the assignment of both the majority and minority mandates" [52]. The electoral system of proportional representation is founded on equity, and therefore aims "in the theory of determining the arithmetic relationship between numerical force and political power, in restoring the proportion between representatives and represented" [53]. The system of proportional representation consists essentially of the fact that the citizens attribute to this system a "political character, because the candidates who presented themselves to him/her are grouped according the opinions, each group presents with his program, consequently the ideas of the program, the political opinions presented to the voters are more important than choosing a person " [54]. The constitutional doctrine considers this system fair, because it allows parties to obtain a number of mandates proportional to their numerical force in proportion to the number of votes they have obtained. And here is an allegorical explanation of the difference between the majority system and the proportional representation: "if five children receive a cake and three of them claim to eat it entirely is a majority system; where each of the five children takes one piece of the cake is a proportional system " [55]. In legal terms, according to the opinion of the French doctrine of Georges Burdeau, "proportional representation is capable of engaging in a genuine manifestation of national will" [56].

Synthesizing the effects of the majority system and of the proportional representation system, the constitutionalist V. Popa mentions that "... their application is made by constitutional regulations and by law, choosing the system that best corresponds to the social-political situation, to the general level of culture of the society, the national temperament and the interests of the ruling political forces " [57]. As far as we are concerned, we believe that the application of one or the other system must be based on how and how effectively the "national sovereignty" is achieved through representation rather than "the interests of the ruling political forces." T.Cârnaț considers that the electoral system of proportional representation is "the most democratic method of determining the results of elections" [58].

The reasoning behind this conclusion is that "the mandates in each constituency are redistributed between the parties in accordance with the number of votes accumulated by each party" [59]. This, on the one hand,

and, on the other hand, the most important, in our opinion, lies in the fact that the voter finds his choice in the election results. A situation characteristic for pluripartidism. Ex.: the Republic of Moldova.

Advantages and disadvantages of the election of proportional representation

Among the advantages of a proportional representation vote, the constitutional legal doctrine identifies: a) it emphasizes the usefulness of the votes, because in the end all the votes cast are taken into consideration; b) all the opinions, even minority, are represented; c) favors multipartidism, regardless of the size of the parties, and ensures their independence; d) develops a corresponding "photography" of reality, however diverse it may be, expressing different tendencies and currents of opinion, which in fact represents even one of the functions of the poll. At the same time, the election of proportional representation suffers from some disadvantages, such as: a) being a list voting, the voter does not express his/her choice for a particular candidate, but for a certain party, regardless of the quality of the people from the list b) the suffrage does not mark the manifestation of the "national will"; c) the parliamentary majority constituted is also conjectural. However, the election of proportional representation after the expression of a metaphorical doctrinal saying can be the "right key," but it is not, however, sufficiently "polished".

C. Mixed electoral systems

The constitutional doctrine determines the essence of mixed electoral systems both in legal and allegorical terms. According to an opinion these systems are based on "... a variable dosage of proportional representation and majority vote and various ingenuity, ensuring more or less homogeneity of the mixture" [60].

And in an allegorical or suggestive sense, when referring to mixed systems, "the legislator acts as a barometer for a cocktail: a proportional representation finger and two of the majority voting or vice versa. In both cases, the inventor is often more satisfied with his mix than the consumer - the voter " [61]. We point out to favour this concept, correct in the end, benefits have political parties and not the voters, which is detrimental to the rule of law and democracy, to national sovereignty. In the same context, the constitutionalist I.Guceac mentions: "It is precisely these considerations that this" cocktail ", regardless of the efforts made, will not lead to absolutely uncritical results" [62].

An exemplification of the mixed electoral systems is met with the constitutionalist I.Guceac. From the analysis of this exposure, we determine two major categories, namely, historical, that have been applied in various countries and systems applied today.The first category includes: "The Hare system practiced in Denmark; Cumulative voting system, practiced in Shri Lanka between 1946 and 1947; The "single non-transferable vote" system practiced in Japan between 1902 and 1993 " [63].

Mixed systems

A. The system of alliances which in French means "des apparentements", expresses the alliance "of political parties that appear with related lists." This system was practiced in France between 1951-1958, that is, until the adoption of the last Constitution. The effect of the system is that if the related lists obtained the absolute majority of votes, they would win all the seats, the mandates in Parliament. And if not, the places were then, spread between the lists according to the principle of proportional representation. This mode of voting is of interest only for parties as electoral contestants who are involved in the distribution of mandates and not the electorate.

B. German double ballot system. The essence of this system is that each voter has two ballots. With the former he appoints, by the uninominal majority vote, a deputy for his constituency, with the second he pronounces himself for the list of a party, through the proportional representation system. It should be noted that in both cases candidates are proposed by the political parties that are responsible for the government. In this case, the majority vote and proportional representation are cumulated through double voting. In the case of the double ballot, the will of the electorate is in the interest. But it is practiced in the European Federative States and with the bilateral Parliament. Currently, in the constitutional practice and the electoral law, the "German system of the double ballot" is practiced as an institution of constitutional law. This system in the literature is also known as the "compensation system" [64]; "Mixed balanced system" [65]; "Proportional personalized representation" [66].

Although the German system of the double ballot was taken over by several states (South Korea, Italy, Japan, Russia, Hungary, Bulgaria etc.) it demonstrated the following disadvantages, summarized by the constitutionalist I. Guceac, and namely:

"- although it is possible to submit lists of candidates who are not affiliated to any electoral association, it is practically impossible to speak about the elections of independent candidates;

- the proportional representation method has priority over the majority one, situation followed by a weak link between the MPs and the electorate;

- "the useful vote" distorts the will of the voter, forcing him to express his / her choice by casting the vote of another electoral association rather than the one he / she prefers in reality. " [67]

By synthesizing the study of matter as a whole, the doctrinaire concludes that "the acceptance of one or other electoral system must be achieved only by taking into account the advantages and disadvantages of each and taking into account the political realities of that state" [68]. It is also necessary to point out the general interest of society in building the rule of law and democracy, the legitimacy of state power.

4. The mixed system in the Republic of Moldova

Until July 21, 2017, during the parliamentary elections in the Republic of Moldova the proportional representation vote (on political party lists) was applied.

By Law No. 154 it passed to the mixed voting system (proportional and majority). According to art. 73 paragraph (3) of the Law "In the national constituency, 50 deputies are elected based on the vote of proportional representation. In the uninominal constituencies, 51 deputies are elected on the basis of the majority vote, one from each constituency."

What concerns the national constituency and the proportional representation vote, then questions do not arise, because the process is known to us. We are going to clarify ourselves with the uninominal constituencies.

Article 74, entitled "Electoral Districts", establishes that parliamentary elections are organized on the basis of 51 uninominal constituencies, including those constituted for the localities on the left bank of the River Nistru (Transdniestria) and abroad. Paragraph 4, letter (a) of this Article establishes that electoral constituencies will be based on a relatively equal number of voters and will include between 55,000 and 60,000 voters with the right to vote. This stipulation corresponds to the territorial principle of organizing the elections and to the principle of equality of votes, which implies, besides

the fact that each voter has one vote for the election of the same state body and the approximately equal number of voters per constituency.

But, within this article, there are two provisions that put the ethnic criterion in the forefront. Therefore, letter f) establishes that the uninominal constituencies in which the national minorities live shall be constituted taking into account their interests and taking into account the boundaries of the respective administrative-territorial units. These are provisions that cause more chaos than order. We admit that in three neighboring villages there are 15 thousand voters. It is therefore to create an uninominal constituency. Where is the principle of equality stipulated in Article 16 of the Constitution, according to which: all citizens of the Republic of Moldova are equal before the law and the public authorities, including without distinction of ethnic origin?

We are on the same opinion with the provisions of letter g) according to which "the uninominal constituencies on the territory of autonomous territorial unit Gagauzia will be constituted in such a way that they will not exceed the administrative boundaries of the autonomy, at the same time, these constituencies cannot be completed with localities outside the autonomy, taking into account the risk of dilution of the national minority. It was not enough chaos, and there it has been appealed to discrimination against ethnicity.

The stipulations of Article 74 paragraph (5) of Law no. 154 on the constitution of uninominal constituencies abroad the Republic of Moldova are still unclear.

How many uninominal constituencies will be set up and what will be their border? For example, in the uninominal "X" constituency there are 20,000 citizens of the Republic of Moldova with voting rights. Will it be an uninominal constituency, or will it be merged with another smaller country? Or in another country live 80,000 citizens. How would the constituency be constituted?

A trapping provision is stipulated in Article 79 paragraph (6) according to which the person included in the list of candidates from an electoral contestant for elections based on the national constituency may also apply in a single uninominal constituency of the same electoral contestant or as an independent candidate. Good job! The same person is at the same time on the party list, and "independent".

The trap is opened by Article 93 paragraph (3) according to which "If the elected candidate in the uninominal constituency has also been elected on the party list in the national constituency, it is considered to have been elected only in the uninominal constituency and will not be taken into account when assigning mandates on the basis of the party list. "From two rabbits shot: one on the constituency and the next on the party list. So, the party will get two mandates, and the party that has not advanced on the nominal constituency will remain with a mandate. We are again in the presence of violation of the principle of equality between electoral contestants. And that's not all, it's something that gets rid of the actual text of the law. Both theoretically and practically, it may happen that on the national constituency "y" electoral contestant does not pass the electoral threshold, that is to say, he does not acquire any deputy mandate.

However, after the validation of the mandates of deputy, the so-called "independent candidates" become overnight members of this contestant. We are, therefore, in the presence of the obvious and cynical deception of the voter, the will of which was misused, and the legitimacy of the mandate of the deputy injured. The consequences of this criticism to Law no.154 denote that the principle of integrity is obviously violated, which makes us consider this law contrary to the spirit of constitutionality, the state of law and democratic.

Conclusions and recommendations

As a result of the research of doctrinal opinions and constitutional regulations, we find that national sovereignty belongs to the people exercising it directly and through representatives in the way established by the constitution. The mechanism for exercising national sovereignty through representation is achieved through elections as the process of delegating the law-making process.

Therefore, we conclude:

1. Elections in the representative bodies shall be carried out on the basis of and strictly observing the principles of integrity, universal suffrage, equal, direct, strict and free expression.

2. There are two classic types of voting: a) majority; b) proportional representation and a combination of elements of both types, taking the existence; c) Mixed voting.

3. The majority vote on uninominal constituencies with one round is appropriate to the bi-party political system. That is, from two candidates, only one will be a deputy.

4. The majority voting on uninominal constituencies in pluripartidist political systems is applied with two rounds of voting, in the first round being necessary to obtain for victory at least 50% plus a vote of the total number of votes cast. If it applies only in one round, it is dangerous to falsify election results, as it is very easy for a party candidate to "get" only 10 votes more than the rest of the competitors and will be elected a deputy.

5. The most appropriate voting for exercising national sovereignty is the election of proportional representation in the multi-party political system, as is the case in the Republic of Moldova.

6. The Law no. 154 which introduced the "mixed vote" and especially the "uninominal vote on constituencies" is inappropriate for the Republic of Moldova, because it directly violates the principle of integrity, firstly, as well as the principles of universality of vote, equal, direct, secretly and freely expressed.

Under these circumstances, it is impossible to establish a state of law and democracy in which human rights, the free development of human personality as supreme and guaranteed values by adopting laws which contravene to this requirement and undermine the legitimacy of state power.

In this context, we propose that an entity with a right of referral should address the Constitutional Court requesting the declaration of Law 154 of July 20, 2017 as unconstitutional, keeping the election of proportional representation that citizens perceive, and political parties will work on increasing accountability and responsibility for the general interest.

References

1. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 154 din 20.07.2017. În: Monitorul Oficial al R.M. din 21.07.2017, nr. 253-254, art. 422.
2. Declarația Universală a Drepturilor Omului, publicată în ediția oficială: *Tratate internaționale*, 1998, vol. 1, p. 11.
3. Constituția R.M.. În: Monitorul Oficial al R.M., august 1994, nr. 1.
4. Arseni, Al. *Legitimitatea puterii de stat, principiul edificator al statului de drept și democratic contemporan*. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 73.

5. Ionescu, Cr. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: ALL Beck, 2003, p. 314.
6. Hotărârea Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor alegerilor și validarea mandatului de președinte al R.M. nr. 34 din 13 dec. 2016. În: Monitorul Oficial al R.M., nr. 2-8 (5925-5931) din 6 ian. 2017, art. 1.
7. Arseni, Al. *Omul - reperul axiologic cardinal al oricărui sistem juridic*. În: Revista Națională de Drept, 2017, nr. 4, p. 6.
8. Tămaș, S. *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*. Bucureşti: Casa de cultură și presă „Șansa", 1996, p. 21.
9. Guceac, I. *Curs elementar de drept constituțional*. Chișinău: S.n., 2007, p. 195.
10. Ibidem, p.196.
11. Guceac, I. *Drept electoral*. Chișinău: Tipografa Centrală, 2005, p. 19.
12. Guceac, I. *Curs elementar de drept constituțional*..., p. 196.
13. Maslet, J. Cl. *Le droit des élections politiques*. Paris: PUF, 1992, p. 6.
14. Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*..., p. 196.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Arseni, Al., Ivanov, Vl., Suholitco, L. *Drept constituțional comparat*. Chișinău: CEP USM, 2003, p. 191.
18. Sedlețchi I., Avornic Gh., Guceac I. *Bazele statului și dreptului*, P. III. Chișinău, 1993, p. 7.
19. Popa V. *Drept public*, p. 144.
20. Prelot, M., Boulois, J. *Institution politiques et droit constitutionnel*, 10e ed., 1987, p. 682.
21. Duverger, M. *Institutions politiques et droit constitutionnel*. Presses de France, 1980, p.83.
22. Popa, V. Op.cit., p. 157.
23. Ibidem, p. 158.
24. Cârnaț, T. *Drept constituțional*. Ed. a 2-a. Chișinău: „Print-Caro" SRL, 2010, p. 346.
25. Ibidem, p. 346.
26. Arseni, Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Chișinău: CEP USM, 2014, p.1 53.
27. Popa, V. Op.cit., p. 133.
28. Negulescu, Piere P. *Partidele politice*. București: Garamond, 1924, p. 46.
29. Muraru, I. *Drepturile electorale ale cetățenilor români*. În: Revista Drepturile Omului, nr. 1, I.R.D.O., 1992, p. 5.
30. Deleanu, I. *Drept constituțional și instituții politice*, Tratat. București: Europa Nova, 1996, vol. 2, p. 206.
31. Ibidem, p. 208-209.

32. Aubert, J-F. *Traite de droit constitutionnel Suisse*. Ides et Calendes, Neuchâtel, 1967, p. 430.
33. Muraru, I., Tănăsescu, E. *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. a 14-a. București: CH Beck, 2011-2013, vol. 3, p. 105-106.
34. Ibidem, p. 106.
35. Ibidem, p. 109.
36. Ibidem.
37. Ibidem.
38. Ibidem, p. 109-110.
39. Guceac, I. *Curs* ..., p. 221.
40. Ibidem, p. 221; Guceac, I. *Drept electoral*, p. 219.
41. Guceac, I. *Curs* ..., p. 223; Guceac, I. *Drept electoral*, p. 220.
42. Popa, V. *Drept public*, p. 210.
43. Ibidem, p. 211.
44. Ibidem.
45. Cadart, J. *Les modes de scrutin des dix-huit pays libres de L'Europe occidentale Leurs résultats et leurs effet coupures Elections nationales et européennes*. Précis universitaires de France, 1983, p. 8.
46. Carnat, T. Op.cit., p. 346.
47. Ibidem, p. 350.
48. Arseni, Al., Ivanov, V., Suholitco, L. Op.cit., p. 114.
49. Cârnaț, T. Op.cit., p. 350.
50. Ibidem, p. 350.
51. Guceac, I. *Curs* ..., p. 233; Guceac, I. *Drept electoral*, p. 232-233.
52. Muraru, I., Tănăsescu, E. Op.cit., p. 106.
53. Guceac, I. *Drept electoral*, p. 233.
54. Cupitant, R. *Démocratie et participation politique*. Paris, Bordeaux, 1972, p. 98.
55. Barthelemy, J. *Documents d'études. Model de scrutin et systèmes électoraux*. Documents réunis et commentes par Edmond Jarise, nr. 1, 05 septembre, 1986, p. 10.
56. Documents … (identic refer. Nr. 1).
57. Popa, V. *Drept public*, p. 229.
58. Cârnaț, T. Op.cit., p. 351.
59. Ibidem, p. 351.
60. Cadart, J. *Institutions politiques et droit constitutionnel*. Ed. a II-a, vol. 1. Paris : Economica, 1992, p. 271.
61. Cotteret, J.m., Emeri, El. *Le systèmes électoraux*. Paris: P.U.F., 1988, p. 73-74.
62. Guceac, I. *Curs* ..., p. 244; Guceac, I. *Drept electoral*, p. 246.
63. Ibidem, p. 244-247.

64. Martin, P. *Les systèmes électoraux et les models de scrutin*. Paris: Montchrestien, 1994, p. 89.
65. Cotteret, J.m., Emeri, El. Op. cit., p. 79.
66. Pactet, P. *Institutions politiques. Droit constitutionnel*. Ed. 13-1. Paris, Masson, 1994, p. 109.
67. Guceac, I. *Curs* ..., p. 249; Guceac, I. *Drept electoral*, p. 257.
68. Guceac, I. *Curs* ..., p. 250; Guceac, I. *Drept electoral*, p. 258.

Sursa: Jurnal Juridic Național: teorie și practică, 2019, Nr. 2, p. 4-13.

NATURA JURIDICĂ A CETĂȚENIEI EUROPENE – CONCEPȚII DOCTRINARE

Alexandru ARSENI
Svetlana BOUNEGRU

Adnotare. Literatura de specialitate e și problema naturii juridice a cetățeniei este pestriță și controversată în chiar elucidarea respectivelor teorii. Nu găsim nicio definiție concretă privind sintagma natura juridică a cetățeniei. Chiar și însăși abordarea subiectului. Așa V. Popa nu examinează subiectul, iar I. Muraru și E.S. Tănăsescu examinează doar o teorie. G. Vrabie se expune pe marginea a trei teorii, pe când un grup de autori analizează tocmai opt teorii (I. Deleanu; I. Guceac; A. Arseni; T. Cârnaț). Însă unii constituționaliști din acest grup unele teorii le acceptă, pur și simplu ca atare, restul fiind supuse analizei critice cu argumentele de rigoare.

Cât privește natura juridică a categoriei Uniunii Europene, apoi acest subiect nu este tratat în literatura de specialitate.

Scopul cercetării. Pe baza analizei concepțiilor teoretice a defini sintagma „natură juridică a cetățeniei", precum și de a identifica teoriile referitoare la temă elucidând semnificația naturii juridice pentru calitatea de cetățean în dreptul intern. În acest context vom identifica și natura juridică a cetățeniei europene.

În acest context vom: A) defini și identifica teoriile naturii juridice a cetățeniei; B) supune analizei critice ale teoriilor examinate; C) vom formula concluziile ce se impun.

A. Definirea sintagmei „natură juridică a cetățeniei"

Doctrina juridică constituțională nu este unanimă ce ține de natura juridică a cetățeniei, subiect destul de controversat și în prezent.

Legăturii specifice ce unește pe un cetățean de statul său, or tocmai în aceasta și constă identificarea naturii juridice a cetățeniei, i s-au dat diverse explicații, pornind de la definirea sintagmei și terminând cu teoriile respective.

A determina natura juridică a oricărui fenomen înseamnă a-l încadra „în una din categoriile fundamentale ale științei dreptului, categorii care *prin explicarea esenței fenomenelor* (s.n) ajută la cunoașterea și generalizarea științifică" [1].

O primă încercare de a defini sintagma „natura juridică a cetățeniei" o întâlnim la T. Cârnaț, potrivit căruia aceasta „presupune stabilirea apartenenței cetățeniei la una din categorii juridice" [2].

În acest context, natura juridică a cetățeniei înțeleasă în opinia noastră ar însemna *identificarea și determinarea esenței „izvoarelor", „premiselor" sau temeiurilor care generează calitatea de cetățean a persoanei fizice*. Acest lucru ne ajută să cunoaștem în esență și să facem o generalizare științifică a naturii juridice a cetățeniei.

B. Analiza esenței teoriilor privitoare la natura juridică a cetățeniei

În studiul nostru vom examina teoriile privitoare la cetățenie consecutiv în ordinea următoare: 1. Teoria legăturii de apartenență statului; 2. Cetățenia – element constitutiv al statului; 3. Teoria cetățeniei – raport juridic; 4. Teoria contractualistă; 5. Teoria – cetățenia statutul personal; 6. Teoria condiției, situației juridice; 7. Teoria manifestării unilaterale de voință; 8. Teoria – cetățenia element al capacității juridice.

În această ordine vom expune conținutul și analiza critică a acestor teorii.

1. Teoria legăturii de apartenență statului. Această teorie califică cetățenia ca apartenență a persoanei la stat, în virtutea căreia persoana are față de stat drepturile stabilite prin lege, precum și obligațiile corespunzătoare drepturilor statului față de ea [3]. Această concepție se reflectă și în „Legea cetățeniei române": „Cetățenia română exprimă apartenența unei persoane la statul român" (art. 1, alin. (1)) [4]. Așadar, cetățenia este un raport juridic. Acest mod de a defini cetățenia, în opinia lui I. Deleanu, rămâne însă discutabil din următoarele considerente: a) din punct de vedere tehnic-juridic, cetățenia nu poate fi încadrată în categoria raporturilor juridice, ea limitându-se să desemneze ansamblul drepturilor și obligațiilor specifice condiției de cetățean; b) simpla caracterizare a cetățeniei ca raport juridic lasă deschisă problema de a ști care este categoria de raporturi juridice din care ea face parte; c) cetățenia nu ar putea fi definită ca „raport juridic" și pentru că, în realitate, ea exprimă poziția unei persoane nu doar într-un raport juridic, ci într-un complex de asemenea raporturi [5].

Cetățenia este mai mult decât o simplă relație de „apartenență" – subliniază I. Deleanu – ea este „situația juridică care rezultă din raporturile juridice statornice ce intervin între o persoană fizică și statul român, situație caracterizată prin plenitudinea drepturilor și obligațiilor reciproce prevăzute de Constituție și de celelalte legi" [6].

Potrivit unei opinii, cetățenia exprimă legătura ce unește un individ, un grup de indivizi sau anumite bunuri cu un anumit stat. O parte dintre doctrinari consideră că, această viziune este una ne științifică, „întrucât ea pornește de la ideea că raporturile juridice – raporturi esențialmente sociale, aflate sub incidența unei norme juridice – ar putea lua naștere între bunuri și persoane, pe de o parte, iar pe de alta, pentru că pune pe plan de egalitate persoanele și bunurile" [7]. Omul este subiect nu numai pentru că el este supus legilor naturii și legilor dezvoltării societății, ci și pentru că el este producător și purtător al relațiilor sociale [8].

2. Cetățenia – element constitutiv al statului

Conform acestei opinii, cetățenia este pur și simplu un element constitutiv al statului [9]. Într-adevăr, organizarea puterii de stat se realizează în raport cu populația și cu teritoriul. Dar cetățenia nu trebuie redusă doar la semnificația unuia dintre elementele constitutive ale statului. Ca apartenență a unei persoane la un anumit stat, cetățenia este o legătură juridică din care decurg drepturi și obligații specifice, reciproce [10], între acea persoană și acel stat [11]. Mai degrabă, aici este vorba de noțiunea de cetățenie.

3. Teoria – cetățenia – raport juridic

Potrivit acestei concepții, cetățenia ar fi „un raport politic și juridic" de „dominațiune și supușenie", din care izvorăsc drepturi și obligații, „atât în ceea ce privește pe individ față de stat, cât și pe stat față de individ" [12]. Aparent acest raport nu este deci de natură voluntară. Însă, I.Deleanu observă că, uneori, „raportul de cetățenie" este totuși un raport voluntar (de exemplu, cazul dobândirii cetățeniei la cerere). Apoi – și mai ales – această concepție este tributară tendințelor de fetișizare a statului, față de care cetățeanul este un simplu „supus", un element pasiv, la discreția acestuia. În fine, cetățenia nu poate fi calificată ca „raport", deoarece prin noțiunea de raport juridic nu se desemnează totalitatea drepturilor și obligațiilor participanților la acea relație juridică [13].

Examinând această teorie G. Vrabie pornește de la teoria dreptului în conformitate cu care raportul juridic este „o relație dintre două subiecte determinate, în virtutea căruia părțile apar ca titulari de drepturi și obligații reciproce, drepturi ce pot fi realizate la nevoie, cu ajutorul organelor de stat" [14].

Esența raportului juridic din punct de vedere al teoriei generale a dreptului este redată și în următoarea opinie, potrivit căreia „orice relație socială care cade sub incidența normei juridice sau care este reglementată de ea,

unii participanți la această relație având drepturi subiective, alții purtând obligații juridice, acestea fiind puse în acțiune și asigurate, în caz de necesitate, prin forța coercitivă a statului" [15].

Or „cetățenia nu apare ca o relație, ci ca un complex de relații, care semnifică echilibrul dintre puterea de stat și libertatea persoanei fizice. De asemenea „corelativitatea drepturilor și obligațiilor" ce formează conținutul acestor raporturi dintre stat și cetățenie, se prezintă deosebit față de celelalte raporturi juridice, multe din obligațiile statului neputând fi „impuse" de cetățean" [16].

Totodată „cetățenia nu poate fi caracterizată ca un raport juridic și pentru că în realitate ea definește poziția unei persoane nu numai în cadrul unui singur raport juridic, ci într-un complex de raporturi juridice" [17].

4. Teoria contractualistă. Teoria consideră cetățenia un „raport contractual", „legătura naționalului sau a supușeniei este contractuală, și ceea ce înseamnă că ea se naște dintr-un acord de voință – aceea a statului pe de o parte, aceea a naționalului, pe de altă parte". Această teorie asupra naturii juridice a cetățeniei este „poate locul ideii că statul semnifică o uniune de oameni, uniune care ia naștere printr-o serie de contracte sinalagmatice succesive între indivizi și puterea de stat" [18].

Concepția dată este respinsă prin următoarele raționamente:

„- la dobândirea cetățeniei prin naștere voința celui născut nu poate fi exprimată nicidecum atât până, cât și în momentul dobândirii cetățeniei, cu toate că acordul de voință, în mod normal, trebuie să se manifeste până la încheierea contractului;

- în general, statutul juridic al părților contractante (drepturile și îndatoririle) diferă în raport de tipul contractului, iar în cazul cetățeniei drepturile și obligațiile sunt expres formulate de constituții sau de alte legi organice" [19].

În această ordine de idei „… instituția contractului și instituția cetățeniei sunt diferite după natură (de ex.: la dobândirea cetățeniei prin naștere voința celui născut nu poate fi exprimată" [20].

Totodată I. Deleanu propune de reținut doar următoarele idei, persuasive și suficiente:

a) Contractul fiind produsul unui acord de voințe, ambele voințe trebuie să se manifeste anterior încheierii acestuia. Or, în cazul dobândirii cetățeniei prin naștere, voința celui născut nu se poate exprima nici înainte

de încheierea contractului, nici în momentul dobândirii cetățeniei, adică al nașterii;

b) În cazul contractului, prin acordul de voințe se stabilește atât legătura dintre participanții la contract, cât și conținutul acestuia. Pe când în cazul cetățeniei, nici la dobândirea acesteia prin naștere, nici la dobândirea ei pe calea cererii nu se stabilește de către părți un conținut diferențiat de drepturi și obligații ce revin „părților contractante", conținutul raportului juridic de cetățenie fiind cel prevăzut de lege;

c) În plus, teoria contractualistă asupra naturii juridice a cetățeniei apare neîntemeiată și pentru că, potrivit unuia dintre principiile care cârmuiesc regimul juridic al contractelor, efectele juridice ale acestora nu pot fi desființate prin manifestarea unilaterală de voință a uneia dintre părți. Or, în materie de cetățenie, există situații în care cetățenia poate fi pierdută fără ca cetățeanul să-și manifeste o voință în acest sens [21].

Cât ne privește considerăm că tocmai datorită faptului că persoana dobândește calitatea de cetățean se nasc aceste drepturi reciproce dintre persoană și stat.

5. Teoria – „cetățenia statutul personal" sau „statut juridic". Susținătorii acestei teorii consideră „statut personal" echivalat cu cel de clasă socială, vârsta, sexul etc., și constă în supușenia la anumite puteri de stat [22]. Dacă prin conceptul de „statut" sau prin cel de „situație juridică" se urmărește să se constate că producerea unor anumite fapte juridice este de natură să investească o persoană cu un „complex de drepturi și obligații", derivate din conținutul și scopul social atribuite de legea faptelor juridice care le-au generat, atunci, cu siguranță, conceptele în discuție sunt trebuitoare. Însă, conchide I. Deleanu, cum se poate observa, sintagma „statut personal" sau „situație juridică" este asociată vârstei, sexului etc., adică unor categorii biologice, ceea ce nu este admisibil, întrucât cetățenia nu semnifică asemenea atribute [23].

6. Teoria condiției, situației juridice. Această concepție este de natură „să creeze convingerea că statul este obligat să garanteze aceste drepturi, după cum cetățeanul este obligat față de stat să-și îndeplinească îndatoririle constituționale și legale" [24]. Din aceste considerente teoria mai este numită „cauza drepturilor și obligațiilor cetățenești" [25].

Cât ne privește considerăm că prin însăși instituția cetățeniei statul are obligația juridică, politică și morală de a asigura plenitudinea drepturilor și libertăților fundamentale și de a proteja cetățenia.

7. Teoria manifestării unilaterale de voință.

Această concepție pune la baza naturii juridice a cetățeniei toate temeiurile de dobândire a cetățeniei [26]. Opinia respectivă își are originea în doctrina constituțională română în perioada interbelică.

Astfel se consideră că „în cazul dobândirii cetățeniei prin naștere, dar mai ales la dobândirea cetățeniei prin cerere", statul își manifestă în mod unilateral voința sa, naturalizarea devenind nu altceva „decât un act unilateral de putere publică" [27].

Acceptând parțial acest document I.Guceac face următoarea precizare de rigoare „că în niciun caz nu poate acordată cetățenia unui stat prin naturalizare dacă persoana nu solicită în mod expres aceasta" [28]. În acest context se mai arată că „până la manifestarea unilaterală de voință, statul trebuie să aibă o solicitare din partea persoanei ca să i se acorde cetățenia prin naturalizare … Dar dacă statul i-a refuzat unilateral acordarea cetățeniei, el poate ataca refuzul în judecată" [29].

8. Teoria – cetățenia element al capacității juridice.

Cetățenia a fost considerată un element al capacității juridice, așa cum apare capacitatea numai în unele ramuri ale dreptului, adică nedisociată în capacitate de folosință și capacitate de exercițiu [30]. Subliniind că: „Dacă este adevărat că distincția între cele două forme ale capacității este lipsită de însemnătate practică și teoretică în acele ramuri ale dreptului în care capacitatea de exercițiu a persoanei se naște odată cu capacitatea de folosință și în aceleași condiții cu ea, nu este mai puțin adevărat că, tocmai în aceste condiții, capacitatea juridică nu este decât posibilitatea de a fi subiect de drept și, în consecință, de a avea anumite drepturi și obligații subiective". I. Deleanu conchide că cetățenia nu este o abstracție, o simplă „posibilitate" de a dobândi drepturi și de a-ți asuma obligații subiective, ci o categorie cu un conținut concret și complex, care se exprimă prin drepturile și obligațiile precizate ca atare de normele juridice [31] subliniind că în ultimă instanță statul emite actul doveditor al cetățeniei.

În această ordine de idei, plecând – după cum am subliniat, de altfel, mai sus – de la categoria juridică „subiect de drept", I. Muraru consideră că cetățenia este un element, o parte componentă a capacității juridice. În același timp, autorul dă unele explicații privitoare la capacitatea juridică, deoarece i s-ar putea obiecta că cetățenia, fiind un element, o parte a capacității juridice, ar apărea ca o posibilitate abstractă (vezi I. Deleanu), iar, pe de

altă parte, că în nici un caz, cetățenia nu poate fi o posibilitate abstractă [32]. Cei care consideră capacitatea juridică ca o prerogativă abstractă, continuă autorul, iau ca punct de plecare capacitatea de folosință din dreptul civil – și, fie spus, aici nici nu poate fi vorba de un asemenea lucru – fără a privi și analiza capacitatea juridică, așa cum se prezintă ea în celelalte ramuri ale dreptului. În general, în literatura juridică, noțiunile de subiect de drept și capacitate au fost expuse ținându-se seama, în primul rând, de raporturile de drept civil, și nu de variatele domenii ale raporturilor juridice.

Dar pentru a face lumină asupra acestui caz, autorul propune „a folosi rezultatele numai ale acelor cercetări științifice care au cuprins în aria lor întreaga complexitate a acestor probleme" [33]. Și, pentru început, autorul stabilește că „prin subiecte ale raporturilor juridice sau prin subiecte de drept se înțeleg participanții la raporturile juridice care au, ca atare, calitatea de a fi titulari ai drepturilor și obligațiilor ce formează conținutul raportului juridic" [34]. Ca subiecte ale raporturilor juridice sunt persoanele fizice și colectivele de persoane fizice. Persoanele fizice apar ca subiecte ale raporturilor juridice ca cetățeni, ca străini sau apatrizi" [35]. Savanții în domeniu menționează că, în anumite raporturi juridice, străinii și apatrizii nu pot fi subiecte. Explicația, în opinia lui I. Muraru, constă în faptul că străinii sau apatrizii nu pot fi titulari ai unor drepturi și obligații, fiindcă lor le lipsește o parte din ceea ce-ți permite să fii subiect în toate raporturile juridice, și anume o parte din capacitatea juridică [36].

Într-o ordine de idei această teorie este neconvingătoare, deoarece „prin consecințele sale, se șterge granița dintre capacitatea juridică și dreptul subiectiv" [37].

În general capacitatea juridică este „aptitudinea generală și abstractă a persoanei (fizice sau juridice) de a avea drepturi și de a-și asuma obligații, putând la nevoie, apela la ajutorul organelor de stat pentru realizarea drepturilor". Iar dreptul subiectiv este „o putere a persoanei de a se comporta într-un anumit fel (de a face sau a nu face ceva) sau de a pretinde altuia un anume comportament" [38].

În această ordine de idei se încadrează și opinia potrivit căreia „persoanele fizice în cadrul raporturilor juridice apar ca cetățeni, ca străini și ca apatrizi, ultimele două categorii de persoane nefiind recunoscute subiecte de drept în anumite raporturi juridice" [39]. În acest caz s-ar putea spune, pe bună dreptate, întrebarea: străinii sau apatrizii au capacitate juridică?

Pentru a răspunde la această întrebare, se fac unele precizări privind capacitatea juridică și legătura ei cu subiectele de drept. În linii generale, literatura de specialitate definește capacitatea juridică ca recunoașterea de către lege omului posibilitatea de a fi subiect de drept, de a avea drepturi și obligații juridice" [40]. Dar în unele ramuri de drept, capacitatea juridică a persoanelor fizice se divide în capacitate de folosință și capacitate de exercițiu (dreptul civil, dreptul familiei). În dreptul constituțional nu putem vorbi însă de o diviziune a capacității, deoarece „dacă distincția între capacitatea de folosință și de exercițiu are o mare importanță în dreptul civil, ea este lipsită de însemnătate practică și teoretică în acele ramuri ale dreptului în care capacitatea de exercițiu a cetățeanului se naște odată cu capacitatea de folosință și în aceleași condiții cu ea" [41].

Cu alte cuvinte, „se poate divide capacitatea juridică în capacitate de exercițiu și de folosință numai în acele ramuri de drept unde drepturile pot aparține unui titular fără să necesite, în același timp, și exercițiul lor de către același titular. În cazul acelor drepturi care presupun neapărat și exercitarea lor de către titular, ca de exemplu în cazul drepturilor politice, împărțirea capacității în capacitate de folosință și de exercițiu nu mai este posibilă" [42].

„Capacitatea juridică, scrie N. Popa, apare ca premisă a calității de subiecte de drept" [43] și ca participant la raportul juridic, ca posibilitate recunoscută de lege de a avea drepturi și obligații juridice. Împărtășim și noi accepțiunea că capacitatea juridică este o categorie social-istorică care a cunoscut și cunoaște schimbări de conținut, în funcție de orânduirile social-economice, de transformările mai importante survenite. În acest context, N. Popa scrie că: „Legea fixează atât momentul apariției capacității juridice, cât și întinderea ei, volumul drepturilor și îndatoririlor ce pot forma conținutul unui raport juridic" [44].

Această situație îi permite a constata că: „Deci guvernanții – căci ce este legea decât exprimarea voinței acestora – stabilesc, în funcție de prefacerile social-politice, de interesele lor, care sunt elementele care formează capacitatea juridică, stabilind astfel dacă un individ sau un grup de indivizi pot să fie subiecte ale unor raporturi juridice, al căror conținut îl formează anumite drepturi și obligațiuni" [45].

În confirmarea celor menționate, se arată, și pe bună dreptate, că în sclavagism, sclavii nu erau subiecte ale raporturilor juridice, ei erau obiecte

ale acestora (bunuri). Sclavii nu aveau capacitatea de a fi subiecte ale raporturilor juridice, deoarece lor nu le era recunoscută calitatea de persoană, care este unul din elementele capacității juridice. Date fiind cele menționate „un prim element al capacității juridice este calitatea de persoană fizică (sau juridică, dacă ne referim la colective), fiindcă altfel am putea ajunge la concluzia că și bunurile ar putea fi subiecte ale raporturilor juridice" [46].

Acum putem afirma că, în mod obiectiv, legile au restrâns însă capacitatea juridică în anumite categorii de raporturi juridice și pentru străini sau apatrizi, dând totodată o capacitate juridică deplină numai cetățenilor. Astfel, apare un al doilea element al capacității juridice, și anume cetățenia. Căci, și cu aceasta răspundem la una din întrebările puse, capacitatea juridică în dreptul constituțional este deplină în cazul cetățenilor și este restrânsă în cazul străinilor și apatrizilor. Trebuie însă imediat să adăugăm că împărțirea în capacitate juridică deplină și restrânsă nu trebuie să fie confundată cu împărțirea în capacitate de exercițiu deplină și restrânsă, întâlnită în unele ramuri ale dreptului, precum în dreptul civil. Căci, dacă în aceste situații împărțirea se face ținând cont de faptul dacă subiectul raportului juridic are sau nu nevoie de încuviințarea prealabilă a părinților sau tutorelui, cerută de lege pentru ocrotirea intereselor sale, împărțirea în capacitate juridică deplină și capacitate juridică restrânsă, despre care vorbim noi, se referă la posibilitatea persoanei fizice de a fi subiect al tuturor raporturilor juridice (posibilitate generală, desigur, dar reală), și nu numai al unora, atunci când nu este cetățean [47].

Iată de ce savanții în domeniu menționează că persoana fizică, cetățean, este și poate fi subiect al tuturor raporturilor juridice al căror conținut îl formează drepturile și îndatoririle fundamentale și, în mod special, drepturile politice. Cu toate că fiecare cetățean este în drept un subiect unitar, aptitudinea sa de a fi subiect de drept poate îmbrăca însă aspecte diferite în funcție de caracterul raporturilor juridice în care poate figura ca parte.

Conform teoriei generale a dreptului, legea recunoaște pe fiecare cetățean al statului ca subiect de drept, dar aceasta nu înseamnă că îi recunoaște totodată și „capacitatea de a fi titular de drepturi și obligații în orice domeniu al raporturilor juridice, independent de caracterul acestor raporturi și de condițiile care trebuie întrunite pentru a recunoaște cetățeanului capacitatea de a fi titular de drepturi și obligații într-un anumit domeniu al raporturilor juridice" [48].

De aceea în definirea cetățeniei române „ca o calitate a persoanei" [49], s-a plecat de la ideea că ea este o calitate a persoanei numai în măsura în care consideră această calitate ca „un element constitutiv al capacității juridice, așa cum este și calitatea de persoană fizică". Anume în această ordine de idei autorul consideră că „cetățenia este un element al capacității juridice, dar al capacității juridice cerute subiectelor raporturilor juridice de drept constituțional" [50].

După aceste abordări ale naturii juridice a cetățeniei în dreptul intern, încercăm identificarea naturii juridice a cetățeniei europene.

Instituirea cetățeniei Uniunii Europene reprezintă una dintre cele mai importante inovări ale Tratatului semnat la Maastricht pe 7 februarie 1992 [51]. Partea a doua a Tratatului CE este dedicata "Cetățeniei Uniunii europene" si este plasata în mod semnificativ imediat după "Principii" și înainte de Politicile comunitare, ceea ce denotă relevanța sa generală în sistemul Tratatului.

Cetățenia Uniunii identifică un statut care se referă doar la persoanele fizice fiind excluse persoanele juridice chiar dacă acestea din urmă sunt destinatare de libertăți fundamentale prevăzute de Tratat cum ar fi libertatea de stabilire și libertatea de prestare a serviciilor.

Conferirea cetățeniei Uniunii se naște din Tratatul de la Maastricht și depinde de posesia cetățeniei unui stat membru, orice alte condiții rămân irelevante. Rezultă ca dobândirea (sau pierderea) cetățeniei unui stat-membru al Uniunii Europene implică atribuirea automată a cetățeniei Uniunii. Caracterul auxiliar al cetățeniei Uniunii față de cea națională este evidențiat de modificarea introdusa la art. 17 CE de către Tratatul de la Amsterdam. Precedenta formulare a articolului 17 era următoarea: "este cetățean al Uniunii Europene oricine are cetățenia unui Stat membru", mai târziu prin modificarea aceluiași articol de tratatul de la Amsterdam formularea este în felul următor: "cetățenia Uniunii europene completează și nu înlocuiește cetățenia națională". Astfel s-a subliniat imediat că nu este o noțiune autonomă, ci de fapt este lăsata la discreția fiecărui stat membru [52], iar identificarea sferei beneficiarilor pozițiilor subiective care sunt incluși în această noțiune depinde de legislația națională [53].

Observăm așadar legătura dintre calitatea de cetățean al statului-membru al Uniunii Europene cu calitatea de cetățean european.

C. Concluzii generale

Doctrina juridică încheie examinarea acestui subiect cu respectivele concluzii ale fiecărui cercetător în parte.

Așa, în concluzie, I. Deleanu consideră, și pe bună dreptate, că sunt indeniabile două constatări:

a) Cetățenia exprimă un ansamblu organic de drepturi și obligații, iar sistemul acestora formează „statutul juridic" sau „situația juridică" a cetățeanului; b) Aceste drepturi și obligații, predeterminate prin lege, trebuie evaluate în cadrul raporturilor generale existente între stat și cetățenii săi, raporturi care au, fără îndoială, un caracter juridic [54]. După aceste precizări, I. Deleanu definește cetățenia „ca situație juridică care rezultă din raporturile juridice statornice care intervin între o persoană fizică și statul român, exprimând apartenența persoanei la stat, situație caracterizată prin plenitudinea drepturilor și obligațiilor reciproce predeterminate de lege [55].

Potrivit altei concluzii la baza teoriilor cu privire la natura juridică a cetățeniei stă „concepția că cetățenia reprezintă o legătură reciprocă între persoana fizică și stat, care sunt două subiecte de drept" [56].

Calitatea de cetățean determină statutul juridic al persoanei în calitate de subiect de drept.

Într-o altă concepție pornind de la aceea că „... Originea juridică a cetățeniei se manifestă sub diverse forme, apoi „indiferent care ar fi factorul de origine al cetățeniei, aceasta, în esență, semnifică un raport juridic al cărui mod de naștere și de stingere sunt prevăzute de lege, după cum este prevăzut și conținutul raportului" (drepturile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor)" [57].

Concluzia dată lasă „în afara concepției" obligațiile cetățeanului, adică se afectează principiul reciprocității drepturilor și obligațiilor.

Observăm așadar următoarele:

1. Doctrinarii explică natura juridică la modul general, indiferent de temeiurile și modurile de dobândire a cetățeniei.

2. În opinia noastră tocmai temeiurile de dobândire a cetățeniei determină natura ei juridică, adică poartă un caracter concret și nu general.

3. Cetățenia – calitate a persoanei fizice în particular dă naștere la legătura cu statul, legătură care generează drepturi și obligații reciproce ale subiectelor de drept, inclusiv și constituțional.

4. Natura juridică a cetățeniei Uniunii Europene rezidă în calitatea de cetățean al statului-membru al Uniunii.

Surse bibliografice

1. Drăganu, T. *Natura juridică a cetățeniei*. Studia Universitatis, Babeș Bolyai, Series Jurisprudența, Cluj-Napoca, 1968, p. 3.
2. Cârnaț, T., *Drept constituțional*. Ediția a 2-a (rev. și adăug.). – Ch.: „Print-Caro", SRL, 2010, p. 218.
3. Guceac, I., *Curs elementar de drept constituțional*: S.n. 2004, vol. 1, F.E.P. Tipografia Centrală, p.14; Cârnaț, T., op. cit., p. 219.
4. Legea cetățeniei române // Monitorul Oficial al României, nr. 44 din 16.03.1991.
5. Deleanu, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat, vol. 2, București: Europa Nova, 1996, p. 28.
6. Deleanu, I., op.cit., p.24.
7. Arseni, A., *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat, vol. 2, p. 62; Guceac, I., op.cit., p.14; Cârnaț, T., op. cit., p. 219.
8. Deleanu, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat, vol. 2, p. 25-26.
9. Cârnaț, T., op. cit., p. 216.
10. Guceac, I, op. cit., p. 15; Deleanu, I., op. cit., p. 26.
11. Deleanu, I., op. cit., p. 26.
12. Deleanu, I., op. cit., p. 26.
13. Deleanu, I., op. cit., p. 26.
14. Vrabie, G., *Organizarea politico-statică a României. Drept constituțional și instituțiile politice*. Iași: Cugetarea,1999, vol. 2, p. 411.
15. Avornic Gh. *Tratat de teorie generală a statului și dreptului*. – Ch.: S.n. (F.E.P. „Tipografia Centrală". Vol. 2, 2010, p. 123-124.
16. Vrabie, G., op. cit., p. 411-412.
17. Drăganu, T., *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat elementar. Vol.1. București: Lumina Lex, 2000, p. 132.
18. Guceac, I., op.cit., p.13.
19. Drăganu, T., *Natura juridi că a cetățeniei* // Studia Universitatis Babeș-Bolyai, 1968.
20. Cârnaț, T., op. cit., p. 218.
21. Deleanu, I., *Drept Constituțional și instituții politice*. Tratat. București: Europa Nova, 1996, vol. 2, p. 26-27.
22. Ibidem, p. 27.
23. Ibidem, p. 27.
24. Vrabie, G., op. cit., p. 412; Guceac, I., op. cit., p. 13; Cârnaț, T., op. cit., p. 219.
25. Raneleti, O. *Instituții de drept public. Partea generală*. Milano, 1955, p. 46.
26. Guceac, I., op. cit., p. 13; Cârnaț, T., op. cit., p. 218.
27. Negulescu, P., *Drept constituțional român*. București, 1927, p. 75.
28. Guceac, I., op. cit., p. 13.

29. Cârnaț, T., op. cit., p. 219.
30. Deleanu, I., op. cit., p. 27.
31. Ibidem, p. 27-28.
32. Muraru, I., Tănăsescu, E.S., *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 14-a rev. București: Editura CH Beck, 2011, vol. 2, p. 116.
33. Ibidem, p. 116.
34. Popa, N., *Teoria generală a dreptului*, București, 1992, p. 191.
35. Ibidem, p. 193.
36. Muraru, I., Tănăsescu, E.S., *Drept constituțional și instituții politice*, p. 117.
37. Vrabie, G., op. cit., p. 412.
38. Vrabie, G., op. cit., p. 412.
39. Guceac, I., op. cit., p. 14.
40. Popa, N., *Teoria generală a dreptului*, p. 191.
41. Muraru, I., *Drept constituțional și instituții politice*, p. 157.
42. Ibidem, p. 157.
43. Popa, N., *Teoria generală a dreptului*, p. 191.
44. Ibidem, p. 191.
45. Muraru, I., Tănăsescu, E.S., op. cit., p. 117.
46. Ibidem, p. 118.
47. Ibidem, p.118..
48. Muraru, I., Tănăsescu, E.S., op. cit., p. 118.
49. Ibidem, p. 158. Ibidem, p. 159.
50. Este vorba despre tratatul care a dat origine Uniunii Europene, în vigoare din 1 noiembrie 1993 (Jurnal Oficial din 29 iulie 1992).
51. Lămuritoare în aceasta privința este Declarația despre cetățenia unui stat membru, adoptată în cadrul Conferinței interguvernamentale și anexată Tratatului de la Maastricht potrivit căreia „ (...) de fiecare data când în Tratatul care instituie Comunitatea europeană se face referire la cetățenii statelor-membre, întrebarea dacă o persoană are naționalitatea unui sau altui stat-membru va fi definită doar cu privire la dreptul național al statului-membru interesat".
52. Nascimbene, B., *Profili di cittadinanza dell'Unione europea*, in Riv. Int. Dir. Uomo, 1995, p. 247.
53. Deleanu, I., op.cit., p. 28.
54. Ibidem, p. 28.55.
55. Cârnaț, T., op. cit., p. 219.
56. Guceac, I., op. cit., p. 15.

Sursa: Legea și Viața, 2020, Nr. 2, p. 4-9.

„ANTAGONISMUL" ÎN CADRUL TEORIEI VOLITIVE A APARIȚIEI STATULUI ÎNTRE IDEILE ELABORATE DE TH. HOBBES, J. LOCKE ȘI J.-J. ROUSSEAU ȘI IMPACTUL LOR ASUPRA CONTEMPORANEITĂȚII

Alexandru ARSENI
Veronica POZNEACOVA

Introducere

Teoria contractului social își trage rădăcinile încă din Grecia Antică, fiind pentru prima dată formulată de Platon în *Dialogul Criton* [2], însă o dezvoltare mai amplă a acestei teorii este legată de numele unor mari personalități ale gândirii umane, cum ar fi Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau [3, p. 67]. Teoria contractului social se bazează pe două idei fundamentale, una dintre care constă în condiția primară a existenței umane reprezentată prin starea naturală, caracterizată prin faptul că în cadrul ei indivizii, în lipsa unei autorități superioare constituite, înzestrată cu putere de a le impune comandamentele sale, trăiau în raporturi de deplină independență unii fața de alții. Astfel concepută, starea naturală se traducea, după unii (Hobbes), într-un război al tuturor împotriva tuturor, în timp ce pentru alții (Pufendorf, Locke, Jean-Jacques Rousseau) ea a însemnat o epocă a libertății și egalității. Pe de altă parte, după unii adepți ai școlii *ius-naturaliste*, omul în starea sa naturală se bucură de o libertate totală și de dreptul nelimitat de a-și însuși tot ceea ce îl ispitea (Thomas Hobbes sau Jean-Jacques Rousseau). Alții credeau, însă, că în starea naturală conduita oamenilor a fost guvernată de legile naturii, impuse de voința divină prin intermediul rațiunii [4, p. 66]. Trebuie să remarcăm faptul că fiecare dintre acești gânditori a prelucrat, a modificat, a introdus anumite particularități în teoria respectivă, iar adoptarea aceluiași punct de plecare a dus la puncte de sosire absolut diferite [5, p. 20-21], ceea ce ne arată dezvoltarea atât a gândirii politice, cât și a conceptelor de suveranitate și putere de stat. Importanța teoriei respective se manifestă prin faptul că aceasta stă la baza tuturor constituțiilor scrise, fiind, în același timp, și o sursă de inspirație pentru Marea Revoluție Franceză, care a culminat cu adoptarea la data de

26 august 1789 a Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului, prin care în Franța au fost puse bazele democrației moderne.

Scopul: În rezultatul cercetării ideilor politice promovate de Thomas Hobbes, John Locke și Jean-Jacques Rousseau ne-am pus drept scop analiza teoriei contractului social atât prin prisma doctrinei politice și filosofice a marilor gânditori, cât și prin prisma implementării acesteia în practică.

Obiectivele: În acest context am trasat următoarele obiective:

a) A identifica esența teoriei contractului social în viziunea lui Thomas Hobbes, John Locke și Jean-Jacques Rousseau.

b) A determina deosebirea dintre conceptele promovate de marii filosofi.

c) A examina esența și importanța conceptului „drepturile omului" în cadrul teoriei respective.

d) A determina premisele care au stat la baza apariției statului, determinând trecerea de la societatea prestatală la acea organizată statal, formulate de Thomas Hobbes, John Locke și Jean-Jacques Rousseau.

e) A examina importanța teoriei contractului social în cadrul științei dreptului, în general, și a dreptului constituțional, în particular.

I. Originile contractului social în viziunea lui Thomas Hobbes

Considerăm oportun să începem analiza teoriei contractului social elaborate de Thomas Hobbes pornind de la faptul că filosoful englez a trăit în perioada marilor transformări [6, p. 152, 155] politice și sociale, care s-au manifestat prin declanșarea războiului civil dus de Parlament împotriva partizanilor regelui, victoria lui Cromwell, abolirea monarhiei și decapitarea regelui Carol I Stuard, ce au însemnat dezlănțuirea unei anarhii incontrolabile. Toate acestea i-au sugerat lui Hobbes ideea întoarcerii la „starea naturală a umanității" [1, p. 53]. Respectiv, datorită evenimentelor care au pregătit revoluția burgheză din 1648, problemele politice au fost pentru filosof de mare actualitate și chiar de urgență [Ibidem]. Problema centrală a cercetărilor politico-juridice ale acestui autor reprezintă posibilitatea depășirii violențelor sociale și salvarea (păstrarea) statului [7, p. 92]. Rezumând ideile filosofice elaborate de Thomas Hobbes, întreagă activitate umană are numai două impulsuri: căutarea plăcerii și evitarea durerii, iar toate sentimentele umane sunt simple metamorfoze ale egoismului: principalele sunt dorința, aversiunea și teama. Cu aceste ființe care se îngrijesc fiecare de sine însăși societatea nu poate fi naturală și Thomas Hobbes pornește în

căutarea circumstanțelor în care s-a produs nașterea societății, punând la bază principiul utilitarismului prin care depășește simpla doctrină – cirenaică – a plăcerilor. Societatea va fi bună pentru că va fi utilă; la originea ei stă contractul social – teorie care va domina filosofia politică și juridică din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea [1, p. 53].

La elaborarea teoriei sale, care mai este numită teoria „liberalismului moral" [4, p. 173], Thomas Hobbes pornește de la considerația că omul nu este sociabil de la natură, el este în mod natural egoist, caută numai binele său propriu, este insensibil fața de acel al altora [8, p. 85]. Fiecare urmărește exclusiv propriul avantaj, fără să ia în considerare avantajul celorlalți și fără a recunoaște vreo limitare a drepturilor sale [9, p. 47]. Dacă omul ar fi privit ca guvernat numai de natura sa, ar trebui să se recunoască drept inevitabil un război permanent între fiecare individ și semenii săi, pentru că fiecare caută să aibă un folos în detrimentul celorlalți [8, p. 85]. Respectiv, omul, care este prin natura sa rău, mai rău decât animalele, dominate de legea junglei, plin de agresivitate și ticăloșie, devine lup pentru om, afirmă Thomas Hobbes, preluând vechiul adagiu latin formulat de Plaut: „*homo homini lupus*" [1, p. 54], iar condiția omului, așa cum era ea în starea de natură înainte de a intra în viața socială, este un „*bellum omnium conta omnes*" [8, p. 85], adică un război al tuturor împotriva tuturor. Referindu-ne la aspectul istoric al războiului permanent descris de Thomas Hobbes trebuie să remarcăm faptul că acest concept reprezintă o aluzie la Războiul Civil Englez, care a avut loc în anii 1642-1651, reprezentând o serie de conflicte armate și manevre politice între susținătorii Parlamentului („Roundheads") și regaliști („Cavaliers"), în special în ceea ce privește guvernarea Angliei. Războiul s-a încheiat cu victoria parlamentarilor în bătălia de la Worcester, la 3 septembrie 1651. Războaiele respective au avut un impact asupra sistemului constituțional al Angliei, stabilind precedentul prin care un monarh al englezilor nu poate guverna fără consimțământul Parlamentului, deși ideea unui parlament ca putere conducătoare a Angliei a fost stabilită legal doar în timpul Revoluției Glorioase din 1688, importanța căreia s-a manifestat prin trecerea de la monarhie absolută la monarhie parlamentară. Ca urmare a acestei revoluții a fost adoptat Bilul drepturilor, act care a reglementat drepturile fundamentale ale omului, stipulând libertatea cuvântului, opiniei, a exprimării, libertatea religioasă și, nu în ultimul rând, cea politică. Prin adoptarea actului respectiv tuturor cetățenilor le-au fost acordate

drepturi exclusiv politice, care s-au afirmat prin reglementarea alegerilor libere a membrilor Parlamentului. Plus la aceasta, importanța Revoluției Glorioase se manifestă prin stipularea principiului separației puterilor de stat, mai exact – a puterii executive și a celei legislative prin reglementarea atribuțiilor monarhului, care trebuie să fie exercitate în strictă conformitate cu legea, șeful statului neavând dreptul să suspende sau să elibereze anumite persoane de la respectarea legilor. Respectiv, Legea devine mai presusă decât puterea monarhului, care este obligat să se supună întocmai actelor adoptate de Parlament, iar orice încălcare a atribuțiilor monarhului limitate de Parlament este ilegală. Ca urmare, Parlamentul reprezintă un organ care garantează respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, a bunăstării națiunii, fără a admite careva derogări de la respectarea acestora, care pot duce la instaurarea regimului autoritar. Bilul drepturilor reglementează și instituția care în dreptul constituțional contemporan este cunoscută sub denumirea de imunitatea deputaților, fiind o garanție suplimentară a independenței acestora [10]. Trebuie să remarcăm faptul că Revoluția Glorioasă a remarcat trecerea de la suveranitatea monarhului la suveranitatea populară, întruchipând în același timp și conceptul legitimității puterii de stat, aceasta fiind încredințată de popor monarhului ales, care s-a obligat să acționeze în conformitate cu voința poporului, respectând drepturile fundamentale ale acestuia din urmă. Observăm că conceptul promovat de Thomas Hobbes, care considera că întreaga putere de stat trebuie să fie concentrată în mâinile unui monarh puternic, în realitate a eșuat, dând locul regimului politic democratic bazat pe respectarea drepturilor fundamentale ale omului, fiind introdus conceptul drepturilor inalienabile ale omului, ceea ce denotă că oamenii tind spre libertate, nu însă spre ordine care se datorează conducerii statale puternice, spre asigurarea respectării drepturilor, ci nu spre pseudostabilitate asigurată de puterea statală centralizată și concentrată în mâinile unei singure persoane. Respectiv, Revoluția Glorioasă reprezintă victoria libertății asupra despotismului, a Legii asupra puterii arbitrare.

Plus la aceasta, Thomas Hobbes, creând teoria volitivă a apariției statului, ajunge să fundamenteze și să legitimeze monarhia absolută, ceeace se bazează pe situația politico-socială în care a trăit Hobbes. Gândirea politică în acea perioada de timp a fost dominată de idei absolutiste, care s-au manifestat atât în filosofia dreptului, cât și în activitatea principilor Angliei și

ai Franței. Un exemplu clar în acest sens ne poate servi domnia Elizavetei I (1558-1603) din dinastia Tudorilor, care a reprezentat un punct culminant în procesul dezvoltării absolutismului britanic, ceea ce s-a manifestat atât în relațiile ei cu Parlamentul, cât și în cadrul politicii reginei fața de Biserica catolică, ea restaurând Biserica anglicană și devenind conducătorul statului și al bisericii [11]. Cu privire la activitatea lui Henrich IV, care a fost regele Franței între 1589 și 1610, trebuie să remarcăm faptul că acesta este considerat fondatorul monarhiei absolute în Franța. În timpul domniei Henrich IV a introdus următoarele schimbări: regele a limitat competența Sfatului Regal în domeniul politicii naționale și a celei internaționale, transmițând aceste prerogative unui organ nou-creat format dintr-un număr mic de persoane de încredere; a fost reorganizat sistemul administrativ-financiar și creat un sistem centralizat biurocratic; regele a întreprins nenumărate încercări de a limita sau nimici independența judecătorilor Curților Supreme în activitatea acestora; el a introdus schimbări în sistemul de impozitare majorând impozitul pe pământ și micșorând cel plătit de țărani, ceea ce a dus, în ultimă instanță, la majorarea impozitelor indirecte (de exemplu, la sare). Plus la aceasta, Henrich IV nu a convocat Statele Generale, ceea ce a dus la creșterea puterii monarhului [12]. Concluzionând cele expuse mai sus, putem afirma că scopul principal al regelui respectiv era să concentreze în mâinile sale întreaga putere de stat, chiar și puterea judecătorească, iar perioada de domnie a lui Henrich IV se apropie de Leviatanul lui Thomas Hobbes, monarhul reușind să creeze un stat puternic care are grijă de cetățenii săi, ceea ce s-a manifestat, de exemplu, prin micșorarea impozitelor, dezvoltarea economiei, construirea drumurilor [13]. Însă, întreaga putere de stat era concentrată în mâinile principelui, care a făcut tot posibilul pentru fundamentarea monarhiei absolute și micșorarea rolului altor organe statale, iar Franța începutului secol al XVII-lea a putut fi un bun exemplu al statului în care a fost instaurată monarhia absolută, care putea fi folosită ca bază în crearea teoriei contractului social a marelui filosof.

Revenind la analiza teoriei elaborate de Thomas Hobbes, un aspect crucial al contractului social descris de marele filosof reprezintă faptul că toți oamenii sunt egali atât din punct de vedere fizic, cât și din cel al capacității intelectuale. Respectiv, anume egalitatea este numită de filosof cauza războiului permanent al tuturor împotriva tuturor, fiindcă egalitatea în capacități creează egalitate în speranța dobândirii scopului tuturor oamenilor mani-

festat prin dorința de a-și păstra viața și a obține plăceri. Referindu-ne la relațiile sociale în cadrul societății respective, observăm starea de neîncredere reciprocă care generează apariția războiului, gânditorul formulând trei premise ale apariției acestuia: rivalitatea, neîncrederea și setea de glorie. Din cauza rivalității, oamenii se atacă unii pe alții pentru a se îmbogăți, neîncrederea provoacă lupta pentru asigurarea securității personale. Ca urmare, rivalitatea dintre oameni pentru bunuri, în stare naturală, este una dintre sursele războiului tuturor împotriva tuturor, în care fiecare are un drept asupra a tot și a toate [14, p. 72]. A treia premisă se manifestă prin faptul că oamenii luptă pentru onoarea lor [15, p. 90]. Cum fiecare urmărește să-și apere viața și cum fiecare este chinuit de spaima de a nu suferi o moarte violentă, în starea naturală se naște setea de putere și necontenita luptă pentru putere, care nu încetează decât odată cu moartea. Toate celelalte bunuri (averea, prietenia) pot fi reduse la putere [1, p. 54].

În această perioadă de timp caracterizată de Thomas Hobbes ca perioada războiului permanent al tuturor împotriva tuturor oamenii trăiesc fără nicio garanție a securității, în afară de acea care le este dată prin forța lor fizică. În această perioadă de timp oamenii aveau dreptul să facă orice, chiar și să omoară [15, p. 90], pentru că nu existau cei care să impună limite, să separe sau să repartizeze [1, p. 54]. În acea perioadă exista doar o teamă permanentă și o primejdie a morții violente.

Thomas Hobbes își fundamentează teoria apelând la mai multe exemple practice, unul dintre care este exemplul persoanei care, în timp ce merge la culcare, închide toate ușile, sau al celei care chiar și în propria casă încuie sertarele. Toate aceste situații sunt caracteristice perioadei statale în care există legi și reprezentanți înarmați ai puterii, care sunt gata să se răzbune pentru orice nedreptate de care suferă persoana. Un alt exemplu care ne dă posibilitatea să concluzionăm referitor la viața oamenilor în absența unei puteri statale care să inspire frică poate fi modul de viață al oamenilor care au trăit sub puterea unei guvernări pașnice, care în timpul războiul civil de obicei coboară. Plus la aceasta, poate fi invocată situația regilor și a persoanelor care exercită efectiv puterea statală și care sunt întotdeauna în stare de invidie continuă. Această situație este comparată de Thomas Hobbes cu poziția gladiatorilor, care își îndreaptă armele unul împotriva celuilalt și se urmăresc atent reciproc. Regii construiesc forturi, garnizoane la granițele regatelor lor și trimit permanent spioni la vecinii lor. Această stare

a relațiilor internaționale este numită de gânditor stare de război existentă în cadrul ordinii statale [15, p. 93]. Ca urmare, toate aceste exemple au dus la fundamentarea conceptului războiului permanent al tuturor împotriva tuturor, în cadrul căruia nimic nu poate fi drept sau nedrept, nu există proprietate privată, fiindcă acolo unde nu există puterea statală nu există lege, iar acolo unde nu există lege nu există dreptate. Cu toate acestea, există anumite condiții ale păcii pe baza cărora oamenii pot încheia contractul social. Aceste condiții reprezintă legile naturale existente în epoca prestatală. Prima dintre aceste condiții se exprimă prin necesitatea de a crea și a respecta pacea, de a face tot posibilul pentru a asigura propria securitate, iar următoarea lege naturală reclamă că persoana trebuie să se dezică de drepturile sale dacă alții vor face același lucru [15, p. 90-96].

În aceste circumstanțe apare întrebarea: care este cauza apariției societății sau, mai exact, care sunt premisele apariției acesteia și cum se formează raporturile sociale? Ceea ce face posibilă relația interumană și instituirea societății este o predispoziție pur umană, care îl face pe om să se diferențieze de lumea animală, și anume – dorința, susținută prin intermediul limbajului. Ca urmare a acestor aptitudini este posibilă instituirea societății civile. Ceea ce caracterizează ființa umană în starea sa presocială este o dublă îngrijorare: pe de o parte, îngrijorarea că natura nu-i asigură tot ceea ce este necesar pentru a-și conserva propria existență, iar, pe de altă parte, îngrijorarea față de intenția pe care o poate avea cealaltă persoană, ceea ce introduce un factor de incertitudine, care dublează îngrijorarea omului în starea sa solitară [16, p. 118]. Respectiv, starea de război reprezintă o condiție unde oamenii, împărțiți în interior între frica de moarte și căutarea gloriei, cad inevitabil în relații de animozitate și, ca urmare a acestei stări, în fiecare se trezește conștiința necesității de a fi instituită o putere politică care, ținându-i pe toți la respect, va putea să stabilească principiile unei păci și ale unei concordii civile [17, p. 311]. Prin urmare, pentru a scăpa de această viață insuportabilă, ființele umane izolate intră în relații, pentru a încheia un contract prin care se trece de la Natură la Societate, de la Anarhie la Ordine și Justiție [1, p. 55]. Observăm că pentru a evita starea de război permanent al tuturor împotriva tuturor ca rezultat final, Hobbes preconizează că aceasta ar putea s-o facă statul, rezultat din contractul tacit al oamenilor, ca singur mijloc pentru asigurarea păcii între oameni [4, p. 174].

Aşadar, filosoful susţine că statul este întemeiat printr-un act voluntar, prin care fiecare om se angajează faţa de fiecare altul de a învesti un terţ (viitor suveran) cu dreptul de a guverna, iar contractul social reprezintă o convenţie a fiecăruia cu fiecare, ca şi cum fiecare i-ar spune fiecăruia: autorizez acest om sau această adunare şi îi cedez dreptul meu de a mă guverna eu însumi, cu condiţia ca şi tu să-i cedezi dreptul tău şi să-i autorizezi acţiunile tale în aceeaşi manieră, iar după ce această convenţie a fost încheiată, multitudinea unită într-o singură persoană este numită Republică [15, p. 126]. În baza acestui contract oamenii trebuie să adopte o serie de decizii cumulative: a) refuzul fiecărei persoane la libertatea neîngrădită, care este specifică omului în starea naturală; b) refuzul deplin şi necondiţionat al fiecărui om la statutul specific stării naturale şi la drepturile subiective nelimitate; c) transferarea drepturilor indivizilor către stat; d) instituirea pentru şeful statului a dreptului exclusiv de a emite legi [7, p. 92-93].

Prin urmare, pentru existenţa statului este necesar nu doar simplul acord (consentio) între oameni, ci este necesară şi uniunea (unio) acestora. Rezultă de aici că este necesar un dublu contract. Statul, constituit astfel, adică prin uniunea completă a indivizilor, exercită şi, în concepţia lui Hobbes, el trebuie să exercite o suveranitate absolută (*imperium absolutum*) [4, p. 174].

Trebuie să subliniem faptul că contractul este încheiat de oameni nu cu suveranul, căci acesta nu preexistă contractului, ci este creat prin contract, de către contractanţi. Respectiv, suveranul sau adunarea suverană nu participă la încheierea contractului, însă profită de condiţiile acestuia. Deci, oamenii creează, prin contract, suveranul, conferindu-i o putere colosală prin care intimidează voinţele indivizilor, oprindu-i de la răzbunare [1, p. 55]. Conform opiniei altor savanţi, pacea este realizabilă prin două contracte: „*pactum unionis*" (asocierea tuturor într-un corp social) şi „*pactum subjectionis*" (supunerea la un conducător căruia asociaţii îi cedează toate drepturile, fără limite) [18, p. 89]. Aşadar, esenţa contractului social se rezumă la faptul că oamenii îşi transferă drepturile lor naturale celor care guvernează (în favoarea unui singur om sau a unei singure adunări), promiţându-le o supunere necondiţionată [9, p. 47].

Respectiv, în teoria contractului social elaborată de Thomas Hobbes întreaga putere de stat aparţine monarhului, filosoful fiind un teoretician al absolutismului şi un antijurist [19, p. 21], fiindcă, în conformitate cu ideile

promovate de marele filosof, întreagă putere de stat este concentrată în mâinile unei singure persoane, iar dreptul pentru Hobbes reprezintă voința statului, a Leviathanului măreț. În cadrul acestui concept nu există nicio forță care poate fi mai presusă decât puterea absolută a statului. Hobbes, ca antijurist, promovează ordinea politică în care unica lege este voința suveranului, iar oamenii sunt lipsiți de toate drepturile, în afară de dreptul de a nu se autodenunța. Plus la aceasta, doctrina sa implică negarea absolută a ideii de drept. După Hobbes, dreptul este fondat pe forță, justiția depinde de legea absolută, iar supunerea fața de legea statului este obligatorie, chiar și când legea pozitivă se opune legii divine. Încheind contractul social oamenii își exprimă consimțământul de a se supune unui stăpân și de a se constitui o autoritate deasupra căreia nu mai există nimic, suveranul fiind cel care impune legile și stabilește ce este injust și just, licit și ilicit [20, p. 410].

Comparație Machiavelli–Hobbes

Ideile exprimate de Thomas Hobbes se apropie de cele exprimate de Niccolo Machiavelli cu două secole în urmă. Ambii filosofi sunt adepți ai absolutismului monarhic, dar îl abordează în mod diferit. Machiavelli este un practician politic, el dă rețete privind dobândirea și păstrarea puterii în stat, din afara sau în contra religiei și moralei. Hobbes, ca teoretician filosofic și juridic, este autor de construcții raționale, despre Stat și Drept, legitimând puterea absolută a suveranului și supunerea totală a cetățenilor prin pactul social: aserviții au voit și s-au obligat să fie aserviți de frica anarhiei. Ca urmare, filosofii respectivi au contribuit la fundamentarea monarhiei absolute, unul – prin elaborarea metodelor care ajută la uzurparea și menținerea puterii de stat, iar altul a fundamentat monarhia absolută din punct de vedere filosofico-juridic [4, p. 174]. Ca urmare, Machiavelli a fundamentat așa-numita „școală a tiraniei" [21], iar Hobbes a fundamentat o „știință a puterii totalitare" [4, p. 174].

Plus la această, ambii pornesc de la o presupusă natură antisocială, rea, a omului, care trebuie să fie reprimată, sancționată [4, p. 174], scop care este atins prin instaurarea regimului dictatorial. Rezultă paradoxal că lăudata monarhie absolută este o pedeapsă [18, p. 97], ceea ce se manifestă prin încercarea de a limita manifestările rele ale naturii omului printr-o instituire a conducerii puternice. Ca urmare, filosofii, în dorința de a fundamenta monarhia absolută, ajung la concluzii absolut opuse, considerând această formă de guvernământ ca o pedeapsă, o sancțiune.

II. Necesitatea justiției – fundamentul teoriei contractului social după John Locke

În scrierile sale, John Locke a oglindit aspirațiile sociale și politice ale burgheziei engleze din timpul său. *Două tratate despre cârmuire* scrise de marele gânditor sunt considerate drept texte de bază ale doctrinei moderne democratice (ale constituționalismului, parlamentarismului, supremației dreptului) și ale prefigurării principale a liberalismului modern. S-ar putea spune că semnificația capitală a operei lui John Locke pentru gândirea și voința politică modernă este legată de idealul eliminării arbitrarului și al instituirii civilizației bazate pe reguli [6, p. 162].

În elaborarea teoriei „liberalismului politic" marele gânditor a pornit de la considerația că libertatea și egalitatea fac parte din natura umană. Cu alte cuvinte, natura umană consistă în libertate. Cu toate acestea, în perioada prestatală relațiile dintre oameni erau bazate pe forță, fiindcă nu exista un drept pozitiv. Însuși conceptul dreptului implică reglementarea relațiilor dintre o ființă liberă cu o altă ființă liberă care se realizează în egalitate. Ca urmare, relațiile sociale între oameni se constituie în mod natural înaintea oricărei convenții care să ducă la constituirea societății civile. Cu alte cuvinte, a existat o societate naturală înaintea oricărei societăți civile. Într-un fel, Locke merge în continuarea ideii aristotelice, aceea a omului ca ființă socială. Dacă omul nu ar avea în sine chemarea spre asocierea cu ceilalți oameni, ca dar natural, societatea civilă nu s-ar fi constituit. Bazându-se pe aceste idei, marele filosof afirma că a existat un drept natural anterior dreptului civil.

Referindu-ne la trecerea de la starea naturală la societatea civilă, John Locke, reluând parțial argumentele lui Hobbes (starea naturală a oamenilor) [4, p. 174], afirma că aceasta a fost posibilă pentru că starea naturală are unele caracteristici care o apropie de societatea civilă și face posibilă această trecere. Astfel, fundamentează conceptul statului natural, care reprezintă un stat rațional, natural și prelegal. Statul natural este rațional pentru că prin rațiune își reglementează viața în limitele suportabile, astfel că aici domină libertatea și egalitatea. Este natural pentru că oamenii posedă câteva drepturi în conformitate cu rațiunea, cu legea naturală [6, p. 166]. Statul natural este guvernat de legile naturale, astfel încât nu există o ordine socială reglementată de alte legi decât legile naturale, care au precedat apariția dreptului pozitiv. În cadrul acestui stat predomină justiția privată.

Acest drept al justiției private aduce validitatea sa dreptului fiecărui individ la apărarea sa și la reciprocitatea necesară a comportamentelor [22, p. 117]. Conceptul dreptului natural pozitiv în această perioadă este incipient, acesta se exercită spontan și ține mai mult de morală, spre deosebire de dreptul civil, care este pus în aplicare de către cei care guvernează. Caracteristica de bază a statului natural este starea păcii sociale [6, p. 167], care se manifestă prin domnia legilor naturale ce se bazează pe libertatea și egalitatea tuturor oamenilor. Respectiv, starea naturală nu reprezintă o realitate a haosului, o manifestare arbitrară a voinței și puterii nelimitate a fiecărei persoane. Starea naturală reprezintă o stare socială, caracterizată prin libertatea și egalitatea persoanelor, ordine și bunăstare a oamenilor [7, p. 97]. Temei pentru afirmarea doctrinară a unei astfel de stări naturale sunt: a) tendința fiecărui om spre instaurarea păcii între oameni și a siguranței acestora; b) acțiunile oamenilor își găsesc fundamente în raționalitate; c) dorindu-și atingerea siguranței și păcii în relațiile cu ceilalți oameni, fiecare om în mod necesar este „condamnat" a-și confunda interesele proprii cu interesele celorlalți oameni [Ibidem].

Apare întrebarea: ce a determinat trecerea de la epoca prestatală la epoca stată, de la statul natural la statul propriu-zis, de la societatea naturală la cea civilă? Potrivit doctrinei lui Locke, apariția statului își găsește temei în teoria contractului social. Această teorie constituie pentru autor argument pentru a respinge ideea cuceririlor militare în calitate de fundament al constituirii statului. În baza teoriei contractului social autorul impune și conceptualizarea puterii politice în calitate de drept la legiferare și drept la exercitarea activității aplicativ-juridice. În calitate de temei, esență a puterii politice Locke impune, astfel, activitatea de legiferare și executare a legilor, menționând necesitatea delimitării puterii publice de alte forme ale puteri [7, p. 97]. Ca urmare, constituirea statului dobândește un caracter rațional și determinat în raport cu un anumit scop. Statul este reprezentat în calitate de produs al contractului social, care reprezintă rezultatul exprimării voinței poporului [Ibidem, p. 98]. Pentru Locke, „contractual social" nu este un act de alienare, ci forma pe care o îmbracă un compromis necesar, care face din popor un veritabil depozitar al interesului general [23, p. 54].

Ca urmare, în conformitate cu teoria elaborată de John Locke, trecerea la societatea civilă a avut loc în urma unui consens general, prin care oamenii au dorit un maxim de securitate și libertate. Esența teoriei sale Locke a

exprimat-o astfel: „Omul în stare naturală este o ființă rezonabilă și liberă, dornică să trăiască bine. Pentru aceasta, el renunță voluntar, prin contract, la unele dintre pretențiile și prerogativele sale în favoarea statului, care îi datorează respect și protecție" [23, p. 54]. Observăm că oamenii au renunțat la starea lor naturală și au constituit societatea civilă pentru a obține un maxim de protecție. Trecerea de la statul natural la statul civil s-a făcut în baza unui contract. Contractul care stă la baza acestei înțelegeri poate fi denunțat dacă cei care dețin puterea nu se achită de obligația asumată. Ca urmare, oamenii, constituind statul, păstrează libertatea de a rezilia contractul în cazul în care conducerea statală nu le respectă drepturile și nu le poate asigura securitatea necesară, încălcând obligațiile asumate prin încheierea acestui contract, iar principiul oricărei asocieri nu poate fi decât consimțământul comun. Ca urmare, statul se bazează pe consimțământul liber al fiecăruia, exprimat în absența oricărei constrângeri [1, p. 58]. Oamenii consimt liber să iasă din starea naturală pentru a găsi în stat securitatea juridică, prosperitatea și binele. Oamenii, fiind toți de la natură liberi, egali, independenți, nu pot fi scoși din această stare și supuși puterii politice a altuia fără consimțământul lor liber, prin care pot conveni cu alții să se unească în societate pentru a se bucura fiecare, în siguranță și tihnă, de ceea ce le aparține – viața, sănătatea, libertatea, averea – pentru a fi mai la adăpost de vătămări și insulte. Insistența lui Locke asupra ideilor de „consimțământ" al fiecăruia, de „încredere" pe care fiecare și-o pune în cei cărora le conferă puterea exprimă orientarea individualistă și liberalistă, proprie filosofiei sale politice și juridice. Supunerii pasive promovate de Hobbes, Locke îi opune acceptarea liber consimțită. Căci omul intră în societate pentru a trăi liber, o lege nu este făcută pentru a îngrădi, ci pentru a face un agent inteligent și liber să acționeze conform propriilor sale interese; totodată, ea nu prescrie nimic decât în raport cu binele general al celor care îi sunt supuși. Scopul legii nu este deloc de a aboli sau de a limita libertatea, ci de a o conserva și spori. Convins că rațiunea de a fi a legii este binele tuturor, Locke afirmă că „o lege trebuie să dispară îndată ce societatea este mai fericită fără această lege decât cu ea" [Ibidem, p. 58-59].

Din cele expuse mai sus putem deduce că obiectul contractului este garanția drepturilor naturale, nu suprimarea lor în favoarea suveranului, așa cum a gândit Hobbes. Singurul drept pe care asociații îl pun la dispoziția societății civile este acela de a pedepsi și de a face dreptate [6, p.167]. „După

el, puterea este esențialmente judiciară. Teorie originală și profundă, care se va regăsi în doctrinele cele mai moderne" [24, p. 333]. Ca urmare, **scopul principal al apariției statului este asigurarea securității și libertății oamenilor prin instituirea puterii judiciare**, a aparatului de constrângere organizat politic, existența căruia reprezintă o trăsătură distinctă a puterii politice ce se manifestă prin activitatea legislativă și executivă [7, p. 97], care garantează respectarea legilor pozitive instituite de statul respectiv. Necesitatea acestor legi a fost formulată de Locke astfel: „Necesitatea existenței legilor este legată de însăși existența societății, de supraviețuirea unei anumite comunități. Dacă nu va fi dirijată de anumite legi, iar membrii săi nu vor accepta să respecte o anumită ordine, nicio societate – oricât de liberă ar fi sau oricât de lipsită de importanță ar fi ocazia pentru care a fost constituită – nu va putea să subziste sau să se mențină unită, ci se destramă și se sfărmă în bucăți" [25, p. 65].

Încheierea contractului social, rezultatul căruia este constituirea statului, este necesară în scopul instituirii justiției: a unor garanții suplimentare pentru menținerea ordinii publice și a bunăstării oamenilor. Potrivit acestei doctrine, în starea naturală, realizarea justiției (sau, mai precis, a echității) se materializează sub forma unei activități particulare dezorganizate. În acest fel, unul dintre elementele conținutului contractului social se impune prin refuzul oamenilor de a realiza în mod independent echitatea și de a sancționa persoanele vinovate de încălcarea intereselor particulare. Prin intermediul acestui refuz statul dobândește așa-numitul „monopol" al realizării justiției [7, p. 97].

Ca urmare, puterea de stat este esențialmente judiciară. Aceasta nu are alt rol decât să asigure maximum de libertate și prosperitate fiecăruia, oamenii fiind liberi de la natură, egali și independenți, nimeni nu-i poate scoate din această stare și să-i supună puterii politice a altuia fără propriul lor consimțământ prin care ei pot conveni cu alți oameni de a se uni în societate pentru conservarea lor, pentru siguranța lor mutuală, pentru liniștea vieții lor, pentru a profita în liniște de ceea ce le aparține în mod propriu și pentru a fi mai bine la adăpost de insultele celor care vor să le facă rău [23, cap. 1].

Puterea judiciară, la rândul ei, este subdivizată în putere legislativă, care are rolul de a determina faptele ce încalcă regulile de conviețuire și pedepsele corespunzătoare, putere executivă, care are menirea de a executa în concret legile emise de puterea legislativă și puterea confederativă, care exercită

puterea în exterior în raport cu celelalte state [6, p. 167]. Respectiv, John Locke a fundamentat conceptul separației puterilor în stat, scopul căreia este stabilirea limitelor puterii de stat. Locke a avut o viziune dihotomică în această privință, disociind între puterea legislativă și puterea executivă. El a înțeles și întâietatea legislativului, arătând că puterea legislativă încredințată unei persoane sau mai multora pentru totdeauna sau pentru un interval de timp este puterea supremă în stat. În ceea ce privește diferența dintre ele, arată că, în timp ce puterea legislativă este discontinuă, căci nu e totdeauna necesar să se facă legi, puterea executivă este continuă, căci este totdeauna necesar să se aplice legile făcute. Deosebit de importantă este precizarea făcută de Locke că, deși legislativul este preeminent în stat, această putere supremă este și ea limitată de legea naturii. Argumentarea că puterea legislativă este rațională și relativă, nu arbitrară și absolută, trimite la faptul că persoana sau adunarea care este legiuitor nu are mai multă putere decât cea pe care o au oamenii în starea naturală, înainte de a fi intrat în societate și de a fi atribuit puterea lor comunității pe care au format-o, căci nimeni nu poate oferi altuia mai multă putere decât are el însuși. Or, susține Locke, nimeni nu are putere absolută și arbitrară asupra lui însuși sau asupra altuia, de a-și lua viața, de exemplu, sau de a-i răpi altuia viața și bunurile; deci, o putere limitată de legea naturală a conservării vieții sale și a conservării restului genului uman este tot ceea ce dă și poate da omul societății și, prin intermediul acesteia, puterii legislative [1, p. 59]. Așadar, puterea legislativă nu poate fi absolută, căci oamenii nu se pot plasa într-o situație mai rea decât starea naturală [Ibidem].

Ca urmare, în conformitate cu teoria susținută de marele gânditor, **puterea politică nu trebuie să fie absolută, ea trebuie să aibă limite**. **Scopul oricărei puteri politice trebuie să fie conservarea vieții, libertății, bunurilor**, într-un singur cuvânt – a proprietăților de orice fel ar fi. Dacă acest scop nu este respectat, guvernul va intra în conflict cu societatea civilă și se va reveni la starea naturală pe care contractul social tocmai voia să o depășească. Ca și în orice contract, dacă una dintre părți îl violează, nu mai poate să o lege pe cealaltă [6, p. 167]. Observăm că rolul principal în cazul eventualei rezilieri a contractului social joacă anume societatea civilă, rolul căreia este efectuarea controlului permanent asupra guvernanților care exercită efectiv puterea de stat. Anume societatea civilă trebuie să depisteze eventualele încălcări ale obligațiilor asumate de guvernare și să efectueze

o presiune asupra guvernării, astfel încât aceasta să nu devieze de la scopul instituirii statului - siguranța și respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor – și să nu eschiveze de la obligațiile asumate.

Plus la aceasta, prin instituirea puterii legislative și executive poporul nu renunță la partea sa de suveranitate. **Dacă aceste puteri vor confisca în favoarea lor drepturile poporului, acesta nu mai este ținut de contractul încheiat și va putea recurge chiar la forță (dreptul la revoluție) pentru a-i înlocui pe cei care guvernează**. Există și posibilitatea inversă – ca guvernanții să recurgă la mijloace de constrângere pentru ca cetățenii să respecte regulile stabilite pentru atingerea binelui comun [6, p. 168], însă recurgerea la forță nu trebuie să ducă la încălcarea condițiilor contractului social, iar cei care se află la guvernare nu trebuie să abuzeze de acest drept, fiindcă, în contrar, această va duce la instaurarea dictaturii, la încălcarea limitelor puterii statale, care, în conformitate cu viziunea lui Locke, trebuie să fie respectate. Prin această concepție, marele gânditor legitimează revoluția [6, p. 168], care reprezintă acea metodă prin care societatea civilă poate rezilia contractul social în cazul în care guvernanții nu exercită puterea de stat în interesul poporului. Acest drept rezultă din natura „pactului social", statul nu poate ieși din cadrul acestuia, întreaga lui activitate trebuie să se subordoneze scopului societății, „binelui comun" [4, p. 174]. Ca urmare, importanța societății civile se manifestă și prin faptul că societatea este anterioară statului, fiind prezentă în starea natură prestatală. Ca urmare, autorul impune delimitarea societății de stat, statului îi precede starea naturală în care există deja societatea.

Pentru a nu se ajunge la confruntarea între societatea civilă în conducerea statală, este necesar să se acorde o importanță majoră celui care poate să mențină echilibrul între părți. Acesta este judecătorul [6, p. 168].

Referindu-ne nemijlocit la conceptul drepturilor naturale ale omului, pentru Locke acestea reprezintă o altă limită a puterii politice, pentru apărarea cărora ea a fost instituită [6, p. 168]. În Eseu asupra guvernării civile, John Locke susține că starea naturală nu este o stare de război, că omul are drepturi imprescriptibile, pe care societatea nu le creează, ci trebuie să le apere. Asemenea drepturi sunt: 1. Dreptul de proprietate, care se întemeiază pe muncă; 2. Dreptul la libertate personală, a cărui negare este sclavie; 3. Dreptul la legitima apărare, de care ține dreptul de a pedepsi. Prin intrare în societate nu se renunță decât la acest drept de a pedepsi; revine puterii

sociale să impună repararea răului comis, substituind răzbunării justiția, iar cetățenii nu cedează statului drepturile și libertățile lor, ci numai puterea sancționatorie [1, p. 58].

În cadrul conceptului drepturilor omului gânditorul poziționa dreptul de proprietate ca principalul drept al omului, fiindcă dreptul de a descoperi și dreptul de a-și apăra libertatea [26, p. 333], care constituie fericirea omului, se concretizează în posibilitatea sa de a-și aliena personalitatea în posesia de bunuri. Ca urmare, dreptul natural de a fi liber este legat de dreptul de proprietate. Ca reprezentant al burgheziei în dezvoltare, Locke dezvoltă o concepție mercantilă care vede în dreptul de proprietate un drept absolut, iar apărarea și conservarea acestuia este una dintre atribuțiile fundamentale ale noțiunii de drept. Trebuie să remarcăm faptul că dreptul de proprietate se întemeiază pe muncă [6, p. 165-166]. Observăm că, pe lângă libertate și egalitate, dreptul de proprietate și dreptul patern ocupă un loc de prim rang [6, p. 166].

În strânsă legătura cu conceptul drepturilor omului este cel al liberației caracteristice pentru epoca prestatală. Libertatea este percepută de Locke în calitate de primul drept natural fundamental, iar dreptul, în sensul său autentic, este întemeiat pe ideea de libertate [16, p. 108]. În baza acestui drept natural oamenii își valorifică partea rămasă a „piramidei" drepturilor naturale. Totodată, libertatea obligă la respectarea legilor, excluzându-se, astfel, posibilitatea manifestării libertății în calitate de practică a liberului arbitru și haos [7, p. 97-98]. Ca urmare, potrivit doctrinei lui Locke, omul își păstrează o anumită libertate în raport cu statul. Această libertate trebuie să-și dobândească existența în urma determinării exacte a competențelor statului. Reprezentanții statului nu sunt în drept să extindă activitatea statului peste limitele impuse de legislație organelor publice. Relațiile sociale ce depășesc competențele statului constituie domeniul manifestării libertăților cetățenilor. Numai în acest mod este posibilă evitarea „înghițirii" persoanei de către stat [7, p. 98].

Pentru ca oamenii să păstreze libertatea inerentă stării naturale John Locke înaintează o serie de principii în vederea transformării ideii libertății în practică, aplicarea cărora urmează să permită constituirea unui stat al cărui regim este libertatea. Printre aceste principii se înscriu: a) activitatea unui astfel de stat trebuie să fie întemeiată pe respectul drepturilor naturale ale omului, excluzându-se orice încălcare a acestora; b) în activitatea unui

stat al libertății trebuie să fie respectat principiul separației puterilor în stat în puterea legislativă, puterea executivă și puterea federativă, care se referă la activitatea statului în domeniul relațiilor internaționale; c) un alt principiul al instituirii regimului libertății în stat este principiul legalității, care se manifestă prin subordonarea tuturor persoanelor în raport cu prescripțiile legale, inclusiv a reprezentanților corpului legiuitor, guvernului și ai monarhului [7, p. 98]. Respectiv, statul nu devine un Leviathan atotputernic, care unul singur se bucură de plenitudinea drepturilor, oamenii fiind lipsiți de ele. Locke poziționează legile mai presus decât puterea statală, care poate acționa doar în limitele stabilite de lege. Concluzia lui Locke este că imperativele legilor naturii nu încetează deloc în societate; în multe cazuri ele devin chiar mai puternice. Admițând că dreptul izvorăște din voința circumscrisă dreptului natural și, în primul rând, legii sacre și inalienabile care are ca obiect conservarea genului uman pentru care oamenii intră în societate, Locke susține că „nu există decret care să poate fi bun și valabil când el este contrar acestei legi". În acest sens, apărătorul dreptului natural este poporul [1, p. 59].

Ca urmare, gânditorul îmbină stabilitatea pe care o asigură statul cu libertatea omului în starea lui naturală. Astfel, omul nu este nevoit să aleagă între starea de primejdie și libertatea sau starea de siguranță și lipsa totală de drepturi delegate suveranului.

Deosebirea dintre teoria promovată de Hobbes și cea susținută de Locke

În fundamentarea esenței statului, Locke se deosebește de Hobbes care susține că problema centrală în societate este puterea. Pentru Locke problema esențială nu mai este guvernământul, ci instituirea unei civilizații bazate pe reguli; pe el îl interesează administrația, legiferarea care să ducă la o bună organizare în care de prim ordin să fie preocuparea pentru limitarea oricărui abuz. Este necesar un guvernământ al proprietarilor cărora trebuie să li se lase toată libertatea pentru a realiza prosperitatea lor și a societății în care trăiesc. În Scrisoare despre toleranță Locke se ridică împotriva autorității arbitrare, omnipotente a suveranului, considerând-o ca inacceptabilă. Totul trebuie să fie întemeiat pe reglementări fundamentale raționale, liber consimțite. Aceste reglementări trebuie să fie întemeiate pe toleranță, care elimină excesele, indiferent din ce parte ar veni [6, p. 166]. „În chestiunea libertății de conștiință, care de câțiva ani a fost așa de mult disputată printre

noi, lucrul care a încurcat cel mai rău chestiunea, a înfierbântat disputa și a mărit animozitatea a fost, gândesc eu, faptul că ambele părți și-au exagerat, cu același zel și la fel de greșit, pretențiile, una dintre părți predicând absoluta putere, iar cealaltă cerând o libertate universală în chestiunile de conștiință, fără a stabili care sunt lucrurile cu îndreptățire la libertate și fără a arăta care sunt granițele impunerii și ale supunerii" [25, p. 65]. Ca urmare, Locke este adeptul promovării politicii echilibrate în societate, care nu garantează libertatea absolută a oamenilor și nici nu instituie controlul absolut în toate domeniile vieții. Gânditorul afirma că baza statului reprezintă dreptul de proprietate, fundamentând conceptul sistemului economic capitalist, care se bazează pe proprietatea privată, piața liberă și pe libertatea de acțiune. Thomas Hobbes, din contra, fundamentează monarhia absolută, care se manifestă prin puteri nelimitate ale monarhului, care stabilește ce este drept și ce este nedrept.

Între ideile promovate de Thomas Hobbes și cele promovate de John Locke există o diferență cardinală în abordarea conceptului drepturile omului. În conformitate cu viziunea lui Thomas Hobbes, oamenii nu au în mod natural dreptul la tot, pe când John Locke afirma că ei au numai dreptul descoperirii și dreptul de a-și apăra libertatea [26, p. 333]. Hobbes considera că oamenii cedează toate drepturile lor în favoarea suveranului, păstrându-și doar dreptul la neautodenunțare, însă John Locke considera că oamenii păstrează toate drepturile inerente ființei umane în perioada prestatală, delegând puterii sociale doar dreptul de a pedepsi, care se manifestă prin activitatea organelor judiciare.

Pentru Thomas Hobbes, perioada prestatală este perioada războiului permanent. În viziunea lui Locke, această perioada se caracterizează prin existența societății naturale. Ca urmare, Locke opune concepției pesimiste a lui Hobbes despre starea naturală a oamenilor o viziune optimistă: în opinia lui, starea naturală apare ca o stare de pace, de bunăvoință, de ajutor reciproc. Oamenii trăiau deja în asociere, dar această stare naturală era prestatală, protojudiciară, prelegală [1, p. 58].

John Locke afirma că în momentul încheierii contractului social oamenii își păstrează libertatea și bunăstarea, dobândite în starea naturală, și, totodată, dobândesc siguranța, care este specifică stării statale. În conformitate cu ideile elaborate de Hobbes, scopul formării statului este asigurarea stabilității, siguranței, însă cu condiția transmiterii tuturor drepturilor suveranului, ca

consecință omul păstrând doar dreptul de a nu se autodenunța. În conceptul lui John Locke, scopul statului rămâne același – dobândirea siguranței, însă cu păstrarea drepturilor și libertăților anterioare statului. Spre deosebire de doctrina lui Thomas Hobbes, pentru care în momentul încheierii contractului social oamenii trebuie să-și jertfească libertatea și să se supună necondiționat statului în vederea dobândirii securității personale, Locke afirma posibilitatea îmbinării acestor două începuturi contradictorii ale existenței sociale [7, p. 97].

Importanța teoriei contractului social a lui Locke și Rousseau

Importanța teoriei contractului social formulate de Locke și Rousseau se manifestă prin faptul că acești gânditori pun în prim-plan individul, nu însă statul, iar drepturile omului sunt absolutizate, statul neavând dreptul să le limiteze în niciun fel. Ca urmare, **doctrina contractului social oferă oamenilor o garanție că drepturile și libertățile lor vor fi respectate, iar prin încheierea contractului social poporul nu pierde calitatea sa de suveran, păstrând dreptul de a rezilia contractul în cazul în care guvernanții încalcă dispozițiile lui**. Observăm că **puterea statală emană de la popor, ca deținător plenipotențiar al suveranității, și se întoarce, în ultimă instanță, tot la popor, care este beneficiarul activității puterii statale**. Cu urmare se formează un cerc, puterea **politică fiind delegată de popor și acționând în interesele poporului**. În cazul în care guvernanții încep să acționeze în scopul atingeri intereselor particulare, **poporul are dreptul la răscoală pentru a restabili ordinea publică**. În prezent acest drept se bucură de o reglementare directă în Constituția Germaniei, care în art. 20 declară: „Toți cetățenii germani au dreptul de a rezista oricărei persoane care încearcă să elimine ordinea constituțională, dacă nu există o altă cale de atac" [27]. Acest drept se regăsește în Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului, care proclamă: „Scopul fiecărei asociații politice este conservarea drepturilor naturale și inalienabile ale omului. Aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea, dreptul la siguranță și la rezistență la opresiune" [28]. Constituția Franței, adoptată la 4 octombrie 1958, în preambul stabilește documentele care intră în blocul constituțional: „Poporul francez își proclamă în mod solemn atașamentul pentru respectarea drepturilor omului și principiile suveranității naționale, așa cum au fost definite prin Declarația din 1789, confirmată și completată prin preambulul Constituției din 1946, și pentru drepturile și îndatoririle definite de

Carta pentru mediul înconjurător din 2004" [29]. Ca urmare, dispozițiile Declarației franceze a drepturilor omului și cetățeanului rămân perfect aplicabile în epoca contemporană. Respectiv, reglementările Declarației drepturilor omului și cetățeanului care face parte din ansamblul de norme de valoare constituțională, a căror respectare se impune legislativului [29], păstrează aplicabilitatea practică, inclusiv prevederile care se referă la dreptul poporului la răscoală. Indirect, acest drept este reglementat în majoritatea constituțiilor lumii care reglementează că puterea de stat aparține poporului, aderând la conceptul suveranității populare. De aici deducem că poporul are dreptul să se opune uzurpării puterii de stat sau abuzului aleșilor poporului de drepturile încredințate.

Ambii gânditori au fundamentat principiul suveranității populare, care se manifestă prin faptul că, în baza drepturilor sale de suveran, poporul încredințează realizarea puterii în stat adunării legislative, pe care însuși poporul o alege. Totodată, în urma acestei delegări poporul nu-și pierde calitatea de suveran. În caz de necesitate, poporul este în drept: a) să anuleze contractul social, b) să înlăture sau să răstoarne și/sau să modifice componența reprezentanților săi din cadrul puterii statului. În cazul, în care **legiuitorul sau guvernul va abuza de puterea încredințată, încălcând contractul social, poporul, la rândul său, dobândește calitatea inițială de suveran**. Prin intermediul acestor idei John Locke afirmă și existența dreptului poporului la răscoală. Ca urmare, sunt constituite relații de interdependență, care generează obligații reciproce între guvern și guvernanți [7, p. 98-99].

În tangență cu ideea drepturilor suverane ale poporului este și concepția autorului cu privire la formele de guvernământ, John Locke recunoscând monarhia, oligarhia și democrația în calitate de forme de guvernământ. El afirmă că fiecare dintre aceste forme își face apariția în rezultatul încheierii contractului social, poporul rămânând în continuare deținător al suveranității [7, p. 99], iar meritul lui John Locke constă în fundamentarea bazelor viitorului sistem constituțional european aplicabil [30, p. 163].

III. Ordinea – termenul contractului social după Jean-Jacques Rousseau

Referindu-ne la teoria contractului social elaborată de Jean-Jacques Rousseau, trebuie să remarcăm faptul că filosoful a fost cel mai reprezentativ dintre gânditorii secolului al XVIII-lea, care s-au pus în slujba libertății și ale

căror idei au influențat puternic revoluțiile franceză și americană, legislația revoluționară din Franța, teoriile politice care au urmat acestei revoluții, precum și filosofia dreptului [9, p. 55]. Pentru înțelegerea mai exactă a ideilor filosofice ale lui Jean-Jacques Rousseau trebuie să analizăm contextul politico-social în care a trăit marele gânditor. Epoca în care a trăit filosoful este cunoscută sub denumirea de Iluminism, pentru aceasta fiind caracteristice apelarea la rațiune ca fiind criteriul principal de înțelegere a lumii și a societății, de popularizare a cunoștințelor, care trebuie să aducă un beneficiu tuturor. Plus la aceasta, observăm tendința de sistematizare a cunoștințelor acumulate de omenire pe parcursul dezvoltării sale. În epoca Iluminismului Franța devine centrul cultural al lumii. Una dintre tendințele dominante în această perioadă de timp era aspirația oamenilor de a găsi principiile vieții naturale ale omului, care s-au manifestat prin căutarea religiei și a dreptului natural. Observăm critica și negarea dreptului pozitiv, format pe parcursul dezvoltării istorice a omenirii, în favoarea dreptului natural. Pentru filosofii francezi, printre care Voltaire, Charles Louis Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot, era caracteristică apelarea la raționalism, dezvoltarea ideilor politico-sociale, toleranța religioasă. Scopul principal pe care și l-au pus gânditorii era dezvoltarea progresistă a omenirii și crearea societății raționale. Se evidențiază o legătură între ideile care au dominat gândirea politică a epocii respective și cele promovate de marele gânditor, care a fundamentat conceptul drepturilor naturale și inalienabile ale omului, înscriindu-se perfect în contextul societății Iluministe franceze a secolului al XVIII-lea.

Ideile promovate de marile filosof, precum și idealizarea vieții la sânul naturii, pot fi explicate prin apelarea la biografia lui Jean-Jacques Rousseau, care la vârsta de 15-16 ani a încercat să lucreze mai întâi la un grefier, mai apoi la un gravor, tentativă care a eșuat conducându-l la vagabondaj, la somn sub cerul liber, la mâncare pe apucate, dar la o libertate pe care o vedea ca pe o fericire, ceea ce l-a determinat mai târziu să laude atât de mult starea naturală. Plus la aceasta, idealismul lui Jean-Jacques Rousseau se explică prin admirație pentru grandoarea și virtutea cetăților grecești, manifestându-se inclinația filosofului către utopie și absolutizarea virtuților [6, p. 171]. Pentru marele gânditor, ideea libertății și egalității este contrară inegalității existențe în societate, iar conflictul între lumea ideală spre care tindea filosoful și cea materială, între tendința spre egalitate și lupta împo-

triva inegalității s-a manifestat nu doar la nivelul gândirii, ci și în felul lui de a fi, de a se îmbrăca, marele gânditor renunțând la spadă, la hainele elegante, alegând îmbrăcămintea unui muncitor, refuzând apartenența bogăției pentru a se apropia de idealul promovat, astfel încât, situat pe poziția unui sărac, să contribuie la progresul moral al omenirii [Ibidem].

Prin urmare, în încercarea de a defini curentul din care marele filosof a făcut parte trebuie să remarcăm faptul că acesta este, în mod paradoxal, atât moștenitor al iu naturalismului, cât și adversarul acestei școli, concepția lui înscriindu-se, în general, pe linia contractualismului voluntarist inaugurat de Hobbes [1, p. 53]. Cu toate acestea, cercetând locul lui Jean-Jacques Rousseau în mișcarea generală a ideilor timpului său și în raport cu școlile filosofice și ale publiciștilor, el nu se regăsește în nicio parte [19, p. 34]. În filosofie Jean-Jacques Rousseau are reputația de a fi fost un gânditor spiritualist, care punea rațiunea în slujba sentimentului. În domeniul filosofiei dreptului Jean-Jacques Rousseau a împrumutat de la Thomas Hobbes ideile de stare naturală și de contract social, dându-le însă o interpretare cu totul originală, diferită esențial de cea pe care o aveau ele la Thomas Hobbes și Locke [1, p. 53]. Teoria contractului social a marelui gânditor pleacă de la individ și caută să întemeieze toată ordinea de stat și, mai ales, delimitarea puterii statului pe drepturi care privesc individul, filosoful elaborând și dezvoltând conceptul drepturilor inerente omului ca atare, drepturilor inerente ființei umane[31, p. 25].

Gândirea politică a lui Jean-Jacques Rousseau se sprijină pe două ipostaze: a) societatea civilă a corupt starea naturală; b) societatea civilă nu este acceptabilă decât dacă are la bază „un pact social" [3, p.68]. În elaborarea teoriei contractului social Jean-Jacques Rousseau pornește de la opoziția dintre ființă și aparență, dintre „omul natural" și „omul social" [6, p. 172]. Filosoful considera că primul este liber și independent, celălalt este prizonier într-o lume a aparențelor, într-o societate factică și opresivă. În societatea așa cum ea există, unde omul este rău guvernat, nevoile artificiale sunt suprapuse nevoilor naturale; fiecare individ nu mai este el însuși, ci joacă un rol și poartă o mască; este o societate opacă, sfâșiată de inegalitate și de conflicte între interesele particulare și egoiste [32, p. 110]. Jean-Jacques Rousseau afirma că prima sursa a răului este inegalitatea din care provin bogățiile; cuvintele „sărac" și „bogat" sunt relative și pentru faptul că acolo unde oamenii sunt egali nu vor exista nici bogați, nici săraci [6, p. 171].

Respectiv, atât din ideile filosofice, cât și din biografia lui Jean-Jacques Rousseau putem deduce faptul că omul natural, în viziunea gânditorului, este net superior fața de cel care trăiește în societatea civilizată. Pentru a găsi omul în adevărata sa ipostază filosoful a construit un model teoretic al ființei omului primitiv, pentru a-l aplica mai apoi la societatea concretă. În starea sa naturală oamenii sunt liberi și independenți [6, p. 172-178], Jean-Jacques Rousseau afirmând că **oamenii se nasc liberi și egali** [20, p. 414]. Gânditorul descrie omul primitiv ca fiind un fel de animal dominat de instincte fizice [6, p. 172-178]. Esența umană se definește prin anumite trebuințe, anterioare rațiunii: conservarea individuală, respingerea suferinței și a morții. Pe ele se întemeiază dreptul natural. În starea sa naturală omul acționează conform cu trebuințele sale esențiale, cu pasiunile și dorințele sale firești [33, p. 122].

În acea perioada de timp oamenii trăiau izolați unul de celălalt în păduri, necunoscând nici familia, nici proprietatea și nicio interdicție. Omul putea face tot ce voia și în acest sens el era liber, nefiind nici moral, nici imoral, ci pre-moral. Singura pornire a ființei umane era iubirea de sine, indiferentă la bine și la rău [6, p. 172-178]. Astfel, omul natural era fericit fără să se gândească la fericire; liber fără a face uzaj de libertatea sa; independent, căci era privat de toate relațiile durabile cu apropiații săi; inocent, prin absența oricărei conștiințe morale [35, p. 112].

Din cele expuse mai sus putem deduce antagonismul în cadrul teoriei contractului social. În conformitate cu ideile elaborate de Jean-Jacques Rousseau, în starea prosocială omul trăia într-adevăr izolat de alți oameni, dar nu de frica acestora, cum afirma Hobbes, ci pentru că pur și simplu omul nu avea nevoie de ceilalți oameni. Pentru că omul este bun de la natură [34, p. 169], **el nu poate fi lup pentru ceilalți oameni, iar viața omului neangajat în societate nu este un război fratricid, ci, dimpotrivă, o viață tihnită și pașnică, trăită în fericită sălbăticie** [1, p. 74]. Cu toate acestea, starea naturală este guvernată de o lege naturală, filosoful considerând că nu există libertate în afara legii, nici loc unde cineva să poată scăpa domniei legii. Chiar și în starea sa naturală omul nu este liber decât prin mijlocirea legilor naturii care guvernează totul [35, p. 139]. Efectul legii naturale nu este să limiteze puterea, ci să fixeze condițiile de legitimare a puterii, fiindcă forța nu creează un drept, iar omul nu este obligat să dea ascultare decât puterii legitime [9, p. 55].

Așadar, starea sălbatică în care trăiește omul, descrisă de Jean-Jacques Rousseau, este doar o perioadă de tranziție: căci, spre nefericirea lor, oamenii posedă două facultăți: libertatea de a accepta sau de a rezista, adică liberul arbitru și/ sau facultatea de a se perfecționa. Aceste facultăți l-au scos din această stare, făcându-l să caute și să apropie pe alții pentru a gusta bucuriile familiei și a accede la un minim de moralitate. În acest fel, oamenii au intrat într-o situație intermediară între starea sălbatică și societatea stabilă, despre care Jean-Jacques Rousseau crede că „a fost, probabil, epoca cea mai fericită și cea mai durabilă" [34, p. 127] din istoria umanității. Strângerea relațiilor dintre oameni a dus cu timpul la apariția societății care, în optica lui Jean-Jacques Rousseau, a fost sursa decăderii omului; cheia mecanismului de formare a societății este considerată instituirea inegalității de avere, care ar fi apărut atunci când un om mai puternic a încercuit un câmp spunând „acesta este al meu" [34, p. 127]. Filosoful considera că apariția proprietății private reprezintă primul factor al nefericirii omului, la care s-a adăugat dominația politică, generată de un regim artificial de inegalitate [1, p. 74]. Așadar, începând de la starea naturală în care oamenii sunt liberi, egali și independenți, care este urmată de apariția instituțiilor politice ce au avut rolul de socializare a oamenilor, în perioada în care nicio putere a omului asupra omului nu era nici naturală, nici providențială [6, p. 172-178], oamenii ajung în situația în care societatea începe să reprezinte o adevărată cutie a Pandorei, căci **omul este născut liber și, cu toate acestea, el este în lanțuri**. Principiul antropologiei rousseauiste este credința în bunătatea naturală a omului, pe care societatea, civilizația l-au pervertit, l-au făcut rău și nefericit. Civilizația este pentru Jean-Jacques Rousseau o rătăcire, o degradare a situației omului din starea naturală. Consecințele principale ale acestei degradări sunt considerate a consta în pierderea libertății și a egalității inițiale. Respectiv, scopul creării teoriei contractului social este căutarea modalității de a restitui omului civilizat, actual, drepturile lui naturale fundamentale – libertatea și egalitatea – și de a le proteja prin mijloace adecvate [1, p. 74-75]. Teoria contractului social reprezintă o formă ideală de asociație, în care apartenența la un corp politic nu distruge libertatea indivizilor, căci în contractul social indivizii încredințează pentru un moment drepturile lor statului, care apoi le redă tuturor cu nume schimbat (nu ca drepturi naturale, ci ca drepturi civile), în acest mod actul fiind îndeplinit în mod egal de către toți, niciunul nu va fi privilegiat; egalitatea este, deci, asigurată. Fiecare își păstrează liber-

tatea sa, pentru că individul se supune numai față de stat, care este sinteza libertății individuale. Prin transformarea drepturilor naturale în cele civile, statul asigură cetățenilor acele drepturi pe care ei le posedau deja de la natură, iar după încheierea acestui contract oamenii rămân liberi și egali ca și în starea naturală, în timp ce drepturile lor dobândesc o garanție protectoare, care lipsea anterior [20, p. 410]. Așadar, referindu-ne la conceptul lui Jean-Jacques Rousseau cu privire la drepturile inalienabile ale omului, observăm că acesta se diferă cardinal de la cel elaborat de Thomas Hobbes, care considera că unicul drept inalienabil reprezintă dreptul la legitima apărare [15, p. 96].

Jean-Jacques Rousseau nu considera că contractul social reprezintă un fapt istoric real, poziționând această teorie ca o constricție ipotetică susceptibilă să ofere un ideal și să explice dreptul și dreptatea [9, p. 58]. Prin urmare, ideea de contract social a lui Jean-Jacques Rousseau reprezintă o reconstrucție a societății, ca și cum ar fi fost fondată pe un contract încheiat între toți membrii ei, iar în lumina teoriei respective se poate realiza, la limită prin recursul la forță, o societate care să asigure securitatea fiecăruia fără să se renunțe la libertatea și egalitatea originare [1, p. 74-75], căci omul intrând în contract și-a rezervat anumite drepturi individuale, anterioare statului [31, p. 26]. Filosoful afirma că ordinea, care este unul dintre motivele asocierii și formării statului, este un drept sacru care stă la baza tuturor celorlalte. Acest drept nu vine de la natură. El este fondat pe convenții. Rămâne însă de știut care sunt acele convenții. „Contractul social" trebuie să se întemeieze pe voința liberă a oamenilor care au înțeles să se supună unei voințe comune încărcate în stat [4, p. 174].

Respectiv, în viziunea marelui filosof, statul nu poate fi legitim decât în virtutea unei convenții prin care contractanții consimt liber la formarea unui corp politic, iar statul nu-și poate justifica existența decât prin garantarea drepturilor oamenilor [9, p. 58]. Iar când aceste drepturi sunt violate de stat sau de organele lui, atunci este violată însăși baza statului, și atunci individul însuși nu mai este ținut să respecte statul, deoarece statul, încălcând acele drepturi sacre și inviolabile pe care el și le rezervase printr-un contract social, a rupt el însuși acest contract; deci, părțile contractante se despart, una din ele nerespectând contractul [31, p. 26].

Pornind de la cele expuse mai sus putem afirma că asocierea nu este în ființa oamenilor, aceasta se produce ca manifestare de voință a acestora,

ideea fiind dictată de dorința de a se conserva [6, p. 172-178]. Pentru marele gânditor, fiecare individ pune în comun persoana și toată puterea lui sub „conducerea supremă a voinței generale" la formarea căreia conlucrează fiecare persoană și care își găsește expresie prin lege [20, p. 415]. Acest contract se bazează pe consimțământul unanim. „Nu există decât o singură lege care prin natura ei cere un consimțământ unanim; aceasta este pactul social, căci asociația civilă este cel mai voluntar act din lume; fiecare om fiind născut liber și stăpân pe el însuși, nimeni nu poate sub niciun pretext să-l supună fără învoirea sa... Dacă în condițiile preexistente pactului social se găsesc și persoane care i se opun, opoziția lor nu anulează contractul, ci împiedică doar includerea lor în pact; sunt niște străini printre cetățeni" [3, p. 69]. Respectiv, teoria contractului social a lui Jean-Jacques Rousseau pune pentru prima oară în joc voința umană, iar asocierea oamenilor este un act de deliberare; o decizie prin care oamenii, contrar tendințelor lor naturale, se asociază pentru a face față împreună amenințărilor. Considerăm oportun să subliniem faptul că prin această asociere libertatea omului trebuie să rămână neatinsă. Altfel spus, asocierea trebuie să fie pusă în slujba înzestrărilor naturale ale omului [6, p. 172-178].

IV. Contradicțiile conceptuale ale filosofilor

Prin urmare, în cadrul încheierii contractului social fiecare om pune în comun persoana și toată puterea lui sub conducerea supremă a voinței generale, devenind parte indivizibilă a întregului [36, p. 101]. Apariția, grație contractului, a acestui întreg, adică a unui corp social, dă naștere unei voințe generale, care devine cel mai important factor explicativ [1, p. 76]. Voința generală este „singura care poate coordona forțele statului în vederea realizării scopului său care este binele comun" și „numai autoritatea statului asigură libertatea membrilor săi". Astfel, statul este subordonat poporului [3, p. 70], respectiv voința generală formează puterea de stat, adică suveranitatea care aparține poporului, care păstrează dreptul său de a-l suprima pe monarhul care încalcă contractul [20, p. 414]. De aici reiese o diferență substanțială între conceptul suveranității monarhului, susținut de Hobbes, care afirma că întreaga putere într-un stat aparține celor care se află la guvernare, formând suveranitatea monarhului, și cel al lui Jean-Jacques Rousseau, care susținea suveranitatea directă a poporului pe care o opune democrației reprezentative parlamentare [9, p. 58]. În conformi-

tate cu ideile lui Jean-Jacques Rousseau, puterea nu poate să aparțină unui individ sau unui grup, ci în exclusivitate poporului, întotdeauna și în mod necesar, întrucât constituie un stat. În același timp, nicio autoritate nu este legitimă dacă nu se bazează pe lege [20, p. 415]. Observăm că marele filosof dezvoltă așa concepții ca legalitatea și legitimitatea puterii de stat care sunt edificatoare pentru statul de drept. Așadar, în conformitate cu ideile lui Jean-Jacques Rousseau, în cazul în care voința statului e mai presus de cea a poporului [3, p. 70], „pactul social este rupt și toți simplii cetățeni, intrând în drept în libertatea lor naturală, sunt siliți dar nu obligați să asculte" [35, p. 138-144]. Putem concluziona că, în conceptul lui Jean-Jacques Rousseau, oamenii au dreptul să rezilieze contractul, însă, în conformitate cu ideile lui Thomas Hobbes, oamenii înstrăinează libertatea lor prin contractul încheiat între monarh și supușii săi, aceștia din urmă renunță la toate drepturile lor și la întreagă libertate naturală în folosul monarhului, căruia îi recunosc putere nelimitată [3, p. 70], neavând dreptul să rezilieze contractul.

Referindu-ne la procesul încheierii contractului social nu putem nega faptul că acesta schimbă cardinal atât modul de viața al omului, cât și conceptul libertății sale. Ceea ce pierde omul prin contractul social este libertatea sa naturală și dreptul nelimitat de a-și însuși tot ceea ce îl ispitește și ce poate atinge; iar ceea ce câștigă este libertatea civilă și dreptul de proprietate a tot asupra ce posedă. Așadar, trebuie să distingem libertatea naturală, care nu are alte limite decât forțele individului, de libertatea civilă, care este limitată de voința generală [36, p. 105]. Libertatea care ne este oferită de starea socială reprezintă temeiul dreptului, iar în lipsa libertății depline dreptul își pierde orice valoare normativă. De aceea, temeiul dreptului este libertatea; ea este principiul suprem al ordinii și trebuie să fie finalitatea acesteia. Jean-Jacques Rousseau afirma că **a renunța la libertatea ta înseamnă a renunța la calitatea ta de om, la drepturile umane, ba chiar la datoriile tale**. Nu există nicio despăgubire posibilă pentru cel care renunță la toate; o astfel de renunțare este incompatibilă cu natura omului [37, p. 187]. În cadrul contractului social oamenii cedează o parte din libertatea lor naturală; cu toate acestea, fiecare individ își păstrează autonomia personală, desigur, nu absolută, dar care este pentru corpul statal o limită a puterilor sale, căci el acționează doar pentru că indivizii și-au exprimat acordul în acest sens. Pentru Jean-Jacques Rousseau, scopul formării statului este libertatea individuală, iar reunirea este făcută cu scopul ca fiecare să nu asculte decât de el

însuși și să rămână tot atât de liber ca și mai înainte [36, p. 99]. Această idee reprezintă o primă consfințire a teoriei libertății-autonomiei, care stă astăzi la baza teoriei constituționale a libertății fundamentale și la cea a statului de drept ca limitare a puterii prin jocul acestor libertăți fundamentale. Respectiv, întreaga teorie a contractului social se rezumă la faptul că finalitatea ordinii și a dreptului este libertatea, iar ordinea este făcută pentru ca individul să fie liber, iar această libertate să fie garantată cu întreaga forță a asociației [6, p. 172-178].

V. Critici asupra doctrinelor contractului social în viziunea lui Hobbes

Fiecare concept filosofic conține în sine anumite paradoxuri, anumită diferență între ideea și situația socială reală. Printre paradoxurile teoriei elaborate de Thomas Hobbes se numără unilateralitatea bazei de plecare, fiindcă egoismul și agresivitatea nu sunt mai naturale decât altruismul și asocierea; unilateralitatea propunerii care satisface nevoia de ordine, dar sacrifică libertatea. Apelând la critica juridică a contractului social al lui Thomas Hobbes, trebuie să remarcăm faptul că filosoful imaginează o stare naturală de violență extremă, de anarhie, din care s-ar fi trecut la starea civilă printr-un contract de renunțare la toate drepturile și libertățile în schimbul asigurării păcii, adică al conservării vieții. Această renunțare totală și irevocabilă face ca statul să devină atotputernic, un Leviathan, un zeu nemuritor. Juridic este însă imposibil, contradictoriu ca un subiect de drept să renunțe la toate drepturile sale, adică la calitatea sa de subiect de drept și este ilogic ca cetățenii care au instituit autoritatea, puterea, să nu o mai poată revoca. Thomas Hobbes este considerat primul reprezentant al pozitivismului juridic, poziționat de alți cercetători în cadrul pozitivismului juridic radical [4, p. 174], care se manifestă prin considerarea că există ceea ce poruncește suveranul, ce-i place și ce binevoiește să-i placă suveranului. Proprietatea, la rândul ei, nu este un drept natural, ci este creată de stat, în limitele și scopurile acordate de acesta. Pentru Hobbes, nu există tiranie, chiar și în cazurile vădite de exces despotismul este preferat anarhiei, iar un tiran reprezintă pentru filosof un suveran care a avut nenorocul să displacă cetățenilor statului respectiv.

Nu putem nega faptul că gânditorul a avut dreptate afirmând că singura alternativă la anarhie este statul, dar nu statul despotic, întemeiat pe dominația

necontrolată și pe putere teroristă, ci statul democratic, întemeiat pe consens, acceptare și pe responsabilitatea puterii. Una dintre greșelile fundamentale ale lui Thomas Hobbes constă în suprasimplificare. El susține că suveranul se identifică cu interesul național, deci ar trebui să dispună de puteri nelimitate. În realitate, societatea se compune din clase, profesiuni, partide, sindicate, asociații și altele, în convergență uneori, dar și din tensiuni și conflicte. Pe care le reprezintă monarhul? De obicei, încearcă să desființeze diferențele. Soluția adevărată este alta: diferențele sunt legitime și trebuie păstrate și integrate pe baza convenienților lor (ceea ce în logica se numește „fundamentul diversionis"). Un alt paradox al doctrinei lui Thomas Hobbes constă în faptul că gânditorul nu-și da seama de faptul că orice conducător politic este înclinat să abuzeze de puterea lui (Montesquieu), iar puterea absolută corupe în mod absolut (Iord Aston). Thomas Hobbes nu-și da seama de faptul că soluția nu este absolutizarea puterii: nu trebuie să se guverneze contra, ci împreună. Plus la aceasta, există o mulțime de primejdii care amenință puterea absolută: scleroza, tendința de permanentizare, operante chiar și în democrație. Există și anumite corective la primejdii, printre care o sănătoasă frică de rebeliune care temperează sau previne abuzurile de putere. Deopotrivă, o excesivă obedienț a concetățenilor invită la despotism [18, p.90].

VI. Consecințele teoriei contractului social

a) *Thomas Hobbes*

Actualitatea teoriei contractului a lui Thomas Hobbes se explică prin faptul că absolutismul predicat de acest filosof este susceptibil de trei forme de stat – dictatorială, autoritară și conservatoare, cărora istoria le-a rezervat destine diferite: prăbușirea, transformarea în contrariul ei sau demontarea urmată de folosirea unor „piese detașabile". Respectiv, teoria lui Thomas Hobbes a fost realizată în practică de dictatura totalitară a statului fascist, nazist sau comunist, în cadrul cărora puterea de stat putea fi caracterizată ca cea tiranică, exclusivă, infailibilă, atotștiutoare, pretinsă eternă, reprezentând forma aberativă, exasperată a absolutismului, un Thomas Hobbes dincolo de Hobbes. Toate aceste regimuri politice au fost condamnate la sentința istorică prin înfrângere catastrofală sau auto descompunere. Actualmente dispărută, rămâne de văzut dacă și cum fundamentalismul religios și terorismul politic vor putea genera altă formă statală asemănătoare. Ideile lui Thomas Hobbes au fost dezvoltate și în cadrul regimului autoritar,

de mână forte, eventual militară, care desființează opoziția fățișă, recurge frecvent la comandă și constrângere, însă are limite și este susceptibil de corectare. Justificat uneori prin urgențe istorice, poate fi temporar acceptat sau suportat. Ca exemplu poate fi numit regimul lui Franco care a respectat principiul proprietății și a avut multă vreme sprijinul armatei și al bisericii. Aceasta corespunde unui Thomas Hobbes controlat. Posibilitatea de trecere spre un regim contrariu, liberal a fost dovedită în Spania și în Chile. Ca exemplu de o altă implementare a ideilor lui Thomas Hobbes poate fi numit statul conservator, puternic și stabil, care permite opoziția și constatarea, „învățând" de la ele. Bismarck a coexistat cu socialismul parlamentar, pretinzând că face și el un „socialism de stat" cu uniforme și în cadență militară. În România interbelică, Brătianu, „vizirul" a guvernat potrivit constituției democratice din 1923 și cu o presă care avea libertatea să-l numească vizir. Din acest autoritarism desuet rămân „piese detașabile", valabile în democrație, precum asigurarea stabilității, apărării ordinii și capacitatea de decizie competentă și „de sus", adică deasupra demagogiei populiste [18, p. 90]. În sfârșit, considerăm oportun să cercetăm două argumente în favoarea actualității absolutismului monarhic susținut de Hobbes. Cel dintâi, formulat de Bertrand Russell, constă în afirmarea că există o tendință de creștere a puterilor statului, așa cum dorea Hobbes, iar cel de al doilea se prevalează de altă tendință, la fel de generală, spre personalizarea puterii (exemple tipice: Tudorii, De Gaulle, președinții Statelor Unite). Răspunsul nostru nu este favorabil lui Hobbes. Nu crește absolutismul puterii statale, ci mijloacele ei tehnice, financiare, militare, capacitatea de acțiune, de impact, de intervenție. Cât privește fenomenul de personalizare a puterii, care a fost inițiat și dezvoltat de Machiavelli, sporirea dimensiunilor și complexitatea problemelor reclamă, ca în istoria romană, apariția unui centru de decizie unic, puternic și eficient, dar acest centru nu stăpânește absolut și necontrolat „supușii", cum voia Hobbes, ci este discutat, controlat și uneori destituit de acestea. De Gaulle cade în urma unui plebiscit, Nion e silit de presă să demisioneze. „Suveranii" actuali sunt interogați de mass-media, anchetați de procurori, suspectați de opinia publică, terorizați de indicele de popularitate. Dacă puterea monarhică franceză era odinioară temperată de cântece satirice, cea republican-prezidențială este temperată de vulnerabilitate [18, p. 90-92]. Respectiv, observăm că tendințele spre putere absolută în cadrul democrației sunt limitate cu succes.

b) *Jean-Jacques Rousseau*

Referindu-ne la paradoxurile conceptului elaborat de Jean-Jacques Rousseau, trebuie să remarcăm faptul că din punct de vedere științific, pur științific, azi nu se mai poate tăgădui că: întreaga această concepție are o bază falsă, o bază greșită și istoricește din punct de vedere istoric și din punctul de vedere al interpretării realității. Greșită din punct de vedere istoric, fiindcă nicăieri și niciodată un stat nu s-a născut printr-o convenție încheiată între oameni care ar fi trăit înainte liberi și independenți în afară de societate. Astăzi se mai pune la îndoială că omul nu s-ar fi născut în societate, căci atunci când omul s-a diferențiat din masa lumii animale printr-o specie deosebită el trăia deja în societate, respectiv, omul niciodată nu a trăit izolat. Astfel stând lucrurile, omul fiind născut în societate, toate întrebările și teoriile ca explicație istorică dispar. Plus la aceasta, trebuie să remarcăm faptul că este necesar să nu confundăm societățile primitive cu statele moderne de azi. Dacă ne vine să apreciem starea indivizilor din societățile primitive, putem afirma că statul s-a născut dintr-o altă stare socială, în care individul a fost mult mai puțin liber ca în stat. Așa că istoricește nu-i adevărat că statul s-a născut printr-o convenție expresă sau tacită intervenită între oameni liberi și independenți. Nu putem nega faptul că această concepție nu-i adevărată nici ca interpretare a realității, pentru că ori de câte ori se găsesc drepturi care într-un moment dat, într-o epocă dată par sacre și inviolabile, provoacă indignarea că statul ar putea interveni acolo. Însă, cu timpul se schimbă mentalitatea unei societăți în așa mod, în așa chip, încât ceea ce mai înainte era considerat ca un sacrilegiu cu timpul devine o necesitate imperioasă, care trebuie să fie satisfăcută pentru ca societatea să poată progresa, o nevoie absolută a unei vieți de stat. Așadar, această stare naturală descrisă în teoria contractului social este pur și simplu o presupunere gratuită că ea n-a existat niciodată, n-a existat nici istoricește și nu se poate justifica, pentru că, de fapt, statul nu este decât o formă a vieții sociale, pentru că omul e o ființa socială prin însăși firea lui și, prin urmare, delimitarea puterii statului nu se poate căuta în drepturile inviolabile și imprescriptibile anterioare statului. Cu toate acestea, scopul principal al teoriei lui Jean-Jacques Rousseau constă în încercarea de a delimita puterea statului prin drepturi inviolabile și anterioare statului, iar dacă statul n-ar ține seama de dânsele, ar trece peste ele, le-ar viola, atunci indivizii, membrii statului sunt degajați, contractul social a fost încălcat de una din părți, deci cealaltă

parte contractantă e liberă și poate opune orice rezistență pentru a-și apăra drepturile sale [31, p. 26-32].

Actualitatea teoriei contractului social a lui Jean-Jacques Rousseau a fost exprimată de marele constituționalist român Constantin Stere astfel: „Pentru că a descoperit aceste principii și pentru ca să fie stabilită însăși baza statului, contractul social, care i-a dat naștere și care delimitează puterea statului și puterea organelor sale, marea Revoluție Franceză a formulat aceste principii, aceste drepturi, pe care omul, intrând în stat, și le-a rezervat în marea Declarație a drepturilor omului și cetățeanului. Și această Declarație a drepturilor omului și cetățeanului, sub diferite forme, face parte din cele mai multe constituții scrise ale vremii noastre, ... așa că se poate zice că dreptul pozitiv modern este pătruns de această concepție a temeliilor statului și a drepturilor născute din concepția individualistă, din concepția drepturilor individuale" [31, p. 26]. Plus la aceasta, importanța conceptului lui Jean-Jacques Rousseau se manifestă prin faptul că el promovează o morală de maximă urgență și pentru zilele noastre: „Este vădit împotriva naturii ca un mănunchi de oameni să se îmbuibe peste măsură, în timp ce mulțimea înfometată e lipsită de cele necesare" [3, p. 70].

Respectiv, cel mai mare merit al lui Jean-Jacques Rousseau rezidă în încercarea de a justifica, de a fundamenta conceptul drepturilor omului, de a arăta că fiecare ființă umană este sacră și inviolabilă prin sine însăși, prin existența sa, prin faptul că **oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi**. Importanța conceptului în discuție iese la iveală prin încercarea marelui gânditor de a ne feri de puterea absolutistă, de regimul totalitar, de situația în care existența unui stat devine mai importantă decât binele cetățenilor, de timpurile în care oamenii își sacrifică viața pentru asigurarea existenței marelui Leviathan atotputernic, dar crud și nemilos. Indemnul lui Jean-Jacques Rousseau s-a materializat din punct de vedere juridic în Constituția statului Massachusetts, din 1780, care precedase Constituția Statelor Unite ale Americii cu șapte ani, fiind întâia de acest gen în lume. Articolul 1 al acestei Constituții declară: „*Toți oamenii se nasc liberi și egali și au anumite drepturi naturale, esențiale și inalienabile; printre care se pot menționa dreptul de a se bucura și a-și apăra viețile și libertățile; acela de a achiziționa, poseda și proteja proprietatea personală; în fine, acela de a căuta și obține siguranța și fericirea*" [38]. Aceeași idee a triumfat și la data de 4 iulie 1776, fiind consfințită în Declarația de independență a SUA,

reprezentând unul dintre pilonii democrației americane: „*Considerăm ca evidente prin ele însele adevărurile următoare: toți oamenii sunt creați egali; ei sunt înzestrați de Creator cu anumite drepturi inalienabile; printre aceste drepturi se află viața, libertatea și căutarea fericirii*" [39]. Formularea a fost considerată de atunci un punct de răscruce în toate constituțiile democratice, respectiv în toate documentele referitoare la drepturile ființei umane, care au urmat celei americane. Mai târziu această idee a fost consfințită în Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948 proclamată de Adunarea Generală a ONU, care în art.1 proclamă: „*Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de altele în spiritul fraternității*" [40]. În acest articol observăm și un răsunet al Revoluției Franceze care a proclamat ca deviz național „Liberté, Egalité, Fraternité", consfințind în art.1 al Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului (26 august 1789): „*Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi. Deosebirile sociale nu pot fi întemeiate decât pe utilitate publică*" [28]. Respectiv, ideile marelui filosof francez Jean-Jacques Rousseau au triumfat gândirea politică și juridică a umanității, fiind proclamate, respectate și garantate atât la nivel local, cât și la nivel mondial, oferind oamenilor drepturi, protecție și egalitate, reprezentând în același timp și un triumf împotriva absolutismului și disprețului față de demnitatea umană.

VII. Aplicabilitatea practică a teoriei contractului social în legislația Republicii Moldova

Pornind de la cele expuse mai sus trebuie să remarcăm faptul că în cadrul teoriilor elaborate de marii filosofi contractul social nu a căpătat o formă clară, fiind susceptibil să producă efecte juridice. Prin urmare, principalul merit al filosofilor respectivi, în general, și al lui Jean-Jacques Rousseau, în particular, este fundamentarea filosofico-juridică a conceptului drepturilor care stă la baza majorității constituțiilor lumii. În Constituția Republicii Moldova necesitatea respectării și ocrotirii ființei umane a fost ridicată la nivel de principiu imperativ, fiind stipulată în art.1 alin. (3), care proclamă: „*Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate*" [41]. Importanța prevederii respective se manifestă prin stabilirea atribute-

lor și valorilor supreme ale statului, în cadrul cărora este subliniată demnitatea omului, care se manifestă atât în raport cu propria persoană, cât și în raport cu ceilalți membri ai societății. Prin urmare, numai în măsura în care se prețuiește pe sine omul se poate bucura pe deplin de viață și poate găsi resursele interioare pentru dezvoltarea personalității sale. Pe de altă parte, numai în măsura în care se bucură de aprecierea celor din jur, de stima, respectul și considerația celorlalți omul poate găsi, în sfera relațiilor sociale, cadrul corespunzător de manifestare. Respectiv, participând la relațiile din cadrul societății, având o anumită conduită în ele, persoana dobândește spiritul de autoprețuire și aprecierea celor din jur [42, p. 27-28]. De menționat că legiuitorul nostru a sesizat faptul că fără valorificarea ființei umane, atributul inalienabil al căreia este demnitatea, nu poate fi constituită o societate puternică, că respectul față de om, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, statutul social, situația materială, comportamentul persoanei și alte criterii, poate fi unul real doar pornind de la sublinierea importanței demnității ființei umane. Statul, în general, și dreptul constituțional, în particular, nu oferă persoanei un anumit statut juridic, care este determinat de alte ramuri de drept, printre care dreptul civil, care în mare parte se referă la părțile contractante, dreptul penal, care determină statutul persoanei în cadrul procesului penal ca făptuitor, inculpat, deținut, condamnat și alte ramuri de drept, ci se referă la persoană, utilizând categoria generală de om și reglementând drepturile și libertățile inalienabile oricărei ființe umane, care sunt garantate și ocrotite de stat. Pentru ca persoana să beneficieze de această protecție nu există careva obligații sau condiții suplimentare. Simplitatea și, în același timp, complexitatea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului se manifestă prin faptul că însăși existența persoanei este unica condiție pentru ca acesta să se bucure de protecția statului.

Prin urmare, revenind la prevederile constituționale, formula „valori supreme și garantate" tinde să arate locul pe care îl dețin elementele menționate în art.1 alin. (3) în ierarhia valorilor generale ale societății. Respectiv, nimic nu poate aduce un prejudiciu mai mare decât încălcarea sau nerespectarea vreunei dintre aceste valori, care sunt situate pe cea mai înaltă treaptă, mai sus de care nu există nimic altceva. Garantarea valorilor supreme se exprimă prin: încorporarea lor în Legea Supremă, obținând astfel forță juridică de normă constituțională; posibilitatea recunoașterii lor pentru o persoană, în mod silit, prin intermediul instanței de judecată; posibilita-

tea contractului constituționalității legilor și controlului judiciar al actelor administrative; controlul parlamentar; aplicarea actelor internaționale referitoare la drepturile și libertățile omului; imposibilitatea restrângerii drepturilor pe o altă cale decât prin lege [42, p. 31].

Trebuie să remarcăm faptul că principiul nu trebuie să fie doar unul declarat, ci și implementat în practică. Ca implementare a principiilor enunțate *supra*, considerăm oportun să menționăm prevederea art. 16 din Constituție care proclamă că *respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului* [41]. Teza respectivă stipulată în art. 16 alin. (1) întărește poziția ființei umane în cadrul valorilor ocrotite de stat. Statul se obligă să respecte și să ocrotească persoana, iar Constituția stabilește că respectarea și ocrotirea persoanei sunt plasate pe primele poziții în categoria obligațiilor statului; prin urmare, și persoana se află în vârful piramidei ierarhice a valorilor ocrotite și garantate de Constituție [43, p. 86]. Lipsa măsurilor de protecție adecvate duce la încălcarea prevederilor art. 16 din Constituție, potrivit cărora respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului [44]. Prin urmare, principiile enumerate nu au numai caracter declarativ, ci sunt implementate în practică, statul asumându-și obligația de a respecta drepturile, libertățile și demnitatea omului, reprezentând o continuare și o finalitate a noțiunii „stat de drept și democratic", precum și o primă afirmare expresă a esenței oricărui stat de drept democratic, care, în ultima instanță, este **Omul**, ca ființă umană și ca izvor al politicii statului. Omul este punct de reper, împrejurul căruia se creează și funcționează, pentru a realiza interesele generale ale națiunii, toate autoritățile publice [42, p. 32].

Concluzii

Pornind practic de la aceeași bază: starea naturală prestatală a omului, gânditorii ajung la concluzii diametral opuse în argumentarea teoriei contractului social:

1. Starea firească a omului:

a) Thomas Hobbes vede societatea ca un război permanent al tuturor împotriva tuturor.

b) John Locke afirmă că în epoca prestatală a existat o stare socială, caracterizată prin libertatea și egalitatea persoanelor, ordine și bunăstarea oamenilor.

c) J.-J. Rousseau consideră că oamenii au trăit fericit, bucurându-se de libertate și egalitate.

2. Motivația încheierii contractului social:

a) La Hobbes oamenii încheie contractul social pentru a-și asigura securitatea.

b) La Locke oamenii constituie statul pentru a dobândi securitatea și libertatea.

c) În cadrul teoriei promovate de J.-J. Rousseau statul este creat cu scopul de a asigura securitatea oamenilor și democrația.

3. Deținătorul suveranității:

a) După Th.Hobbes, suveranitatea aparține monarhului, iar forma de guvernământ este monarhia absolută.

b) John Locke fundamentează conceptul suveranității populare, poporul fiind deținătorul plenipotențiar al puterii de stat, forma de guvernământ promovată de gânditor este republica în cadrul democrației liberale și al liberalismului politic [4, p. 174].

c) În conformitate cu ideile lui J.-J. Rousseau, suveranitatea aparține poporului în cadrul democrației directe, iar forma de guvernământ promovată de marele filosof este republica.

4. Raportul dintre stat și om:

a) După Th.Hobbes, statul dispune de o singură obligație – asigurarea securității cetățenilor.

b) După J. Locke, statul trebuie să garantele libertatea, siguranța persoanelor și respectarea drepturilor naturale ale omului.

c) După J.-J. Rousseau, funcția principală a statului este asigurarea binelui comun și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale.

5. Sfera drepturilor omului:

a) După Th. Hobbes, ele se limitează doar la opunerea împotriva opresiunii.

b) După J. Locke, formând statul, oamenii păstrează toate drepturile naturale anterioare statului.

c) După J.-J. Rousseau, drepturile omului după natura lor sunt universale și anterioare statului.

6. Deținătorul drepturilor și libertăților fundamentale:

a) După Th. Hobbes, oamenii transferă toate drepturile lor statului.

b) După J. Locke, oamenii își păstrează drepturile anterioare statului, printre care dreptul de proprietate, dreptul la libertatea personală, dreptul la legitima apărare.

c) După J.-J. Rousseau, oamenii își păstrează drepturile naturale, îmbrăcând aspect juridic în contract.

7. Drepturile participanților la contractul social:

a) După Th. Hobbes, decizia de reziliere a contractului odată încheiat aparține doar suveranului, adică monarhului.

b) După J. Locke, oamenii au dreptul să rezilieze contractul în cazul în care statul nu-și onorează obligațiile asumate, care pot fi realizate prin revoluție.

c) După J.-J. Rousseau, cetățenii, oamenii sunt autorii contractului social, care au dreptul să rezilieze contractul, dat fiind faptul că statul nu-și îndeplinește clauzele contractuale.

8. Consecințele juridice ale teoriei contractului social:

a) Contractul social al lui Thomas Hobbes nu are careva consecințe juridice.

b) Ideea contractului social promovată de J. Locke și J.-J. Rousseau se materializează în Constituție, care reprezintă o garanție a respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și fundamentează conceptul suveranității populare.

9. Consecințele și bazele juridice doctrinare ale aplicării contractului social:

a) După Th. Hobbes, regimurile politice dictatoriale, totalitare.

b) După J. Locke, regimurile politice liberale.

c) După J.-J. Rousseau, regimurile politice liberale și democratice.

Referințe:

1. Georgescu, Ș. *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2 500 de ani*. București: All Beck, 2001. *Leviathan este numele unui monstru biblic; pătruns în limbajul curent, acest nume înseamnă ceva colosal și monstrous. La Hobbes, Statul Leviathan apare ca un monstru pe al cărui carapace sunt aglutinați oamenii cu spade într-o mână și crucea în cealaltă [1, p. 53].
2. Платон. *Диалог Критон*. http://psylib.org.ua/books/plato01/02krito.htm
3. Negru, B., Negru, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006.
4. Arseni, A. *Drept constituțional și instituții politice*: Tratat. Vol.I. Ed. a 2-a. Chișinău: CEP USM, 2019.

5. Drăganu, T. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat elementar. Vol. 1. Cluj-Napoca: Lumina Lex, 2000.
6. Popa, N., Dogaru, I., Dănișor, G., Dănișor, D.C. *Filosofia dreptului. Marile curente*. București: All Beck, 2002.
7. Râbca, E., Zaharia, V., Mărgineanu, V., Ciobanu, R. *Filosofia dreptului*. Chișinău: Artpoligraf, 2016.
8. G. Del Vecchio. *Lecții de filosofie juridică*. București: Europa Nova, 1933.
9. Bădescu, M. *Conceptele fundamentale în teoria și filosofia dreptului. Școli și curente în gândirea juridică*. București: Lumina Lex, 2002.
10. 1689: The English Bill of Rights. http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/uk/0bill petit.htm
11. https://w.histrf.ru/articles/article/show/ielizavie_ta_i_tiudo_r
12. http://historic.ru/news/item/f00/s03/n0000387/index.shtml
13. https://sci.house/prava-teoriya-scibook/period-absolyutnoymonarhii-14061.html
14. Manet Pierre. *Istoria intelectuală a Liberalismului*. București: Humanitas, 1992.
15. Гоббс, Т. *Левиафан*. Москва: Мысль, 2001.
16. Capcelea, V. *Filosofia dreptului: Manual pentru instituții de învățământ superior*. Chișinău: ARC, 2004.
17. Zorka, I.CH. *Gradus philosofiques*. Paris: Flammarion, 1994.
18. Georgescu, P.A. *Filosofia dreptului în contextul actualității*. Tratat și antologie de texte. București: Editura Universității Titu Maiorescu, 2001.
19. Charmont, J. *La renaissance du droit naturel*. Deuxieme edition. Paris, 1927.
20. Avornic, Gh. *Tratat de teoria generală a dreptului*. Vol. 2. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010.
21. Slusarenco, S., Pozneacova, V. *Reflecții asupra esenței regimului politic din perspectiva filosofilor Machiavelli și Montesquieu*. https://juridicemoldova.md/8160/reflecti-asupra-esentei-regimului-politic-din-perspectiva-filosofilor-machiaveli-si-montesque.html
22. Brimo, A. *Les grands courants de la philosophie du droit et de l'Etat*. Paris: Pedone, 1978.
23. Locke, J. *Al doilea tratat despre cârmuire. Scrisoare despre toleranță*. București: Nemira, 1999.
24. Fouillee, A. *Histoire de la philosophie*. Paris, 1919.
25. Locke, J. *Eseu despre toleranță*. În: Fundamentele gândirii politicii moderne. Iași: Polirom, 1999.
26. Fouillee, A. *Histoire de la philosophie*. Paris: Librairie Ch. Delagrave, 1919.

27. Legea Fundamentală a Republicii Federale Germania. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/legea-fundamentalc483-a-republicii-federale-germania.doc
28. Declarația drepturior omului și cetățeanului din 26 august 1789 https://istoriiregasite.wordpress.com/2011/03/18/declaratia-drepturilor-omului-si-ale-cetateanului/
29. Constituția Republicii Franceze. Prezentare generală de prof. univ. dr. Ioan Muraru. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/constituc89bia-republicii-franceze.doc
30. Мартышин, О.В. *История политических и правовых учений*. Москва: Юридическа литература, 1997.
31. Stere, C. *Curs de drept constituțional*. Chișinău: Cartier, 2016.
32. Pascal Ony. *Nouvelle histoire des idees politiques*. Paris: Hachette, 1989.
33. Goergescu, D. ș.a. *Marii flosofi ai lumii*. București: Editura Didactică și Pedagoică, 1995.
34. Rousseau, J.-J. *Discurs asupra originii inegalității dintre oameni*. București: Editura Științifică, 1958.
35. Philippe Malaurie. *Antologia gândirii juridice*. București: Himanitas, 1997.
36. Rousseau, J.-J. *Contractul social*. București: Editura Științifică, 1957.
37. Djuvara, M. *Precis de filosofie juridică*. În: Eseuri de filosofie a dreptului. Ed. a 3-a. București, 1997.
38. Constituția statului Massachusetts din 1780 https://worldconstitutions.ru/?p=492
39. Declarația de independență a SUA (adoptată în unanimitate de Congres la 4 iulie 1776, la Philadelphia) http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/indpndnc.htm
40. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf
41. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78, art. 140. Data intrării în vigoare: 27.08.1994. Constituția RM (parlament.md)
42. Arseni, A., Barbalat, P., Creangă, I. et al. *Constituția Republicii Moldova comentată articol cu articol*. Vol. 1. Titlul I. Principii generale. Chișinău: Civitas, 2000.
43. Negru, B., Osmochescu, N., Smochină, A. et al. Constituția Republicii Moldova: comentariu. Chișinău: Arc, 2012.
44. Hotărârea Curții Constituționale nr.27 din 25.11.2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 245-251/28.

Sursa: Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale, 2021, Nr. 8, p. 64-83.

BLOCUL DE CONSTITUȚIONALITATE – LEGALITATE ȘI LEGITIMITATE

Alexandru ARSENI

„Trecutul nu poate fi înțeles
prin criteriile morale de azi."
Jean Cristian Petifils

Introducere

În fond, sursele cutumiare și scrise ce constituie izvoare de drept sunt pe larg expuse atât în Teoria Generală a Dreptului, cât și în ramurile științei juridice în particular (Dreptul constituțional și Instituții politice; Dreptul administrativ; Dreptul civil etc.). În același timp, unele acte din domeniul de reglementare a relațiilor sociale cu caracter constituțional rămân oarecum în afara sferei izvoarelor de drept, doar în calitate de acte istorice, cum ar fi, în cazul Republicii Moldova, Declarația de Suveranitate [1], Decretul cu privire la puterea de stat [2] și Declarația de Independență [3]. Un prim pas de a „repara" această lacună în drept este Hotărârea Curții Constituționale privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarației de Independență a Republicii Moldova [4], prin care în circuitul juridic a fost inclusă sintagma „bloc de constituționalitate" ca izvor de drept.

Astfel, Curtea a reținut că Declarația de Independență: a) constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției (§88); b) este elementul originar, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate (§90); c) orice interpretare urmează a avea în vedere nu doar textul Constituției, ci și principiile constituționale din blocul de constituționalitate (§91).

În aceste circumstanțe, Curtea a determinat că atunci când există mai multe interpretări, opțiunea conformă Preambulului și, implicit, Declarației de Independență, prevalează (§122). În consecință, niciun act juridic, independent de forța acestuia, inclusiv Legea Fundamentală, nu poate veni în contradicție cu textul Declarației de Independență (§123).

Astfel, a fost stabilită ierarhia actelor juridice în sistemul juridic normativ al Republicii Moldova: 1. Declarația de Independență; 2. Constituția

Republicii Moldova; 3. Legile organice; 4. Legile ordinare; 5. Hotărârile Parlamentului; 6. Ordonanțele Guvernului; 7. Hotărârile Guvernului; 8. Decretele Președintelui.

Cu toate acestea, în spațiul juridic și politic al Republicii Moldova rămâne, în unele cazuri, discutabilă problema ce ține de forța juridică a Declarației de Independență și locul ei în ierarhia actelor juridice ca izvor de drept. Opiniile expuse în spațiul public politic sunt contradictorii, diametral opuse, de la acceptarea legalității și legitimității „blocului de constituționalitate" până la negarea lui.

Scopul cercetării. Pornind de la faptul încetățenirii în concepția științifică și practică a rolului și a forței juridice a blocului de constituționalitate, avem ca scop explicarea esenței, conținutului elementelor blocului de constituționalitate și a ierarhiei acestora prin prisma forței lor juridice în calitate de izvoare de drept, în general, și de drept constituțional, în special.

În acest context trasăm următoarele obiective: 1. Determinarea conceptului de constituționalitate; 2. Identificarea elementelor și definirea blocului de constituționalitate; 3. Argumentarea calității de izvor de drept a elementelor „blocului de constituționalitate"; 4. „Blocul de constituționalitate" izvor de drept constituțional; 5. Determinarea ierarhiei juridice a elementelor blocului de constituționalitate.

1. Determinarea conceptului de constituționalitate

Însăși stabilirea momentului apariției constituției în lumea erei noastre trezește discuții, deoarece la baza fenomenului se pun criterii diferite. Astfel, un grup de doctrinari pornesc de la constituțiile „cutumiare" sau „semicutumiare", pornind de la Constituția Angliei care cuprinde, pe de o parte, acte scrise, adoptate pe parcursul istoriei și, de pe altă parte, cutume, practici judiciare.

Istoria acestui stat atestă „modul în care sa trecut de la realizarea conducerii societății de către o putere unică – monarhul, la limitarea puterii lui prin crearea unor noi organe și „partajarea" puterii statale, potrivit principiului separației puterilor în stat. Și tot aici putem urmări procesul de afirmare și de consacrare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului, în lupta pentru limitarea puterii monarhului" [5, p. 248].

Partea scrisă a Constituției engleze cuprinde următoarele acte, în vigoare și astăzi: 1. Magna Charta Libertatum din 1215; 2. Petiția drepturilor din

1628; 3. Habeas Corpus Act din 1679; 4. Billul drepturilor din 1689. Acte scrise privind reglementarea sistemului electoral au fost adoptate în anii 1832, 1867, 1884 și 1918, iar în anii 1911, 1949 și 1958 „Parlaments Acts" [6, p. 205-211].

Astfel, pe calea unor acte scrise și a cutumelor juridice actuala Constituție a Angliei și-a văzut precizate contururile. Într-un cuvânt, ansamblul acelor acte constituie „blocul de constituționalitate" englez, aceasta deoarece ele sunt înzestrate cu forță juridică supremă față de celelalte acte normative din sistemul juridic englez.

Prezintă interes științific aprecierea cristalizării Constituției engleze, în conformitate cu care: „Rezultat al unui îndelungat proces istoric, pe parcursul căruia instituțiile engleze sau dezvoltat pas cu pas în contextul unor confruntări de interese economice și sociale încheiate de cele mai multe ori cu soluții echilibrate, Constituția Angliei are prin excelență un caracter pragmatic. Ea nu reflectă plăsmuiri ale unei doctrine politice apriorice, ci consacră instituții care sau afirmat și a căror valoare a fost verificată în practica socială. Ea nu transpune idei abstracte în lumea realităților palpabile, ci transformă aceste realități într-o doctrină juridică" [7, p. 18].

Mișcările spre libertate în SUA, Franța și în multe alte țări au fost inspirate în lucrările filosofice ale marilor gânditori ai Secolului Luminilor, cum ar fi: J.-J. Rousseau – contractul social; Ch. Montesquieu – teoria separației puterilor în stat; H. Grotius, S.Pufendorf, J. Locke – teoria drepturilor naturale ale omului. Acești gânditori au pus în circuit noțiunea „constituționalism" sub aspectul de „mișcare de idei vizând organizarea normativă a puterii de stat de așa manieră încât să fie garantate drepturile și libertățile cetățenilor, ale omului în general" [8, p. 246].

Astfel, constituționalismul sa transformat în nevoia „să substituie cutumele existente, adesea vagi și imprecise, care lăsau uneori posibilități de acțiune discreționară suveranilor, constituții scrise, concepute ca primul pas al limitării absolutismului și, adesea, despotismului puterilor monarhice" [9, p. 66].

Forma scrisă și sistematică a constituției sa motivat și prin exigențele statului de drept, în conformitate cu care se impune „respectarea legalității și a ordinii de drept, protecția individului și a cetățeanului în raporturile lui cu puterea, desfășurarea întregii activități statale pe baza și în limitele stricte ale legii, supremația constituției în arhitectura sistemului juridic normativ" [10, p. 258].

2. Identificarea elementelor și definirea blocului de constituționalitate

Primele constituții scrise au fost precedate de Declarația de Independență a statelor nord-americane din 4 iulie 1776 și de Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului de la 26 august 1789. Aceste acte „au constituit baza viitoarelor legi fundamentale, înlăuntrul cărora au și fost cuprinse integral" [11, p. 248].

Declarația de Independență a Statelor Nord-Americane din 04 iulie 1776 a semnificat eliberarea fostelor colonii de sub Guvernul Marii Britanii. Ulterior, cele 13 state independente au constituit un nou stat – Statele Unite ale Americii și la 17 septembrie 1787 au adoptat Constituția scrisă și sistematică de la Filadelfia, cu 27 de amendamente adoptate ulterior, în vigoare și astăzi.

Franța, care era stat independent, are o altă evoluție a constituționalismului. După căderea Bastiliei Adunarea Națională adoptă la 26 august 1789 „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului". Preambulul Declarației franceze a drepturilor omului și ale cetățeanului stabilește că „această Declarație să fie prezentă, în mod constant, în memoria fără de sfârșit a tuturor membrilor societății, ca actele puterii legislative și ale puterii executive să fie compatibile în fiece moment și respectate …" [12, p. 191]. Mai mult ca atât, se cerea „fixarea într-un document scris a normelor care trebuie să fie înzestrate cu stabilitate și superioritate" [13, p. 34].

Ulterior, la 3 septembrie 1791, Franța adoptă prima sa constituție scrisă sistematică, care este și prima Constituție pe continentul european.

Anume această Constituție, Preambulul căreia cuprindea integral Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului de la 1789, a devenit model după care cele mai multe state europene au adoptat constituții scrise și sistematice, adică materia constituțională inclusă într-un singur act.

Astfel, în Franța blocul de constituționalitate cuprinde două acte distincte cu forță juridică supremă în sistemul juridic normativ: 1) Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului; 2) Constituția scrisă și sistematică propriu-zisă.

Alte state europene, care, fiind independente, au adoptat constituții scrise și sistematice care cuprindeau ambele universuri ale materiei de drept constituțional: 1) Separarea puterilor în stat; 2. Asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale reglementate constituțional.

După cel deal Doilea Război Mondial coloniile din Africa și Asia și-au adoptat Declarația de Independență și, respectiv, constituții scrise și sistematice. Astfel, blocul de constituționalitate al acestor state cuprinde două acte juridice distincte cu forță juridică supremă în sistemul de drept.

Aceeași practică constituțională, cu elemente specifice, au aplicat și fostele republici sovietice. Primele documente cu caracter constituțional au fost Declarațiile de Suveranitate, după care au urmat Declarațiile de Independență și, în final, Constituțiile scrise.

Fiecare dintre aceste acte juridice cuprinde *în parte și în ansamblu norme de drept cu forță juridică supremă care reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat, precum și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale garantate, adică materia constituțională*. Astfel, procesul de constituționalitate implică o logică dialectică a actelor cu caracter constituțional.

În acest context, blocul de constituționalitate cuprinde ansamblul regulilor juridice, indiferent de sursa acestora și de procedura lor de adoptare, care au ca obiect reglementarea unor „materii" constituționale" [14, p.108]. Totodată, blocul de constituționalitate este alcătuit „dintr-o varietate de percepte constituționale sau cu valoare constituțională și, în orice caz, sfera acestuia este mai largă decât cuprinsul Constituției" [15, p. 113].

Așadar, blocul de constituționalitate *cuprinde ansamblul regulilor juridice încadrate în acte normative scrise distincte, indiferent de forma lor de adoptare, înzestrate cu forță juridică supremă în cadrul sistemului unitar de drept și care au ca obiect de reglementare relații sociale fundamentale constituționale cu o sferă mai largă decât cuprinsul propriu-zis al Constituției.*

3. Elementele blocului de constituționalitate – veritabile izvoare de drept

În teoria generală a dreptului prin izvor de drept ca sursă de reglementare juridică a relațiilor sociale se subînțelege „materia, elementele care formează substratul regulilor dreptului și diferitelor moduri prin care aceste reguli sunt stabilite și ne sunt cunoscute" [16, p. 159]. Adică, „forma de exprimare a regulilor juridice, modalitatea generală prin care dreptul devine cunoscut de cei al căror comportament îl prescrie poartă denumirea de izvor de drept" [17, p. 372; 18, p. 92].

În acest context, „izvorul formal" se concepe ca „formă de adoptare sau sancționare a normelor juridice, modul de exprimare a normelor, adică sursa în care normele juridice sunt reflectate. Izvorul formal caracterizează mijloacele speciale pe care statul le aplică pentru ca voința guvernanților să capete un veșmânt juridic" [19, p. 373; 20, p. 120; 21, p. 63] și acest rol revine actelor normative care au un caracter general-obligatoriu.

În raport cu dreptul constituțional sunt izvoare formale de drept acele „acte normative care sunt adoptate de autoritățile publice reprezentative, normele cărora reglementează relații sociale fundamentale ce apar în procesul instaurării, menținerii și exercitării puterii statale" [22, p. 27].

Astfel, sunt izvoare de drept constituțional următoarele acte juridice: Constituția – legea fundamentală; Legea – ca act juridic al Parlamentului; Ordonanțele Guvernului; Tratatul internațional.

Această enumerare ierarhică are în calitate de criteriu forța juridică a actelor normative. Legile (organice și ordinare); Regulamentele Parlamentului și Ordonanțele Guvernului sunt chemate să reglementeze în detaliu normele și principiile constituționale. Din aceste perspective ele au o forță juridică subordonată Constituției înzestrată cu forță juridică supremă în cadrul sistemului unitar de drept.

Alta este starea elementelor blocului de constituționalitate în raport cu Constituția scrisă și sistematică. Dat fiind că atât Declarația de drepturi (Franța) și Declarația de Independență (SUA, Republica Moldova) după conținut cuprind norme ce reglementează relații sociale fundamentale ce apar în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale cetățenești și sunt adoptate de Parlament – organ reprezentativ suprem și unica autoritate legislativă, ele se încadrează plenar în cadrul izvoarelor de drept constituțional.

Mai mult ca atât, însăși Constituția scrisă și sistematică își are izvorul și fundamentul în aceste acte fundamentale, Declarația de Independență fiind „actul de naștere al statului". Din aceste perspective, *Constituția își confirmă legalitatea și legitimitatea doar în raport cu stricta respectare și dezvoltare a normelor și principiilor cuprinse în Declarația de Independență, aceasta având forță juridică supremă, în raport cu Constituția.*

Pe această cale doctrina constituțională franceză a și introdus în uzul juridic și politic sintagma „bloc constituțional" ca izvor de drept cu forță juridică supremă [23, p. 210; 24, p. 108].

4. Blocul de constituționalitate – izvor de drept constituțional

Pornind de la relațiile sociale reglementate și a formei scrise, în plan cronologic „blocul de constituționalitate" în Republica Moldova cuprinde: 1. Declarația de Suveranitate din 23 iunie 1990; 2. Decretul cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990; 3. Declarația de Independență din 27 august 1991 și, respectiv, Constituția adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994.

De menționat că Curtea Constituțională, prin Hotărârea nr.36 din 05.12.2013, în calitate de elemente ale blocului de constituționalitate a inclus doar Declarația de Independență în calitate de fundament juridic și politic primar al Constituției (§88) și Constituția propriu-zisă. Aceasta deoarece obiectul sesizării la constituit „concurența dintre două acte fundamentale", iar după competență Curtea nu poate depăși obiectul sesizării.

1. ***Declarația Suveranității*** cuprinde următoarele norme ce reglementează relații sociale fundamentale de domeniul dreptului constituțional. Izvorul și purtătorul suveranității este poporul. Suveranitatea este exercitată în interesul întregului popor de către organul reprezentativ suprem al puterii de stat a republicii (art. 2); Republica Moldova este un stat unitar indivizibil (art. 3); În Republică se instituie cetățenia republicană și se garantează tuturor drepturile și libertățile prevăzute de Constituție și de alte acte legislative, de principiile și normele dreptului internațional unanim recunoscute (art. 8); Separarea puterii legislative, executive și a celei judiciare constituie principiul de bază al statului democratic bazat pe drept (art. 10).

Declarația a fost adoptată de cei 374 de deputați ai poporului aleși pe circumscripții uninominale în două tururi de scrutin.

2. ***Decretul cu privire la puterea de stat***, pornind de la reglementările anterioare, are ca obiect și dezvoltă doar puterea de stat și principiul separației puterilor. Astfel, textul Decretului cuprinde statuarea conform căreia Parlamentul, pornind de la prevederile Constituției și ale Declarației de Suveranitate, declară: *întreaga putere în republică aparține poporului. Poporul își realizează puterea de stat în mod nemijlocit și prin organele reprezentative*.

În acest context sa stabilit *supremația Constituției și înfăptuirea neabătută a separației puterii de stat în legislativă, executivă și judiciară*.

Decretul dezvoltă și arată care organe exercită aceste funcții. Astfel, *organul suprem al puterii legislative și unicul exponent al voinței întregului popor este Parlamentul*.

Puterea executivă este exercitată de *organele executive și dispozitive, responsabile în fața organelor puterii de stat și exercită actele lor legislative*.

Puterea judecătorească este *subordonată numai legii* cu asigurarea egalității cetățenilor în fața legii și a judecății. În calitate de garant, Decretul a stabilit că *amestecul în înfăptuirea justiției este inadmisibil*.

Toate organele de stat au fost obligate să *asigure drepturile, libertățile egale ale cetățenilor*; astfel, a fost legiferat principiul egalității.

Și Decretul cu privire la Puterea de stat a fost adoptat cu votul a 374 de deputați ai poporului.

3. ***Declarația de Independență*** prin esență reprezintă actul juridic și politic fundamental de constituire a unui nou stat eliberat de sub guvernământ străin. În același timp, este temelia juridică și politică, pe plan intern, a edificării sistemului de drept, care include actele anterioare ce nu contravin Declarației, precum și izvor al conținutului Constituției acestui stat.

Textul Declarației de Independență cuprinde reglementări clasice ale dreptului constituțional, cu referință și la actele cu caracter și forță juridică supremă. Astfel, în Preambul se accentuează juridicește că *Parlamentul Republicii Moldova, constituit în urma unor alegeri libere și democratice*.

Reamintind că poporul și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelului de stat, din 27 aprilie 1990, stemei de stat, din 3 noiembrie 1990 și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991.

Pornind de la Declarația Suveranității Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 23 iunie 1990;

Proclama solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi: Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale.

În calitate de stat suveran și independent Parlamentul a hotărât, prin textul Declarației, că pe întreg teritoriul său *să se aplice Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republi-*

cii Moldova, garantând totodată *exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova*, recunoscându-se astfel principiul universalității.

De remarcat că:

1. Declarația de Independență a fost votată prin vot nominal de către cei 278 de deputați ai poporului prezenți la sesiunea extraordinară. Astfel, a fost asigurată reprezentativitatea votului atât pe criteriul teritorial, al circumscripțiilor uninominale, cât și pe criteriul etnic al deputaților;

2. După adoptarea de către deputați, fiind citită în fața delegaților la Marea Adunare Națională, Declarația a primit legitimitate prin votul unanim de către delegați.

4. ***Constituția Republicii Moldova*** *adoptată la 29 iulie 1994 și intrată în vigoare la 27 august 1994* [25]. După conținutul normelor juridice și forța lor, reglementează relații sociale strict determinate ale dreptului constituțional, adică relațiile fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale garantate [26, p. 139; 27, p. 236; 28, p. 42; 29, p. 45; 30, p. 232-233; 31, p. 15; 32, p. 263; 33, p. 62].

Astfel, Constituția scrisă și sistematică cuprinde, în ansamblul său, toate normele juridice fundamentale ce reglementează relații sociale de drept constituțional.

Observăm, așadar, că fiecare element al blocului de constituționalitate reprezintă veritabil izvor de drept în sistemul juridic normativ al statului și, datorită valorii relațiilor sociale pe care le reglementează, este înzestrat cu forță juridică supremă în raport cu celelalte izvoare de drept, în general, și cu cele de drept constituțional, în special.

5. ***Determinarea ierarhiei juridice a elementelor blocului de constituționalitate.*** După ce am stabilit că toate elementele blocului de constituționalitate sunt veritabile izvoare de drept, în general, și de drept constituțional, în special, cu forță juridică supremă problema care se pune este determinarea ierarhiei acestor elemente. Indubitabil, se impune identificarea unui criteriu științific unic pentru a determina just această ierarhie.

Acest criteriu este, în opinia noastră, nu doar „valoarea juridică a Declarației de Independență" [34], dar și cea istorică, precum și politică pe plan intern și internațional.

Sub aspect istoric, Declarația de Independență întruchipează, ca act juridic fundamental, trecutul istoric al comunității libere, apoi rapturile din

1775, 1802, 23 iunie 1940 și condamnarea lor atât pe plan intern, cât și pe plan extern, inclusiv de către agresor – Uniunea Sovietică în 1989. În același timp, este de menționat și renașterea conștiinței naționale și dorința poporului spre liberate exprimată prin documentele finale ale Marii Adunări Naționale din 27 august 1989, ale Declarației de Suveranitate din 23 iunie 1990, ale Avizului Comisiei privind denunțarea „Pactului Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia" din 28 iunie 1991 și ale Marii Adunări Naționale din 16 decembrie 1990, precum și prin însăși Declarația de Independență din 27 august 1991, adoptată uninominal prin votul a 278 de deputați ai poporului și legitimată în aceeași zi prin votul unanim de către delegații Marii Adunări Naționale.

Sub aspectul dreptului internațional, Declarația de Independență reprezintă actul juridic de autodeterminare națională prin care voința poporului suveran legat „printr-o identitate de aspirații și interese, de limbă, obiceiuri, caracter și tradiții are dreptul de a se elibera din opresiunea unui guvern străin și de a se organiza într-un stat propriu" [35, p. 128].

Pe plan politic juridic, în plan extern Declarația înseamnă constituirea unui stat nou suveran și independent cu toate consecințele în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional prin care Republica Moldova și-a dobândit recunoașterea și la 2 martie 1990 a fost acceptată în rândurile ONU cu drepturi depline.

Curtea a reținut că, în baza Declarației de Independență, Republica Moldova sa constituit ca stat suveran și independent. Declarația de Independență constituie temelia politico-juridică a Republicii Moldova ca stat suveran, independent și democratic. Este actul de naștere al Republicii Moldova. Anume în baza Declarației de Independență Republica Moldova a obținut recunoașterea din partea altor state ale lumii, a fost acceptată la 31 ianuarie 1992 în cadrul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, iar la 2 martie 1992 – în cadrul Organizației Națiunilor Unite (§ 47) [36, p. 42].

Valoarea juridică a Declarației de Independență este foarte argumentată în Hotărârea Curții Constituționale nr. 36 din 05.12.2013, prevederi ale căreia le reiterăm.

Prevederea „*aspirațiile* [...] *exprimate prin proclamarea independenței*" din Preambulul Constituției face trimitere directă la actul prin care independența a fost proclamată – Declarația de Independență a Republicii Moldova. Acesta este actul juridic prin care independența Republicii Moldova a fost exprimată și în care sunt reflectate aspirațiile care au însoțit acest proces (§82).

Declarația de Independență este un document politico-juridic ce a consacrat crearea noului stat independent Republica Moldova, reprezentând „certificatul de naștere" al noului stat, și stabilește temeliile, principiile și valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova (§ 49).

În afară de a fi „certificatul de naștere» al noului stat independent, Declarația de Independență rămâne a fi cea mai succintă afirmație a idealurilor constituționale ale Republicii Moldova. În contextul istoric al țării, acest document juridic a proclamat valorile constituționale ale noului stat independent, din care derivă legitimitatea puterii celor care guvernează Republica Moldova (§ 50).

În niciun alt loc nu este atât de clar reflectată înțelegerea constituțională a părinților fondatori și crezul național, decât în Declarația de Independență. Anume Declarația de Independență, reflectând deciziile politice fundamentale, este conștiința națională și definește „identitatea constituțională» a Republicii Moldova. Astfel, în enumerarea din Declarația de Independență sunt incluse elementele care au fost considerate esențiale în definirea identității constituționale a noului stat și a populației acestuia: *aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, identitatea lingvistică, democratizarea, statul de drept, economia de piață, istoria, normele de morală și de drept internațional, orientarea geopolitică europeană, asigurarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase (§ 86)*.

În această ordine de idei, prin referința din Preambulul Constituției, Declarația de Independență are, în mod incontestabil, valoare de text constituțional [...], deoarece reprezintă expresia majoră a voinței poporului de a construi și trăi într-un stat liber și independent, voință care predetermină necesitatea adoptării Constituției și îl leagă pe constituant de idealurile, principiile și valorile Declarației (§ 87) [36, p. 42-43].

6. Blocul de constituționalitate și concurența dintre două acte fundamentale.

Blocul de constituționalitate

Curtea a reținut că Declarația de Independență constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției. Astfel, nicio prevedere a Constituției, reflectată în textul Declarației de Independență, nu poate încălca limitele (prevederile) Declarației (§ 88).

Mai mult, fiind actul fondator al statului Republica Moldova, Declarația de Independență este un document juridic care nu poate fi supus niciunui fel de modificări și/sau completări. Astfel, Declarația de Independență beneficiază de statutul de „*clauză de eternitate*", deoarece definește identitatea constituțională a sistemului politic, principiile căruia nu pot fi schimbate fără a distruge această identitate (§ 89).

Din acest considerent, Curtea a reținut că Declarația de Independență este elementul originar, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate (§90).

Prin Preambulul Constituției, Declarația de Independență vizează Constituția în integralitatea sa [...]. Prin urmare, orice control de constituționalitate sau orice interpretare urmează a avea în vedere nu doar textul Constituției, ci și principiile constituționale din blocul de constituționalitate (§ 91).

Concurența dintre două acte fundamentale

Curtea a reținut că, potrivit articolului 13 alin. (1) din Constituție, limba de stat a Republicii Moldova este „limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine" (§106).

Pe de altă parte, Declarația de Independență operează cu termenul „limba română" ca limbă de stat a statului nou-creat Republica Moldova (§ 107).

Prin urmare, referința la „limba română" ca limbă de stat este o situație de fapt constatată în însuși textul Declarației de Independență, care este actul fondator al statului Republica Moldova. Indiferent de glotonimele utilizate în legislația de până la proclamarea independentei, Declarația de Independență a operat o distincție clară, optând expres pentru termenul „limba română" (§ 108).

Valoarea de principiu a Declarației de Independență derivă din consensul popular general care a legitimat-o și din conținutul său definitoriu pentru noul stat. Aceasta îi conferă Declarației de Independență, în ordinea constituțională din Republica Moldova, o funcție transversală [...] prin raportare la celelalte prevederi constituționale (într-un mod similar cu principiile generale referitoare la statul de drept, drepturile și libertățile fundamentale, dreptatea și pluralismul politic etc.), ea fiind nucleul blocului de constituționalitate (§ 118).

Din interpretarea istorico-teleologică a Preambulului Constituției, Curtea a reținut că Declarația de Independență a stat la baza adoptării Constituției în 1994 [...] (§ 120).

Prin urmare, în aplicarea principiilor enunțate în Hotărârea nr.4 din 22 aprilie 2013 (§§ 56, 58, 59), orice interpretare a Constituției urmează să fie operată pornind de la obiectivele originare ale Constituției, care sunt prevăzute în Preambul și, implicit, în Declarația de Independență, și din care derivă textul Constituției în sine. Astfel, atunci când există mai multe interpretări, opțiunea conformă Preambulului și, implicit, Declarației de Independență, prevalează (§ 122).

Prin urmare, niciun act juridic, indiferent de forța acestuia, inclusiv Legea Fundamentală, nu poate veni în contradicție cu textul Declarației de Independență. Atât timp cât Republica Moldova se află în aceeași ordine politică creată prin Declarația de Independență de la 27 august 1991, legiuitorul constituant nu poate adopta reglementări ce contravin acesteia. Totuși, în cazul în care legiuitorul constituant a admis în Legea Fundamentală anumite contradicții față de textul Declarației de Independență, textul autentic rămâne a fi cel din Declarația de Independență (§ 123).

În lumina celor expuse, examinând efectul cumulat al celor două dispoziții privind denumirea limbii de stat, Curtea a constatat că interpretarea coroborată a Preambulului și a articolului 13 din Constituție este în sensul unicității limbii de stat, a cărei denumire este dată de norma primară imperativă din Declarația de Independență. Prin urmare, Curtea a considerat că prevederea conținută în Declarația de Independență referitoare la limba română ca limbă de stat a Republicii Moldova prevalează asupra prevederii referitoare la limba moldovenească conținute în articolul 13 al Constituției (§ 124) [36, p. 42-43].

Concluzii

Sistemul unitar de drept al statului cuprinde norme cu forță juridică diferită: a) supremă și b) ordinară. În principiu, normele cu forță juridică supremă sunt încadrate în legi fundamentale care reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat.

Aceste legi fundamentale pot îmbrăca, în funcție de tradiția constituțională a statului:

1. Fie mai multe acte scrise, conexe prin materia constituțională reglementată, adoptate pe parcursul istoriei, care în ansamblul lor formează constituția (Anglia).

2. Fie acte scrise sistematice înglobate într-un singur act cu titlul Constituție (majoritatea absolută a statelor contemporane).

3. În același timp, în funcție de schimbarea formei de guvernământ, fie de momentul nașterii unui nou stat, practica constituțională cunoaște o sferă mai largă a actelor fundamentale și coraportul lor dintre ele. Astfel sa creat blocul de constituționalitate, care cuprinde, de principiu:

1) Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului și, respectiv, însăși Constituția – Franța care a fost stat independent de origine.

2) Declarația de Independență și însăși Constituția – Statele Unite ale Americii care și-au proclamat independența la 4 iulie 1776 și, în calitate de stat independent, a adoptat Constituția la 12 septembrie 1786, la Filadelfia.

3) Declarația de Independență, Declarația Suveranității, Decretul cu privire la Puterea de stat și însăși Constituția – Republica Moldova, într-un context istoric aparte, ca și alte republici din fosta Uniune Sovietică.

Astfel *blocul de constituționalitate cuprinde acte juridice cu forță juridică supremă ce reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat, adoptate de către organul reprezentativ suprem al poporului și legitimată prin votul liber exprimat al poporului suveran*.

Datorită acestui fapt, Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (Franța) și Declarația de Independență (a SUA, a Republicii Moldova) constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției.

Referințe:

1. Declarația Suveranității, nr. 148-XII din 23.06.1990. In: Veștile Sovietului Suprem, 1990, nr.8/192.
2. Decretul cu privire la puterea de stat. Adoptat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 201-XII din 27 iulie 1990. În: Veștile Sovietului Suprem, 1990, nr. 8, art. 208.
3. Declarația de Independență. Adoptată prin Legea nr. 691 din 27.08.1991. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1991, nr. 11-12, nr. 103, 118.
4. Hotărârea Curții Constituționale nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarației de Independență a Republicii Moldova (Sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr. 304-310, art. 51.
5. Genoveva, V. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. Iași: Cugetarea, 1999, p. 248.

6. Hauriou. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. Paris, 1970.
7. Drăganu, T. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. Târgu Mureș: Lumina Lex, 2000.
8. Genoveva, V. Op. cit., vol. 1, p. 246.
9. Pactet, P. *Institutions politiques. Droit Constitutionnel*. Paris: Armand Colin, 2003, p. 66.
10. Deleanu, I. *Dreptul constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. 1. București: Europa Nova, 1996, p. 258.
11. Genoveva, V. Op. cit., p. 248.
12. Arseni, A., Ivanov, V., Suholitco, L. *Drept constituțional comparat*. Chișinău: CE USM, 2003, p. 191.
13. Grewe, C., Fabrie, H.R. *Droit Constitutionnels européens*. Paris: P.U.F., 1995, p. 34.
14. Deleanu, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 2. București: Europa Nova, 1996, p. 108.
15. Ibidem, p. 113.
16. Vällimărescu, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina Lex, 1999, p. 159.
17. Negru, B., Negru, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p. 372.
18. Avornic, Gh. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*. Vol. 1. Chișinău: CE USM, 2009, p. 92.
19. Negru, B. Negru, A. Op. cit, p. 373.
20. Dănișor, D.c., Dogaru, I., Dănișor, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a 2-a. București: CH Beck, 2008, p. 120.
21. Falys, J. *Intoruction aux sourses et principes du droit*. Bruxelles: Bruylant, 1981, p. 63.
22. Muraru, I., Tănăsescu, E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. București: All Beck, 2011, p. 27.
23. Gicquel, J. *Droit constitutionnel et institutions politique*. 10e ed. Paris: Montchrestien, 1989, p .210.
24. Deleanu, I. Op. cit, p. 108.
25. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr. 1. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78 art. 140.
26. Guceac, I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. 1. Chișinău, 2001, p. 139.
27. Popa, V. *Drept public*. Chișinău, 1998, p. 236.
28. Cârnaț, T. *Drept constituțional*. Chișinău: CE USM, 2010, p. 42.
29. Muraru, I., Tănăsescu, E. S. Op. cit., p. 45.

30. Genoveva, V. Op. cit., p. 232-233.
31. Drăganu, T. Op. cit., p. 15.
32. Deleanu, I. Op. cit., p. 263.
33. Arseni, Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. Ed. a 2-a rev. Chișinău: CEP USM, 2019, p. 62.
34. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, §82.
35. Drăganu, T. Op. cit., p. 128.
36. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind interpretarea articolului 13, alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, nr. 36 din 05.12.2013, p. 42.

Sursa: Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale, 2021, Nr. 3, p. 18-25.

REUNIFICAREA NAȚIONALĂ ȘI TERITORIALĂ A ROMÂNILOR – LEGALITATE ȘI LEGITIMITATE

Alexandru ARSENI

„… fără unire emanciparea națională nu este posibilă,
iar fără emancipare națională nici drepturile
și libertățile fundamentale nu pot fi asigurate”

Federaliștii americani

Adnotare. Principiul unității naționale și teritoriale a fost reconfirmat și prin Carta de la Paris pentru o Nouă Europă. Aceasta, în virtutea anumitor circumstanțe, generate de interese străine națiunii române și chiar contrare voinței ei.

Procesul istoric de consolidare și cimentare a unității naționale și teritoriale a românilor demonstrează legalitatea și legitimitatea acestei unități, confirmate și prin acte internaționale.

Contrar acestui fenomen natural și organic, încercările de a demonstra contrariul, adică existența și prosperarea unei părți a națiunii într-un stat independent, se soldează cu eșec și deznaționalizare. Or, unitatea națională și teritorială a românilor în cadrul României constituită la 1918 și până în 1940 a demonstrat evoluție și progres.

Așadar, suportul material și spiritual al emancipării, progresului și democrației într-un stat de drept este unitatea națională și teritorială a fiecărei națiuni și, respectiv, a națiunii române.

Scopul cercetării. În urma investigației etapelor de evoluție a națiunii române, inclusiv prin prisma actelor adoptate în diferite perioade referitoare la statutul Principatelor române și, apoi, al Regatului român, scopul cercetării constă în a evidenția și formula argumente juridico-politice incontestabile legalității și legitimității unității naționale și teritoriale a românilor în prezent.

Obiectivele cercetării. Întru realizarea scopului determinat trasăm spre abordare următoarele subiecte:

1. Statutul Principatului Moldav (Țara Moldovei) în 1812 și raptul teritoriului dintre Prut și Nistru prin pacea de la București 26 mai 1812;

2. Legitimitatea unirii principatelor la 1859 și consolidarea Regatului;

3. Legitimitatea unirii Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei cu România (1918);

4. Statutul României confirmat și recunoscut prin Pacea de la Paris;

5. Ilegitimitatea și ilegalitatea pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 și impactul acestuia asupra Basarabiei;

6. Proclamarea Independenței Republicii Moldova și perspectivele reîntregirii naționale și teritoriale cu România.

În perioada 1806-1812, formele de guvernământ în Țara Moldovei se încadrau în clasificarea dată de N. Machiavelli, potrivit căruia „toate statele, toate stăpânirile care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie principate" [12, p. 13].

La 1812 Țara Moldovei era principat, cu statut de suzeranitate. „Suzeranitatea" în general prevede dreptul unui stat asupra altui stat, care are guvern propriu, dar nu are autoguvernare [7]. Sub acest statut domnitorilor „li s-a lăsat toată slobozenia și aproape toată puterea de odinioară de a face legi, de a-i pedepsi pe supuși, de a căftăni sau a lua boieria, de a pune biruri, de a pune episcopii" [2, p. 45]. Chiar dacă nu dispunea de autonomie, integritatea teritorială era asigurată.

În timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 imperiul rus urmărea doar un singur și veșnic scop – cucerirea de noi teritorii și subjugarea popoarelor. Această intenție o demonstrează rescriptul secret al țarului Alexandru I către comandantul armatei ruse feldmareșalul M.I. Kutuzov din 22 martie 1812: „*V samoi je krainosti dozvoleaiu vam zakliuciti mir, poloja Prut, po vpadenii v Dunai, graniței. No sie dozvolenie vvereaiu licino vașei otvetstvennosti, trebuiu neobhodimo, citobi ni odno liţo, bez izeatiia, ne bilo isvestno o siom do samogo ceasu podpisaniiu*" (cursivul nostru – A.A.) [23, p. 851].

Această politică a fost clar apreciată și de Rusia. „Țarii", – scria V.I. Lenin – promovau o politică de anexii, folosind mijloace grosolane, schimbând un popor cu altul, potrivit unor înțelegeri cu alți monahi (împărțirea Poloniei, tranzacția încheiată cu Napoleon în ceea ce privește Finlanda ș.a.), așa cum moșierii făceau între ei schimb de țărani șerbi [24, p. 7].

Ilegalitatea și ilegitimitatea raptului Basarabiei din Principatul Moldovei au fost subiect de abordare și în teoria marxistă: „Turcia, – scria K. Marx, – nu poate ceda ceea ce nu-i mai aparține, pentru că Poarta Otomană n-a fost

niciodată suverană asupra țărilor române. Poarta însăși recunoscuse acest lucru, când la Carlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Vlahia, ea răspunse că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i conferă decât un drept de suzeranitate" [13, p. 106].

Acest Tratat de la 1812 a fost calificat, la 2 octombrie 1812, de către 14 înalți demnitari ai Țării Moldovei, membri ai Divanului (forul suprem de stat) drept „ruperea din trupul Moldovei" a teritoriului istoric de la răsărit de Prut, considerat de moldoveni „grânarul și imașul Principatului" [21, p. 345-346].

Oricum, în 1812, ca în tot cursul istoriei sale, Moldova cu Basarabia formau împreună un stat deosebit, cu legile și prințul său, și se aflau supuse numai la ceea ce diplomația a numit impropriu suzeranitatea Porții Otomane. În această situațiune Basarabia a fost în 1812, în actul „oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta Otomană, dar în realitate răpită de la legitimul și adevăratul ei proprietar, care era Moldova, și transmisă de către cei ce nu aveau drept s-o cedeze la cel ce nu avea drept s-o ia, ..." [14, p. 16].

„Lupta patrioților români din teritoriile de la răsărit de Prut întru apărarea izvoarelor dreptului Principatului Moldova a permis menținerea, cel puțin parțială, a populației autohtone basarabene și transnistrene în cadrul sferei juridice a poporului român" [9, p. 94].

Așadar, prin pacea de la București din 1812 Basarabia, incontestabil, a fost anexată la Imperiul Rus. În dreptul internațional, anexiunea caracterizează acțiunile de „încorporare prin violență de către un stat a unui teritoriu ce aparține altui stat".

Însăși noua putere rusă din 1917 afirma că prin anexarea ori contopirea unor teritorii străine „*… guvernul înțelege orice alipire a unei naționalități mici ori slabe la un stat mare ori puternic fără consimțământul și dorința acestei naționalități, exprimată precis, limpede și de bunăvoie, fără a ține seama de faptul când a fost săvârșită această alipire forțată*" (cursivul nostru – A.A.), fără a ține seama și de faptul cât de dezvoltată ori înapoiată este națiа alipită cu forța sau reținută cu forța în granițele statului dat [5, p.14].

Dezvoltând această idee, în Decret se mai stipulează: „Dacă o națiune oarecare este reținută cu forța în granițele unui stat, dacă acestei națiuni, contrar dorinței exprimate de ea – indiferent dacă această dorință este exprimată în presă, prin adunări populare (ex.: Basarabiei – Soroca

etc.), prin hotărâri ale partidelor sau prin proteste și răscoale împotriva asupririi naționale – nu i se acordă dreptul de a soluționa fără cea mai mică constrângere, prin vot liber, problema privind formele existenței sale ca stat, cu condiția retragerii complete a trupelor națiunii anexate sau în general ale națiunii mai puternice, atunci alipirea ei constituie o anexiune, adică o cotropire și o violență" [26, p. 27].

Marea revoluție franceză a dat naștere unui nou proces istoric de organizare și funcționare a statelor în baza principiilor națiunilor, concept și temei juridic constituțional valabil și astăzi.

Doctrinar, națiunea este „forma superioară de comunitate umană și este a) produsul unui îndelungat proces istoric având la bază b) comunitatea de origine etnică; c) de limbă; d) de cultură; e) de religie; f) de factură psihică; g) de viață; h) de tradiții și i) de idealuri, dar mai ales trecutul istoric și de voința de a fi împreună a celor care au dăinuit pe un anumit teritoriu. Sentimentul național constituie astfel cel mai puternic ferment al coeziunii statului și al permanenței" [6, p. 13].

Anume acest principiu a stat la baza Convenției de la Paris care s-a soldat cu Unirea (din 4 ianuarie și 24 ianuarie 1859) a Principatelor române într-un stat unitar național român.

Ulterior Principatele unite s-au prevalat de actele Congresului de la Paris din 1856 referitoare la principiul naționalităților recunoscut astăzi cu titlul de autodeterminare națională. Anume la 5 mai 1877 România și-a proclamat independența față de Imperiul Otoman. În fapt și de drept a aplicat regula internațională, potrivit căreia „orice comunitate umană legată printr-o identitate de aspirații și interese, de limbă, obiceiuri, caractere și tradiții are dreptul de a se elibera din agresiunea unui guvern străin și de a se întrupa într-un stat propriu"[1; 8, p. 128].

Primul Război Mondial (1914-1918), pe lângă toate grozăviile, s-a soldat și cu căderea a trei imperii: Otoman, Rus și Austriac. Din nou, în prim-plan s-a impus principiul naționalităților, al autodeterminării naționale. Astfel, în luna februarie 1917 în Rusia are loc revoluția burghezo-democratică, iar la 26 octombrie 1917 Revoluția bolșevică. În vâltoarea evenimentelor, noua putere adoptă Declarația drepturilor popoarelor din Rusia de la 2(15) noiembrie 1917, prin care proclamă oficial „dreptul popoarelor din Rusia la libera autodeterminare până la separare și formarea unui stat independent" [26, p. 36].

Dezvoltând acest act, pentru realizarea dreptului națiunilor la autodeterminare Guvernul bolșevic (Consiliul Comisarilor Poporului) considera necesară, respectarea anumitor condiții, printre care „c) crearea în regiunea respectivă a unei conduceri provizoriu, alcătuite din reprezentanți aleși în mod democratic ai nației, care se autodetermină" (cursivul nostru – A.A.) [25, p. 130-131].

Sentimentul național al românilor basarabeni s-a resimțit imediat. Astfel, în zilele de 20-27 octombrie (2-9 noiembrie) 1917, care își desfășura în lucrările Congresul II ostășesc moldovenesc, la 22 octombrie 1917 Congresul proclamă:

1) autonomia teritorială și politică a Basarabiei, pornind de la principiul revoluției că fiecare popor are dreptul să-și hotărască singur soarta;

2) alegerea biroului pentru organizarea parlamentului – Sfatul Țării dintr-un număr de 120 deputați + 10 moldoveni de peste Nistru [11, p. 73-74].

Realizând rezoluțiile Congresului, la 21 noiembrie 1917 are loc ședința de constituire a Sfatului Țării, [17] iar la 2 decembrie 1917 este proclamată Republica Democratică Moldovenească. Ulterior, la 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării proclamă Independența Republicii Democratice Moldovenești [18].

Procesul emancipării naționale triumfă la 27 martie 1918 prin adoptarea de către Sfatul Țării a Actului unirii pe veci cu Patria-Mamă – România. Pe această cale legală Basarabia anexată de către Rusia la 1812 revine la matca naturală națională și teritorială.

Acest proces de unificare națională și dreptul la autodeterminare au fost subliniate de către președintele SUA Woodrow Wilson care a reiterat că „viitoarea așezare internațională postbelică să aibă la bază ideea că fiecare popor are dreptul să-și aleagă suveranitatea sub care este chemat să trăiască" [8, p. 130].

Poporul român a realizat din plin acest drept. Astfel, căderea imperiului habsburgic este reflectată în „Manifestul imperial către popoarele Austriei" din octombrie 1918, prin care împăratul decretează ca „… fiecare popor pe ținutul în care locuiește să formeze un stat propriu și că împăratul ... va garanta fiecărui stat național neatârnarea sa ..." [20].

Misiunea de a înfăptui acest act a fost încredințată „sfaturilor (consiliilor) naționale formate din deputații parlamentari ai fiecărei națiuni ...". În acest context, la 17 octombrie 1918 împăratul emite un ordin către armată

și flotă în care, printre altele, se arată că „... se lasă cale liberă pentru dezvoltarea nestingherită a fiecărui popor spre binele lui ...”. În baza acestor reglementări, Congresul General al Bucovinei (Dieta) la 15 noiembrie 1918 a votat „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu regatul Românesc”.

Unirea Transilvaniei se realizează prin altă procedură legală. Astfel, Consiliul Central Național Român prin circularele din 2/15 noiembrie 1918 convoacă Marea Adunare Națională Română. În același timp, Garda Națională Română depune jurământul de credință față de Consiliul Național Român.

La 18 noiembrie/1 decembrie 1918 Marea Adunare Națională Română a Tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 noiembrie, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România.

De menționat că toate cele trei acte de unire cu România (27 martie 1918, 1 noiembrie 1918 și 1 decembrie 1918) au fost ratificate prin decrete-legi și, respectiv, de către Rege.

Pe această cale, în baza principiului dreptului internațional al autodeterminării naționale și a actelor enunțate în ansamblu s-a încheiat procesul istoric de unificare națională și teritorială a românilor într-un stat modern legal și legitim constituit. Pe bună dreptate „Țara este Statul închegat care conține în sine atât națiunea, cât și solul. Statul organizat, așezat și pașnic, care stăruie pe drumul hotărât de soartă. Statul născut în mod natural din pământul plămădit cu sânge, iar nu o simplă creatură juridică de moment a unor interese și acorduri internaționale” [19, p. 263].

Sub aspect al dreptului internațional public, Conferința de pace de la Paris din 3 martie 1920 recunoaște unitatea statului român și, implicit, unirea Basarabiei cu România. Iar la 28 octombrie 1920 reprezentanții Angliei, Franței, Italiei și ai Germaniei, pe de o parte, și ai României, pe de altă parte, au semnat la Paris tratatul prin care se recunoaște suveranitatea României asupra Basarabiei. Acest tratat este ratificat în aprilie 1920 de Parlamentul României. La 19 mai 1922 tratatul a fost ratificat de Marea Britanie, iar mai apoi, la 11 mai 1924 – de către Parlamentul Franței [4].

Doar Rusia nu a recunoscut unirea Basarabiei cu România, ignorându-și, în stil specific, propriile acte normative valabile (indicate anterior). De

remarcat contrariul civilizat al Austriei, care nu a pus la îndoială integritatea României.

Rusia sovietică, stabilind la 9 iunie 1934 relații diplomatice cu România, de jure a recunoscut unirea Basarabiei cu România. Dar, de facto, ca și în cazul Finlandei și al Poloniei, a reocupat teritorii din Finlanda (războiul ruso-fin), România, Polonia și Țările Baltice în baza Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939.

Consecința pactului: Basarabia și Nordul Bucovinei au fost anexate la URSS la 28 iunie 1940. Mai apoi Nordul Bucovinei, Ținutul Herța și sudul Basarabiei sunt transmise în componența Ucrainei, iar din restul teritoriului și o parte din fosta RASS Moldovenească la 2 august 1940 la Moscova, contrar tuturor normelor dreptului internațional și chiar intern al URSS, a fost creată RSS Moldovenească. Situația s-a păstrat și după cel de-al Doilea Război Mondial.

Evenimentul de la 28 iunie 1940 analizat „prin prisma criteriilor fundamentale ale actelor legislative sovietice din 1917 și a normelor de drept internațional se prezintă ca o anexiune. Mai mult decât atât, demnitarii sovietici au tins să fundamenteze acest act nelegitim prin nelegiuirea comisă față de statul Moldovenesc la 1812" [10, p. 38].

De remarcat că și poporul german a avut de suferit groaznic în urma Pactului Ribbentrop-Molotov fiind divizat în două state.

Abia în 1989 Parlamentul URSS – Congresul Deputaților a condamnat Pactul Ribbentrop-Molotov. Republica Moldova, în calitate de Stat Suveran, prin avizul adoptat de către Parlament la 23 iunie 1990, la fel condamnă pactul și consecințele lui asupra Basarabiei și Nordului Bucovinei [22].

Această poziție juridică este reconfirmată în Declarația Independenței din 27 august 1991, subliniindu-se că parlamentele multor state au declarat Pactul din 23 august 1939 nul și neavenit și cer lichidarea consecințelor pentru Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutului Herța.

În calitate de stat suveran, Republica Moldova, prin Hotărârea Parlamentului din 28 iulie 1990, aderă la Declarația Universală a Drepturilor Omului. În aceeași zi ratifică Pactele din 1966 în care se declară: „Toate popoarele au dreptul de a dispune de ele însele. În virtutea acestui drept, ele își determină liber statutul politic și își asigură liber dezvoltarea economică, socială și culturală" (art. 1) [15, p. 30; 16, p. 18].

Ulterior, Republica Moldova a aderat la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, fiind admisă cu drepturi egale în OSCE. Semnificativă este Carta de la Paris, în care, pe lângă celelalte principii ale dreptului internațional, se stabilește încă unul, și anume: cel al „unității naționale". Astfel, textul Carta stipulează: „Reafirmăm egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul lor la autodeterminare, conform Cartei O.N.U. și normelor pertinente ale dreptului internațional în acest domeniu, inclusiv ale celor referitoare la integritatea teritorială a statelor". Totodată prevede: „Luăm act cu mare satisfacție de Tratatul privind reglementarea definitivă cu privire la Germania, semnat la Moscova, la 12 septembrie 1990, și salutăm sincer faptul că poporul german (sublinierea noastră) s-a reunit într-un singur stat conform principiilor Actului final al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa și în deplin acord cu vecinii săi. Realizarea unității naționale (sublinierea noastră) a Germaniei este o contribuție importantă la instaurarea unei ordini de pace justă și durabilă în Europa unită, democratică și conștientă de responsabilitatea sa în domeniul stabilității, păcii și cooperării [3, p. 304].

Luând în calcul aceste stipulări, urmând spiritul și duhul Cartei de la Paris, constatăm, cu regret, că o singură națiune, și, anume, cea română, nu este unificată și reunită într-un singur stat până în prezent. Iar practica unității naționale germane și reunificarea Germaniei servește nouă, românilor, exemplu de urmat, având în acest plan și reglementările de rigoare.

Mai mult ca atât, întru dezvoltarea spiritului Cartei de la Paris pentru o Nouă Europă, Parlamentul European, prin Rezoluția din 19 septembrie 2019, condamnă actele de agresiune, crimele împotriva umanității și violarea drepturilor omului comise de regimurile totalitare – nazist și comunist – subliniind totodată faptul că cel de-al Doilea Război Mondial a fost rezultatul imediat al Pactului Ribbentrop-Molotov.

În acest context, Rezoluția Parlamentului European invită „toate statele-membre ale UE să efectueze o evaluare clară și principială a crimelor și actelor de agresiune comise de regimurile totalitare comuniste și de regimul nazist". Or, România tocmai este jertfă a acestui Pact, prin care i-au fost răpite Basarabia (astăzi Republica Moldova), Ținutul Herța și Nordul Bucovinei, aceste teritorii fiind ocupate la 28 iunie 1940 de către Uniunea Sovietică prin ultimatul din 26 iunie 1940.

Rezoluția încurajează România să inițieze o evaluare deplină a consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov pentru Republica Moldova, Ținutul Herța

și Nordul Bucovinei înlăturarea lor prin reîntregirea acestor teritorii cu România – consecință legală și legitimă din punct de vedere juridic și al Adevărului Divin.

Studiul efectuat în materia unității naționale și statale a românilor în baza normelor și principiilor dreptului internațional ne permit să formulăm următoarele concluzii:

1. Raptul Basarabiei la 1812 din corpul Principatului Moldav și cel din 28 iunie 1940 din corpul statului național, unitar – România constituie acte de anexe, condamnate de normele și principiile unanim recunoscute ale dreptului internațional.

2. Spiritul unității naționale este inerent societății umane evoluate la calitate de națiune, fapt demonstrat în istoria omenirii. Statele nord americane după proclamarea independenței s-au unificat într-o singură națiune. Polonia a fost divizată de trei ori, dar nu și-a creat state, ci s-a unificat.

3. Unirea principatelor din 4-24 ianuarie 1859 este legală și legitimă, fiind săvârșită în baza principiului naționalităților.

4. Formarea statului Român la 1 decembrie 1918 prin Unirea Basarabiei la 27 martie 1918, a Bucovinei la 1 noiembrie 1918 și a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului la 1 decembrie 1918 constituie un proces firesc legal și legitim confirmat și de normele și principiile dreptului constituțional și ale dreptului internațional.

5. Proclamarea independenței Republicii Moldova și ratificarea Acordului cu Uniunea Europeană este un pas firesc, legal și legitim de integrare în UE și de reîntregire națională a poporului român.

6. Pornind de la normele și principiile dreptului internațional și, în special, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă, poporul Republicii Moldova ca parte a Națiunii Române, la fel ca și poporul german, are dreptul la unitate națională – drept fundamental al Națiunilor Unite libere și prospere.

Considerăm că realizarea acestui drept este legală și legitimă pentru Republica Moldova, pornind de la principiul unității popoarelor stabilit în Carta de la Paris pentru o Nouă Europă, el urmează să-și găsească exprimare prin acceptarea necondiționată și în mod prioritar a Republicii Moldova în cadrul UE ca formă juridică de reintegrare și reunificare cu România. Acesta va fi triumful adevărului.

Bibliografie

1. Acest principiu va sta și la baza proclamării independenței Basarabiei la 24 ianuarie 2018.
2. Cantemir Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Chișinău: Hyperion, 1992.
3. Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21 noiembrie 1990. Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 707-XII din 10 septembrie 1991. Publicat în „Tratate internaționale". Ediție oficială, 1998, vol.
4. Cojocaru Gh. *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*. În: Cugetul, nr. 4, 1991.
5. Decretul despre pace din 26 octombrie (8 noiembrie) 1917. Ленин В.И., ПСС, том 35.
6. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*: Tratat. București: Europa Nova. 1996, vol. 2, p. 13.
7. *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Univers enciclopedic, 2016.
8. Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. Cluj-Napoca, 2000.
9. Grama D. *Destin românesc*. În: Revistă de istorie și cultură, 1994, nr. 1.
10. Grama D. *Anexarea Basarabiei la URSS în 1940 – consecință a sfârtecării statului Moldovenesc în 1812*. În: Cugetul. Revistă de istorie și științe umanistice, 1992, nr. 2.
11. Halippa P. *Întâiul Congres al ostașilor și ofițerilor moldoveni din Chișinău*. În: Politica, 1991 nr. 4.
12. Machiavelli Nicolo. *Principele*. București: Mondero, 2008.
13. Marx K. *Însemnări despre români*. București, 1964.
14. *Mihai Eminescu și Basarabia*. SRL, Verba, 1991.
15. Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16 decembrie 1966, Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28 iulie 1990, Publicat în „Tratate internaționale". Ediție oficială, 1998, vol. 1.
16. Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 16 decembrie 1966. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28 iulie 1990, Publicat în „Tratate internaționale". Ediție oficială, 1998, vol. 1.
17. Patrimoniu, 1990, nr. 1.
18. Patrimoniu, 1991, nr. 3.
19. Teodorescu A. *Valoarea juridică a unui cuvânt românesc*. În: Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorie. Seria III. Tomul XXVIII, memoria 11. Mihai T.Oroveanu. Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale. București: Cerma, 1992.
20. Unirea. Foaie bisericească politică. Anul XXVIII, nr. 65, 23 octombrie 1918.

21. Uricariul, vol. IV, Iași, 1857.
22. Veștile Sovietului Suprem, 1990, nr. 6, 7, art. 186.
23. *Кутузов М.И. Сборник документов*. Москва, 1952, т. 3.
24. Ленин В.И. *Полное собрание сочинений*, том 32.
25. Ленин В.И. *Полное собрание сочинений*, том 35.
26. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР, 1938-1967. Том 1. Москва, 1968.

Sursa: Limba Română, 2021, An. 31, Nr. 2, p. 19-30.

LEGALITATE ȘI LEGITIMITATE – PRINCIPII DE BAZĂ APLICATE ÎN REGLEMENTAREA ORGANIZĂRII ȘI FUNCȚIONĂRII SISTEMULUI JUDECĂTORESC

Alexandru ARSENI
Sergiu BALABAN

„*Dura lex, sed lex*"

Introducere. Organizarea instituțională și funcționarea statului contemporan de drept și democratic se bazează pe principiul separației și colaborării puterilor. Astfel, potrivit articolului 6 din Constituție, în Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției [1]. Domeniile de colaborare sunt multiple și complexe. Obiectul de cercetare vizează colaborarea Parlamentului, ca unica autoritate legislativă (art.60 alin.(1) din Constituție), în raport cu crearea cadrului legal de organizare și funcționare a puterii judecătorești, în special votarea de către Parlament a cadrului legal cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor. Cu alte cuvinte, crearea de către Parlament a cadrului legal și legitim privind puterea judecătorească. În același context, vom invoca și impactul intervenției altor autorități în procesul de adoptare a actelor privind activitatea autorității judecătorești.

Scopul cercetării. Pornind de la premisele statului de drept, urmează să stabilim legitimitatea adoptării, prin angajarea răspunderii Guvernului, a Legii privind sancționarea judecătorilor, sancționare care poate fi aplicată doar în conformitate cu legea, care, potrivit art. 72 alin. (3) lit. e) din Constituție, se atribuie la categoria de legi organice.

Obiectivele trasate. Pentru a atinge scopul determinat trasăm următoarele obiective:

a) Determinarea domeniilor de activitate a autorității judecătorești, inclusiv sancționarea judecătorilor ca element al statutului complex în exercitarea mandatului, reglementate prin lege organică.

b) Procedura constituțională și normativă a adoptării legilor organice ce le asigură legalitate și legitimitate.

c) Materia ce poate constitui obiect al unui proiect de lege, adoptat prin angajarea răspunderii Guvernului.

d) Legitimitatea sancțiunilor aplicate judecătorilor în baza legii adoptate prin angajarea răspunderii Guvernului.

1. Reglementări constituționale și normative privind autoritatea judecătorească

Autoritatea judecătorească ca una dintre cele trei ramuri distincte ale puterii de stat, investită cu funcția jurisdicțională, își are sediul juridic în primul rând în Constituție și, în al doilea rând, în legi organice, care reglementează în detaliu funcționarea acestei autorități. Reiterăm că în sistemul constituțional de organizare și exercitare a puterilor în stat puterii judecătorești îi este oferit un loc deosebit de important și semnificativ. Astfel, ca parte componentă a puterii de stat, puterea judecătorească influențează direct exercitarea drepturilor și libertăților omului, fapt care impune asigurarea autonomiei și independenței sale [2].

Capitolul IX din Constituție, intitulat „Autoritatea judecătorească", în secțiunea 1 cuprinde articolele 114-112, care conțin reglementări referitoare la instanțele de judecată și în secțiunea a 2-a – articolele 122-123, care se referă la Consiliul Superior al Magistraturii. Prin aceste reglementări este garantat și recunoscut rolul de ramură distinctă al puterii de stat, veritabilă ramură a puterii, abilitată cu exercitarea uneia dintre atribuțiile suveranității naționale (art. 2 alin. (1). Totodată, potrivit art. 72 alin. (3) lit. e) din Constituție, prin lege organică se reglementează „organizarea și funcționarea instanțelor judecătorești", iar la lit. p) sunt specificate și celelalte domenii pentru care, în Constituție, se prevede adoptarea de legi organice.

Analizând dispozițiile articolului 72 din Constituție, concluzionăm că acestea stabilesc clar că pentru autoritatea judecătorească, în ansamblul său, domeniile sociale se reglementează prin legi organice. În acest context, vom remarca faptul că aceste stipulări poartă un caracter imperativ.

Astfel, potrivit art. 115 alin. (4) din Constituție, organizarea instanțelor judecătorești, competența acestora și procedura de judecată sunt stabilite prin lege organică [3]. Iar alin. (2) al aceluiași articol prevede că pentru anumite categorii de cauze pot funcționa, potrivit legii, judecătorii specializate. Chiar dacă este utilizată formula „potrivit legii", aceasta se încadrează plenar în sintagma „lege organică".

Potrivit art. 116 alin. (1) din Constituție, care se referă la statutul judecătorului, independența, imparțialitatea și inamovibilitatea judecătorilor instanțelor judecătorești sunt garantate **potrivit legii** [4]. De asemenea, judecătorii instanțelor judecătorești se numesc în funcție de Președintele Republicii Moldova, la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii, **în condițiile legii** (art. 116 alin. (2) din Constituție). Iar potrivit alin. (6) al aceluiași articol, sancționarea judecătorilor se face în **conformitate cu legea** [5]. Articolul 121 din Constituție, care se referă la resursele financiare ale instanțelor judecătorești, prevede la alin. (2) că indemnizațiile și alte drepturi ale judecătorilor sunt stabilite prin lege. Totodată, art. 123 alin. (2) din Constituție specifică că modul de organizare și funcționare al Consiliului Superior al Magistraturii se stabilește prin lege organică [6].

În context, reținem că la fel stau lucrurile și cu reglementările constituționale referitoare la Procuratură, ca instituție publică în cadrul autorității judecătorești (art. 124, 125 și 1251 din Constituție). Astfel, potrivit art. 124 alin. (3) din Constituție, competențele, modul de organizare și funcționare a Procuraturii se stabilesc prin lege [7]. Iar modul de organizare și funcționare a Consiliului Superior al Procurorilor, ca garant al independenței și imparțialității procurorilor, se stabilește prin lege organică, în conformitate cu art. 1251 din Constituție.

În consecință, în conformitate cu dispozițiile art. 7 din Constituție, care proclamă Constituția ca Lege Supremă a Republicii Moldova, chiar dacă textul constituțional utilizează concomitent mai multe formule, în special „prin lege" sau „lege organică", prevederile art. 72 alin. (3) lit. e) prezumă că toate aceste legi care au caracter de lege organică urmează a fi adoptate în conformitate cu prevederile art. 74 alin. (1) din Constituție și cu procedura stabilită de Regulamentul Parlamentului. Parlamentul, prin Legea nr. 797 din 2 aprilie 1996, a adoptat Regulamentul său, care conține propriile reguli de activitate [8]. Elementul procedural presupune că Parlamentul trebuie să voteze în două lecturi proiectul de lege organică. Pe de altă parte, elementul substanțial presupune că, până la votare, Parlamentul trebuie să supună dezbaterilor conținutul proiectului de lege organică. Dezbaterile sunt de esența parlamentarismului și le oferă deputaților, în virtutea mandatului lor reprezentativ, posibilitatea de a combate politic opinii, argumente și idei și de a îmbunătăți esența legilor.

2. Procedura obligatorie pentru adoptarea legilor organice

a) *Reglementări constituționale*. Potrivit art. 72 alin. (1) din Constituție, Parlamentul adoptă legi constituționale, legi organice și legi ordinare. Legile organice reprezintă o categorie de legi care sunt considerate de puterea constituantă drept prelungiri ale dispozițiilor constituționale și care, garantând aplicarea dispozițiilor Legii Fundamentale, trebuie să fie susținute de o majoritate parlamentară absolută. Astfel, aceste legi, prin definiție, sunt reglementări juridice care reprezintă detalierea prevederilor constituționale. Sub aspect material, legile organice nu pot interveni decât în materiile enumerate de Constituție. Prin urmare, în această materie, Parlamentul, în virtutea art. 72 alin. (3) din Constituție, intervine cu reglementări doar în domeniul rezervat legilor organice.

b) *Reglementări procedurale*. Procedura legislativă este prevăzută de Regulamentul Parlamentului, adoptat prin Legea nr. 797 din 2 aprilie 1996, care conține propriile reguli de activitate. Astfel, procedura legislativă este reglementată în capitolului 2 din Regulamentul Parlamentului. În context, reținem că activitatea de legiferare trebuie să respecte întocmai prevederile imperative ale Regulamentului Parlamentului. Prin urmare, potrivit Regulamentului Parlamentului, procedura legislativă cuprinde următoarele etape: 1. Inițierea procesului legislativ (depunerea proiectelor de acte normative în Parlament); 2. Examinarea proiectului de act normativ de către comisia permanentă competentă; 3. Adoptarea proiectului de act normativ de către Plenul Parlamentului; 4. Promulgarea proiectului de act normativ de către Președintele țării și intrarea în vigoare.

Cu privire la adoptarea legilor organice, reiterăm că, din punct de vedere procedural, potrivit art. 74 alin. (1) din Constituție și art. 60 alin. (3) din Regulamentul Parlamentului, legile organice se adoptă cu votul majorității deputaților aleși, după cel puțin două lecturi. Cerința stabilită de art. 74 alin. (l) din Constituție, precum și de Regulamentul Parlamentului, potrivit căruia legile organice se adoptă cu votul majorității deputaților aleși, dă expresie procedurii de adoptare a legilor organice.

În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a notat că textul constituțional „după cel puțin două lecturi", care se conține în art. 74 alin. (1) din Constituție, nu se limitează doar la respectarea unei condiții formale la adoptarea unei Legi, i.e. votarea legii de două ori, ci are în vedere că, în cadrul celor două lecturi, Parlamentul trebuie să examineze într-o dezbatere

plenară conținutul legilor organice. Așadar, textul constituțional „după cel puțin două lecturi" conține atât un element procedural, cât și un element substanțial [9].

În contextul tematicii abordate în prezentul articol și având în vedere cele invocate supra, ajungem la concluzia că Legea privind răspunderea disciplinară a judecătorilor ține de domeniul relațiilor care necesită a fi reglementate prin legi organice și de îndeplinirea elementului substanțial al textului „după cel puțin două lecturi" de la art. 74 alin. (1) din Constituție.

3. Sfera relațiilor sociale reglementate prin angajarea răspunderii Guvernului

Potrivit principiului separației și colaborării puterilor în stat (art. 6 din Constituție), Guvernului îi revine exercitarea atribuțiilor de executare. Astfel, potrivit art. 96 din Constituție, Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice. Totodată, pentru realizarea acestor funcții, Guvernul se conduce de programul său de activitate, acceptat de Parlament în condițiile prevederilor art. 98 alin. (3) din Constituție. Este evident că, în activitatea sa, pentru realizarea acestui program, Guvernul are nevoie de cadru legislativ. În acest context, reținem că, potrivit art. 73 din Constituție, Guvernul este abilitat cu dreptul de inițiativă legislativă. De asemenea, întru executarea legilor, Guvernul adoptă hotărâri, dispoziții și ordonanțe, ultimele - prin delegarea legislativ/ (art. 1062 din Constituție). Totodată, în conformitate cu dispozițiile art. 1061 din Constituție, Guvernul își poate angaja răspunderea în fața Parlamentului asupra unui program, unei declarații de politică generală sau unui proiect de lege.

Având în vedere dispozițiile constituționale menționate supra, problema care se pune în discuție se referă la faptul, dacă un proiect de lege adoptat prin angajarea răspunderii Guvernului poate reglementa sau nu relațiile sociale care țin de domeniul autorității judecătorești, ramură distinctă a puterii de stat, cu atribuțiile strict determinate ce nu țin de domeniul puterii executive (art. 96 alin. (1) din Constituție). Iar a doua problemă se referă la aspectul formal al procedurii de adoptare, în special dacă se încadrează sau nu în prevederile art. 74 alin. (1) din Constituție procedura adoptării legii în discuție prin angajarea răspunderii Guvernului. În secțiunea 2 am relatat despre procedura complexă de adoptare a legilor organice, condițiile ce le

asigură legalitate și legitimate. În continuare ne vom referi la procedura de adoptare a legilor prin angajarea răspunderii Guvernului și vom identifica particularitățile acesteia, ca în concluzie să determinăm forța juridică a acestor legi.

Cu referire la această modalitate de legiferare, reiteram că are un caracter atipic și poate fi folosită doar în situații excepționale. Prin urmare, susținem că angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege nu poate fi făcută oricând și în orice condiții, deoarece această modalitate de legiferare reprezintă, într-o ordine firească a mecanismelor statului de drept, o excepție. În caz contrar, se subminează raportul dintre puterile statului, negându-se rolul de legiferare al Parlamentului.

În context, reiterăm că, potrivit jurisprudenței Curții Constituționale, angajarea răspunderii Guvernului reprezintă o procedură parlamentară specială prin care, pentru a face față unei împrejurări deosebite, care reclamă stabilirea de măsuri urgente, care sunt de competența Parlamentului, Guvernul urmărește adoptarea unui proiect de lege în condiții de maximă celeritate [10]. Procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului este o particularitate a procedurii legislative, conform căreia proiectul de lege nu mai urmează procedura legislativă prevăzută de Regulamentul Parlamentului, acesta fiind supus unei dezbateri strict politice, având drept consecință menținerea sau demiterea Guvernului prin retragerea încrederii acordate de Parlament [11].

În consecință, angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege urmărește ca acesta să fie adoptat **în condiții de maximă celeritate**, conținutul reglementării vizând stabilirea **unor măsuri urgente** într-un domeniu de maximă importanță, iar aplicarea acestora trebuie să fie imediată. În jurisprudența Curții Constituționale sunt prevăzute patru condiții care trebuie să fie îndeplinite în vederea recurgerii la procedura angajării răspunderii Guvernului: existența unei urgențe în adoptarea măsurilor conținute în legea asupra căreia Guvernul și-a angajat răspunderea; necesitatea ca reglementarea în cauză să fie adoptată cu maximă celeritate; importanța domeniului reglementat și aplicarea imediată a legii în cauză.

În context, ținem să remarcăm faptul că măsurile urgente de aplicare imediată nu se regăseau în varianta proiectului de lege privind răspunderea disciplinară a judecătorilor, nici în nota informativă la proiectul de lege. Prin urmare, angajarea răspunderii Guvernului în mod discreționar și în

orice condiții ar echivala cu transformarea acestei autorități în autoritate legislativă.

Așadar, raționamentul unei astfel de proceduri speciale constă în necesitatea acută de a interveni și de a soluționa anumite raporturi sociale, o nevoie stringentă de interes public, care, în condițiile generale de legiferare, ar parcurge un interval de timp mai mare. Astfel, modalitatea prin care s-a acționat a pus în evidență lipsa unei urgențe sau a unei măsuri in extremis, fapt care nu poate justifica angajarea răspunderii Guvernului la adoptarea Legii privind răspunderea disciplinară a judecătorilor, care face parte din reforma în domeniul justiției.

Totodată, considerăm că consecințele angajării răspunderii pot fi însă mult mai grave, întrucât proiectul de lege propus printr-o asemenea procedură și adoptat fără dezbateri și fără explicații și, mai mult, fără avizul Consiliului Superior al Magistraturii, nu asigură nici legalitate și nici legitimate. Așadar, legile esențiale, în special legea în discuție, care instituie un mecanism ce se referă la sancționarea judecătorilor, trebuie să treacă printr-un proces legislativ deplin și să fie supusă dezbaterilor în cadrul Plenului Parlamentului.

4. Legalitatea și legitimitatea sancțiunilor aplicabile judecătorilor în contextul actualelor reglementări

Este evident că judecătorii trebuie să beneficieze de un anumit statut care să le asigure stabilitate în funcție și independență în luarea deciziilor. În același timp, ei sunt datori să fie responsabili pentru acțiunile îndeplinite în exercitarea funcției. Așadar, oricât de importantă ar fi libertatea judecătorilor, ea nu exclude tragerea la răspundere a acestora prin declanșarea procedurilor disciplinare, civile sau penale. O procedură disciplinară poate fi introdusă împotriva judecătorilor care nu își îndeplinesc în mod eficient și în mod adecvat obligațiile ce le revin. Această procedură ar trebui să fie efectuată de către o autoritate independentă sau o instanță, cu toate garanțiile unui proces echitabil. Totodată, în ceea ce privește răspunderea disciplinară a judecătorilor, este necesar ca sistemul de sancțiuni să se bazeze pe principiul legalității pentru a preveni orice devieri. Cu privire la sistemul de sancțiuni prevăzut de Legea nr. 178 din 25 iulie 2014 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, având în vedere procedura de adaptare a legii descrisă în secțiunea 3, concluzionăm că procedurile disciplinare pornite în baza

acestei legi nu ar respecta principiul legalității, precum și un echilibru între eficiență și drepturile judecătorului în cauză. Prin urmare, Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, adoptată prin angajarea răspunderii Guvernului, care se referă la sistemul sancțiunilor aplicate judecătorilor, nu se încadrează în principiul legitimității puterii de stat și, respectiv, nici în conceptul statului de drept.

Concluzii generale și recomandări

Într-un stat de drept, organizat pe principiul separației puterilor în stat, Parlamentul este instituția politico-juridică înzestrată cu funcție legislativă. Prin urmare, anume elaborarea și adoptarea cadrului normativ pentru funcționarea statului de drept constituie atribuția de bază a Parlamentului, funcție și competență determinată constituțional. Așadar, constatăm că niciun alt organ în stat nu poate adopta legi; prin urmare, numai Parlamentul îmbracă în forma legii voința poporului, dându-i astfel caracterul de voință de stat.

În aceste circumstanțe, în raport cu tema cercetată se impun următoarele concluzii:

1. Organizarea și funcționarea autorității judecătorești, precum și determinarea statutului judecătorului, constituie domenii de relații sociale care necesită a fi reglementate prin legi organice.

2. Domeniile și procedura adoptării legilor organice, pe lângă reglementările de principiu prin normele constituționale, urmează a fi detaliate în Regulamentul Parlamentului, pentru a dobândi legalitate și legitimitate. Aceste cerințe se referă implicit și la Legea privind răspunderea disciplinară a judecătorilor.

3. Guvernul, potrivit dispozițiilor constituționale, are competența de a adopta un proiect de lege prin angajarea răspunderii doar în domeniul relațiilor sociale, care se referă la puterea executivă. Relațiile sociale din domeniul puterii judecătorești necesită a fi reglementate prin lege organică ca act juridic al Parlamentului. Pe această cale, se asigură plenar separarea și echilibrul puterilor.

4. Legea privind răspunderea disciplinară a judecătorilor, adoptată prin angajarea răspunderii Guvernului, nu se încadrează în principiul legitimității puterii de stat și, respectiv, nici sancțiunile aplicate judecătorilor nu se încadrează în conceptul satului de drept și democratic.

Propuneri. Conceptul statului de drept bazat pe preeminența dreptului și a supremației Constituției impune ca legile privind organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc să fie adoptate în strictă conformitate cu regulile stabilite pentru legile organice prevăzute de Constituție.

Astfel, Legea privind răspunderea disciplinară a judecătorilor, neîntrunind aceste condiții, urmează a fi supusă controlului de constituționalitate pe criteriile invocate. În consecință, în cadrul exercitării controlului de constituționalitate a legii în discuție, Curtea Constituțională, printr-o adresă, urmează să solicite Parlamentului adoptarea acestei legi în conformitate cu procedurile stabilite pentru legile organice.

Referințe:

1. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
2. Disponibil: https://ulim.md/sju/nr-1-2-2018/garantiile-constitutionale-ale-independentei-si-responsabilitatii-judecatorilor-in-jurisprudenta-curtii-constitutionale-a-republicii-moldova/
3. Disponibil: https://weblex.md/item/view/id/3c58dd2439b33565407a9985e5c2ccbf#A25
4. Disponibil: https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/41f186d0968e7acc89a4e95be81d57d4
5. Disponibil: https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/3d3957b51fa99e293c371e1669972f37
6. Disponibil: https://weblex.md/item/view/id/96a6df6f68c7305bd024e18557c58a88
7. Disponibil: https://weblex.md/item/view/id/ff28164e96d6a859bde611779118a4bb
8. Disponibil: https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/3d3957b51fa99e293c371e1669972f37
9. Hotărârea Curții Constituționale nr. 14 din 24.04. 2021, § 35. Disponibil: https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/dd5adeb1f1647327b076abe5dc3fc283
10. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 29.10.2019, § 46. Disponibil: https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/833efeb5cde52a9526ba33b76f854e1b
11. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 29.10.2019, § 47. Disponibil: https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/833efeb5cde52a9526ba33b76f854e1b

Sursa: Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale, 2022, Nr. 3, p. 99-103.

CONTRADICȚIE ÎNTRE DREPTUL LA VIAȚĂ ȘI DREPTUL LA AVORT

Alexandru ARSENI
Veronica POZNEACOVA

„Cea mai bună dovadă a căderii morale
a poporului va fi considerarea avortului
ca ceva obișnuit și absolut acceptabil."

Rafael Ballestrini, jurist italian, sec. XIX

Introducere

Până în prezent în Republica Moldova statutul copilului nenăscut nu este clar reglementat. Aceasta creează mai multe dificultăți în stabilirea statutului juridic al copilului nenăscut, în determinarea aplicabilității dreptului la viață față de acesta, precum și în identificarea măsurilor care pot fi întreprinse pentru a reduce numărul avorturilor în situația actuală a Republicii Moldova. Trebuie remarcat faptul că problema avorturilor rămâne una actuală în continuare și necesită o cercetare profundă atât din punct de vedere sociologic, cât și din cel juridic, pentru a determina soluțiile care vor reduce numărul avorturilor în situația socială, economică și demografică actuală.

I. Natura juridică a dreptului la viață

Viața unei persoane este plasată în vârful ierarhiei valorilor biosociale. Aceasta reprezintă fundamentul tuturor drepturilor fundamentale ale omului [1, p. 24-27], fără dreptul la viață celelalte drepturi fiind lipsite de sens [2, p. 64-68]. N.I. Matuzov afirmă, pe bună dreptate, că dreptul la viață este „primul drept natural fundamental al unei persoane, fără de care toate celelalte ... sunt lipsite de sens, pentru că morții nu au nevoie de drepturi" [3, p. 198]. Dreptul la viață este cel mai natural drept al omului, fiind consacrat încă din primele declarații de drepturi, precum Magna Charta Libertatum, Petition of Right sau Declarația de independență a Statelor Unite, care în preambul a proclamat: „Noi considerăm aceste adevăruri evidente, că toți oamenii sunt egali, că ei sunt înzestrați de Creator cu anumite Drepturi inalienabile, că printre acestea sunt Viața, Libertatea și căutarea Fericirii. Că, pentru a asigura aceste drepturi, Guvernele sunt

instituite printre oameni, izvorând puterile lor doar din consimțământul celor guvernați. Că atunci când orice Formă de Guvernare devine distructivă acestor scopuri, este dreptul poporului de a o modifica sau elimina și de a institui o nouă Guvernare, stabilindu-i fundația pe astfel de principii și organizându-i puterile în asemenea formă, încât să-i pară că cel mai probabil aceasta va produce Siguranță și Fericire" [4].

De remarcat că Declarația de Independență a SUA era unul dintre cele 3 documente cu valoare constituțională, printre care Magna Charta Libertatum și Petition of Right, care reglementau dreptul la viață până la mijlocul sec. XX. Acest drept nu a fost reglementat nici de Declarația Franceză a Drepturilor Omului și Cetățeanului, ceea ce, pe de o parte, arătă caracterul progresist al Declarației de Independență a SUA, iar, pe de altă parte – semnificația dreptului la viață.

Reglementarea dreptului la viață implică apariția obligațiilor pozitive ale statului privind protecția juridică a acestui drept. Statele sunt obligate să se abțină de la privarea intenționată și ilegală de viață a unei persoane trebuie să întreprindă toate măsurile necesare pentru protecția vieții persoanelor aflate sub jurisdicția acestora, în special prin punerea în aplicare a unor norme penale eficiente. Trebuie menționat faptul că lipsa vinovăției directe a statului în moartea unei persoane nu exclude răspunderea acestuia pentru încălcarea dreptului la viață. Se consideră că statul a încălcat dreptul la viața [5], dacă se constată că autoritățile „știau sau ar fi trebuit să știe la momentul existenței unui pericol real și evident pentru viața unei persoane sau a unui grup de persoane care emană de la comiterea unei fapte interzise de legea penală de către terți, și autoritățile statale competente nu au întreprins măsurile necesare, care intrau în competența poliției și care, din motive rezonabile, ar fi putut fi întreprinse pentru prevenirea acestui risc" [6].

Garantarea dreptului la viață mai implică obligația statului de a investiga decesul, care se manifestă prin aptul că autoritățile competente trebuie să ia toate măsurile necesare pentru asigurarea investigației deschise și transparente a tuturor deceselor. Prin urmare, statele trebuie să creeze organe împuternicite de a investiga cauzele fiecărui deces și de a trage la răspundere penală vinovații în comiterea acestor crime, care poate fi efectuată prin organizarea funcționării sistemului autorităților respective [5].

Plus la aceasta, statul trebuie să asigure dezvoltarea sistemului medical și de prestare a serviciilor medicale adecvate populației. Dreptul la sănătate

este prevăzut în articolul 25 din Declarația Universală a Drepturilor Omului ca parte a dreptului la un nivel decent de viață și în articolul 12 din Pactul Internațional privind drepturile economice, sociale și culturale. Articolul 12 prevede obligația statelor să ia măsuri pentru a reduce rata nașterii mortale și pentru prevenirea, tratamentul și combaterea bolilor epidemice. Comitetul pentru drepturile omului în „Observațiile de ordin general nr. 6", punctul 5, constată că dreptul la viață ar trebui să fie interpretat în sens larg, statele fiind obligate „să ia toate măsurile posibile pentru reducerea mortalității infantile și creșterea speranței de viață, în special prin luarea de măsuri de combatere a foametei și epidemiilor" [7].

Pornind de la cele expuse mai sus, trebuie să remarcăm faptul că dreptul la viață asigură inviolabilitatea fizică și psihică a persoanei, drept garantat de CEDO astfel: „Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante" [8]. Respectarea acestui drept fundamental generează și necesitatea abolirii pedepsei cu moartea.

În pofida importanței dreptului la viață, acesta nu este unul absolut, fiindcă art. 2 alin. (2) din CEDO stabilește: „Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță:

a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale;

b) pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deținute;

c) pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție" [8].

II. Natura juridică a dreptului la avort

Avortul artificial întotdeauna a făcut parte din cele mai dificile probleme etice și juridice. În perioada contemporană problema avortului devine din ce în ce mai acută, generând mai multe întrebări, pe de o parte – de ordin etic și religios, iar pe de altă parte – de ordin juridic și moral. În societatea democratică, convingerile oamenilor despre natura controversată a avortului sunt adesea reflectate nu doar în opiniile lor proprii, ca indivizi, ci și în poziția grupurilor cărora le aparțin, și, nu în ultimul rând, în restricțiile impuse de legiuitor [9, p. 250; 10, p. 6].

Primele norme care reglementau avorturile au fost Regulile medicale deontologice. Jurământul lui Hippocrates interzicea categoric unui medic să întrerupă sarcina unei femei în mod artificial [11, p. 87-88; 10, p. 8].

Cu toate acestea, Aristotel credea că avortul artificial este permis în scopuri demografice, dar numai până în momentul în care se formează „sensibilitate și activitate motorie" a copilului nenăscut. În Roma Antică avortul a fost practicat pe scară largă. Dreptul roman privea fătul ca parte componentă a corpului mamei, astfel încât femeia nu a fost pedepsită pentru efectuarea unui avort. Mai târziu, embrionul a fost înzestrat cu anumite drepturi civile. Avortul artificial a fost calificat ca o infracțiune în cazul în care a fost folosit pentru obținerea drepturilor patrimoniale, iar victime în situația de față au fost considerate părinții [12]. Conștientizarea valorii embrionului este legată de apariția creștinismului. Deja în epoca creștinismului timpuriu avortul a fost egalat cu un omor. Cu toate acestea, potrivit lui M.D. Șargorodsky, obiectul acestei crime a fost considerată moralitatea, nu și viața copilului [13].

În Europa, în ultimele decenii, legislația în materie de avort a marcat o tendință progresistă [9, p. 250]. În prezent, în țările europene pot fi identificate patru modele de reglementare a problemei avorturilor, care sunt strâns legate de înțelegerea conceptului „viața ființei umane" [12, p. 219].

În primul rând, trebuie să menționăm conceptul „cel mai liberal", care înglobează în sine legislațiile ce permit „avortul la cerere". Această abordare este adoptată de un grup mic de țări, printre care și Federația Rusă.

O altă abordare legislativă caracterizată ca „destul de liberală" a fost adoptată de Anglia, Ungaria, Islanda, Cipru, Luxemburg, Finlanda, țări care permit efectuarea avortului în cazul prescripțiilor medicale sau al condițiilor sociale defavorabile.

A treia abordare, caracterizată ca „destul de strictă", se referă la legislațiile statelor (Spania, Portugalia, Polonia, Elveția) care permit avortul numai în anumite circumstanțe, printre care: amenințarea sănătății fizice sau mentale a unei femei, defectele fetale incubate, violul, incestul.

A patra abordare a avorturilor este calificată ca „foarte strictă", legislația interzicând avortul sau permițându-l în cazuri excepționale, când sarcina prezintă un pericol imediat pentru viața unei femei. Acest concept a fost adoptat de Irlanda de Nord și Malta [14].

III. Dreptul la avort: *pro* și *contra*

Soluția biotică a problemei dreptului la avort depinde de atitudinea societății față de drepturile copilului nenăscut și diferă pornind de la atribuirea fătului anumitor drepturi sau negarea „conținutului uman" al copi-

lului nenăscut. În centrul interdicției privind utilizarea embrionului sau a țesuturilor sale în scopul cercetării biomedicale se află opoziția între beneficii ipotetice pentru cunoștințele generale ale omenirii și drepturile reale ale unui anumit embrion. Poziția conservatoare este împărtășită de susținătorii dreptului copilului nenăscut la viață, care consideră că ființa umană este sfântă și inviolabilă din momentul concepției și susțin că fătul are toate drepturile inerente persoanei. Observăm că inviolabilitatea ființei umane din momentul concepției interzice avortul, considerându-l o suprimare a vieții prenatale [9, p. 251] și o violare directă a dreptului la viață, constituind o crimă abominabilă [15, p. 85]. Dintr-un alt punct de vedere, privarea de viață a embrionului este egalată cu întreruperea unei „vieți în devenire", care mai târziu ar putea deveni personalitate umană. Poziția liberală se manifestă prin negarea dreptului copilului nenăscut la viață, pornind de la faptul că aceasta refuză fătul în stare independentă, chiar și în etapele mai avansate ale sarcinii și oferă dreptul de a alege soarta embrionului mamei sau medicilor. „Poziția moderată" este dictată de viziunea biologiei și a embriologiei moderne, conform cărora o persoană ca individ biologic se formează în momentul concepției și necesită o atitudine responsabilă față de luarea deciziei referitor la efectuarea unui avort [16].

În societatea contemporană în legătura cu problema avorturilor persistă două poziții contradictorii: unii pledează pentru libertatea avortului ("Pro-choice"), iar alții solicită interzicerea totală sau parțială a avorturilor ("Pro-life").

Oponenții avortului consideră că întreruperea artificială a sarcinii contravine principiului protecției maternității și copilăriei, fiind o întrerupere a procesului de formare biologică a unei noi persoane. Scopul lor este obținerea recunoașterii dreptului la viață din momentul concepției și asigurarea respectării acestui drept în cadrul politicii naționale promovate de stat. Ei consideră că viața și situația materială a unei persoane (mame) nu poate fi apărată prin privarea de dreptul la viață a unei alte ființe umane (a copilului nenăscut) [10, p. 67].

Religia susține plenar lupta împotriva avorturilor, iar regulile canonice echivalează avortul cu crima. În mod convențional, pot fi distinse două poziții cu privire la fenomenul avorturilor: pozițiile extreme, împărtășite de catolici și budiști și cele atenuate, susținute de protestanți, Biserica Anglicană, Ortodoxie și Islam.

Susținătorii avortului legal îl văd ca o alegere a femeii de a deveni sau a nu deveni mamă, ca dreptul femeilor de a dispune de corpul lor, dreptul de a planifica o familie, luând decizia asupra păstrării unui copil sau efectuării unui avort „uman", legitim și sigur. Susținătorii legalizării avortului afirmă că trebuie să existe o posibilitate reală a femeii de a lua o decizie cu privire la efectuarea unei întreruperi de sarcină artificiale, bazate, de exemplu, pe situația materială grea; în cazurile în care există contraindicații medicale (când sarcina și nașterea pun în pericol real viața mamei) sau atunci când o sarcină a avut loc împotriva voinței mamei ca urmare a unui viol sau a unui incest. Necesitatea de a recurge la avort poate apărea ca urmare a detectării patologiei copilului. Susținătorii mișcării consideră că sarcina este un proces fiziologic normal, iar avortul este una dintre operațiile medicale în care toate problemele sunt rezolvate de medic și pacient de comun acord. În conformitate cu poziția respectivă, fătul poate fi considerat ca „persoană" și are dreptul la viață numai atunci când este viabil și capabil să trăiască în afara corpului mamei [17]. Activiștii care susțin poziția respectivă afirmă că dreptul de a decide asupra nașterii trebuie să aparțină femeii, nu și guvernului sau politicienilor [18, p. 21-24].

Problema principală în cadrul întreruperii artificiale a sarcinii constă în determinarea momentului când se începe viața unui om, care se manifestă prin determinarea perioadei în care embrionul trebuie să fie recunoscut în calitate de „persoană", a momentului începând de la care viața copilului nenăscut este protejată de lege [19, p. 179-187].

În perioada contemporană, politicile statelor și legislația privind dreptul la avort variază considerabil, începând de la interzicerea completă a avorturilor și terminând cu permisiunea și legalizarea avorturilor, inclusiv cu posibilitatea stabilirii unor restricții [17]. De menționat că experiența țărilor arată că legislația restrictivă nu reduce numărul avorturilor. Legalizarea avortului este importantă și pentru că, în acest caz, statul își asumă responsabilitatea pentru asigurarea unui avort sigur și pentru efectuarea acțiunilor de prevenire a acestuia [18, p. 21-24].

IV. Dreptul la viață în dreptul internațional

Referindu-ne la reglementarea dreptului la viață în dreptul internațional public, trebuie să remarcăm faptul că după cel de-al Doilea Război Mondial acesta a fost consacrat în cele mai importante acte internaționale din acest domeniu.

Declarația Universală a Drepturilor Omului stabilește în art. 3 că „orice om are dreptul la viață, libertate și la inviolabilitatea persoanei" [20]. Prin urmare, observăm că, în conformitate cu Declarația respectivă, dreptul la viață este strâns legat cu libertatea persoanei și cu inviolabilitatea acesteia, prin norma respectivă fiind reglementate trei drepturi fundamentale: dreptul la viață, libertatea și inviolabilitatea ființei umane. Trebuie să remarcăm faptul că Declarația Universală a Drepturilor Omului nu stabilește posibilitatea derogării de la acest drept fundamental. Din cadrul acestor prevederi putem deduce că dreptul la viață este unul absolut și se bucură de protecția plenară a statului.

Un alt document internațional care reglementează dreptul la viața este Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale, care în art. 2 consacră: „Dreptul oricărei persoane la viață este protejat de lege. Moartea nu poate fi aplicată în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de către un tribunal în cazul în care infracțiunea este sancționată de lege cu această pedeapsă. Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță: a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale; b) pentru a efectua o arestare legală sau a împiedica evadarea unei persoane legal deținute; c) pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție" [21]. Prin urmare, CEDO nu doar proclamă dreptul la viață, ci și menționează situații în care acesta poate fi restricționat. Dreptul la viață se bucură de o protecție a statului, iar orice restrângere a acestuia trebuie să fie justificată prin circumstanțele cauzei. După analiza jurisprudenței CtEDO, care se referă la încălcarea art. 2 alin. (1), și anume – a dreptului la viață, putem concluziona că Curtea a constatat că acest drept poate fi încălcat de stat doar în situații excepționale în care o altă soluție decât privarea persoanei de dreptul la viață practic nu există.

Dreptul la viață este reglementat și de Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, care în art.6 pct.1 stabilește că „dreptul la viață este inerent persoanei umane. Acest drept trebuie ocrotit prin lege. Nimeni nu poate fi privat de viața sa în mod arbitrar" [22]. Pactul include și prevederi care se referă la necesitatea abolirii pedepsei cu moartea și a acordării garanțiilor constituționale persoanelor condamnate la pedeapsa cu moartea, printre care dreptul la un proces echitabil, care se manifestă mai

ales prin existența mai multor căi de atac, dreptul la solicitarea amnistiei și grațierii. Plus la aceasta, Pactul stabilește că o sentință de condamnare la moarte nu poate fi pronunțată pentru crime comise de persoane cu vârsta sub 18 ani și nu poate fi executată împotriva unei femei gravide [22]. Prin această normă Pactul apără indirect dreptul la viață al copilului nenăscut.

Cele mai importante organizații care se ocupă de problemele de întrerupere a sarcinii sunt organele Consiliului Europei, cum ar fi Adunarea Parlamentară și Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Funcțiile Organizației Mondiale a Sănătății în regiunea europeană includ difuzarea faptelor existente privind avortul, promovarea țărilor în evaluarea modului în care sistemele de sănătate răspund nevoilor femeilor în situația sarcinii nedorite și perfecționarea profesională a specialiștilor din sistemul de sănătate în domeniul consilierii și furnizării serviciilor medicale în avort.

V. Dreptul la viață și dreptul la avort în legislația Republicii Moldova

Dreptul la viață este reglementat în Constituția Republicii Moldova, în art. 24, astfel: „Statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică" [23]. Analiza reglementării respective arată, pe de o parte, că dreptul la viață este poziționat de legiuitor ca un drept suprem [24, p. 115], de la care nu se admite nicio derogare, chiar și în situațiile excepționale care pun în pericol viața națiunii [25], iar, pe de altă parte, observăm că într-un unic conținut normativ legiuitorul a inclus mai multe drepturi, și anume: dreptul la viață, dreptul la integritate fizică și dreptul la integritate psihică. Deși sunt într-o legătură indisolubilă, drepturile menționate nu sunt totuși confundabile din punct de vedere juridic [26, p. 36].

Trebuie remarcat faptul că dreptul la viață poate fi interpretat într-o accepțiune largă și într-o accepție restrânsă. Într-o accepțiune restrânsă, dreptul la viață privește viața persoanei numai în sensul ei fizic, iar într-o accepțiune largă viața persoanei este privită ca un univers de fenomene, fapte, cerințe și dorințe ce se adaugă, permit și îmbogățesc existența fizică. În această accepțiune largă, dreptul la viață este asigurat prin întreg sistemul constituțional.

Articolul 24 din Constituție se referă la accepțiunea restrânsă a dreptului la viață, această soluție fiind mai eficientă din punct de vedere juri-

dic. Având în vedere că acest drept fundamental implică, în primul rând, ca nimeni să nu poată fi privat de viața sa în mod arbitrar, art. 24 alin. (3) interzice pedeapsa cu moartea, ca fiind contrară drepturilor naturale ale omului. Interzicerea prin Constituție a pedepsei cu moartea exprimă tendința dominantă azi în lume, prezentă în documentele juridice, politice și sociologice, de înlăturare a acestei sancțiuni. Pedeapsa cu moartea este nu doar o încălcare a drepturilor naturale ale omului, dar este, prin natura sa, o cruzime ce foarte rar s-a dovedit dreaptă și niciodată eficientă. Mai mult, ea produce efecte ireparabile, istoria dovedind că de multe ori a fost efectul unor grave erori judiciare și că nu totdeauna a pedepsit persoana care trebuia să fie pedepsită astfel. Interdicția prevăzută de art. 24 alin. (3) este absolută, nicio excepție nefiind posibilă [26, p. 36].

Plus la aceasta, garantarea dreptului la viață înseamnă și interzicerea cauzării morții de către agenții statului, însă de la această regulă sunt prevăzute excepțiile stabilite de art. 2 alin. (2) din CEDO [24, p. 115].

Referindu-ne la reglementarea dreptului la avort, acesta este consfințit de Legea ocrotirii sănătății, nr. 411- XIII din 28.03.1995, în conformitate cu care:

(1) „Femeilor li se acordă dreptul să-și hotărască personal problema maternității.

(2) Operația de întrerupere a cursului sarcinii poate fi efectuată până la sfârșitul primelor 12 săptămâni de sarcină în instituții medico-sanitare publice și private.

(3) Modul de efectuare a acestei operații după primele 12 săptămâni de sarcină este stabilit de Ministerul Sănătății" [27].

În conformitate cu prevederile legislației în vigoare, în avort este necesar consimțământul informat exprimat în scris al pacientei, care a împlinit vârsta de 16 ani, atestat în scris prin semnătura medicului curant sau a celui din componența echipei de gardă; în cazuri excepționale, prin semnătura conducerii unității medico-sanitare. Există și excepții legale de la exprimarea consimțământului: când pacienta este lipsită de discernământ, caz în care consimțământul este dat de reprezentantul ei legal, în lipsa acestuia – de ruda cea mai apropiată; precum și când pacienta este lipsită de discernământ, fie temporar, fie permanent, și este pusă în pericol sănătatea pacientei sau există un pericol eminent de moarte, caz în care medicii iau decizia. Dacă pacienta are mai puțin de 16 ani, consimțământul este dat de

reprezentantul ei legal. În caz de pericol eminent de moarte sau de pericol pentru sănătatea pacientei, prestația medicală se poate desfășura și fără consimțământul reprezentantului legal [28, p. 136].

La nivelul legislației secundare, în prezent este în vigoare Ordinul Ministerului Sănătății nr. 647 din 21.09.2010 cu privire la efectuarea întreruperii voluntare a cursului sarcinii în condiții de siguranță [29], care reglementează explicit condițiile și procedura ce trebuie îndeplinite pentru obținerea unui avort, înainte și după termenul de 12 săptămâni, care poate fi efectuat în cazul indicațiilor medicale și sociale, printre care:

1. vârsta femeii gravide sub 18 ani și peste 40 de ani;
2. sarcina survenită în urma violului, incestului sau a traficului cu ființe umane;
3. divorț în timpul sarcinii;
4. decesul soțului în timpul sarcinii;
5. privațiune de libertate sau de drepturi părintești a unuia sau a ambilor soți;
6. femeile gravide aflate în procesul de migrație;
7. femeile gravide cu 5 și mai mulți copii;
8. femeile gravide care au în grija lor: 1) un copil mai mic de 2 ani; 2) unul sau mai mulți membri ai familiei încadrați în gradul I de invaliditate, care necesită îngrijire, conform concluziei Consiliului de Expertiză Medicală a Vitalității;
9. asocierea a minimum 2 circumstanțe: lipsa domiciliului, lipsa surselor financiare de existență, abuz de alcool sau/și droguri, acte de violență domestică, vagabondaj [29]. De menționat că prezența acestor condiții trebuie să fie confirmată prin documentele organelor stării civile sau de drept [28, p. 136].

Cu toate că legislația Republicii Moldova privind avortul este printre cele mai liberale din lume, există totuși femei care recurg la avort ilegal, ceea ce le poate pune viața sau sănătatea în pericol. O femeie dintre o sută care fac avort recurg la avortul ilegal, conform datelor înregistrate de Ministerul Sănătății [30]. Având în vedere că cifra avorturilor, prezentată în statisticile oficiale, este mai mică decât numărul real al sarcinilor întrerupte [31, p. 28], numărul femeilor care recurg la avorturi ilegale ar putea să fie chiar mai mare [28, p. 139].

VI. Momentul din care statul garantează dreptul la viață

Apariția unei noi vieți are loc în conformitate cu legile naturii, nu în conformitate cu legile statului sau ale societății. Putem afirma că reglementarea și garantarea dreptului subiectiv la viață în cadrul legislației în vigoare este unul dintre scopurile de bază ale statului de drept în epoca contemporană, astfel fiind protejate drepturile fiecărei persoane în parte. Prin urmare, pentru a stabili dacă dreptul la avort contrazice dreptului la viață trebuie să determinăm din ce moment statul garantează dreptul la viață ca un drept fundamental al omului, căutând răspunsul la întrebarea când apare viața și când apare dreptul subiectiv la viață și dacă acestea apar simultan sau succesiv [1, p. 24-27].

În doctrina juridică persistă două curente, unul dintre care afirmă că statul trebuie să garanteze dreptul la viață din momentul concepției, iar altul susține poziția în conformitate cu care dreptul la viață trebuie să fie protejat din momentul nașterii.

De regulă, în cadrul dreptului constituțional viața este văzută din punctul de vedere al existenței biologice [1, p. 24-27].

Din punct de vedere științific, viața începe din momentul concepției, atunci când apare o ființă umană unică, cu un ADN unic, care nu a existat până atunci și nu va mai exista, fiind o personalitate unică [32], însă faptul incontestabil al apariției vieții în momentul concepției și, respectiv, necesității recunoașterii dreptului embrionului la viață are o reglementare diferită atât în legislația internațională, cât și în legislația internă a diferitelor țări. Aplicarea și interpretarea neuniformă a dreptului la viață în cadrul proceselor de judecată a generat o interpretare ambiguă a normelor care declară că fiecare persoană are dreptul la viață, deoarece semnificația cuvintelor „fiecare" și „viața" au fost interpretate individual [1, p. 24-27]. „Deciziile instanțelor naționale care aplică art. 2 din CEDO nu au fost numeroase și, prin urmare, nu au pus capăt acestei discuții. Dar, în cele din urmă, Curtea Constituțională a Austriei a recunoscut că formularea articolului 2 al Convenției nu se aplică copilului nenăscut. Acest precedent a stat la baza reglementării legale a procedurii de întrerupere artificială a sarcinii în multe țări" [33, p. 18].

Pornind de la faptul că începutul vieții din momentul concepției este incontestabil și, prin urmare, generează necesitatea protecției legale a vieții tocmai de la originea acesteia [32], considerația respectivă stă la baza garan-

tării dreptului la viață de la momentul concepției, care reprezintă dreptul embrionului recunoscut de unele țări și se axează pe considerația că embrionul uman are toate drepturile inerente ființei umane, iar viața umană este „sfântă" și inviolabilă din momentul concepției. Unicul document internațional care garantează dreptul la viață din momentul concepției este Convenția Americană cu privire la Drepturile Omului, care în art.4 proclamă: „Fiecare om are dreptul la respectul vieții sale. Acest drept este protejat de lege, de regulă din momentul concepției. Nimeni nu poate fi lipsit de viață în mod arbitrar". Convenția mai conține prevederi care se referă la abolirea pedepsei cu moartea și la necesitatea acordării persoanei condamnate a dreptului de a cere amnistie, grațiere sau înlocuirea pedepsei cu moartea [34]. Convenția respectivă a fost ratificată de 24 de țări din 35, care intră în Organizația statelor americane: Argentina, Barbados, Bolivia, Brazilia, Venezuela, Haiti, Guatemala, Honduras, Grenada, Dominica, Republica Dominicană, Columbia, Costa Rica, Mexic, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, el Salvador, Suriname, Uruguay, Chile, Ecuador, Jamaica. Mexicul a ratificat Convenția cu o clauză care permite să nu se recunoască dreptul embrionului la viață de la concepție. Observăm că 23 de state menționate supra garantează dreptul la viață din momentul concepției, considerând că viața umană este sacră și inviolabilă începând de la primele zile de existență a acesteia și acordând protecția necesară copiilor nenăscuți.

Declarația Drepturilor Copilului, adoptată prin rezoluția Adunării Generale a ONU din 2 noiembrie 1959 (Rezoluția 1386), proclamată în a XIV-a sesiune a ONU, dispune: „Copilul, având în vedere imaturitatea lui fizică și mentală, are nevoie de o protecție și îngrijire specială, inclusiv protecție juridică, atât înainte, cât și după naștere" [35]. Prin urmare, Declarația respectivă recunoaște și ocrotește dreptul copilului nenăscut la viață.

Convenția Internațională cu privire la Drepturile Copilului din 20.11.1989 declară în atr. 1: „În sensul prezentei Convenții, prin copil se înțelege orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, cu excepția cazurilor când, în baza legii aplicabile copilului, majoratul este stabilit sub această vârstă" [36]. Trebuie remarcat faptul că Convenția folosește anume sintagma „ființă umană", nu și „copil", ceea ce permite interpretarea extensivă a dispozițiilor Convenției respective și includerea în categoria copiilor care necesită protecție legală și a copiilor nenăscuți. În conformitate cu art. 6 al Convenției menționate supra „Statele părți recunosc că orice copil are

un drept inerent la viață" [36]. Cercetătoarea rusă I.H. Babadjanova afirmă: „În acest sens, dacă interpretăm această dispoziție literalmente, Convenția extinde conceptul de „copil" și, prin urmare, cel de „om". Într-o astfel de interpretare, copil poate fi considerat nu doar un copil născut, așa cum este prezentat în legislația majorității statelor, ci și nenăscut, care se află în uter. În același timp, recunoașterea unui copil nenăscut ca o ființă umană nu poate fi contestată nici din punct de vedere medical, nici din punct de vedere filosofic" [33, p. 18].

Referindu-ne la reglementările interne ale altor state, trebuie să menționăm exemplul Irlandei, care în art. 40 din Constituție declară: „Statul recunoaște dreptul la viață al copilului nenăscut și, având în vedere dreptul egal la viața mamei, garantează în legile sale respectul și, în măsură posibilă, protejează și apără prin legile sale acest drept" [37].

Republica Moldova recunoaște la nivel legislativ dreptul la viață din momentul nașterii, nu și din momentul concepției, însă aceasta generează anumite paradoxuri.

În conformitate cu art. 24 alin. (3) din Codul civil, „dreptul la moștenire a persoanei fizice apare la concepțiune dacă se naște vie" [38]. Prin urmare, dacă într-un accident rutier mama copilului moare, iar copilul rămâne în viață sau în situația în care se sting ambii părinți, atunci copilul are dreptul la moștenire. Observăm că statul garantează copilului dreptul la moștenire din momentul concepției, însă nu și dreptul la viață [37].

În conformitate cu art. 77 alin. (1) lit. e) din Codul penal [39], săvârșirea infracțiunii cu bună știință împotriva unui minor sau a unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, dizabilității ori altui factor, este calificată de legiuitor ca circumstanță agravantă.

Plus la aceasta, în conformitate cu art. 145 alin. (2) lit. e) din Codul penal, omorul săvârșit cu bună știință asupra unui minor sau a unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, dizabilității ori altui factor se pedepsește mai aspru, decât un omor necalificat.

Trebuie să remarcăm și faptul că art. 159 din Codul penal incriminează provocarea ilegală a avortului prin orice mijloace, săvârșită:

a) în afara instituțiilor medicale sau cabinetelor medicale autorizate în acest scop;

b) de către o persoană care nu are studii medicale superioare speciale;

c) în cazul sarcinii ce depășește 12 săptămâni, în lipsa indicațiilor medicale, stabilite de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale;

d) în cazul contraindicațiilor medicale pentru efectuarea unei asemenea operații;

e) în condiții antisanitare [39].

Prin urmare, în pofida faptului că legiuitorul nu recunoaște copilului nenăscut dreptul la viață, aceasta aparent este protejată prin intermediul normelor dreptului penal, însă trebuie să remarcăm că victimă a infracțiunii prevăzute de art. 59 din Codul penal nu poate fi considerat embrionul, întrucât de lege lată viața intrauterină nu constituie obiectul apărării penale [40, p. 14]. Drept consecință, viața copilului nenăscut este în afara reglementării juridice și nu este nici garantată, nici apărată de normele dreptului constituțional, și nici de cele ale dreptului penal.

VII. Statutul juridic al embrionului

O altă întrebare care necesită clarificare vizează statutul juridic al embrionului. Unii cercetători afirmă că embrionul face parte din corpul mamei și este echivalent cu organele ei. Acest punct de vedere este confirmat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Astfel, în una dintre deciziile sale, Curtea a menționat că embrionul nu poate exista separat de femeia însărcinată și, în consecință, urmează să fie tratat separat de ea. Aceeași poziție este reflectată în Constituțiile mai multor țări. De exemplu, Constituția Elveției prevede că embrionii sunt doar mijloace genetice și rudimentare ale unei persoane. Conform unui alt punct de vedere, embrionul este un subiect independent al dreptului și, prin urmare, are anumite drepturi de la concepție, inclusiv dreptul la viață.

În conformitate cu părerea exprimată de alți savanți, embrionul este obiectul drepturilor, fiind identificat ca un lucru față de care pot fi exercitate acte de posesie, folosință și dispoziție. Această poziție este contrară Convenției cu privire la drepturile omului și biomedicina din 1997, care în art. 21 reclamă că corpul uman și organele umane nu pot fi o sursă de beneficii financiare [41].

Referindu-ne la practica CtEDO, în cazul Parrillo împotriva Italiei (nr. 46470/11) din 27.08.2015, cetățeanca Italiei a fost refuzată în donarea propriilor embrioni științei [42]. Autorii A.Lagaeva și A.Simachenko con-

sideră că embrionul este un subiect independent specific, care are aceleași drepturi ca toți oamenii. Limitarea sau privarea acestor drepturi contravine pur și simplu respectului esenței umane [43], însă trebuie să remarcăm faptul că statutul embrionului nu este reglementat nici de legislația națională, nici de cea internațională, ceea ce nu ne permite să formulăm o concluzie univocă. Referindu-ne la cazul Parrillo împotriva Italiei (nr. 46470/11) din 27.08.2015, decizia Curții de a refuzată donarea propriilor embrioni științei nu a fost dictată de recunoașterea dreptului la viață embrionului, ci de faptul că acesta contravine legislației naționale a Italiei.

Trebuie să menționăm Directiva Uniunii Europene privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice, care în punctul 6 interzice brevetarea utilizării embrionilor în scopuri industriale și comerciale [44]. După cum a menționat Curtea de Justiție a Uniunii Europene, corpul uman, indiferent de stadiul de dezvoltare, nu poate fi considerat o invenție brevetabilă [43].

VIII. Măsurile adoptate de state pentru a diminua numărul avorturilor

Demografii consideră că stimularea directă a fertilității este aproape imposibilă, de aceea în Europa de Vest guvernele întreprind anumite măsuri pentru a stimula creșterea numărului nașterilor, precum și pentru a susține familiile cu mulți copii. Esența politicii sociale îndreptate spre promovarea unor familii puternice cu mai mulți copii constă în crearea condițiilor celor mai favorabile pentru nașterea și creșterea copiilor.

Politica îndreptată spre susținerea familiilor se manifestă, în primul rând, la nivelul unui discurs politic, iar, în al doilea rând, la nivelul practicilor reale efectuate pentru a acorda un ajutor efectiv familiilor și membrilor acestora, prin luarea măsurilor de asistență materială și socială pentru familii. Statele pot întreprinde următoarele acțiuni:

a) acordarea asistenței medicale femeilor în timpul sarcinii, nașterii și în perioada postnatală; acordarea concediului de maternitate și a indemnizațiilor lunare pentru perioada în care mama/ tata nu lucrează;

b) supravegherea stării de sănătate a nou-născutului și a copiilor minori; acordarea alocațiilor pentru copii;

c) acordarea concediului parental plătit pentru creșterea copiilor;

d) împrumuturi și facilități fiscale pentru achiziționarea sau închirierea locuințelor, acordarea altor subvenții.

În Marea Britanie, Danemarca, Irlanda, Spania, Italia, Norvegia, Portugalia, Finlanda și Suedia, protecția maternității acoperă întreaga populație feminină. În aceste state, indemnizațiile lunare sunt plătite din bugetul de stat și nu sunt legate de plata asigurării sociale. În alte țări din UE, indemnizațiile sunt acordate doar femeilor care au plătit asigurarea medicală.

În general, stimularea natalității în statele europene se realizează prin întreprinderea măsurilor economice. În țările în care nu sunt acordate indemnizații lunare, sunt acordate facilități fiscale. De exemplu, în Islanda, politică socială îndreptată spre susținerea familiilor se manifestă prin acordarea facilităților fiscale gestionate de Serviciul Fiscal. Cuantumul indemnizației în majoritatea țărilor Uniunii Europene depinde de vârsta copilului. Suma indemnizației lunare, de regulă, este majorată cu creșterea copilului. Excepție din această regulă reprezintă Danemarca, în care indemnizația lunară se micșorează odată cu creșterea vârstei copilului. Printre alte măsuri putem menționa stabilirea plăților lunare acordate copiilor minori. În Suedia, promovarea poticii sociale și acordarea indemnizațiilor lunare tuturor familiilor, inclusiv emigranților, a dus la creșterea semnificativă a numărului populației [45].

Franța se caracterizează prin atingerea unei dintre cele mai înalte rate a natalității din Europa, datorită promovării politici demografice active care vizează creșterea fertilității. În 1946 Franța a început să acorde numeroase indemnizații și facilități fiscale familiilor pentru încurajarea nașterii primului, celui de-al doilea și, în special, celui de-al treilea copil. Până în 1975, în Franța a fost interzis avortul. Ca urmare a întreprinderii acestor măsuri, în perioada 1946-1974 populația Franței a crescut cu 12,1 milioane de persoane (cu 8,5 milioane de persoane datorită creșterii naturale a populației și doar cu 2,4 milioane datorită imigrației). Până în prezent, cea mai mare fertilitate din Franța este observată în rândul imigranților. Indemnizația pentru copii este alocată tuturor persoanelor care locuiesc în Franța și care au cel puțin doi copii cu vârsta sub 20 de ani care locuiesc în țară, indiferent de cetățenie [45].

În acest context, rămâne discutabilă problema interzicerii sau legalizării avortului. În a doua jumătate a secolului al XX-lea, în toate țările lumii exista o tendință de extindere a indicațiilor medicale pentru efectuarea avortului. La sfârșitul anilor 1960 și în anii 1970 mai multe țări occidentale

au legalizat avortul. În Finlanda (1950), Norvegia (1960), Marea Britanie (1967), legislația care reglementa avorturile a fost liberalizată. Inițial, efectuarea avortului în Marea Britanie a fost permisă doar în cazul existenței unei amenințări pentru viața și sănătatea femeii însărcinate. Cu toate acestea, din 1967 lista indicațiilor pentru efectuarea întreruperii artificiale a sarcinii a fost completată cu următoarele cauze: pericol de continuare a sarcinii pentru sănătatea femeii, probabilitatea de naștere a unui copil grav bolnav, pericol de continuare a sarcinii pentru sănătatea fizică și mentală a copiilor femeii însărcinate (deja existenți în familie). În anii 1970-1980, în Danemarca și Suedia au fost adoptate legi liberale care permit avortul la cererea femeilor; în Germania și Franța a fost adoptat cadrul legal care permite efectuarea avortului din motive medicale și sociale. Prin extinderea indicațiilor pentru producerea avortului, unele țări încearcă astfel să reducă la minimum daunele cauzate sănătății femeilor prin producerea avortului ilegal (Austria, Danemarca, Olanda, Franța, Finlanda, Germania, Suedia) [44].

IX. Importanța temei abordate

În perioada actuală Republica Moldova se confruntă cu o criza demografică catastrofală. În conformitate cu datele statistice, în 2011 la fiecare 10 nașteri au revenit 4 avorturi. În 2012 numărul nașterilor a fost de doar 2,6 ori mai mare decât numărul avorturilor, iar fiecare a 10-a adolescentă a recurs la o întrerupere de sarcină. În 2017 în Republica Moldova s-au născut 35.311 copii și au fost efectuate oficial 11.131 de întreruperi de sarcină. În anul 2018 femeile cu vârsta de 15-34 ani au recurs la 8.000 de întreruperi de sarcină, iar fiecărei o mie de femei cu vârsta de 15-34 ani i-a revenit 22,4 de întreruperi de sarcină [46]. Plus la aceasta, diverse organisme ale Națiunilor Unite pentru monitorizarea tratatelor și-au exprimat îngrijorarea cu priire la indicatorul ratei de mortalitate maternă din Republica Moldova, care se menține în continuare ridicat, în comparație cu alte țări din regiune, mai ales pentru femeile din mediul rural [47, p.31].

Comitetul ONU pentru Drepturile Omului a recomandat deja în anul 2002 Guvernului Republicii Moldova o evaluare atentă a chestiunii avortului, în special recurgerea la avort ca mijloc contraceptiv și corelația dintre avort și mortalitatea maternă, pentru a lua măsurile necesare întru reducerea ratei de mortalitate [48]. Prin urmare, până în prezent problema avorturilor rămâne una actuală pentru Republica Moldova și necesită o cercetare

continuă, precum și implementarea măsurilor stringente pentru diminuarea numărului femeilor care recurg la întreruperea artificială a sarcinii.

X. Propuneri de ***lege ferenda***

Pornind de la cele expuse mai sus, putem concluziona că în legislația actuală a Republicii Moldova nu este reglementat momentul de la care statul garantează dreptul la viață și nici statutul juridic al copilului nenăscut.

Considerăm că acest domeniu necesită adoptarea unui pachet de legi care ar reglementa: momentul de la care statul garantează dreptul la viață; statutul juridic al embrionului, al copilului nenăscut; coraportul dintre avort și omucidere; interzicerea apelării la „serviciile" mamei-surogat; reglementarea tehnicilor de procreare asistată medical; statutul juridic al embrionului crioconservat; interzicerea efectuării experimentelor asupra embrionilor crioconservați.

Plus la aceasta, este necesară elaborarea unei politici sociale consecvente, implementarea căreia ar duce la diminuarea numărului de avorturi efectuate în Republica Moldova.

Statul trebuie să oferă indemnizații și facilități fiscale familiilor cu 3 și mai mulți copii, să susțină și să promoveze creșterea natalității. Doar întreprinderea unor măsuri stringente poate diminua impactul crizei demografice cu care se confruntă statul în perioada actuală.

Trebuie remarcat faptul că în prezent nu este stabilită o distincție clară între avort și omucidere. Considerăm că avortul trebuie să fie calificat ca infracțiune de omucidere, nu însă de provocare ilegală a avortului, fiindcă obiectul material al infracțiunii prevăzute de art.159 din Codul penal reprezintă corpul femeii însărcinate, nu și corpul produsului concepției [40, p. 14], iar în cazul calificării avortului ca infracțiune de omucidere din momentul în care fătul este recunoscut ca fiind viabil în afara corpului mamei victimă a avortului devine copilul nenăscut, ceea ce duce la protejarea de Codul penal a vieții intrauterine, precum și la garantarea dreptului la viață al copilului nenăscut viabil. Importanța calificării respective se manifestă mai ales prin faptul că infracțiunea de provocare ilegală a avortului, prevăzută de art. 159 din Codul penal, se pedepsește cu amendă în mărime de la 550 la 850 unități convenționale sau cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani, sau cu închisoare de până la 2 ani; omorul prevăzut de art. 145 alin. (1) lit. e) săvârșit

cu bună știință asupra unui minor se pedepsește cu închisoare de la 15 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață, iar infracțiunea de pruncucidere prevăzută de art. 147, care se manifestă prin omorul copilului nou-născut, săvârșit în timpul nașterii sau imediat după naștere de către mama care se afla într-o stare de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere, se pedepsește cu închisoare de până la 5 ani [39]. Prin urmare, luând o situație ipotetică 1) în care un medic ginecolog efectuează un avort la 23 de săptămâni de sarcină, termen în care copilul nenăscut este viabil în afara corpului mamei, acesta va fi sancționat cu amendă, iar în cazuri excepționale va fi aplicată privațiunea de libertate de până la 2 ani; 2) în cazul în care mama, care naște un copil înainte de termen la 23 de săptămâni de sarcină, îl ucide în timpul nașterii sau imediat după naștere, aceasta va fi sancționată cu privațiune de libertate de până la 5 ani; 3) iar în situația în care copilul născut înainte de termen la 23 de săptămâni de sarcină este omorât de persoana terță, aceasta reprezintă o circumstanță agravantă, iar persoana va fi pedepsită cu închisoare de la 15 la 20 de ani sau cu detențiune pe viață. Prin urmare, apare o întrebare logică: Oare viața intrauterină a copilului nenăscut diferă atât de mult de viața unui nou-născut, încât această diferență justifică o marjă atât de largă de pedepse penale, care variază între o amendă și detențiune pe viața pentru săvârșirea infracțiunii omogene? Oare viața copilului nou-născut care a respirat o singură dată diferă atât de substanțial de viața unui copil nenăscut, încât viața ultimului nu merită să fie protejată de normele dreptului penal? Considerăm că întrebările respective atestă necesitatea incriminării distrugerii unui făt viabil, care trebuie să fie recunoscută ca omorul unui copil. O excepție de la această regulă trebuie să fie considerat cazul în care nașterea asistată sau cezariană nu pot fi efectuate din cauza stării de sănătate a mamei.

Considerăm că trebuie să fie introduse unele modificări în următoarele acte legislative (sublinierea noastră cu caractere grase constituie amendamentele):

Constituția Republicii Moldova, art. 24: Statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică. „**Dreptul la viață este garantat fiecărui copil din momentul viabilității acestuia, care este constatat în conformitate cu criteriile elaborate de Organizația Mondială a Sănătății**";

Codul penal al Republicii Moldova, art. 145 alin. (2) lit. e): (2) Omorul săvârșit: e) cu bună știință asupra „**unui copil nenăscut viabil**", a unui minor sau a unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, dizabilității ori altui factor;

Codul familiei al Republicii Moldova, art. 51 alin. (1): Se consideră copil persoana care nu a atins vârsta de 18 ani (majoratul), „**din momentul viabilității copilului nenăscut**".

XI. Concluzii, soluții care pot fi aplicate în Republica Moldova

Importanța, actualitatea și complexitatea abordării dreptului la avort în legislația Republicii Moldova se manifestă, în primul rând, prin faptul că pe balanță este pusă, pe de o parte, viața copilului nenăscut, care trebuie să fie protejată la nivel legislativ și căruia trebuie să-i fie acordat cel mai simplu și cel mai fundamental drept – dreptul de a trăi, de a vedea această lume, de a se bucura de viață, iar, pe de altă parte, pe balanță este pusă viața femeii, care vrea să efectueze un avort, chiar dacă acesta va fi unui ilegal.

Trebuie remarcat faptul că nu avem dreptul să decidem dacă o persoană va trăi sau nu, chiar dacă acesta este un copil nenăscut, însă în perioada actuală statul nu are pârghiile eficiente pentru a garanta dreptul la viață din momentul concepției.

În pofida faptului că fenomenul avortului afectează grav politică demografică a statului și încalcă dreptul la viață al copilului nenăscut în cazul în care acesta este proclamat de stat din momentul concepției, efectuarea avorturilor nu poate fi interzisă. Numeroase exemple istorice arată că restricționarea sau interzicerea avorturilor duce la creșterea semnificativă a mortalității materne. Prin urmare, în loc de atingere a scopului promovat, statul ajunge la creșterea vătămărilor grave și a mortalității femeilor tinere. Observăm că creșterea natalității nu este atinsă. Prin urmare, contradicția aparentă între dreptul la viață și dreptul la avort trebuie să fie doar constatată, nu și eliminată.

Considerăm că această contradicție este una aparentă, fiindcă din analiza reglementării dreptului la viață observăm că acesta este garantat din momentul nașterii, nu și din momentul concepției. Prin urmare, de jure, dreptul la viață nu contravine dreptului la avort.

Unica posibilitate de a combate creșterea continuă a numărului avorturilor este elaborarea unei politici sociale eficiente, îndreptate spre sus-

ținerea familiilor cu copii. De menționat că, pe de o parte, vorbim despre necesitatea garantării dreptului la viață din momentul concepției, iar, pe de altă parte, observăm că statul, prin acțiunile sale, nu este capabil să asigure copiilor care deja s-au născut dreptul la un trai decent, la sănătate și la învățătură. Există numeroase exemple de familii cu mulți copii, în cadrul cărora părinții și-au respectat dreptul copiilor la viață, însă acestea nu le pot acorda un minim necesar de existență, fiindcă trăiesc la limita sărăciei. Cu părere de rău, trebuie să constatăm că în aceste cazuri numeroase statul nu întreprinde careva măsuri pentru a îmbunătăți situația acestor copii. Prin urmare, putem concluziona că unica soluție pentru a combate creșterea continuă a numărului avorturilor în țară este acordarea indemnizației lunare pentru familiile cu copii de până la 18 ani. În acest context putem menționa experiența pozitivă a României care alocă o indemnizație în mărime de 311 lei românești pentru copiii cu vârsta între 0 și 2 ani; în cazul în care este vorba de copii cu necesități speciale, alocația rămâne 311 lei până la atingerea majoratului copilului (18 ani) și cea de 156 lei românești acordată copiilor cu vârsta între 2 și 18 ani. De asemenea, această sumă este autorizată copiilor care au atins vârsta majoratului (18 ani), dar sunt integrați încă în cadrul studiilor liceale sau profesionale, alocația fiind achitată până la finele studiilor [49].

Plus la aceasta, trebuie să fie identificate finanțele necesare pentru acordarea indemnizațiilor suplimentare pentru familiile nevoiașe, asigurând astfel copiilor din aceste familii dreptul la un trai decent, dreptul la sănătate și dreptul la învățătură.

Fără întreprinderea acțiunilor prompte și eficiente Republica Moldova nu va putea rezolva criza demografică și nu va putea garanta tuturor copiilor atât născuți, cât și celor nenăscuți dreptul la viață.

Referințe:

1. Васильева, М.А. *Право на жизнь и правовой статус эмбриона*. В: Молодой ученый, 2017, №33 (167), с. 24-27. URL: https://moluch.ru/archive/167/45389/
2. Береговцова, Д.С. *Правовые проблемы права на жизнь в аспекте распоряжения жизнью и новейшее медицинское законодательство Республики Беларусь*. В: Веснік Брэсцкага універсітэта. Серыя гуманітарных і грамадскіх навук, 2009, №4 с.64–68. http://www.brsu.by/sites/default/files/vesnik_gum/2009/4_39_2009.pdf

3. Матузов, Н.И. *Право на жизнь в свете российских и международных стандартов*. В: Правоведение (Санкт-Петербург), 1998, №1, с. 198-212.
4. Declarația de independență a Statelor Unite ale Americii (adoptată în unanimitate de Congres, la 4 iulie 1776, la Philadelphia). Online: https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/declarac89bia-de-independenc89bc483.pdf
5. Право на жизнь. Online: https://interlaws.ru/pravo-na-zhizn/
6. CtEDO, cauza Osman împotriva Regatului Unit, § 116 / CASE OF OSMAN v. THE UNITED KINGDOM (87/1997/871/1083). – http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58257
7. Замечания общего порядка, принятые Комитетом по правам человека. https://csip.kg/documents/internationalhumanrightsinstruments/ICCPR_ZamObPor.pdf
8. Convenție pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, nr. 1950 din 04.11.1950. În: Tratate Internationale, 1998, nr. 1, art. 342. Data intrarii in vigoare: 01.02.1998. Adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950. A intrat în vigoare la 3 septembrie 1953. – lex.justice.md/md/285802/
9. Moldavan, A.T. *Tratat de drept medical*. București: All Beck, 2002, p. 250.
10. Arseni, A., Pozneacova, V. *Dreptul la viață și dreptul la avort – eternă enigmă*: Monografie. Chișinău: CEP USM, 2021, p. 6.
11. Гиппократ. *Избранные книги*. Москва: Сварог, 1994, с. 87–88.
12. Юдин, Б.Г. *Введение в биоэтику*. Москва: Прогресс-Традиция, 1998, с. 198.
13. Шаргородский, М.Д. *Преступления против жизни и здоровья*. Москва: Юрид. изд-во М-ва юстиции, тип. им. Евг. Соколовой. Ленинград, 1947, с. 412–413.
14. Старовойтова, О.Э., Янчар, Н.В. *Право на аборт*. – https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-abort/viewer
15. *Carta lucrătorilor sanitari*. Asociația medicilor catolici Iași, Ed. Ars Ionga 1996, p. 85.
16. *Статус эмбриона, права эмбриона*. – https://vocabulary.ru/termin/embriona-status-embriona-prava.html
17. Астапенко, К.А. *Право на жизнь и проблема абортов*. В: Сборник работ 70-й научной конференции студентов и аспирантов Белорусского государственного университета, 15-18 мая 2013 г. В 3 ч. Ч. 3. Минск, 2013, с. 119-121. – http://elib.bsu.by/handle/123456789/96933
18. Салагай, О.О. *Правовые подходы Совета Европы к регулированию вопросов прерывания беременности*. В: Российская юстиция, 2012, №12, с. 21–24. – https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/96933/1/119-121.pdf
19. Пунько, Т.Н. *Правовой статус эмбриона*. В: Научные труды Академии управления при Президенте Республики Беларусь. Вып. 13 / редкол.:

А.Н. Морозевич [и др.]. Минск: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2011, с. 179–187.
20. Declarația Universală a Drepturilor Omului, nr. 12 din 10.12.1948. În: Tratate Internationale, 1998, nr.1, art. 12. Adoptată și proclamată de Adunarea generală a ONU prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. – https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=ro
21. Convenție pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, nr. 1950 din 04.11.1950. În: Tratate Internationale, 1998, nr. 1, art. 342. Data intrarii in vigoare: 01.02.1998. Adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950. A intrat în vigoare la 3 septembrie 1953. – lex.justice.md/md/285802/
22. Pact Internațional cu privire la drepturile civile și politice, nr. 1966 din 16.12.1966. În: Tratate Internationale, 1998, nr. 1, art. 31. Data intrării in vigoare: 26.04.1993. Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Intrat în vigoare la 23 martie 1967, cf. art. 49, pentru dispozițiile cu excepția celor de la art.41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art. 41. – lex.justice.md/md/356337/
23. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr. 78, art. 140.
24. Negru, B., Osmochescu, N., Smochină, A., Gurin, C., Creangă, I., Popa, V., Cobăneanu, S. *Comentariul la Constituția Republicii Moldova*. Chișinău: ARC, 2012.
25. CCPR, General Comment 6 The right to life (Sixteenth session, 1982), alin (1). – https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf
26. Muraru, I. Drept constituțional și instituții politice. București: Actami, 1998, p. 209.
27. Legea ocrotirii sănătății, nr. 411-XIII din 28.03.1995. – legea_ocrotirii_sanatatii_411_xiii_din_28_03_1995.pdf (cnam.md).
28. Gramma, R., Dodon, I., Novac, T. *Sănătatea și Drepturile Omului*: Suport de curs. Chișinău, 2011, p. 136.
29. Ordinul Ministerului Sănătății nr. 647 din 21.09.2010 cu privire la efectuarea întreruperii voluntare a cursului sarcinii în condiții de siguranță. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 241-246, art. 948.
30. Anuarele statistice Sănătatea Publică în Moldova 1997-2008. Ministerul Sănătății. Centrul Național de Management în Sănătate.
31. Cartea verde a Populației Republicii Moldova. Fondul ONU pentru Populați. Chișinău, 2009, p. 28 – http://www.demografie.md/files/9876 _cartea_verde_a_populatiei_rm.pdf
32. „Жизнь ребёнка ничем не защищена": Инициаторы поправок о праве на жизнь с момента зачатия обозначили свою позицию 12 февраля 2020. –

https://yandex.ru/turbo/tsargrad.tv/s/news/zhizn-rebjonka-nichem-ne-zashhishhenainiciatory-popravok-o-prave-na-zhizn-s-momenta-zachatija-oboznachili-svoju-poziciju_238511
33. Бабаджанов, И.Х. *Правовой статус человеческого эмбриона: несколько подходов к анализу*. В: Юридическая наука: история и современность, 2012, №9, с. 18.
34. Американская Конвенция о Правах Человека от 22 ноября 1969 г. – https://www.concourt.am/hr/rus/un/6_3.htm
35. Декларация Прав Ребенка 1959 г. Принята резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеей ООН 20.11.1959 г. Декларация Прав Ребенка 1959 г.: Учебное пособие для вузов (exdat.com).
36. Convenţie Internaţională cu privire la Drepturile Copilului, nr. 1989 din 20.11.1989. În: Tratate Internationale, 1998, nr. 1, art. 52. Data intrării in vigoare: 25.02.1993. Adoptată de Adunarea Generală a Naţiunilor Unite la 20 noiembrie 1989. Intrată în vigoare la 20 septembrie 1990. – lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id= 356341
37. Конституция Ирландии от 29 декабря 1937 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/ireland/irelnd-r.htm
38. Codul civil al Republicii Moldova. Republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 66-75, art. 132.
39. Codul penal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 72-74, art. 195. Versiune în vigoare din 12.01.2019 în baza modificărilor prin LP245 din 15.11.2018, MO462-466 din 12.12.2018, art. 774 – https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro
40. Plop, A. *Răspunderea penală pentru provocarea ilegală a avortului*: Teză de doctor în drept. Specialitatea 554.01 – Drept penal şi execuţional penal. Chişinău, 2015, p. 14. – http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22329/aliona_plop_thesis.pdf
41. Совет Европы. Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине (ETS N 164) (Овьедо, 4 апреля 1997 года). – http://www.imbp.ru/ BioEtika/Principles/Convention.html
42. Постановление ЕСПЧ от 08 июля 2004 года №53924/00. Дело «Во (Vo) против Франции» [рус., англ.] – http://docs.pravo.ru/document/view/19382031
43. Лагаева, А., Симаченко, А. *Правовое регулирование защиты эмбрионов в Европейском Союзе*. Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА). Студенты (бакалавриат), с. 64-68. 104010.indd (eulaw.edu.ru)

44. Directive No. 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the Legal Protection of Biotechnological Inventions WIPO Lex
45. Закутин, А. *Семейная политика в Европе*, 09.11.2016. – https://katehon.com/ru/article/semeynaya-politika-vevrope
46. Tinerii din Moldova: Câți se căsătoresc și divorțează, câte fete recurg la avort. – https://sputnik.md/society/20190820/27291030/tineri-moldova-casatorii-divorturi-avort.html
47. Comentarii și concluzii ale Comitetului pentru eliminarea discriminării împotriva femeii: Republica Moldova, 25.08.2006. CEDAW/C/MDA/CO/3 (p. 31).
48. Observații și concluzii ale Comitetului pentru drepturile omului: Republica Moldova, 26.07.2002. CCPR/CO/75/MDA, parag. 18.
49. Cât este alocația pentru copii în Romania? Obținerea alocațiilor și compensațiilor pentru copiii minori în România. – https://emigrare.md/ro/romania/alocatii-pentru-copii/

Sursa: Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale, 2022, Nr. 3, p. 30-41.

Partea 3

BIBLIOGRAFIE

Teza

1. Arseni, Alexandru. *Legitimitatea puterii de stat: fenomen complex și indispensabil societății umane contemporane* : autoref. tz. de dr. habilitat în drept ; 552.01 – Drept constituțional / Alexandru Arseni ; consultant șt. : Gheorghe Costachi ; Univ, de Stat din Moldova. – Ch. : [S. n.], 2014. – 50 p. – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/24104/alexandru_arseni_thesis.pdf

2. Arseni, Alexandru. *Cetățenia Republicii Moldova* : autoref. tz. de dr. în drept ; 12.00.02 – Drept public) / Alexandru Arseni ; cond. șt. : Vladimir Ivanov ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : [S. n.], 1997. – 22 p.

Monografii, lucrări de sinteză

2022

3. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 2 : Instituțiile politico-etatice : Tratat / Alexandru Arseni. – Ed. a 3-a, completată și restructurată. – Ch. : CEP USM, 2022. – 282 p. – Bibliogr.: p. 270-281 și în notele de subsol. – ISBN 978-9975-159-25-8.

2021

4. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1 : Tratat / Alexandru Arseni. – Ed. a 3-a, actualizată și restructurată. – Ch. : CEP USM, 2021. – 428 p. – Bibliogr.: p. 402-407 (188 tit.) și în notele de subsol. – ISBN 978-9975-158-53-4.

5. Arseni, Alexandru. *Dreptul la viață și dreptul la avort – eternă enigmă* : monografie / Alexandru Arseni, Veronica Pozneacova ; coord., red. șt. : Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Dep. Drept Public. – Ch. : CEP USM, 2021. – 162 p. – Bibliogr.: p. 140-161 (220 tit.) și în notele de subsol. – ISBN 978-9975-158-43-5.

6. Arseni, Alexandru. *Lo Status giuridico del cittadino italiano ed europeo* / Alexandru Arseni, Svetlana Bounegru. – Pisa : Pacini Giuridica, 2021. – 134 p. – (Moldavistica). – ISBN 978-88-3379-353-5.

2020

7. Arseni, Alexandru. *Drept parlamentar* : monografie / Alexandru Arseni. – Ed. a 2-a rev., restructurată și completată. – Ch. : CEP USM, 2020. – 247 p. – Bibliogr.: p. 206-215 (239 tit.). – Anexe: p. 216-246. – ISBN 978-9975-152-07-5.

2019

8. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1 : Tratat / Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Dep. Drept Public. – Ed. a 2-a, rev. – Ch. : CEP USM, 2019. – 273 p. – Bibliogr.: p. 267-272. – ISBN 978-9975-149-40-2.

9. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 2 : Tratat / Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Dep. Drept Public. – Ed. a 2-a rev. și ad. conform reglementărilor normative. – Ch. : CEP USM, 2019. – 320 p. – ISBN 978-9975-149-39-6.

10. Arseni, Alexandru. *Legitimitatea mandatului reprezentativ în exercitarea suveranității naționale* / Alexandru Arseni. – Ch. : CEP USM, 2019. – 160 p. – Bibliogr.: p. 153-160 și în notele de subsol. – ISBN 978-9975-149-22-8.

2015

11. Arseni, Alexandru. *Drept parlamentar* : monografie / Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Ch. : CEP USM, 2015. – 324 p. – Bibliogr.: p. 311-323. – ISBN 978-9975-71-605-5.

2014

12. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 2 : Tratat / Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Ch. : CEP USM, 2014. – 468 p. – Bibliogr.: p. 455-467. – ISBN 978-9975-71-543-0.

13. Arseni, Alexandru. *Egalitatea și universalitatea drepturilor fundamentale ale omului – principii edificatoare ale statului de drept și democratic: Probleme teoretice și practice actuale* : monografie / Alexandru Arseni, Constantin Olteanu ; recenzenți : Andrei Smochină, Teo Cârnaț ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Catedra Drept Constituțional și Drept Admiinistrativ. – Ch. : CEP USM, 2014. – 230 p. – Bibliogr.: p. 195-218. – ISBN 978-9975-71-489-1.

14. Arseni, Alexandru. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan: Argumentare științifică și confirmare practică* : monografie / Alexandru Arseni ; recenzent : Andrei Smochină ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Catedra Drept Constituțional și Drept Admiinistrativ. – Ch. : CEP USM, 2014. – 420 p. – Bibliogr.: p. 312-335. – ISBN 978-9975-71-604-8.

2013

15. Arseni, Alexandru. *Reglementarea administrativ-juridică a Sistemului național de pașapoarte în Republica Moldova* / Alexandru Arseni, Leontie Suholitco. – Ch. : Litera, 2013. – 172 p. – ISBN 978-9975-74-368-6.

16. Arseni, Alexandru. *Suveranitatea națională de la construcție teoretică la realizare practică* : monografie / Alexandru Arseni ; recenzenți : Gheorghe Avornic, Sergiu Cobâneanu ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept, Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Ch. : CEP USM, 2013. – 188 p. – Bibliogr.: p. 180-187. – ISBN 978-9975-71-433-4.

2012

17. Arseni, Alexandru. *Instituțiile de protecție a drepturilor copilului și familiei în Republica Moldova* / Alexandru Arseni, Igor Arseni ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Valinex, 2012. – 108 p. – Bibliogr.: p. 94-108. – ISBN 978-9975-68-182-7.

2009

18. *Drepturile omului și Instituțiile Democratice în perioada post-electorală în Moldova, 6 aprilie – 1 iulie 2009 = Human Rights and Democratic*

Institutions in the post-election period in Moldova, April 6th – July 1st, 2009 / Alexandru Postica, Ion Manole, Nadine Gogu, Alexandru Arseni ; au contribuit : Sergiu Ostaf [et al.] ; red. : Nina Pîrțac ; coord. ed. : Olga Manole ; trad. : Lucia Aprodu ; Asoc. Promo-LEX, Centrul de Resurse și Dezvoltare pentru Transnistria. – Ch. : Depol Promo, 2009. – 232 p. – Bibliogr. în notele de subsol. – ISBN 978-9975-4029-2-7.

2005

19. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1 : Tratat elementar / Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept. – Ch. : CEP USM, 2005. – 503 p. – ISBN 9975-70-536-7.

2003

20. Arseni, Alexandru. *Dreptul constituțional comparat* / Alexandru Arseni, Vladimir Ivanov, Leontie Suholitco ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept. – Ch. : CEP USM, 2003. – 296 p. – Bibliogr.: p. 285-292. – ISBN 9975-70-356-9.

2002

21. Arseni, Alexandru. *Cetățenia – o nouă viziune și reglementare europeană* / Alexandru Arseni, Leontie Suholitco ; red. : P. Ghencea. – Ch. : Litera, 2002. – 136 p. – ISBN 9975-74-391-9.

2000

22. *Constituția Republicii Moldova comentată articol cu articol*. Vol. 1. Titlul I : Principii generale / Alexandru Arseni, Ion Creangă, Corneliu Gurin, Boris Negru, Pavel Barbalat, Mihai Cotorobai, Gheorghe Susarenco ; resp. de ed. : Ion Creangă, Corneliu Gurin. – Ch. : Civitas, 2000. – 176 p. – ISBN 9975-936-61-X.

23. Arseni, Alexandru. *Jurisdicția Constituțională a Republicii Moldova* / Alexandru Arseni. – Ch. : Tipogr. „Euro-Press", 2000. – 214 p. – Bibliogr.: p. 209. – ISBN 9975-917-46-1.

1997

24. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. Teoria Constituției : (Note de curs) / Alexandru Arseni. – Ed. a 2-a. – Ch. : [S. n.], 1997. – 291 p.

25. Arseni, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice.* Vol. 2. Avatarurile puterii : (Note de curs) / Alexandru Arseni. – Ed. a 2-a. – Ch. : [S. n.], 1997. – 388 p.

Articole științifice in reviste și culegeri

2022

26. Arseni, Alexandru. *Contradicție între dreptul la viață și dreptul la avort* / Alexandru Arseni, Veronica Pozneacova // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2022. – Nr 3. – P. 30-41. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4.%20p.%2030-41.pdf

27. Arseni, Alexandru. *Dreptul la avort în legislația SUA – reglementări, provocări, perspective* / Alexandru Arseni, Veronica Pozneacova // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2022. – Nr 8. – P. 24-31. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/3.p.24-31.pdf

28. Arseni, Alexandru. *Legalitate și legitimitate – principii de bază aplicate în reglementarea organizării și funcționării sistemului judecătoresc* / Alexandru Arseni, Sergiu Balaban // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2022. – Nr 3. – P. 99-103. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/12.%20p.%2099-103.pdf

29. Arseni, Alexandru. *Svetlana Slusarenco, Veronica Pozneacova. Dreptul la viață: dimensiunea normativă și limitele în timp: Monografie. Chișinău: CEP USM, 2022. 320 p.* : Recenzie // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2022. – Nr 8. – P. 284-285. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/37.p.284-285%20recenzie.pdf

2021

30. Arseni, Alexandru. *„Antagonismul" în cadrul teoriei volitive a apariției statului între ideile elaborate de Th. Hobbes, J. Locke și J. J. Rousseau și impactul lor asupra contemporaneității* / Alexandru Arseni, Veronica Pozneacova // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2021. – Nr 8. – P. 64-83. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/8.%20p.64-83.pdf

31. Arseni, Alexandru. *Blocul de constituționalitate – legalitate și legitimitate* / Alexandru Arseni // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2021. – Nr 3. – P. 18-25. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2.%20p.%2018-25.pdf

32. Arseni, Alexandru. *The Concept of Sovereignty in the Political Philosophy – From Antiquity to the Contemporary Epoch* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni, Veronica Pozneacova // Humanities and Social Science Research. – 2021. – Vol. 4, Nr 3. – P. 1-24. – DOI: https://doi.org/10.30560/hssr.v4n3p1 – URL: https://j.ideasspread.org/index.php/hssr/article/view/927/807

33. Arseni, Alexandru. *Organizarea statală a puterii – de la Aristotel la contemporaneitate* / Alexandru Arseni, Veronica Pozneacova // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2021. – Nr 3. – P. 68-81. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/7.%20p.%2068-81.pdf

34. Arseni, Alexandru. *Reunificarea națională și teritorială a românilor – legalitate și legitimitate* / Alexandru Arseni // Limba Română. – 2021. – An. 31, Nr 2. – P. 19-30. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/19-30_2.pdf

2020

35. Arseni, Alexandru. *Natura juridică a cetățeniei europene – concepții doctrinare = Legal nature of european citizenship – doctrine concepts* / Alexandru Arseni, Svetlana Bounegru // Legea și Viața. – 2020. – Nr 2. – P. 4-9. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-9_12.pdf

2019

36. Arseni, Alexandru. *Dreptul de vot – garanție constituțională și practici = Right of vote – constitutional guarantee and practices* / Alexandru Arseni // Legea și Viața. – 2019. – Nr 3. – P. 4-9. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-9_4.pdf

37. Arseni, Alexandru. *Integrity of elections – a principle edifying the legitimacy of the state representative power = Probité des élection –*

principe édificateur de la légitimation du pouvoir d'état par représentation / Alexandru Arseni // Jurnalul Juridic Național: teorie și practică. – 2019. – Nr 2. – P. 4-13. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-13_8.pdf

38. Arseni, Alexandru. *Invalidarea scrutinului – sancțiune ca formă a răspunderii constituționale* / Alexandru Arseni // Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe Sociale. – 2019. – Nr 3. – P. 74-81. – [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/09.p.74-81_123.pdf

39. Arseni, Alexandru. *National and Territorial Reunification of the Romanians – Legality and Legitimity* / Alexandru Arseni // Anuarul Univ. „Petre Andrei" din Iași. Fasc. Drept, Ştiințe Economice, Ştiințe Politice. – 2019. – Vol. 24. – P. 19-28. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://lumenpublishing.com/journals/index.php/upa-sw/article/view/2641/pdf

40. Arseni, Alexandru. *Probleme actuale ale legislației electorale a Republicii Moldova: dimensiuni politico-juridice = Actual problems of the electoral legislation of the Republic of Moldova: political and legal dimensions* / Alexandru Arseni, Ion Rusandu // Revista de Filosofie, Sociologie și Ştiințe Politice. – 2019. – Nr 1. – P. 192-202. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/192-202.pdf

2018

41. Arseni, Alexandru. *Onestitatea alegerilor – principiu edificator al legitimității puterii de stat prin reprezentare = Election honesty – editor principle of legitimation of state power by representation* / Alexandru Arseni, Ivan Rusandu // Bul. Șt. al Univ. de Stat „B. P. Hasdeu" din Cahul. Ştiințe Sociale. – 2018. – Nr 2. – P. 15-29. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/15-29_0.pdf

42. Arseni, Alexandru. *Opoziția politică în Republica Moldova : dimensiuni politico – juridice = Political opposition in Republic of Moldova : political and juridical aspects* / Alexandru Arseni, Ion Rusandu // Revista de Filosofie, Sociologie și Ştiințe Politice. – 2018. – Nr 3. –

P. 72-82. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/72-82.pdf

43. Arseni, Alexandru. *Proces electoral fraudat – consecințe juridice* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2018. – Nr 4/6. – P. 13-19. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/13-19_3.pdf

44. Arseni, Alexandru. *Răspunderea constituțională a guvernanților – legitimitate și oportunitate* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2018. – Nr 1/3. – P. 3-15. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/3-15_0.pdf

2017

45. Arseni, Alexandru. *Extrădarea și însemnatatea acesteia în cadrul asistenței juridice internaționale în materie penală* / Alexandru Arseni, Lavinia Țuțu // Revista Națională de Drept. – 2017. – Nr 3. – P. 20-31. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20_31_Extradarea%20si%20insemnatatea%20acesteia%20in%20cadrul%20asistentei%20juridice%20internationale%20in%20materie%20penala.pdf

46. Arseni, Alexandru. *Mandatul reprezentativ – împuternicire politico-juridică întru exercitarea suveranității naționale* / Alexandru Arseni, Grigore Vieru // Revista Națională de Drept. – 2017. – Nr 3. – P. 2-10. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2_10_Mandatul%20reprezentativ%20%E2%80%93%20iputernicire%20politico-juridicaitru%20exercitarea%20suveranitatii%20natonale.pdf

47. Arseni, Alexandru. *Omul – reperul axiologic cardinal al oricărui sistem juridic* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2017. – Nr 4. – P. 6-12. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/6_12_Omul%20%E2%80%93%20reperul%20axiologic%20cardinal%20al%20oricarui%20sistem%20juridic.pdf

48. Arseni, Alexandru. *Onestitatea alegerilor – principiu edificator al legitimității puterii de stat prin reprezentare* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2017. – Nr 8. – P. 3-10. – Idem

[Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/3_10_Onestitatea%20alegerilor%20%E2%80%93%20principiu%20edificatory%20al%20legitimitatii%20puterii%20de%20stat%20prin%20reprezentare.pdf

49. Arseni, Alexandru. *Statusul constituțional al cetățeanului în procesul electoral contemporan = The constitutional status of citizen in modern electoral process* / Alexandru Arseni, Ion Rusandu // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. – 2017. – Nr 2. – P. 57-67. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/57_67_Statusul%20constitutional%20al%20cetateanului%20in%20procesul%20electoral%20contemporan.pdf

50. *Particularitățile teoretice și practice ale conceptului de drept farmaceutic în Republica Moldova* / Alexandru Znagovan, Vladimir Safta, Ion Mereuță, Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2017. – Nr 2. – P. 23-27. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23_27_Particularitatile%20teoretice%20si%20practice%20ale%20conceptului%20de%20drept%20farmaceutic%20in%20Republica%20Moldova.pdf

2016

51. Arseni, Alexandru. *Angajarea răspunderii guvernului – metodă de „intervenție" în funcția legislativă a statului* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2016. – Nr 5. – P. 2-7. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2_7_Angajarea%20raspunderii%20guvernului%20%E2%80%93%20metoda%20de%20%E2%80%9Einterventie%E2%80%9D%20in%20functia%20legislativa%20a%20statului_1.pdf

2014

52. Arseni, Alexandru. *Autoritatea judecătorească și unele cerințe întru realizarea autentică a actului de justiție: reglementări legale și abordări teoretice* / Alexandru Arseni, Nicolae Ghedrovici // Revista Națională de Drept. – 2014. – Nr 12. – P. 9-11. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/9_11_Autoritatea%20judecatoreasca%20si%20unele%20cerinte%20intru%20realizarea

%20autentica%20a%20actului%20de%20justitie_reglementari%20legale%20si%20abordari%20teoretice.pdf

53. Arseni, Alexandru. *Consiliul Superior al Magistraturii veritabil garant al interdependenței puterii judecătorești: reglementări legale și abordări doctrinaire* / Alexandru Arseni, Constantin Roșca // Revista Națională de Drept. – 2014. – Nr 1. – P. 13-19. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Consiliul%20superior%20al%20magistraturii%20veritabil%20garant%20al%20interdependentei%20puterii%20judecatore%C5%9Fti%20%20reglementari%20legale%20si%20abordari%20doctrinare.pdf

54. Arseni, Alexandru. *Interdependența dintre jurisdicția constituțională și justiția de drept comun în domeniul asigurării legalității* / Alexandru Arseni, Tatiana Dabija // Revista Națională de Drept. – 2014. – Nr 3. – P. 8-12. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Interdependenta%20dintre%20jurisdictia%20constitutionala%20si%20justitia%20de%20drept%20comun%20in%20domeniul%20asigurarii%20legalitatii.pdf

55. Arseni, Alexandru. *Îndatoririle fundamentale – veritabile obligații juridico-morale constituționale: abordări teoretice și reglemntări* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2014. – Nr 2. – P. 7-13. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Indatoririle%20fundamentale%20%E2%80%93%20veritabile%20obligatii%20juridico-morale%20constitutionale%20abordari%20teoretice%20si%20reglemnt%C4%83ri.pdf

2013

56. Arseni, Alexandru. *Autoritatea judecătorească – veritabilă instituție de realizare a ramurii puterii de stat în condițiile edificării statului de drept* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 11. – P. 16-24. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Autoritatea%20judecatoreasca%20%E2%80%93%20veritabila%20institutie%20de%20realizare%20a%20ramurii%20puterii%20de%20stat%20in%20conditiile%20edificarii%20statului%20de%20drept.pdf

57. Arseni, Alexandru. *Autoritatea judecătorească – veritabilă instituție de realizare a ramurii puterii de stat în condițiile edificării statului de drept* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 12. – P. 13-15. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Autoritatea%20judecatoreasca%20%E2%80%93%20veritabila%20institutie%20de%20realizare%20a%20ramurii%20puterii%20de%20stat%20in%20conditiile%20edificarii%20statului%20de%20drept.pdf

58. Arseni, Alexandru. *Configurația politică a parlamentului ca organ reprezentativ al poporului* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 6. – P. 9-16. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Configuratia%20politica%20a%20parlamentului%20ca%20organ%20reprezentativ%20al%20poporului.pdf

59. Arseni, Alexandru. *Corpul electoral – exponentul juridico-statal al suveranității naționale* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 3. – P. 7-13. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Corpul%20electoral%20%E2%80%93%20exponentul%20juridico%20statal%20al%20suveranitatii%20nationale.pdf

60. Arseni, Alexandru. *Mandatul parlamentar – împuternicire politico-juridică întru realizarea suveranității naționale prin reprezentare* / Alexandru Arseni, Gheorghe Costachi // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 4. – P. 15-20. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Mandatul%20parlamentar%20%E2%80%93imputernicire%20politico%20-juridica%20intru%20realizarea%20suveranitatii%20nationale%20prin%20reprezentare.pdf

61. Arseni, Alexandru. *Particularitățile sesizării Curții Constituționale de către Curtea Supremă de Justiție și procedura de examinare a acestuia* / Alexandru Arseni // Manualul judecătorului pentru cauze civile. – Ch., 2013. – P. 425-432.

62. Arseni, Alexandru. *Political system as a phenomenon of contemporary society* / Alexandru Arseni // Legea şi Viaţa. – 2013. – Nr 3. – P. 9-16. – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/3-md/2.pdf

63. Arseni, Alexandru. *Poziția puterii executive în cadrul sistemului separării puterilor* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 10. – P. 16-20. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Pozitia%20puterii%20executive%20in%20cadrul%20sistemului%20separarii%20puterilor.pdf

64. Arseni, Alexandru. *Sistemul instituțional al puterii de stat: concept și forme instituționalizate* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 9. – P. 9-16. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Sistem%20institutional%20al%20puterii%20de%20stat%20concept%20si%20forme%20institutionalizate.pdf

65. Arseni, Alexandru. *Sistemul politic – fenomen al societății contemporane* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 1. – P. 2-7. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Sistemul%20politic%20%E2%80%93%20fenomen%20a%20l%20societatii%20contemporane.pdf

66. Arseni, Alexandru. *Sistemul politic și societatea civilă: definiții, realități și tendințe* / Alexandru Arseni, Ion Rusandu // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. – 2013. – Nr 2. – P. 41-54. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Sistemul%20politic%20si%20societatea%20civila_definitii%20realitati%20si%20tendinte.pdf

67. Arseni, Alexandru. *Statutul juridic al deputatului – condiție imanentă pentru exercitarea mandatului parlamentar* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 5. – P. 8-14. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Statutul%20juridic%20al%20deputatului%20%E2%80%93%20conditie%20imanenta%20pentru%20exercitarea%20mandatului%20parlamentar.pdf

68. Arseni, Alexandru. *Structura politico-juridică a parlamentului și rolul ei în organizarea activității organelor etative* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2013. – Nr 7. – P. 8-12. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Structura%20politico%20-juridica%20a%20parlamentului%20si%20

rolul%20ei%20in%20organizarea%20activitatii%20organelor%20etative.pdf

69. Arseni, Alexandru. *Structura politico-juridică a parlamentului şi rolul ei în organizarea activităţii organelor etative* / Alexandru Arseni // Revista Naţională de Drept. – 2013. – Nr 8. – P. 15-23. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Structura%20politico%20-juridica%20a%20parlamentului%20si%20rolul%20ei%20in%20organizarea%20activitatii%20organelor%20etative_0.pdf

70. Dabija, Tatiana. *Curtea Constituţională a Republicii Moldova – garant al supremaţiei constituţiei* / Tatiana Dabija, Alexandru Arseni // Revista Naţională de Drept. – 2013. – Nr 12. – P. 48-53. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Curtea%20Constitutionala%20a%20Republicii%20Moldova%20%E2%80%93%20garant%20al%20suprematiei%20constitutiei.pdf

2012

71. Arseni, Alexandru. *Analiza comparativă a conceptelor de „persoană intern strămutată" şi „refugiat"* / Alexandru Arseni, Marina Cârnaţ // Revista Naţională de Drept. – 2012. – Nr 11. – P. 34-37. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/34_37_Analiza%20comparativa%20a%20conceptelor%20de%20%E2%80%9Epersoana%20intern%20stramutata%E2%80%9D%20si%20%E2%80%9Erefugiat%E2%80%9D.pdf

72. Arseni, Alexandru. *„Suveranitatea naţională" de la abordarea teoretică la realizarea practică* / Alexandru Arseni // Revista Naţională de Drept. – 2012. – Nr 12. – P. 8-14. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/8_14_%E2%80%9ESuveranitatea%20nationala%E2%80%9D%20de%20la%20abordarea%20teoretica%20la%20realizarea%20practica_0.pdf

2011

73. Batin, Irina. *Contradicţia dintre dreptul la viaţă şi avort* / Irina Batin, Alexandru Arseni // Revista Naţională de Drept. – 2011. – Nr 6/7. – P. 18-21. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/

sites/default/files/imag_file/Contradictie%20dintre%20dreptul%20la%20viata%20136_139.pdf

74. Bîzgu, Andrei. *Problematica minorităților naționale în Republica Moldova* / Andrei Bîzgu, Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2011. – Nr 6/7. – P. 29-30. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Problematica%20minoritatilor%20nationale%20147_148.pdf

2010

75. Arseni, Alexandru. *Principiul separației puterilor în stat și realizarea lui in Republica Moldova* / Alexandru Arseni, Andrei Bivol // Anale șt. Ser. Lucrări studențești. Științe socioumanistice / Univ. de Stat din Moldova. – Ch., 2010. – P. 14-22.

2009

76. Arseni, Alexandru. *The functioning of democratic institutions: Parliament, Executive, Judicial* / Alexandru Arseni // Drepturile omului şi instituțiile democratice în perioada post-electorală în Moldova = Human Rights and Democratic Institutions in the post-election period in Moldova, 6 apr. – 1 iul. 2009. – Ch., 2009. – P. 207-231. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://issuu.com/promo-lex/docs/doc_1258617509

77. Arseni, Alexandru. *Funcționarea instituțiilor democratice: Parlament, Executiv, Judiciar* / Alexandru Arseni // Drepturile omului şi instituțiile democratice în perioada post-electorală în Moldova = Human Rights and Democratic Institutions in the post-election period in Moldova, 6 apr. – 1 iul. 2009. – Ch., 2009. – P. 95-119. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://issuu.com/promo-lex/docs/doc_1258617509

78. Arseni, Alexandru. *Funcționarea instituțiilor democratice statale în perioada de criză politică: reglementări și oportunități* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2009. – Nr 10/12. – P. 120-126. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Functionarea%20institutiilor%20democratice%20statale%20in%20perioada%20de%20criza%20politica%20reglementari%20si%20oportunitati.pdf

2008

79. Arseni, Alexandru. *Recursul constituțional – pârghie de garantare a drepturilor omului în justiție* / Alexandru Arseni // Avocatul poporului : rev. șt.-practică și informativă de drept. – 2008. – Nr 10 : Ed. spec. – P. 1-3. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/REcursul%20constitutional_%20pirghi%20de%20garantare%20a%20drepturilor%20omului%20in%20justitie.pdf

80. Arseni, Alexandru. *Respectarea drepturilor omului în procesul judiciar – garant al statului de drept* / Alexandru Arseni // Avocatul poporului : rev. șt.-practică și informativă de drept. – 2008. – Nr 10 : Ed. spec. – P. 10-12. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Respectarea%20drepturlor%20omului%20in%20procesul%20judiciar_garnt%20al%20statului%20de%20drept.pdf

81. Arseni, Alexandru. *Șeful de stat – garanții de realizare a mandatului: concept teoretico-practic* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2008. – Nr 3. – P. 13-16. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/13-16_36.pdf

2007

82. Arseni, Alexandru. *„Rechtsstaat" sau doctrina germană a statului de drept* / Alexandru Arseni, Rodica Popescu // Revista Națională de Drept. – 2007. – Nr 7. – P. 9-16. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/9-16_17.pdf

83. Арсени, Александру. *Значение конституционного принципа разделения властей в регулировании экономических отношений* / Александру Арсени, Анна Кушнир // Studia Universitatis. Ser. Ştiinţe Sociale. – 2007. – Nr 6. – P. 49-53. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/10_Znacenie%20constitutionogo%20printipa%20razdelenie%20vlastei.pdf

2006

84. Arseni, Alexandru. *Libertatea individuală și siguranța persoanei: teorie și practică* / Alexandru Arseni // Analele Șt. / Univ. de Stat din Moldova. – Ch., 2006. – Nr 10. – P. 15-22.

85. Arseni, Alexandru. *Rolul dreptului în procesul democratizării societății. Legislația statului de drept* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2006. – Nr 12 : Ed. spec. : Masa rotundă „Spre o societate civilă, democratică prin drept", 2 dec. 2006. – P. 37-39.

86. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova* / A. Barbăneagră, A. Arseni, S. Cobăneanu, N. Osmochescu, V. Postolache // Evaluarea necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova : Ed. specială a rev. șt.-practice și informative de drept Avocatul Poporului. – Ch., 2006. – P. 128-132.

2005

87. Arseni, Alexandru. *Dreptul la libertate în contextul excepției de restrângere a lui: reglementări legale* / Alexandru Arseni, Constantin Olteanu // Revista Națională de Drept. – 2005. – Nr 2. – P. 18-20.

88. Arseni, Alexandru. *Dreptul la libertatea individuală și siguranța persoanei: reglementare juridică, teorie și asigurare* / Alexandru Arseni, Constantin Olteanu // Revista Națională de Drept. – 2005. – Nr 3. – P. 60-68.

2004

89. Arseni, Alexandru. *Edificarea statului de drept în Republica Moldova* / Alexandru Arseni // Destin românesc. – 2004. – An. 8, Nr 4. – P. 14-25.

90. Arseni, Alexandru. *În „gospodăria" noastră noi înșine trebuie să facem ordine* / Alexandru Arseni // Dreptul (București). – 2004. – Nr 20. – P. 5.

2003

91. Arseni, Alexandru. *Nu există nici un temei juridic sau științific pentru adoptarea unei noi constituții* / Alexandru Arseni // Dreptul : Publ. juridică. – 2003. – Nr 18. – P. 4.

2002

92. Arseni, Alexandru. *Constituția – Legea Poporului* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2002. – Nr 10. – P. 32-33.

93. Arseni, Alexandru. *Legea – voința a poporului sau dorința guvernanților* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2002. – Nr 4. – P. 8-10.

2001

94. Arseni, Alexandru. *Cetățenia: de la principiul unicității la pluralitatea de cetățenii* / Alexandru Arseni, Leontie Suholitco // Revista Națională de Drept. – 2001. – Nr 6. – P. 6-9.

95. Arseni, Alexandru. *Clasificarea și esența principiilor, ce stau la baza cetățeniei* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2001. – Nr 8. – P. 4-8.

96. Arseni, Alexandru. *Constituția – garant al libertății și respectului personalității umane* / Alexandru Arseni // Analele Șt. / Univ. de Stat din Moldova. – Ch., 2001. – Nr 5. – P. 33-43.

97. Arseni, Alexandru. *Principiile ce stau la baza cetățeniei* / Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2001. – Nr 9. – P. 26-27.

2000

98. Arseni, Alexandru. *Forme și metode contemporane de organizare a procesului de administrare* / Alexandru Arseni // Cartea albă. Situația autonomiei locale în Republica Moldova. – Ch., 2000. – P. 149-155.

99. Arseni, Alexandru. *Modificarea Constituției Republicii Moldova: consecințe teoretice și practice* / Alexandru Arseni, I. Haraga // Revista Națională de Drept. – 2000. – Nr 2. – P. 4-7.

1993

100. Arseni, Alexandru. *Noi la Strasbourg* : Despre acordarea RM statului de invit. spec. la Asambleia parlamentara a Consiliului Europei : Coment. de preș. Comis. pentru drepturile omului și relațiile nat. a Parlamentului RM / Alexandru Arseni // Moldova și Lumea. – 1993. – Nr 3/4. – P. 4.

1992

101. Arseni, Alexandru. *Legea „Cu privire la cetățenia Republicii Moldova"* : Comentariu / Alexandru Arseni // Legea și Viața. – 1992. – Nr 1. – P. 6-8.

1991

102. Arseni, Alexandru. *Legea „Cu privire la cetățenia Republicii Moldova"* : Comentariu / Alexandru Arseni // Legea şi Viața. – 1991. – Nr 11/12. – P. 2-4.

1990

103. Arseni, Alexandru. *Constituția Republicii Moldova (adoptata la 15 apr. 1978): problema reînnoirii* / Alexandru Arseni, Andrei Smochină // Comunistul Moldovei. – 1990. – Nr 9. – P. 26-29 ; Коммунист Молдавии. – 1990. – Nr 9. – P. 26-29.

Materiale, teze congreselor, conferințelor

2022

104. Arseni, Alexandru. *Libertatea individuală şi siguranța persoanei – dimensiunea statului de drept* / Alexandru Arseni // European integration through the strengthening of education, research, innovations in eastern partnership countries : Intern. Sci. Conf., Second ed. : Proceedings. – Ch., 2022. – P. 86-90.

2021

105. Arseni, Alexandru. *Dreptul de vot în era globalizării: legalitate şi legitimitate = The right to vote in the era of globalization: legality and legitimacy* / Alexandru Arseni // Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală : Materialele conf. şt.-practice cu participare intern., [10-11 dec. 2020]. – Ch., 2021. – P. 18-23. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-18-23.pdf

2020

106. Arseni, Alexandru. *Consolidarea esenței şi menirii dreptului constituțional în conştiința juridică a societății = Strengthening the essence and purpose of constitutional law in the legal conscience of society* / Alexandru Arseni // Realități şi perspective ale învățământului juridic național : Conf. şt. naț. cu participare intern., 1-2 oct. 2019 : Culeg. comunic. – Ch., 2020. – Vol. 1. – P. 36-40. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/36-40_32.pdf

107. Arseni, Alexandru. *Unitatea poporului român şi suveranitatea naţională = Unity of the romanian peoples and national sovereignty* / Alexandru Arseni // Statul, securitatea şi drepturile omului în condiţiile societăţii informaţionale : Materialele conf. şt.-practice intern., [12-13 dec. 2019]. – Ch., 2020. – P. 26-32. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/26-32_14.pdf

108. *Demnitatea şi simbolica naţională = National dignity and symbols* / Alexandru Arseni, Evelina Descalui, Veronica Pozneacova, Iustinian Prunici, Valeria Bîrcă // Statul, securitatea şi drepturile omului în condiţiile societăţii informaţionale : Materialele conf. şt.-practice intern., [12-13 dec. 2019]. – Ch., 2020. – P. 283-313. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/283-313.pdf

2019

109. Arseni, Alexandru. *Drepturile omului în Republica Moldova – geneză şi actualitatea: (Rezumatul discursului)* / Alexandru Arseni // Statul, securitatea şi drepturile omului în condiţiile societăţii informaţionale : Materialele conf. şt.-practice intern., [13-14 dec. 2018]. – Ch., 2019. – P. 20-22. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

110. Arseni, Alexandru. *Statutul deţinutului prin prisma principiului universalităţii = The detainee's status through the prismof the principle of universality* / Alexandru Arseni, Olesea Panchiv // Statul, securitatea şi drepturile omului în condiţiile societăţii informaţionale : Materialele conf. şt.-practice intern., [13-14 dec. 2018]. – Ch., 2019. – P. 434-440. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/434-440.pdf

2008

111. Arseni, Alexandru. *Organizarea politico-etatică a Republicii Moldova : concepţii, obiective şi perspective teoretico-practice* / Alexandru Arseni // Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova : Materialele conf. intern. şt.-practice, 21 mai 2008. – Ch., 2008. – Vol. 1. – P. 198-200.

2006

112. Arseni, Alexandru. *Dreptul – fundamentul laic al umanismului* / Alexandru Arseni // Prin religie şi ştiinţă spre pace şi umanism : Materialele conf. şt.-practice intern., 25-28 oct. 2006. – Ch., 2006. – P. 90-116.

2003

113. Arseni, Alexandru. *Controlul constituţionalităţii – garant al supremaţiei Constituţiei* / Alexandru Arseni, Tatiana Dabija // Funcţionarea Instituţiilor Democratice în Statul de Drept : Materiale ale conf. teoretico-şt. intern., Bălţi, 25-26 ian. 2003. – Ch., 2003. – P. 341-348.

114. Arseni, Alexandru. *Legalitatea şi supremaţia legii într-un stat de drept* / Alexandru Arseni // Edificarea statului de drept : materialele conf. intern. şt.-practice, 26-27 sept. 2003. – Ch., 2003. – P. 174-178.

2002

115. Arseni, Alexandru. *Alegeri politice sau administrative la nivel local – dilema principiului de reprezentare locală* / Alexandru Arseni // Priorităţile şi mecanismele descentralizării în Moldova : Conf. şt.-practică, 25-26 iun. 2002. – Ch., 2002. – P. 39-43.

2001

116. Арсени, Александру. *Принципы демократического политического режима, политико-правовая основа эффективной экономической и юридической деятельности* / Александру Арсени // O reformă valoroasă – factor decisiv în relansarea activităţii economice şi de drept = Успешная реформа – решающий фактор в совершенствовании экономической правовой деятельности : Materiale ale conf. teoretico-şt. intern., Bălţi, 29-30 noiem. 2000. – Bălţi, 2001. – P. 80-85.

1996

117. Arseni, Alexandru. *Drepturile omului şi noi* / Alexandru Arseni // Conflictul din Transnistria: adevărul aşa cum a fost el : Materialele conf. şt.-practice „Interesele de stat şi rolul organelor de interne în

asigurarea ordinii constituționale, drepturilor și libertăților omului în raioanele de est ale Republicii Moldova", 12-13 ian. 1993. – Ch., 1996. – P. 36-40.

Redactor, coordonator, recenzent, conducător/consultant științific

118. Costache, Gheorghe. *Rolul justiției în edificarea statului de drept* : monografie / Gheorghe Costache ; recenzenți : Ion Guceac, Alexandru Arseni, Andrei Smochină, Oleg Balan ; Inst. de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Ch. : Print-Caro, 2021. – 1071 p. – ISBN 978-9975-56-894-4.

119. Pozneacova, Veronica. *„Antagonismul" în cadrul teoriei volitive a apariției statului între ideile elaborate de Thomas Hobbes, John Locke și Jean-Jacques Rouseeau și impactul lor asupra contemporaneietății = The `antagonism` in the framework of the volitive theory of the emergence of the state between the ideas developed by Thomas Hobbes, John Locke and Jean Jacques Rouseeau and their impact on contemporaryness* / Veronica Pozneacova ; consultant șt. : Alexandru Arseni // Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală : Materialele conf. șt.-practice cu participare intern., [10-11 dec. 2020]. – Ch., 2021. – P. 454-474. – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/6297/p-454-474.pdf?sequence=1&isAllowed=y

120. Conicov, Ion. *Dreptul la petiționare în Republica Moldova* : autoref. tz. de dr. în drept : 552.01 – Drept constituțional / Ion Conicov ; cond. șt. : A. Smochină ; referenți oficiali : Alexandru Arseni, Serghei Țurcan ; Inst. de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Ch. : [S. n.], 2019. – 27 p. – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54693/ion_conicov_abstract.pdf

121. Guceac, Andrei. *Suveranitatea și independența statelor membre ale Uniunii Europene* : autoref. tz. de dr. în drept : 552.01 – Drept constituțional / Andrei Guceac ; cond. șt. : Victor Popa, ; referenți oficiali : Alexandru Arseni, Vitalie Gamurari ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Ch. : [S. n.], 2018. – 27 p. – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53702/autoreferat-teza-doctor-andrei-guceac.pdf

122. Dabija, Tatiana. *Controlul constituționalității legilor* : monografie / Tatiana Dabija ; red. șt. : Alexandru Arseni ; recenzenți : Andrei Smochină, Victor Popa, Victor Guțuleac ; Inst. de Cercetări Juridice și Politice al Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Științe Penale și Criminologie Aplicată. – Ch. : [S. n.], 2015. – 289 p. – ISBN 978-9975-56-257-7.

123. Cârnaț, Marina. *Statutul juridic al persoanelor intern strămutate în Republica Moldova* : autoref. tz. de dr. în drept : 552.01 – Drept constituțional / Marina Cârnaț ; cond. șt. : Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : [S. n.], 2014. – 29 p.

124. Dabija, Tatiana. *Controlul constituționalității legilor – garanție juridică a supremației constituției* : autoref. tz. de dr. în drept : 552.01 – Drept constituțional / Tatiana Dabija ; cond. șt. : Alexandru Arseni ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Ch. : [S. n.], 2014. – 32 p.

125. Olteanu, Constantin. *Dimensiuni de consfințire și respectare a drepturilor omului în sistemul penitenciar* : autoref. tz. dr. în drept : 552.01 – Drept constituțional / Constantin Olteanu ; cond.șt. : Alexandru Arseni ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : [S. n.], 2014. – 26 p.

126. Zaporojan, Livia. *Cetățenia, un atribut al statalității* / Livia Zaporojan ; recenzent : Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2009. – Nr 2. – P. 66-68. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Cetatenia%20un%20atrbuit%20al%20statalitatii.pdf

127. Zaporojan, Veaceslav. *Accesul direct al persoanei la justiția constituțională: (Practica Germaniei)* / Veaceslav Zaporojan ; recenzenți : Sergiu Cobâneanu, Alexandru Arseni // Revista Națională de Drept. – 2007. – Nr 4. – P. 68-72.

128. Pîrțac, Olivia. *Apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale a persoanei în Republica Moldova* / Olivia Pîrțac ; recenzenți : Alexandru Arseni, Boris Negru. – Ch. : [S. n.], 2005. – 148 p. – ISBN 9975-78-406-2.

129. Cârnaț, Teodor. *Drept constuțional* / Teodor Cârnaț ; recenzenți : Alexandru Arseni, Ion Guceac, Boris Negru ; Univ. de Stat din

Moldova, Acad. de Drept. – Ch. : [S. n.], 2004. – 247 p. – (Cartdidact). – ISBN 9975-937-16-0.

130. Mereuță, Ion *Reglementarea serviciului oncologic în Republica Moldova (actualități și perspective)* / Ion Mereuță ; recenzenți : Dumitru Tintiuc, Victor Eftodi, Alexandru Arseni ; Univ. de Stat de Medicină și Farmacie „N. Testemițanu", Catedra Hematologie și Oncologie, Inst. Oncologic din Moldova, Liga Medicilor din Rep. Moldova. – Ch. : [S. n.], 2002. – 67 p. – ISBN 9975-9655-4-7.

Mass-Media

2022

131. Arseni, Alexandru. *Alexandru Arseni: Actele adoptate în august 1991 au dat funcționalitate Republicii Moldova* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // IPN : Agenția de presa [Site]. – 2022. – 18 aug. – URL: https://www.ipn.md/ro/alexandru-arseni-actele-adoptate-in-august-1991-au-dat-8004_1091763.html

132. Arseni, Alexandru. *Alexandru Arseni: Unica soluție naturală este ReUNIFICAREA, nu teritorială, nu națională, dar în aspect juridic!* [Audio] / Alexandru Arseni // Radio Chișinău [Site] : Ora cu Personalitate. – 2022. – 28 mai. – Durata: 54:16. – URL: https://radiochisinau.md/alexandru-arseni-unica-solutie-naturala-este-reunificarea-nu-teritoriala-nu-nationala-dar-in-aspect-juridic---160896.html

133. Arseni, Alexandru. *Constituția – emanație a voinței poporului suveran* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni, Pintilie Pârvan // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2022. – 29 iul. – URL: https://juridicemoldova.md/14854/constitutia-emanatie-a-vointei-poporului-suveran.html

134. Arseni, Alexandru. *Contrabandiștii dau tunuri de milioane* [Video] / participanți : Alexandru Arseni, Pavel Midrigan ; moderator : Vitalie Călugăreanu // Jurnal TV [Site] : Cabinetul din Umbră. – 2020. – 10 dec. – Durata: 51:12. – URL: https://www.jurnaltv.md/news/21b585ef22affaaf/cabinetul-din-umbra-contrabandistii-dau-tunuri-de-milioane.html

135. Arseni, Alexandru. *Copiii gulagului sovietic* [Video] / jurnalist : Vasile Munteanu // YouTube [Site] : TVR Mldova : Lecția de Istorie. – 2022. – 23 iul. – Durata: 58:13. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=LiuqNeR2crA

136. Arseni, Alexandru. *Declarația de Independență: Act juridico-politic de lichidare a consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov* / Alexandru Arseni // Funcționarul Public. – 2022. – Nr 15/16 (Aug.). – P. 2. – (Supl. la rev. „Administrarea publică"). – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://aap.gov.md/files/publicatii/ziar/22/6289.pdf

137. Arseni, Alexandru. *Puterea a Patra, din 06.09.2022, cu participarea profesorului Alexandru Arseni* [Video] / moderator : Gheorghe Gonța // N4 [Site] : Puterea a Patra. – 2022. – 6 sept. – Durata: 1:20:09. – URL: https://n4.md/puterea-a-patra-din-06-09-2022-cu-participarea-profesorului-alexandru-arseni/

138. Arseni, Alexandru. *Regalitatea ca forma de organizarea și funcționare instituțională a puterii în statul contemporan* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2022. – 10 ian. – URL: https://juridicemoldova.md/12259/regalitatea-ca-forma-de-organizarea-si-functionare-institutionala-a-puterii-in-statul-contemporan.html

139. Arseni, Alexandru. *Se împlinesc 28 de ani de la adoptarea Constituției R. Moldova, iar de-a alungul anilor, textul Legii Supreme a suferit modificări* [Video] / participant : Alexandru Arseni ; publicat de Cristina Popescu // TVR Moldova [Site] : Telejurnal Moldova. – 2022. – 29 iul. – Durata: 4:36. – URL: https://tvrmoldova.md/article/224936e886e9d803/se-implinesc-28-de-ani-de-la-adoptarea-constitutiei-r-moldova-iar-de-a-alungul-anilor-textul-legii-supreme-a-suferit-modificarise-implinesc-28-de-ani-de-la-adoptarea-constitutiei-r-moldova-iar-de-a-alungul-anilor-textul-legii-supreme-a-suferit-modificari.html

140. Arseni, Alexandru. *Suveranitatea națională și puterea legislativă – condiție imanentă a statului de drept și democratic* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2022. – 4 mai. – URL: https://juridicemoldova.md/13654/

suveranitatea-nationala-si-puterea-legislativa-conditie-imanenta-a-statului-de-drept-si-democratic.html

141. Hadârcă, Ion. *Guvernul în exil al Republicii Moldova în perioada puciului de la Moscova, august 1991* [Video] / participanți : Ion Hadârcă, Alexandru Arseni, Igor Boțan ; moderator : Valeriu Vasilică // YouTube [Site] : IPN: Agenția de presa. – 2022. – 18 aug. – Durata: 1:28:00. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=k2YyN2nApco

2021

142. Arseni, Alexandru. *Alexandru Arseni – apel către Parlament să execute Hotărârea Curții Constituționale privind limba română: „Voturi va asigura poporul"* [Audio] : interviu / moderator : Natalia Zaharescu // Radio Chișinău [Site] : Nodul Gordian. – 2021. – 31 aug. – Durata: 40:41. – URL: https://radiochisinau.md/nodul-gordian-alexandru-arseni--apel-catre-parlament-sa-execute-hotararea-curtii-constitutionale-privind-limba-romana--voturi-va-asigura-poporul---141067.html

143. Arseni, Alexandru. *Alexandru Arseni: Nu este o simplă aruncare a buletinului de vot, este trasarea viitorului celui care votează* [Resursă electronică] : [interviu] / moderator : Valentina Ursu // Radio Europa Liberă Moldova [Site]. – 2021. – 30 apr. – URL: https://moldova.europalibera.org/a/alexandru-arseni-nu-este-o-simpl%C4%83-aruncare-a-buletinului-de-vot-este-trasarea-viitorului-celui-care-voteaz%C4%83/31231525.html

144. Arseni, Alexandru. *Alexandru Arseni: „Odată cu începutul lucrărilor primului Parlament s-a terminat perestroika și a început mișcarea de eliberare națională"* [Resursă electronică] : [interviu] // Moldpres : Agenția informațională de Stat [Site]. – 2021. – 7 aug. – URL: https://www.moldpres.md/news/2021/08/07/21005707

145. Arseni, Alexandru. *Alexandru Arseni: Starea de urgență nu este un motiv de anulare a alegerilor anticipate* [Video] : [interviu] / moderator : Valentina Ursu // Facebook [Site] : Radio Europa Liberă Moldova : Obiectiv comun. – 2021. – 15 apr. – Durata: 29:51. – URL: https://www.facebook.com/watch/?v=374062147085160

146. Arseni, Alexandru. *Alexandru Arseni: Șeful statului trebuie să-și îndeplinească funcțiile non-stop!* [Audio] / moderator : Valentina Ursu // Radio Europa Liberă Moldova [Site]. – 2021. – 15 apr. – Durata: 29:30. – URL: https://moldova.europalibera.org/a/alexandru-arseni-%C8%99eful-statului-trebuie-s%C4%83-%C8%99i-%C3%AEndeplineasc%C4%83-func%C8%9Biile-non-stop-/31206023.html

147. Arseni, Alexandru. *Blocul de constituționalitate – legalitate și legitimitate* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 10 iun. – URL: https://juridicemoldova.md/11189/blocul-de-constitutionalitate-legalitate-si-legitimitate.html

148. Arseni, Alexandru. *Confederația – cooperare internațională în asigurarea unui nivel de trai decent* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 27 ian. – URL: https://juridicemoldova.md/10847/confederatia-cooperare-internationala-in-asigurarea-unui-nivel-de-trai-decent.html

149. Arseni, Alexandru. *Constituția – voința poporului contra dorinței reprezentanților* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 27 apr. – URL: https://juridicemoldova.md/11126/constitutia-vointa-poporului-contra-dorintei-reprezentantilor.html

150. Arseni, Alexandru. *Declarația de Independență la a 30-a aniversare* : [27 august 1991 : scurt istoric al mișcării de eliberare națională] / Alexandru Arseni // Funcționarul Public. – 2021. – Nr 15/16 (Aug.). – P. 4. – (Supl. la rev. „Administrarea publică"). – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://aap.gov.md/files/publicatii/ziar/21/604.pdf

151. Arseni, Alexandru. *Expert: traseismul – motiv de a retrage mandatul de deputat, dar și a dizolva Parlamentul* [Video] / Alexandru Arseni // Mold-Street.com [Site]. – 2021. – 31 mar. – Durata: 16:08. – URL: https://www.mold-street.com/?go=news&n=11907

152. Arseni, Alexandru. *Experți: Judecătorul CC poate fi revocat doar prin decizia plenului Curții* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni, Alexandru Tănase // Știri.md [Site]. – 2021. – 24 apr. – URL: https://

stiri.md/article/politica/experti-judecatorul-cc-poate-fi-revocat-doar-prin-decizia-plenului-curtii

153. Arseni, Alexandru. *Interviu cu Alexandru Arseni, profesor universitar, doctor habilitat în drept constituțional, deputat în Parlamentul de prima legislatură (1990–1994)* / realizare : MOLDPRES // Republica Moldova: trei decenii de independență. – Ch., 2021. – P. 5-8. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://www.moldpres.md/docs/Republica_Moldova_trei_decenii_de_independenta.pdf

154. Arseni, Alexandru. *Juristul Alexandru Arseni: Avizele savanților Facultății de Drept la modificările legislative ar contribui la promovarea unor reforme reale în justiția R. Moldova* [Audio] : interviu / realizat de Alina Rusu // Radio Chișinău [Site]. – 2021. – 4 oct. – Durata: 15:51. – URL: https://radiochisinau.md/juristul-alexandru-arseni-avizele-savantilor-facultatatii-de-drept-la-modificarile-legislative-ar-contribui-la-promovarea-unor-reforme-reale-in-justitia-rmoldova-audio---143663.html

155. Arseni, Alexandru. *Majoritatea parlamentară și opoziția – Două emisfere structurale ale Parlamentului* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 23 mar. – URL: https://juridicemoldova.md/11028/majoritatea-parlamentara-si-opozitia-doua-emisfere-structurale-ale-parlamentului.html

156. Arseni, Alexandru. *Puterea judecătorească – Autentică prerogativă a suveranității naționale* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 5 apr. – URL: https://juridicemoldova.md/11076/puterea-judecatoreasca-autentica-prerogativa-a-suveranitatii-nationale.html

157. Arseni, Alexandru. *Regimul politic – metodă de exercitare instituțională a puterii de stat* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 4 ian. – URL: https://juridicemoldova.md/10774/regimul-politic-metoda-de-exercitare-institutionala-a-puterii-de-stat.html

158. Arseni, Alexandru. *Structura de stat – modul de organizare a puterii în raport cu teritoriul* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 15 ian. – URL:

https://juridicemoldova.md/10805/structura-de-stat-modul-de-organizare-a-puterii-in-raport-cu-teritoriul.html

159. Arseni, Alexandru. *Supremația Constituției și raporturile dintre ramurile puterii* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 23 apr. – URL: https://juridicemoldova.md/11117/suprematia-constitutiei-si-raporturile-dintre-ramurile-puterii.html

160. Arseni, Alexandru. *Suveranitatea și garanții constituționale* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2021. – 17 febr. – URL: https://juridicemoldova.md/10936/suveranitatea-si-garantii-constitutionale.html

161. [*Deciziile adoptate de coaliția Șor – PSRM, neconstituționale*] [Video] / participanți : Dinu Plîngău, Doina Gherman, Denis Ulanov, Alexandru Arseni ; moderator : Natalia Ghețu // YouTube [Site] : TV8 : Întreabă Ghețu. – 2021. – 27 apr. – Durata: 1:52:22. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=p3LKbak6BI0

162. Tănase, Alexandru. *Ce urmează? Suspendarea președintei sau alegeri anticipate?* : [interviu cu Alexandru Tănase, fost judecător și președinte al Curții Constituționale, Alexandru Arseni, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Svetlana Slusarenco, doctor în drept, lector universitar superior] / consemnare : corespondentul ziarului // Ziarul de Gardă. – 2021. – 25 febr. – P. 14-15.

2020

163. *Acțiunile lui Igor Dodon sunt catalogate drept „trădare de patrie și spionaj"* [Video] / comentarii : Alexandru Arseni, Anatol Țăranu, Dinu Plângău, Sergiu Litvinenco // Jurnal TV [Site] : Știri: Justiție. – 2020. – 19 oct. – Durata: 2:55. – URL: https://www.jurnaltv.md/news/537e4a4d4258e8a5/index.html

164. Arseni, Alexandru. *Argument juridic privind candidatul apartinic la funcția de Președinte al Republicii Moldova* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 30 iun. – URL: https://juridicemoldova.md/9198/argument-juridic-privind-candidatul-apartinic-la-functia-de-presedinte-al-republicii-moldova.html

165. Arseni, Alexandru. *Atitudinea AO „Parlamentul '90", Parlamentul independenței în raport cu acordul de împrumut acordat de Federația Rusă* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 6 mai. – URL: https://juridicemoldova.md/8485/atitudinea-ao-parlamentul-90-parlamentul-independentei-in-raport-cu-acordul-de-imprumut-acordat-de-federatia-rusa.html

166. Arseni, Alexandru. *Cetățenia și retrograzii* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 26 mai. – URL: https://juridicemoldova.md/8799/cetatenia-si-retrograzii.html

167. Arseni, Alexandru. *Consolidarea esenței și menirii dreptului constituțional în conștiința juridică a societății* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 24 febr. – URL: https://juridicemoldova.md/7024/consolidarea-esentei-si-menirii-dreptului-constitutional-in-constiinta-juridica-a-societati.html

168. Arseni, Alexandru. *Declarația Deputaților Poporului al Parlamentului de Prima Legislatură – 1990-1994, semnatari și votanți ai Declarației de Independență vis-à-vis de „formula aplicată reprezentantului Tiraspolului" la data de 29 iulie 2020* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 31 iul. – URL: https://juridicemoldova.md/9606/declaratia-deputatilor-poporului-al-parlamentului-de-prima-legislatura-1990-1994-semnatari-si-votanti-ai-declaratiei-de-independenta-vis-a-vis-de-formula-aplicata-reprezentantului.html

169. Arseni, Alexandru. *Decretul cu privire la puterea de stat – 30 de ani de funcționare* : [adoptat la 27 iul. 1990 de Parlamentul de prima Legislatură (1990–1994)] / Alexandru Arseni // Funcționarul public. – 2020. – Nr 13/14. – P. 10. – (Supl. la rev. „Administrarea publică"). – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://aap.gov.md/files/publicatii/ziar/20/5789.pdf

170. Arseni, Alexandru. *Felicitare cu ocazia aniversării de 30 de ani de la adoptarea Declarației Suveranității Republicii Moldova din 23 iunie 1990* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 19 iun. – URL: https://juridicemoldova.md/9103/felicitare-cu-ocazia-aniversarii-de-30-de-ani-de-la-

adoptarea-declaratiei-suveranitatii-republicii-moldova-din-23-iunie-1990.html

171. Arseni, Alexandru. *Forma de guvernământ – organizare instituțională a puterii de stat* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 24 dec. – URL: https://juridicemoldova.md/10751/forma-de-guvernamant-organizare-institutionala-a-puterii-de-stat.html

172. Arseni, Alexandru. *Încotro, Republica Moldova?* / Alexandru Arseni // Lit. și Arta. – 2020. – 13 febr. – P. 3.

173. Arseni, Alexandru. *Redobândirea cetățeniei române – starea de facto și de jure* / Alexandru Arseni // Lit. și Arta. – 2020. – 20 febr. – P. 3.

174. Arseni, Alexandru. *Reunificarea națională și teritorială a românilor – legalitate și legitimitate* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 5 mar. – URL: https://juridicemoldova.md/7199/reunificarea-nationala-si-teritoriala-a-romanilor-legalitate-si-legitimitate.html

175. Arseni, Alexandru. *Suveranitatea națională și Declarația de Independență* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 17 aug. – URL: https://juridicemoldova.md/9713/suveranitatea-nationala-si-declaratia-de-independenta.html

176. Arseni, Alexandru. *Suverenitatea națională și Declarația de Independență* : [din 27 aug. 1991] / Alexandru Arseni // Funcționarul public. – 2020. – Nr 15/16. – P. 3. – (Supl. la rev. „Administrarea publică"). – Idem [Resursă electronică]. – URL: http://aap.gov.md/files/publicatii/ziar/20/5801.pdf

177. Arseni, Alexandru. *Suveranitatea națională și parlamentarismul* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 7 iul. – URL: https://juridicemoldova.md/9278/suveranitatea-nationala-si-parlamentarismul.html

178. Arseni, Alexandru. *Suveranitatea națională și supremația Constituției* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 3 iun. – URL: https://juridicemoldova.md/8894/suveranitatea-nationala-si-suprematia-constitutiei-rm.html

179. Arseni, Alexandru. *Tricolorul – 30 de ani* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 27 apr. – URL: https://juridicemoldova.md/8245/tricolorul-30-de-ani.html

180. Arseni, Alexandru. *Unitatea poporului și reprezentanța națională – 30 de ani de la convocarea Parlamentului de primă legislature* [Resursă electronică] / Alexandru Arseni // J.md : Juridice Moldova [Site]. – 2020. – 17 apr. – URL: https://juridicemoldova.md/7960/unitatea-poporului-si-reprezentanta-nationala-30-de-ani-de-la-convocarea-parlamentului-de-prima-legislatura.html

181. *Declarația deputaților din Primul Parlament* : [privind consemnarea a trei decenii de la proclamarea Suveranității Rep. Moldova] // Lit. și Arta. – 2020. – 25 iun. – P. 3. – Au semnat: A. Arseni, I. Buga, P. Bejenuță [et al.].

182. *Pledoarie pentru un stat de drept și o practică europeană a guvernării* : [apel al deputaților din primul Parlament al RM] // Lit. și Arta. – 2020. – 16 iul. – P. 2. – Au semnat: A. Arseni, Vl. Agachi, Gh. Amihalachioae [et al.].

183. Popa, Victoria. *Alexandru Arseni: „Încrederea în actuala guvernare e ca într-un cui de tei"* : [pe marginea discuției cu A. Arseni, doctor în drept constituțional, Igor Munteanu, deputat parlamentar și Nicolae Osmochescu, profesor universitar, expert constituțional, doctor în drept internațional] / Victoria Popa // Gazeta de Chișinău. – 2020. – 20 mar. – P. 3.

2019

184. Arseni, Alexandru. *Se vede că puterea este prea dulce, deoarece mulți tind la ea* : [scrutinul electoral ca exprimare a voinței poporului] / Alexandru Arseni // Lit. şi arta. – 2019. – 3 oct. – P. 2 ; Ziarul de gardă. – 2019. – 3 oct. – P. 6.

185. *Experții au păreri împărțite despre deciziile Ministerului Justiției și Guvernului* [Video] / comentarii : Nicolae Osmochescu, Alexandru Arseni, Victor Ciobanu, Viorica Grecu // Jurnal TV [Site] : Știri: Politic. – 2019. – 6 noiem. – Durata: 4:58. – URL: https://www.jurnaltv.md/news/eadad28a8f4d28b0/expertii-au-pareri-impartite-despre-deciziile-ministerului-justitiei-si-guvernului.html

186. *O decizie ar crea conflict de interese* [Video] / comentarii : Alexandru Arseni, Ion Guzun, Nicolae Osmochescu // Jurnal TV [Site] : Știri: Social. – 2019. – 1 noiem. – Durata: 2:25. – URL: https://www.jurnaltv.md/news/f7247c543fa47b37/o-decizie-ar-crea-conflict-de-interese.html

187. *Proceduri legale după validare* [Video] / comentariu : Alexandru Arseni // Jurnal TV [Site] : Știri: Politic. – 2019. – 11 mar. – Durata: 2:25. – URL: https://www.jurnaltv.md/news/8395562ed53e48c5/proceduri-legale-dupa-validare.html

2016

188. Arseni, Alexandru. *Albe&Negru pe UNIMEDIA cu Alexandru Arseni* [Video] / moderator : Elena Robu // YouTube [Site] : UNIMEDIA : Alb & Negru. – 2016. – 4 aug. – Durata: 1:04:29. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=yctWp-LtpsE

189. Arseni, Alexandru. *Interviu cu Alexandru Arseni, semnatar al Declarației de Independență a Republicii Moldova* [Video] // YouTube [Site] : TVR Moldova. – 2016. – 27 aug. – Durata: 6:40. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=A0jAou3a5BE

2009

190. *Alexandru Arseni: „R. Moldova nu există de jure"* [Video] / participanți : Alexandru Arseni, Alexandru Moșanu, Ion Hadârcă // YouTube [Site] : Jurnal TV : Știri: Politic. – 2009. – 15 iul. – Durata: 4:23. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=nRBG9QRfzuo

191. Arseni, Alexandru. *Constituția trebuie să funcționeze fără echivoc... nu există „dacă"* [Resursă electronică] : interviu / realizare : Valeriu Cațer, Elena Cioina // Radio Europa Liberă Moldova [Site]. – 2009. – 26 mai. – URL: https://moldova.europalibera.org/a/1739586.html

1998

192. Arseni, Alexandru. *„Liderii dreptei vor fi complicii stângii comuniste, dacă nu se vor uni într-o singură alianță"* : dialog cu A. Arseni, profesor la Catedra Drept Constituțional și Administrativ a USM, avocat / consemnare : Sergiu Stegărescu // Flux : cotid. naț. – 1998. – 7 oct. – P. 4.

193. Arseni, Alexandru. *Președintele Petru Lucinschi are suficiente prerogative constituționale* / Alexandru Arseni // Flux : cotid. naț. – 1998. – 5 dec. – P. 4.

1997

194. Arseni A. *A aştepta de la actualul Parlament, Guvern şi Preşedinte crearea statului de drept şi respectarea drepturilor omului este, cel puțin, o iluzie* / Alexandru Arseni // Libertatea. – 1997. – 26 febr.

1996

195. Arseni, Alexandru. *„Va învinge candidatul cu opțiuni ce coincid cu programul PLM"* : interviu cu A. Arseni, vicepreședinte al Partidului Liberal din Moldova // Libertatea. – 1996. – 17 iul. – P. 4.

1991

196. Arseni, A. *Alexandru Arseni: „Confruntarea e dirijată de anumite forțe politice"* : [interviu cu A. Arseni, preș. Comis. Sovietului Suprem al RSSM pentru drepturile omului și relațiile internaționale] / interlocutor : M. Mihăileanu // Vocea poporului. – 1991. – 26 febr. – P. 1-2 ; Idem. în l. rusă. – Голос народа. – 1991. – 26 февр. – P. 1-2.

Personalia

197. *Alexandru Arseni* [Resursă electronică] // Google Academic [Site]. – 2022. – URL: https://scholar.google.com/citations?user=B4BBIeMAAAAJ&hl=ro

198. *Alexandru Arseni* [Resursă electronică] : [pagină personală Facebook] // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Data creării p. personale 29 iun. 2021.

199. *Arseni Alexandru* // Doctori în drept din Republica Moldova, 1959–2011 : Dicționar enciclopedic / Silvia Antufiev, Mihai Tașcă. – Ch., 2016. – P. 32-33. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://bibliotecapublicadrept.files.wordpress.com/2020/04/dictionar_jurid_ex-09.11.2016.pdf

200. Guceac, Ion. *Alexandru Arseni, doctor în drept, conferențiar universitar: Drept constituțional și instituții politice* : Tratat (Ch. : CEP USM,

2014. – Vol. 2. – 468 p.) / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2014. – Nr 9. – P. 73. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Noutăți%20editoriale.pdf

201. Smochină, Andrei. *Recenzie la studiul monografic al conferențiarului universitar doctor Alexandru Arseni: Legitimitatea puterii de stat – principiul edificator al statului de drept și democratic contemporan. Argumentare științifică și confirmare practică* (Ch. : CEP USM, 2014. – 420 p.) // Revista Națională de Drept. – 2014. – Nr 12. – P. 55-56. – Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/55_56_Recenzie%20la%20studiul%20monografic%20al%20conferentiarului%20universitar%20doctor%20Alexandru%20Arseni%20Legitimitatea%20puterii%20de%20stat.pdf

Tipar: „Continental-Grup” SRL
Str. Miron Costin, 7, MD-2068, Chișinău, Republica Moldova